

พ.ศ. 2542
10/10/92
10/10/92

การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง มธุรสวาหินี ชมพู

20

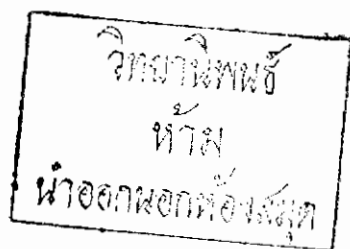
หอสมุดสาขา
วังท่าพระ

โดย

นายสมเกียรติ แสงอรุณเฉลิมสุข

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาจารึกภาษาไทย

ภาควิชาภาษาตะวันออก

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

พ.ศ. 2541

(วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย)

MADHURASAVĀHINĪ JAMBŪ : AN ANALYTICAL STUDY

by

Mr. Somkiart Saengarunchalernsuk

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

MASTER OF ARTS

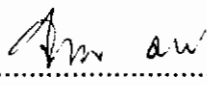
Department of Oriental Languages

Graduate School

SILPAKORN UNIVERSITY

1998

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง มธุรสวาทีนี้ ชมพู” เสนอโดย นายสมเกียรติ แสงอรุณเฉลิมสุข เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย

(ลงชื่อ).....

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จีรวรรณ คงคล้าย)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่...๗... เดือน...๕๑... พ.ศ. ๒๕๕๒....

ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์

ศาสตราจารย์ ดร. กุสุมา รักษมณี

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์
.....ประธานกรรมการ

(อาจารย์ อัญชนา จิตสุทธินาถ)

วันที่...๘... เดือน...สิงหาคม... พ.ศ. ๒๕๕๒....

.....กรรมการ

(ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร)

..... / ๙๖ / ๕๒

.....กรรมการ

(ศาสตราจารย์ ดร. กุสุมา รักษมณี)

..... / ๕๑ / ๕๒

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง มธฺรสาหิณี ชมพู
ชื่อนักศึกษา	นายสมเกียรติ แสงอรุณเฉลิมสุข
สาขาวิชา	จารึกภาษาไทย
ภาควิชา	ภาษาตะวันออก
ปีการศึกษา	2541

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาคัมภีร์รวมนิทานที่ไทยได้มาจากลังกาเรื่อง มธฺรสาหิณี ชมพู โดยศึกษาจากต้นฉบับคัมภีร์ใบลานฉบับหอสมุดแห่งชาติที่จารไว้เมื่อ พ.ศ. 2421 เป็นอักษรขอมไทย รวม 12 ผูก

การศึกษาเชิงวิเคราะห์นี้มุ่งเน้น 3 ประเด็น ประเด็นแรกต้องการศึกษาระบบการเขียนในต้นฉบับ เพื่อให้เข้าใจลักษณะของตัวอักษรและอักษรวิธีที่ใช้ในสมัยนั้น ประเด็นที่สอง ศึกษาความเป็นมาของเรื่อง, จุดมุ่งหมายของผู้ประพันธ์ ตลอดจนเนื้อหาและกลวิธีการประพันธ์ ประเด็นสุดท้ายเป็นการประเมินคุณค่าของเรื่องเพื่อให้เข้าใจค่านิยม ความเชื่อ วัฒนธรรม และ คติธรรมคำสอนที่ปรากฏในเรื่อง

ผลการศึกษาวิจัยพบว่าวรรณกรรมเรื่องนี้รจนาเป็นร้อยแก้วภาษาไทยโดยใช้อักษรขอมไทย อักษรวิธีที่ใช้ไม่มีหลักเกณฑ์แน่นอน เนื้อหาของนิทานบางส่วนได้มาจากพระสุตตันตปิฎก ในพระไตรปิฎกและคัมภีร์มหาวงส์ (ตำนานพุทธศาสนาและพงศาวดารลังกา) นิทานทั้ง 40 เรื่อง แสดงแนวปฏิบัติและคำสอนในพระพุทธศาสนา โดยเน้นอานิสงส์ของการทำบุญสร้างกุศลเป็นสำคัญ วรรณกรรมเรื่องนี้มีคุณค่าในแง่สังคมเพราะสะท้อนให้เห็นชีวิตความเป็นอยู่ ค่านิยม ความเชื่อ วัฒนธรรมที่หล่อหลอมด้วยคติธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาโดยไม่จำกัดว่าเป็นคนชาติใด

Thesis Title	Madhurasavāhinī Jambū : An Analytical Study
Name	Mr. Somkiart Saengarunchalermasuk
Concentration	Thai Epigraphy
Department	Oriental Languages
Academic Year	1998

ABSTRACT

The objective of this thesis is to study a Thai version of the Lanka collection of stories entitled “Madhurasavāhinī Jambū”. The text is written in Khmer scripts on 12 volumes of palm-leaf manuscript, now kept in the National Library of Thailand. The date of the manuscript is B.E.2421.

This analytical study is emphasized on the following three aspects. First, the inscription system is investigated in order to understand the characteristic of the scripts and the writing system in those days. Secondly, the work is analyzed in views of its history, the purpose of the writer, the subject matter and the literary techniques. The third is an evaluation of this work with respect of the social value, belief, culture and moral teaching.

The result of this study reveals that the work is composed in Thai prose by using Khmer scripts. The spelling is somewhat inconsistent. The date and the way of transmission from Lanka is, however, unknown. Some parts of the stories are derived from the Suttantapiṭaka of the Tripiṭaka and also from the Mahāvamsa (Buddhist Legend and Lanka History). All 40 stories interestingly depict the ways of life social values, beliefs and cultural aspects which have been moulded by Buddhist teachings, regardless of people's nationality.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ล่วงได้ด้วยความอนุเคราะห์จากคณาจารย์ นักวิชาการและผู้มีพระคุณหลายท่าน ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณา จึงขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

กราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร.กฤษณา รักษ์มณี ผู้ควบคุมการวิจัยที่กรุณาให้คำปรึกษา ตรวจแก้ไขเนื้อหา ตลอดจนจัดเกลาสำนวนภาษา ด้วยความเมตตาเอาใจใส่เสมอมา

กราบขอบพระคุณ อาจารย์อัญญา จิตสุทธิญาณ ที่กรุณาตรวจแก้ไขเนื้อหาในส่วนของอักษรและอักขรวิธีที่ปรากฏใน มรุตสาวิณี ชมพู ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ตลอดจนให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ในการวิจัยครั้งนี้

กราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร ที่ให้ความกรุณาเป็นกรรมการในการตรวจแก้ไขและให้คำแนะนำเพื่อให้งานวิจัยฉบับนี้มีความถูกต้องสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

กราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ศรีจรงค์ บุญเจือ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กรรณิการ์ วิมลเกษม ที่กรุณาประสิทธิ์ประสาทความรู้ทางด้านการอ่านและเขียนอักษรขอมไทย ด้วยความรักและความเมตตา

กราบขอบพระคุณ พระครูพิเศษเขมาจารย์ เจ้าอาวาสวัดศรีสุพรรณ และอดีตพระปลัดบุญทอง ภูทโท ร่องเจ้าอาวาสวัดศรีสุพรรณ อ.ท่าชนะ จ.สุราษฎร์ธานี ที่กรุณาให้ยืมต้นฉบับคัมภีร์ใบลานเรื่อง มรุตสาวิณี ชมพู เพื่อใช้ประกอบการศึกษาวิจัยครั้งนี้

กราบขอบพระคุณ พระมหาอดุลย์ คนแรงแจ้ง พระมหากังวล คัชขิมา รองศาสตราจารย์ ดร.จำลอง สารพัฒน์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา และอาจารย์ ดร.สำเนียง เลื่อมใส ที่กรุณาให้คำปรึกษาทางด้านภาษาบาลีที่ใช้ในงานวิจัยฉบับนี้

กราบขอบพระคุณ พระมหากิตติศักดิ์ โมตรีจิต ที่กรุณาสร้างและออกแบบอักษรขอมไทยสำหรับใช้ในการพิมพ์วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ตลอดจนตรวจแก้ไขคำศัพท์ภาษาบาลีในเนื้อหาของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ด้วยความเมตตา

ขอขอบคุณ คุณสมรสรณ์ สุขผล (พระมหาสมรสรณ์ สุขผล) ที่กรุณาให้ยืมคัมภีร์ใบลานเรื่อง พญาสุบันราชา สุตตันตปิฎกปริวรรตโน จากวัดสระเกศราชวรมหาวิหาร กรุงเทพฯ

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ฝ่ายหนังสือภาษาโบราณ หอสมุดแห่งชาติทุกท่าน ที่ให้ความอนุเคราะห์บริการและให้คำแนะนำเกี่ยวกับเอกสารโบราณที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

ขอขอบคุณ อาจารย์เกรียงไกร วัฒนาสวัสดิ์ ที่กรุณาให้คำปรึกษาทางด้านเอกสารภาษาต่างประเทศที่ใช้ประกอบการศึกษาวิจัยครั้งนี้

งานวิจัยครั้งนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้ด้วย

สุดท้ายนี้ผู้วิจัยขอระลึกถึงพระคุณของ คุณพ่อ และคุณแม่ ผู้ซึ่งเปี่ยมล้นด้วยความรัก ความห่วงใยและคอยเป็นกำลังใจแก่ผู้วิจัยเสมอมาจนสำเร็จการศึกษา

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ม
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ (ABSTRACT)	ง
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ญ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	4
ขอบเขตของการศึกษา.....	5
ขั้นตอนของการศึกษา	5
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	6
แหล่งข้อมูล	6
ข้อตกลงเบื้องต้น	6
2 อักษรและอักขรวิธีที่ปรากฏใน มรุตสาหิณี ชมพู ฉบับหอสมุดแห่งชาติ.....	7
ลักษณะอักษรขอมไทย.....	7
รูปแบบของพยัญชนะขอมไทย	7
รูปสระขอมไทย	10
ตัวเลขขอมไทย	12
เครื่องหมายต่าง ๆ	12
อักขรวิธีของอักษรขอมไทย	14
พยัญชนะ	14
พยัญชนะต้น	16
พยัญชนะตัวสะกด.....	17
สระ	21
สระลอย	21
สระจม	22
เครื่องหมายต่าง ๆ	26
อักขรวิธีพิเศษ	29

บทที่	หน้า
3 การศึกษาวิเคราะห์เรื่อง มธุรสวาหินี ชมพู ในด้านความเป็นมา เนื้อหา และลักษณะการแต่ง.....	31
ประวัติความเป็นมา	31
ชื่อเรื่อง	31
ความเป็นมาของเรื่อง	32
จุดมุ่งหมายในการแต่ง.....	35
เนื้อเรื่องโดยสังเขป.....	35
ลักษณะการแต่ง.....	54
รูปแบบคำประพันธ์	54
ธรรมเนียมนิยมในการแต่ง.....	55
เริ่มต้นเนื้อเรื่องด้วยบทไหว้หรือประณามบท	55
การบอกชื่อผู้เขียนหรือผู้คัดลอกตลอดจนวันเดือนปีที่คัดลอก....	56
การบรรยายหรือพรรณนาความตามแบบฉบับ.....	56
กลวิธีการประพันธ์.....	57
การดำเนินเรื่อง	57
ลำดับเรื่องและแก่นเรื่อง	58
การสร้างตัวละครและฉาก.....	74
ศิลปะการใช้ภาษา.....	77
การสรรคำ.....	77
การใช้โวหาร	79
เปรียบเทียบนิทานในมธุรสวาหินี ชมพู กับนิทานเรื่องอื่นที่คล้ายกัน	84
เปรียบเทียบเรื่อง ธรรมโศลก (ลำดับที่ 1) ในมธุรสวาหินี ชมพู	
กับเรื่อง ธรรมโศลกชาดก และเรื่อง พญาสุบันราชา	85
เปรียบเทียบเรื่อง ชนทั้งสาม (ลำดับที่ 3) ในมธุรสวาหินี ชมพู	
กับเรื่องมนุษย์อกตัญญูกับสัตว์กตัญญู และนิทานเรื่อง ช่วยคน	
แลสัตว์ตกเหว	87
เปรียบเทียบเรื่อง เสือโคร่ง (ลำดับที่ 25) ในมธุรสวาหินี ชมพู	
กับเรื่องนกแขกเต้ากับมาณพอกตัญญู.....	88

บทที่	หน้า
4 การศึกษาวิเคราะห์เรื่อง มรุสวาทินี ชมพู ในด้านคุณค่าของเรื่อง	90
ค่านิยมในสังคม	91
การทำบุญให้ทาน	91
การรักษาวลสงวนตัว	92
การยกย่องผู้ทรงศีล	93
ความนิยมด้านรูปสมบัติ	93
ความเชื่อ	94
ความเชื่อเรื่องนรกและสวรรค์	95
ความเชื่อเรื่องการเกิดใหม่	96
ความเชื่อเรื่องความฝันและการทำนายฝัน	97
ความเชื่อเรื่องเวทมนตร์คาถา	98
ความเชื่อเรื่องอิทธิฤทธิ์เทวดา	99
ความเชื่อเรื่องของวิเศษ	101
ความเชื่อเรื่องยารักษาโรค	103
ประเพณี	104
การตั้งชื่อ	105
การตั้งชื่อโดยถือเอาเหตุการณ์หรือสถานที่ที่เกิดขึ้นขณะนั้น	105
การตั้งชื่อโดยพิจารณาจากรูปร่างหน้าตาของทารก	106
มหรสพและการสมโภช	106
การสืบราชสมบัติ	107
การสืบราชสมบัติต่อจากพระราชบิดา	107
การคัดเลือกกษัตริย์โดยการเสี่ยงทายด้วยราชรถ	107
การสร้างสถูปเจดีย์	108
การไปนมัสการพระมหาโพธิ	109
คติธรรมและหลักคำสอน	110
สอนให้สร้างกุศล	110
สอนเรื่องความกตัญญูกตเวที	112
สอนเรื่องความไม่ประมาทในการฟังพระธรรมเทศนา	112
สอนเรื่องความเมตตา	113
สอนเรื่องการคบคน	114

บทที่	หน้า
5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ	117
บทสรุป	117
ข้อเสนอแนะ	118
บรรณานุกรม	119
ภาคผนวก ก.	123
ตัวอย่างสำเนาต้นฉบับคัมภีร์โบราณเรื่อง มรุรสาวาหิณี ชมพู	
ฉบับเลขที่ 6025/1-12 ต.126 ช.3 / 4	124
ภาคผนวก ข.	126
ตัวอย่างการปริวรรตเรื่อง มรุรสาวาหิณี ชมพู	127
ภาคผนวก ค.	128
ตัวอย่างเนื้อเรื่อง มรุรสาวาหิณี ชมพู ผูก 1	129
ภาคผนวก ง.	141
คัพพทานุกรม	142
ประวัติการศึกษา	147

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 รูปพยัญชนะขอมไทย.....	7
2 รูปสระลอยขอมไทย	10
3 รูปสระจมขอมไทย	11
4 ตัวเลขขอมไทย	12
5 เปรียบเทียบเรื่อง ธรรมโศลก กับเรื่อง ธรรมโศลกชาดก และเรื่อง พญาสุบรรณราชา	85
6 เปรียบเทียบเรื่อง ชนทั้งสาม กับเรื่อง มนุษย์อกตัญญูกับสัตว์กตัญญู และนิทานเรื่อง ช่วยคนแลสัตว์ตกเหว	87
7 เปรียบเทียบเรื่อง เสือโคร่ง กับเรื่อง นักแซกเต้ากับมาณพอกตัญญู	88

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ศาสนาเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจของมนุษย์ และเป็นศูนย์รวมแห่งความเชื่อ ความศรัทธาประจำชาตินั้น ๆ นอกจากนี้ศาสนายังเป็นต้นกำเนิดของเรื่องราวต่าง ๆ มากมาย ซึ่งได้ถ่ายทอดออกมาในรูปแบบที่ต่างกัน อาทิเช่น วรรณคดี วรรณกรรม ตำนาน รวมไปถึงนิทานประเภทต่าง ๆ นิทานบางประเภทนั้นมีเนื้อหาที่น่าสนใจเนื่องจากการสอดแทรกแง่คิดและคติธรรมอันเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต

คำว่า “นิทาน” ตามคำจำกัดความในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 นั้น หมายถึง “เรื่องที่เล่ากันมา เช่น นิทานชาดก นิทานอีสป”¹ ส่วนสารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน อธิบายว่า “นิทาน คือ เรื่องที่เล่ากันมาแต่โบราณ ความหมายนี้ตรงกับคำแปลของคำว่า ‘นิทานกถา’ ในภาษาบาลี ส่วนคำว่า ‘นิทาน’ ของภาษาบาลีแปลว่า เรื่องเดิม เรื่องที่ผูกขึ้น”²

สำหรับความหมายของคำว่า “นิทาน” ในเชิงคติชนวิทยานั้น กิ่งแก้ว อัดถากรกล่าวว่า “นิทาน คือ เรื่องเล่าที่สืบทอดต่อ ๆ กันมา จนถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง”³ และยังคงกล่าวว่า “นิทานหมายถึงเรื่องเล่าทั่วไป มิได้ตั้งใจแสดงประวัติความเป็นมาของอะไร จุดใหญ่เล่าเพื่อความสนุกสนาน บางครั้งก็สอดแทรกคติเพื่อสอนใจไปด้วย นิทานไม่ใช่เรื่องเฉพาะสำหรับเด็ก มีอยู่เป็นจำนวนมากทีเดียวที่เล่าเฉพาะในหมู่ผู้ใหญ่ และเหมาะสำหรับผู้ใหญ่เท่านั้น...จริงอยู่ ตัวละครและเหตุการณ์ในเรื่องอาจจะไม่ซับซ้อนมาก ทั้งวิธีการเล่าก็เป็นไปอย่างง่าย ๆ ตรงไปตรงมา ผู้ถ่ายทอดเรื่องไม่ต้องอาศัยอุปกรณ์อะไรเลย ไม่ต้องอาศัยเครื่องแต่งตัววิจิตรหรือเครื่องแต่งฉากใด ๆ แต่ถึงกระนั้น นิทานก็มีบทบาทสำคัญต่อการเสริมสร้างบุคลิก มีพลังโน้มน้าวทัศนคติและพฤติกรรมของแต่ละบุคคลและสังคมได้พอควรทีเดียว กล่าวคือ ช่วยให้ทั้งผู้เล่าผู้ฟัง

¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2531), หน้า 447.

² วชิร รมยะนันท์, “นิทาน,” สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน 15 (2522) : 9772.

³ กิ่งแก้ว อัดถากร, คติชนวิทยา, เอกสารการนิเทศการศึกษา ฉบับที่ 184 (กรุงเทพฯ : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, 2519), หน้า 11.

ระบายและผ่อนคลายความรู้สึกนึกคิด ก่อให้เกิดความเพลิดเพลินในขณะเดียวกันยังก่อให้เกิดความเข้าใจในสิ่งแวดล้อมและคตินิยมของสังคม”⁴

ในเรื่องของการแบ่งประเภทนิทานนั้น นักคติชนวิทยาได้จำแนกนิทานออกเป็นประเภทต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ในการศึกษา ซึ่งก็มีวิธีการแบ่งประเภทที่แตกต่างกันไป ตัวอย่างเช่น การแบ่งนิทานตามเขตพื้นที่ (Area) โดยอาศัยเขตแดนทางภูมิศาสตร์ การแบ่งตามแบบของนิทาน (Form) การแบ่งตามชนิดของนิทาน (Type Index) โดย Antti Aarne และ Stith Thompson⁵

นอกจากนี้ กุสุมา รักษมณี ได้แบ่งประเภทของนิทานตามวัตถุประสงค์ในการเล่านิทาน โดยแบ่งอย่างกว้าง ๆ ออกเป็น 2 ประเภท คือเรื่องที่เล่าเพื่อความเพลิดเพลิน และเรื่องที่เล่าเพื่อเป็นคติสอนใจ นิทานประเภทแรกมีเนื้อเรื่องสนุกสนาน มักเป็นเรื่องเกี่ยวกับภินิหารหรือการผจญภัยผู้เล่าใช้จินตนาการอย่างกว้างไกลในการดำเนินเรื่อง ผู้ฟังที่นำไปเล่าต่อก็แต่งเติมตามจินตนาการของตนอีกทีหนึ่ง มักจะเป็นเรื่องที่ถ่ายทอดด้วยวิธีมุขปาฐะ ไม่นับวรรณศิลป์ เพราะมุ่งดำเนินเรื่องให้รวดเร็ว ส่วนประเภทที่เล่าเพื่อเป็นคติสอนใจนั้น วัตถุประสงค์เบื้องต้นคือเพื่อเป็นอุทาหรณ์ และเพื่อเปรียบเทียบให้แง่คิดและคติธรรม ในระยะแรก ๆ จึงมักแทรกอยู่ในคำพูดยังไม่แน่ว่ามีรูปแบบของนิทานอย่างแท้จริง ต่อมาจึงมีการเพิ่มเติมรายละเอียดและการดำเนินเรื่องให้น่าสนใจแต่ส่วนใหญ่ยังคงเป็นเรื่องสมจริง การสมมุติก็เป็นไปในทำนองบุคลาธิษฐานหรือสัญลักษณ์ เพื่อความชัดเจนจะขอเรียกเรื่องประเภทแรกว่านิทาน (Story) หรือนิทานธรรมดา และประเภทที่สองว่านิทานอุทาหรณ์ (Fable)⁶

สำหรับลักษณะของนิทานอุทาหรณ์นี้ กุสุมา รักษมณี ได้กล่าวโดยสรุปไว้ดังนี้ “นิทานอุทาหรณ์ เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในอดีตเหมือนตัวอย่างจากเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ แต่เป็นเพียงเรื่องสมมุติ มิใช่เรื่องที่เกิดขึ้นจริง ๆ มีวัตถุประสงค์ในการเล่าเพื่อเป็นข้อเปรียบเทียบเหมือนบทอุปมา แต่เป็นเรื่องที่ถูกกำหนดขึ้น มิใช่เป็นปกติวิสัยหรือโดยธรรมชาติ มีคติสอนใจเหมือนภาษิตแต่มีรายละเอียดเป็นเรื่องราวมากกว่า มีลักษณะของเรื่องสมมุติเหมือนนิทานทั่วไป แต่ยังอิงความจริง มิใช่เรื่องที่ใช้จินตนาการและความเพ้อฝัน และส่วนมากจะมีตัวละครเป็นสัตว์เหมือนนิทานสัตว์แต่ต้องมีบทบาทเปรียบเทียบกับพฤติกรรมของมนุษย์ มิใช่เพื่อความสนุกสนานตื่นเต้น เท่านั้น”⁷

⁴ กิ่งแก้ว อัดถากร, วรรณกรรมจากบ้านใน (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2514) หน้า 8.

⁵ กุหลาบ มลลิกะมาส, คติชาวบ้าน (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2518), หน้า 101-120.

⁶ กุสุมา รักษมณี, นิทานอุทาหรณ์ในวรรณคดีสันสกฤต (นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2525) ,หน้า 14.

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

เรื่อง “มธุรสวาหินี” เป็นคัมภีร์ที่รวมนิทานทางพุทธศาสนา ซึ่งจัดอยู่ในประเภทของนิทานอุทาหรณ์ เรื่อง “มธุรสวาหินี” เป็นคัมภีร์ที่ประมวลนิทานไว้ทั้งหมด 100 เรื่อง แบ่งออกเป็น 2 ภาคดังนี้ ภาคต้นคือ “มธุรสวาหินี ชมพู” เป็นเรื่องของบุคคลที่อยู่ในชมพูทวีป ซึ่งได้สร้างกุศลต่าง ๆ มีนิทานจำนวน 40 เรื่อง ส่วนภาคปลายคือ “มธุรสวาหินี ลงกา” เป็นเรื่องของบุคคลที่อยู่ในลังกาทวีปมีนิทานจำนวน 60 เรื่อง

ในเนื้อหาของนิทานแต่ละเรื่องได้สอดแทรกคติธรรม และสัจธรรมไว้อย่างเหมาะสม แนวคิดที่ปรากฏในนิทานเรื่องต่าง ๆ ของมธุรสวาหินี นี้คือจริยธรรม และผลแห่งกรรมที่ชี้ให้เห็นว่า การประกอบกรรมดีย่อมได้ดี และการประกอบกรรมชั่วย่อมได้ชั่ว กรรมดีที่นำผลดีมานั้น ได้แก่ ความกตัญญูรู้คุณ ความเมตตากรุณา ความซื่อสัตย์ และความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ฯลฯ ส่วนกรรมชั่วที่นำผลร้ายมาให้ก็คือการกระทำที่ตรงกันข้ามได้แก่ การไม่กตัญญูรู้คุณ ความใจร้ายโหดเหี้ยม การทุจริตคดโกง การทรยศ และการไม่เชื่อถือศรัทธาในพระพุทธศาสนา เป็นต้น

คัมภีร์เรื่องมธุรสวาหินี หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า คัมภีร์รสาหินี นี้ในหนังสือประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา โดย สุภาพรณ ณ บางช้าง ได้จัดให้เรื่อง รสาหินีเป็นคัมภีร์ปกรณ์พิเศษสมัยหลังรัตนโกสินทร์ และกล่าวถึงเรื่องนี้ว่า “เป็นหนังสือรวมเรื่องสั้นแต่งโดยพระรัฐบาล แห่งดุงคุดตวังกะบริเวณในมหาวิหาร ประมาณเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ 14”⁸ และ “รสาหินีเป็นผลงานที่สำคัญเรื่องหนึ่งในวรรณคดีพุทธศาสนา อย่างไรก็ดีตามถ้าประเมินคุณค่าในทางด้านหลักธรรมแล้ว หนังสือเล่มนี้มีได้ให้หลักธรรมที่เป็นแก่นแท้ แต่เป็นการเสนอหลักธรรมในชั้นของการสร้างศรัทธาเร้าอารมณ์แห่งความเลื่อมใสให้เกิดขึ้น เป็นการปลุกใจให้คนรู้สึกอยากทำความดี มีเรื่องการเกิดในสวรรค์มาเป็นเครื่องจูงใจบ้าง มีเรื่องนรกภูมิมาให้เกิดความหวาดกลัวที่จะทำความชั่ว เห็นโทษของบาปเห็นคุณของบุญ เหมาะกับผู้ที่เข้าถึงพระศาสนาด้วยความศรัทธาก่อนต่อเมื่อปฏิบัติไปแล้วจึงจะก้าวพ้นมาในเรื่องทางปัญญาต่อไป...”⁹

ส่วน พัดน์ เฟิงผลา กล่าวถึงเรื่อง มธุรสวาหินี ในหนังสือประวัติวรรณคดีบาลีว่า “ในพุทธศตวรรษที่ 18 พระเวททะเถระ ผู้มาจากวรรณะพราหมณ์ ได้แต่งวรรณกรรมบาลีไว้หลายเล่ม เล่มที่มีชื่อเสียงคือ ‘รสาหินี’ เป็นเรื่องร้อยแก้ว ส่วนใหญ่กล่าวถึงเรื่องที่มีกำเนิดจากลังกา”¹⁰

สำหรับประวัติของเรื่อง มธุรสวาหินี นี้ ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร ผู้แปลเรื่อง รสาหินี จากภาษาบาลี อักษรสิงหล ได้กล่าวไว้ในคำชี้แจงของผู้แปลว่า “หนังสือรสาหินีนี้เกิดขึ้นในลังกา

⁸ สุภาพรณ ณ บางช้าง, ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า 380.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 392-393.

¹⁰ พัดน์ เฟิงผลา, ประวัติวรรณคดีบาลี (ประจวบคีรีขันธ์ : โรงพิมพ์ศูนย์การทหารราบค่ายธนระริชต์ ปราณบุรี, 2524), หน้า 424.

เดิมเป็นภาษาสืบล่าวกันว่าท่านโบราณจารย์ผู้เป็นพระอรหันต์มีพระรัฐบาลเถระ ผู้อยู่ในสำนัก
คุดตะวังกะมหาวิหาร ประเทศลังกาได้แปลเป็นภาษามคธซึ่งเป็นมูลภาษา หรือที่เรียกกันว่า ภาษา
บาลี คือเป็นภาษาที่ใช้ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ครั้นต่อมาอีกพระเวททะเถระ อาจารย์ใหญ่ของ
สำนักเรียนวัดประติราชบริเวณไฉ่ชะระแก้ไขให้สมควรยิ่งขึ้น ต่อมาภายหลัง พระสิริสิทธิธมมา
เถระ สำนักเรียนวัดปรมะธัมมะเจติยะบริเวณไฉ่ชะระได้ทำฎีกา คือคำอธิบายความขยายความตามรูปศัพท์
ในหนังสือเรื่องนี้รจนาเป็นภาษาบาลี มีชื่อว่า สารัตถทีปนี¹¹

นอกจากนี้ ในด้านอิทธิพลของคัมภีร์รสาหวินที่มีต่อเรื่องอื่นนั้น สุภาพร มากแจ้ง
เสนอไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “มาเลยุยเทวดเถรวัตถุ : การตรวจสอบชำระและการศึกษาเชิง
วิเคราะห์” ดังนี้ “คัมภีร์มาเลยุยเทวดเถรวัตถุ แต่งขึ้นในประเทศพม่า โดยภิกษุมาระหว่างปลาย
พุทธศตวรรษที่ 16 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 18 โดยได้เนื้อเรื่องจากคัมภีร์สหัสสวัตถุปกรณ์ คัมภีร์
รสาหวิน คัมภีร์มหาวงศ์ และคัมภีร์พระไตรปิฎก...”¹²

จากหลักฐานที่ปรากฏในปัจจุบัน เรื่องมธุรสหวินฉบับที่เก่าที่สุดในประเทศไทยนั้น
สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2249 ซึ่งตรงกับรัชสมัยของ สมเด็จพระเจ้าขุนหลวงสรศักดิ์ ในสมัยกรุง
ศรีอยุธยาตอนปลาย¹³ ถึงแม้ว่าเรื่องนี้จะมียุอยู่ในประเทศไทยมาเป็นเวลานานแต่ก็ยังไม่มีการศึกษา
วิเคราะห์โดยละเอียด ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องนี้ในภาคต้นคือ
“มธุรสหวิน ชมพู” โดยละเอียดว่าเหตุใดเรื่องนี้จึงมีความสำคัญต่อการปฏิบัติตนของคนในสังคม
และผู้รจนาได้รับแรงบันดาลใจอย่างไรและได้สื่อแนวคิดตามคติพุทธศาสนาไว้ในเนื้อเรื่องอย่างไร
มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์
ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาลักษณะตัวอักษร และอักษรวิธีของอักษรขอมจากต้นฉบับโบราณเรื่อง
มธุรสหวิน ชมพู ให้เข้าใจรูปแบบและอักษรวิธีของอักษรขอมไทย ในปี พ.ศ.2421
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์เรื่อง มธุรสหวิน ในด้านชื่อเรื่อง ความเป็นมาของเรื่อง ผู้แต่ง
สมัยที่แต่ง จุดมุ่งหมายในการแต่ง และลักษณะการแต่ง เพื่อให้เข้าใจความเป็นมา เนื้อหา และ
กลวิธีการแต่ง

¹¹ ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร, รสาหวิน (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2513),
หน้า (1)-(2).

¹² สุภาพร มากแจ้ง, “มาเลยุยเทวดเถรวัตถุ : การตรวจสอบชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์,”
(วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า 217.

¹³ “มธุรสหวิน ลังกา,” หอสมุดแห่งชาติ, หนังสือโบราณ, อักษรขอม, ภาษาบาลี, เส้นจาร,
พ.ศ. 2249, ฉบับล่องชาด, ไม่ประทับหาชาด, เลขที่ 6003/1,3-5,7-8 ต. 126 ข. 3 / 2.

3. เพื่อวิเคราะห์คุณค่าของเรื่อง มรุตสาวิณี ชมพู ในด้านคติธรรม ด้านค่านิยม ความเชื่อ ประเพณี และคติธรรมหลักคำสอน เพื่อให้เข้าใจถึงวิถีชีวิตของคนในสมัยนั้น

ขอบเขตของการศึกษา

1. เอกสารที่ใช้ในการศึกษา

1.1 มรุตสาวิณี ชมพู หอสมุดแห่งชาติ หนังสือโบราณ 12 ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี, ไทย พ.ศ. 2421 ฉบับทองทึบ ไม่ประทับทาสาด เลขที่ 6025/1-12 ต. 126 ช. 3/4

1.2 มรุตส ชมพู หอสมุดแห่งชาติ หนังสือโบราณ 7 ผูก อักษรธรรมอีสาน ภาษาไทยอีสาน ฉบับล่องชาด ไม่ประทับธรรมดา เลขที่ 649/1-7 ต. 130 ช. 6/5

1.3 มรุตสาวิณี ชมพู หอสมุดแห่งชาติ หนังสือโบราณ 11 ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี, ไทย พ.ศ. 2413 ฉบับทองทึบ-ล่องชาด ไม่มีไม่ประทับ เลขที่ 6028/2-3 : 3ก-3ข, 4:4ก, 5, 7, 9, 11, 13 ต. 126 ช. 3/4

1.4 มรุตสาวิณี ชมพู หอสมุดแห่งชาติ หนังสือโบราณ 9 ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี, ไทย พ.ศ. 2443 ฉบับล่องชาด ไม่มีไม่ประทับเลขที่ 10506 ต. 99 ช. 1/1

1.5 มรุตสาวิณี ชมพู วัดศรีสุวรรณ อ.ท่าชนะ จ.สุราษฎร์ธานี หนังสือโบราณ 9 ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี, ไทย เส้นจาร ฉบับล่องชาด ไม่มีไม่ประทับ

1.6 พญาสุภัณราชา สุตตันตปิฎกฉบับปรับปรุงแก้ไข วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร กรุงเทพฯ หนังสือโบราณ 1 ผูก อักษรขอม ภาษาไทย เส้นจาร ฉบับล่องชาด ไม่มีไม่ประทับ

2. การศึกษาและวิเคราะห์เรื่อง มรุตสาวิณี ชมพู ในด้านเนื้อหาจะศึกษาจากเอกสาร โบราณฉบับเลขที่ 6025/1-12 ต. 126 ช. 3/4

3. การศึกษาวิเคราะห์ด้านลักษณะตัวอักษร และอักษรวิจิที่ปรากฏในเรื่องนี้ จะศึกษาจากเอกสารฉบับเลขที่ 6025/1-12 ต. 126 ช. 3/4 เท่านั้น ส่วนฉบับอื่นใช้ประกอบการตรวจทาน

ขั้นตอนของการศึกษา

1. สรุจเอกสารที่ใช้ในการวิจัย และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารโบราณ เอกสารอัดสำเนา รวมทั้งเอกสารตีพิมพ์ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

2. ปรวรรตข้อความจากเอกสารโบราณ และศึกษาเนื้อเรื่องโดยละเอียด

3. เก็บข้อมูลทางด้านตัวอักษร และอักษรวิจิ

4. ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลในด้านเนื้อหา โวหาร คติธรรมคำสอนและกลวิธีการแต่ง

5. เรียบเรียงผลการศึกษาวิจัย และให้ข้อเสนอแนะ

6. เสนอผลการวิจัย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้เห็นว่า ความศรัทธาในศาสนาของผู้รจนาเป็นแรงบันดาลใจให้สามารถสร้างสรรค์วรรณกรรม
2. ทำให้เข้าใจลักษณะของวรรณกรรมนิทานที่ใช้สอนคติความเชื่อทางศาสนา
3. เข้าใจกลวิธีการรจนา ตลอดจนศิลปะการใช้ถ้อยคำสำนวนโวหาร

แหล่งข้อมูล

1. ศึกษาต้นฉบับคัมภีร์ใบลานที่ห้องบริการหนังสือภาษาโบราณ หอสมุดแห่งชาติ
2. ใช้หนังสือและเอกสารประกอบการศึกษาค้นคว้า ที่หอสมุดกลางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศิลปากร และหอสมุดกลางมหาวิทยาลัยรามคำแหง

ข้อตกลงเบื้องต้น

การปริวรรตหรือถ่ายถอดอักษรขอมไทยซึ่งเขียนอักษรซ้อนกันเป็นอักษรไทยซึ่งไม่มี การซ้อนอักษร มีหลักเกณฑ์ดังนี้

1. พยัญชนะควบกล้ำและพยัญชนะต้น 2 ตัว ที่เขียนพยัญชนะตัวที่ 2 หรืออักษรกล้ำไว้ได้พยัญชนะตัวแรก รวมทั้งตัวสะกดที่เขียนด้วยพยัญชนะตัวเชิงอยู่ได้พยัญชนะหรือสระ ในกรณีนี้จะเขียนเครื่องหมายจุด (.) ไว้ข้างใต้พยัญชนะหรือสระเพื่อแสดงว่าพยัญชนะตัวถัดไปเขียนอยู่ข้างใต้ เช่น

អ្នក (อย่าง)

ឡ (งวม)

2. พยัญชนะ 2 ตัวที่เขียนเชื่อมกัน เมื่อถ่ายถอดเป็นอักษรไทย จะใช้เครื่องหมายขีดขวาง (-) ไว้บนตัวอักษรทั้ง 2 ตัว เช่น

ស្រា (พยุรา)

3. การถ่ายถอดอักษรในข้อมูลเป็นอักษรไทยปัจจุบันตัวต่อตัวตามอักษรวิธีในใบลาน ข้อความที่ถอดนี้เรียกว่า “คำปริวรรต” โดยจะเขียนไว้ภายในวงเล็บ

4. “คำปัจจุบัน” คือ คำที่ปรับอักษรวิธีเดิมให้เป็นอักษรวิธีปัจจุบัน ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525

บทที่ 2

อักษรและอักษรวิธีที่ปรากฏใน มรุรสาวิณี ชมพู

ฉบับหอสมุดแห่งชาติ

จากหลักฐานด้านจารึกและเอกสารภาษาไทยที่พบในประเทศไทย ปรากฏว่าอักษรขอมเป็นอักษรที่นิยมใช้กันในภาคกลาง ใช้บันทึกเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาทั้งที่เป็นภาษาบาลีและภาษาไทย ชาวไทยภาคกลางใช้อักษรขอมบันทึกเรื่องราวที่ปรากฏเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 1905 เป็นภาษาเขมรและภาษาบาลี ดังที่ปรากฏในศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 4 และหลักที่ 6 ส่วนจารึกอักษรขอมภาษาไทยเก่าที่สุดคือ ศิลาจารึกวัดป่าแดง หรือจารึกสุโขทัยหลักที่ 9 ซึ่งจารึกขึ้นเมื่อ พ.ศ.1949¹

จึงอาจกล่าวได้ว่าการใช้อักษรขอมเพื่อการบันทึกเรื่องราวต่างๆ ได้รับความนิยมนมาตั้งแต่สุโขทัยจนถึงปัจจุบัน การใช้อักษรขอมของชาวไทยบันทึกภาษาไทย ในงานวิจัยฉบับนี้จะเรียกว่า “อักษรขอมไทย”

1. ลักษณะอักษรขอมไทย

อักษรขอมไทยประกอบด้วย พยัญชนะ สระ ตัวเลข และเครื่องหมายต่าง ๆ ดังนี้

1.1 รูปแบบของพยัญชนะขอมไทย

พยัญชนะขอมไทยที่ปรากฏในข้อมูล แบ่งเป็นพยัญชนะตัวเต็ม 37 ตัว และพยัญชนะตัวเชิง 33 ตัว ดังนี้

ตารางที่ 1 รูปพยัญชนะขอมไทย

พยัญชนะไทยปัจจุบัน	พยัญชนะขอมไทย	
	ตัวเต็ม	ตัวเชิง
ก	𑄀	𑄁 ⁺
ข	𑄂	𑄃 ⁺

¹สุรณี แก้วกลม, “อักษรขอมที่ใช้บันทึกภาษาไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2523), หน้า 1.

ตารางที่ 1 (ต่อ)

พยัญชนะไทยปัจจุบัน	พยัญชนะขอมไทย	
	ตัวเต็ม	ตัวเชิง
ค	ក	ក ⁺
ข	ខ	ខ ⁺
ง	င	င ⁺
จ	ច	ច ⁺
ฉ	ឆ	ឆ ⁺
ช	ជ	ជ ⁺ ជ ⁺ ជ ⁺
ณ	ណ	ណ ⁺
ญ	ញ	ញ ⁺ ញ ⁺
ฎ	ឡ	ឡ ⁺
ฏ	ឡ	ឡ ⁺
ฐ	ឡ	ឡ ⁺
ฑ	ឡ	ឡ ⁺
ฒ	ឡ	ឡ ⁺
ณ	ឡ	ឡ ⁺
ด	ត	ត ⁺
ถ	ត	ត ⁺
ท	ត	ត ⁺
ธ	ត	ត ⁺
น	ន	ន ⁺

ตารางที่ 1 (ต่อ)

พยัญชนะไทยปัจจุบัน	พยัญชนะขอมไทย	
	ตัวเต็ม	ตัวเชิง
บ	ប	ប
ป	ប្រ	ไม่ปรากฏ
ผ	ផ	ផ
ฝ	ផ្អ	ไม่ปรากฏ
พ	ព	ព ⁺ ភ
ฟ	វ វ៌	ไม่ปรากฏ
ภ	ភ	ភ ⁺
ม	ម	ម ⁺ ម៌
ย	យ	យ ⁺
ร	រ	រ ⁺ រ៌ រ៌
ล	ល	ល ⁺
ว	វ	វ ⁺
ศ	ស	ស ⁺
ษ	ឧ	ឧ ⁺ ឧ៌
ส	ស	ស ⁺
ห	ហ	ហ ⁺
ฬ	ផ្អ	ไม่ปรากฏ
อ	អ	អ ⁺

1.2 รูปสระขอมไทย

รูปสระขอมไทย มี 2 ชนิด คือ สระลอย และ สระจม

สระลอย คือ สระที่สามารถออกเสียงได้ด้วยตนเองโดยไม่ต้องประสมกับพยัญชนะ

สระจม คือ สระที่ต้องประสมกับพยัญชนะจึงจะออกเสียงได้

สระลอยที่พบในข้อมูลมีดังนี้

ตารางที่ 2 รูปสระลอยขอมไทย

สระไทยปัจจุบัน	สระลอยขอมไทย
อ	ร
อา	รฺ
อิ	ร
อี	รฺ ฐฺ ฐ
ือ	ร
อุ	ร
เอ	ร
โอ	ร
เอา	ร ฐ
ฤ	ร ฐ
ฤา	ร ฐ

สระจมที่พบในข้อมูล มีดังนี้

ตารางที่ 3 รูปสระจมขอมไทย

สระไทยปัจจุบัน	สระจมขอมไทย
อะ	อะ ะ
อา	อา
อิ	อิ
ึ	ึ
ุ	ุ
อี	อี
เ	เ
เ+	เ+
แอะ	แอะ ะ
แอ	แอ
โ	โ+ โ+ โ+
เอาะ	เอาะ เอาะ
+อ	+
เ+อ	เ+ เ
ัว	ัว ัว
เีย	เีย เีย
เือ	เือ เือ เือ
ำ	ำ
ไ	ไ+ ไ+ ไ+
ใ	ใ+ ใ+
เา	เา

1.3 ตัวเลขขอมไทย

ตารางที่ 4 ตัวเลขขอมไทย

ตัวเลขไทยปัจจุบัน	ตัวเลขขอมไทย
๐	◌
๑	๑
๒	២
๓	៣
๔	៤
๕	៥
๖	៦
๗	៧
๘	៨
๙	៩

1.4 เครื่องหมายต่าง ๆ

เครื่องหมายต่าง ๆ ที่ปรากฏในข้อมูล แบ่งออกได้ดังนี้

1) เครื่องหมายวรรณยุกต์ ปรากฏเพียง 2 รูป คือ

1.1) รูปวรรณยุกต์เอก เหมือนรูปวรรณยุกต์เอกปัจจุบัน (')

1.2) รูปวรรณยุกต์โท เหมือนรูปวรรณยุกต์โทปัจจุบัน (ˊ) บางครั้งก็มีรูปเหมือนไม้หันอากาศปัจจุบัน (ˋ)

2) เครื่องหมายกำกับพยัญชนะ มีดังนี้

2.1) ไม้ขีด หรือ ไม้หันอากาศ มีรูปดังนี้ ˊ

2.2) ไม้ไต่คู้	มีรูปดังนี้	✓
2.3) นิคหิต หรือ หยาดน้ำค้าง	มีรูปดังนี้	◦
2.4) ฝนทอง	มีรูปดังนี้	'
2.5) มุสิกพันธุ์ หรือ ฟันหนู	มีรูปดังนี้	''
2.6) ทัณฑฆาต	มีรูปดังนี้	✓

3) เครื่องหมายวรรคตอน ได้แก่

3.1) ไม้ยมก	มีรูปดังนี้	๑ , ๒
3.2) วิสรรชนีย์	มีรูปดังนี้	: , ๕
3.3) อังคั่นเตี้ยว, ชันเตี้ยว, เหวือชั้น	มีรูปดังนี้	๗
3.4) อังคั่นคู่ หรือ ชันคู่	มีรูปดังนี้	๗
3.5) อังคั่นวิสรรชนีย์	มีรูปดังนี้	๗๘
3.6) ไปยาลใหญ่	มีรูปดังนี้	๗๙๗
3.7) วงเล็บปีกกา	มีรูปดังนี้)

4) เครื่องหมายอื่น ๆ

4.1) เครื่องหมายแทรกคำตก	มีรูปดังนี้	+
4.2) เครื่องหมายจารอักษรผิด	มีรูปดังนี้	◦
4.3) เครื่องหมายบอกลำดับหน้าลาน หรือ อังกา	มีรูปดังนี้	๐ , ๑ , ๒ , ๓ ...

2 อักษรวิธีของอักษรขอมไทย

อักษรวิธี คือ การนำพยัญชนะ สระ วรรณยุกต์ และเครื่องหมายต่าง ๆ มาประสมกันให้เป็นคำ การนำรูปอักษรขอมมาเขียนเป็นภาษาไทย โดยทั่วไปมีวิธีประสมอักษรใกล้เคียงกับการเขียนภาษาไทยด้วยอักษรไทย คือ รูปพยัญชนะ สระ และวรรณยุกต์ จะปรากฏในตำแหน่งเดียวกัน แต่มีข้อแตกต่างบางประการ คือ อักษรขอมไทยใช้พยัญชนะตัวเชิง ซึ่งไม่มีในอักษรไทย

2.1 พยัญชนะ

เนื่องจากรูปพยัญชนะอักษรขอมมีจำนวนน้อยกว่ารูปพยัญชนะไทย ดังนั้นการเขียนอักษรขอมเป็นภาษาไทย ในคำที่ประกอบด้วยพยัญชนะที่ไม่มีในอักษรขอม ได้แก่ พยัญชนะ ช, ฎ, ด, ป, ฝ และ ฟ จึงมีวิธีการดังนี้

1) ใช้รูปเดิมของพยัญชนะขอม

1.1) คำที่เขียนด้วยพยัญชนะ “ช” ในคำไทยปัจจุบัน อักษรขอมใช้รูปพยัญชนะ ช (𑄖), ชุร (𑄖𑄢), ฌ (𑄖𑄣), ฌุร (𑄖𑄣𑄢), ทุร (𑄖𑄣𑄤) แทน เช่น

คำในข้อมูล	คำปริวรรต	คำปัจจุบัน	แหล่งข้อมูล
𑄖	(ซึ่ง)	ซึ่ง	(ผูก 1 หน้า ก ด้านหลัง บรรทัดที่ 5)
𑄖𑄢	(ชฺริง)	ซึ่ง	(ผูก 11 หน้า ฉะ ด้านหน้า บรรทัดที่ 4)
𑄖𑄣	(ฌะนุเรน)	ซ่อนเร้น	(ผูก 5 หน้า ญี ด้านหน้า บรรทัดที่ 5)
𑄖𑄣𑄤	(ฌุรัก)	ชัก	(ผูก 4 หน้า ชุ ด้านหลัง บรรทัดที่ 4)
𑄖𑄣𑄤𑄢	(ทุรักทุรอม)	ชักซ้อม	(ผูก 12 หน้า ฤ ด้านหน้า บรรทัดที่ 1)

1.2) คำที่เขียนด้วยพยัญชนะ “ฎ” ในคำไทยปัจจุบัน อักษรขอมใช้รูปพยัญชนะ ฎ (𑄖𑄤) และ ท (𑄖𑄥) แทน เช่น

𑄖𑄤	(ฎีกา)	ฎีกา	(ผูก 1 หน้า ก ด้านหน้า บรรทัดที่ 4)
𑄖𑄥	(ทุสสตี)	ตุษฏี	(ผูก 12 หน้า ฌ ด้านหน้า บรรทัดที่ 2)

1.3) คำที่เขียนด้วยพยัญชนะ “ด” ในคำไทยปัจจุบัน อักษรขอมใช้รูปพยัญชนะ

ท (๕) และ ต (๓) แทน เช่น

เตุ๋ (เทกไม้) ดอกไม้ (ผูก 7 หน้า โท ด้านหลัง บรรทัดที่ 2)

ตารติญ (ดาวติงข) ดาวติงส์ (ผูก 9 หน้า ณะ ด้านหน้า บรรทัดที่ 5)

1.4) คำที่เขียนด้วยพยัญชนะ “ผ” ในคำไทยปัจจุบัน อักษรขอมใช้รูปพยัญชนะ

ผ (๕) แทน เช่น

ผุ๋ (ผึง) ผึง (ผูก 2 หน้า คะ ด้านหลัง บรรทัดที่ 5)

ผัว (เผ้า) เผ้า (ผูก 2 หน้า เคา ด้านหน้า บรรทัดที่ 1)

2) ดัดแปลงรูปพยัญชนะขอมที่มีอยู่เดิมโดยการเติมหาง ดังนี้

2.1) เติมหาง “บ” อักษรขอมไทย (๕) เพื่อให้เป็น ป (๕) เช่น

เป๋ (เปุ่น) เปุ่น (ผูก 2 หน้า ค ด้านหลัง บรรทัดที่ 1)

ปาก (ปาก) ปาก (ผูก 4 หน้า ชู ด้านหลัง บรรทัดที่ 5)

สำหรับคำที่ยืมมาจากภาษาบาลี-สันสกฤตนั้น ตามภาษาเดิม รูปพยัญชนะ ๕ ออก

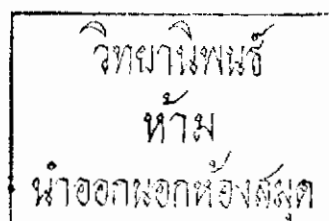
เสียงเป็น ป ดังนั้นก็คงใช้รูป ๕ ออกเสียงเป็น ป โดยไม่ต้องเติมหางพยัญชนะ เช่น

ปัญญา (บญญา) ปัญญา (ผูก 6 หน้า ฎ ด้านหลัง บรรทัดที่ 5)

ปวัตนาการ (บวตตนาการ) ปวัตนาการ (ผูก 3 หน้า ใจ ด้านหลัง บรรทัดที่ 3)

2.2) เติมหาง “ผ” อักษรขอมไทย (๕) เพื่อให้เป็น ผ (๕) เช่น

ผ่น (ผุ่น) ผ่น (ผูก 3 หน้า ฉ ด้านหน้า บรรทัดที่ 4)

2.3) เต็มหาง “พ” อักษรขอมไทย (៣) เพื่อให้เป็น พ (๓) เช่น

ផ្ទ	(ฟ้ง)	ฟ้ง	(ผูก 1 หน้า กา ด้านหน้า บรรทัดที่ 1)
ផ្ទ	(ฟีน)	ฟีน	(ผูก 6 หน้า ฐ ด้านหลัง บรรทัดที่ 5)

พยัญชนะนั้นแบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือ พยัญชนะต้น และพยัญชนะตัวสะกด ดังนี้

2.1.1 พยัญชนะต้น

พยัญชนะต้นของอักษรขอมไทยที่ปรากฏในข้อมูลแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

1) พยัญชนะต้นที่เป็นอักษรเดี่ยว ใช้รูปพยัญชนะตัวเต็ม เช่น

កុសល	(กุสล)	กุสล	(ผูก 11 หน้า ภา ด้านหลัง บรรทัดที่ 3)
ខុម្រុយ	(ขุมธรัพย)	ขุมทรพย	(ผูก 12 หน้า เก ด้านหลัง บรรทัดที่ 5)
ឃរាវាស	(ฆราวาส)	ฆราวาส	(ผูก 12 หน้า ติ ด้านหลัง บรรทัดที่ 5)

2) พยัญชนะต้นที่เป็นอักษรนำ พยัญชนะตัวแรกเขียนด้วยพยัญชนะตัวเต็ม ส่วนพยัญชนะตัวที่สองเขียนด้วยพยัญชนะตัวเชิงซ้อนได้ตัวแรก เช่น

ស្លាង	(สลาง)	สลา้ง	(ผูก 9 หน้า เหา ด้านหลัง บรรทัดที่ 3)
ហ្មាប	(หญาบ)	หยาบ	(ผูก 9 หน้า ธะ ด้านหลัง บรรทัดที่ 2)
អ្នក	(อุย้ง)	อัย้ง	(ผูก 12 หน้า ภู ด้านหน้า บรรทัดที่ 5)

3) พยัญชนะต้นที่เป็นอักษรควบกล้ำ พยัญชนะตัวแรกเขียนด้วยพยัญชนะตัวเต็ม ส่วนพยัญชนะตัวที่สองได้แก่ ร, ล, ว เขียนด้วยพยัญชนะตัวเชิงซ้อนได้พยัญชนะตัวแรก เช่น

ត្រកូល	(ทรกุล)	ตระกุล	(ผูก 11 หน้า เผ ด้านหน้า บรรทัดที่ 5)
គោត	(เคลาศ)	คลอด	(ผูก 4 หน้า เฉา ด้านหลัง บรรทัดที่ 1)
ព្រាម	(ความ)	ควม	(ผูก 11 หน้า พา ด้านหน้า บรรทัดที่ 1)

2.1.2 พยัญชนะตัวสะกด

รูปพยัญชนะที่ใช้เป็นพยัญชนะสะกดของอักษรขอมไทยที่ปรากฏในข้อมูล ใช้ตามมาตราตัวสะกดของไทยทั้ง 8 มาตรา คือ

1) แม่ กก ใช้รูปพยัญชนะตัวเต็มหรือตัวเชิงของ ก (ក , ក្រ), ข (ខ), ค (គ), ฃ (ឃ) เช่น

ក្រ	(สอก)	ศอก	(ผูก 4 หน้า ฃ ด้านหลัง บรรทัดที่ 1)
ແຂງ	(แยก)	แยก	(ผูก 1 หน้า ฃ ด้านหลัง บรรทัดที่ 4)
ສຸຂ	(สุข)	สุข	(ผูก 2 หน้า ฃ ด้านหน้า บรรทัดที่ 5)
ບຸគລ	(บุคคล)	บุคคล	(ผูก 3 หน้า ฃ ด้านหน้า บรรทัดที่ 3)
ເມឃລា	(เมฆลา)	เมฆลา	(ผูก 5 หน้า ฃ ด้านหน้า บรรทัดที่ 5)

2) แม่ กง ใช้รูปพยัญชนะตัวเต็มหรือตัวเชิงของ ง (ង , ង្រ) เช่น

ង្រ	(น้อง)	น้อง	(ผูก 3 หน้า ฃ ด้านหน้า บรรทัดที่ 5)
ង	(นั่ง)	นั่ง	(ผูก 12 หน้า ฃ ด้านหลัง บรรทัดที่ 4)

3) แม่ กด ใช้รูปพยัญชนะตัวเต็มหรือตัวเชิงของ จ (ច), ฌ (ជ), ฎ (ឌ), ฌ (ឍ), ฌ (ឍ), ฌ (ឍ), ฌ (ឍ), ฌ (ឍ), ฌ (ឍ) เช่น

ក្រ	(กิจจ)	กิจ	(ผูก 3 หน้า ฃ ด้านหน้า บรรทัดที่ 5)
បរពេជ	(บรรเพช)	บอระเพ็ด	(ผูก 2 หน้า ฃ ด้านหน้า บรรทัดที่ 4)
ប្រាកដ	(ปรากฏ)	ปรากฏ	(ผูก 1 หน้า ฃ ด้านหน้า บรรทัดที่ 4)
គិត	(คิต)	คิด	(ผูก 2 หน้า ฃ ด้านหลัง บรรทัดที่ 2)
វិចណាការ	(วัฒนาการ)	วัฒนาการ	(ผูก 1 หน้า ฃ ด้านหน้า บรรทัดที่ 4)

ฐฐ	(ตอต)	ตอต	(ผูก 2 หน้า เหา ด้านหลัง บรรทัดที่ 1)
ฏฏ	(งดงาม)	งดงาม	(ผูก 1 หน้า ฤ ด้านหลัง บรรทัดที่ 4)
ฐฐ	(โอด)	โอดฐ	(ผูก 11 หน้า ฌ ด้านหลัง บรรทัดที่ 2)
ฐฐ	(ทวิบาท)	ทวิบาท	(ผูก 2 หน้า ค ด้านหน้า บรรทัดที่ 4)
ไกรธ	(ไกรธ)	ไกรธ	(ผูก 3 หน้า จิ ด้านหน้า บรรทัดที่ 5)
ไกรธ	(ไตรศ)	ไตรศ	(ผูก 11 หน้า ภา ด้านหลัง บรรทัดที่ 5)
ไกรธ	(เลิศ)	เลิศ	(ผูก 1 หน้า ก ด้านหน้า บรรทัดที่ 3)
บุรุษ	(บุรุษ)	บุรุษ	(ผูก 5 หน้า ญ ด้านหลัง บรรทัดที่ 3)
ไกรธ	(ไตรศ)	ไตรศ	(ผูก 4 หน้า จุ ด้านหน้า บรรทัดที่ 4)
ขมฺมฺ	(มนุสฺส)	มนุสฺย	(ผูก 9 หน้า ฌ ด้านหน้า บรรทัดที่ 3)
ธรรฺ	(จรรฺ)	จรรฺ	(ผูก 4 หน้า ฌ ด้านหลัง บรรทัดที่ 3)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

4) แม่ กน ใช้รูปพยัญชนะตัวเต็มหรือตัวเชิงของ ญ (ญ), ณ (ณ),

น (ณ, ฐ), ร (ร), ล (ล), พ (พ) เช่น

ธรรฺ	(ดำเนิน)	ดำเนิน	(ผูก 5 หน้า ญ ด้านหน้า บรรทัดที่ 4)
ธรรฺ	(ชานาณ)	ชานาน	(ผูก 5 หน้า ญา ด้านหลัง บรรทัดที่ 5)
ธรรฺ	(ทาน)	ทาน	(ผูก 6 หน้า ไถ ด้านหน้า บรรทัดที่ 5)
ฐฐ	(พิน)	พิน	(ผูก 12 หน้า ฤ ด้านหลัง บรรทัดที่ 5)
ไกรธ	(เกียร)	เกวียน	(ผูก 9 หน้า ธิ ด้านหลัง บรรทัดที่ 3)
ธรรฺ	(ผลล)	ผล	(ผูก 4 หน้า จุ ด้านหน้า บรรทัดที่ 4)
ธรรฺ	(สิงฬ)	สิงฬ	(ผูก 1 หน้า ก ด้านหน้า บรรทัดที่ 5)

5) แม่ กบ ใช้รูปพยัญชนะตัวเต็มหรือตัวเชิงของ บ (ข, ๒), พ (ค) เช่น

กลับ	(กลับ)	กลับ	(ผูก 8 หน้า ณ ด้านหลัง บรรทัดที่ 2)
สืบ	(สืบ)	สืบ	(ผูก 11 หน้า ผา ด้านหน้า บรรทัดที่ 3)
คำรบ	(คำรบ)	คำรบ	(ผูก 5 หน้า ไฉ ด้านหลัง บรรทัดที่ 3)

6) แม่ กม ใช้รูปพยัญชนะตัวเต็มหรือตัวเชิงของ ม (ข, ๒) เช่น

นาม	(นาม)	นาม	(ผูก 7 หน้า เทา ด้านหลัง บรรทัดที่ 2)
กรหม่อม	(กรหม่อม)	กรหม่อม	(ผูก 6 หน้า ญา ด้านหน้า บรรทัดที่ 5)

7) แม่ เกย ใช้รูปพยัญชนะตัวเต็มหรือตัวเชิงของ ย (ข, ๒) เช่น

สหาย	(สหาย)	สหาย	(ผูก 2 หน้า คิ ด้านหน้า บรรทัดที่ 3)
อ้อย	(อ้อย)	อ้อย	(ผูก 8 หน้า ต ด้านหน้า บรรทัดที่ 5)

8) แม่ เกว ใช้รูปพยัญชนะตัวเต็มหรือตัวเชิงของ ว (ร, ๒) เช่น

เดียว	(เดียว)	เดียว	(ผูก 3 หน้า ง ด้านหน้า บรรทัดที่ 3)
ข้าว	(ข้าว)	ข้าว	(ผูก 3 หน้า ะ ด้านหน้า บรรทัดที่ 4)

2.1.2.1 ตำแหน่งของพยัญชนะตัวสะกด

1) คำบาลี - สันสกฤตที่มีตัวสะกดตัวตาม ตัวสะกดใช้พยัญชนะตัวเต็ม ส่วนตัวตามใช้พยัญชนะตัวเชิง เช่น

บฏา	(บฏา)	บฏา	(ผูก 4 หน้า ไซ ด้านหน้า บรรทัดที่ 4)
บุฎา	(บุฎา)	บุฎา	(ผูก 11 หน้า พิ ด้านหลัง บรรทัดที่ 5)
สญจ	(สญจ)	สญจ	(ผูก 7 หน้า ฌี ด้านหน้า บรรทัดที่ 1)

2) คำทั่วไปมีหลักเกณฑ์การเขียน ดังนี้

2.1) คำที่มีรูปสระอยู่ใต้พยัญชนะต้น พยัญชนะตัวสะกดจะเขียนด้วยพยัญชนะตัวเต็มเสมอ เช่น

คุตฐิ	(พุตขึ้น)	คุตขึ้น	(ผูก 12 หน้า เก ด้านหลัง บรรทัดที่ 5)
คุณณู	(ฟุงถ่าน)	ฟุงช่าน	(ผูก 11 หน้า เผา ด้านหน้า บรรทัดที่ 1)
เฐียมไส	(เลื่อมใส)	เลื่อมใส	(ผูก 11 หน้า ผิ ด้านหลัง บรรทัดที่ 5)

2.2) คำที่มีพยัญชนะต้นเป็นอักษรนำ หรือตัวควบกล้ำ นิยมเขียนพยัญชนะตัวสะกดด้วยพยัญชนะตัวเต็ม เช่น

หฺญิง	(หฺญิง)	หฺญิง	(ผูก 6 หน้า จุ ด้านหลัง บรรทัดที่ 1)
หฺจฺต	(หฺจฺต)	หฺจฺต	(ผูก 4 หน้า เชา ด้านหน้า บรรทัดที่ 4)
หฺจฺร	(หฺจฺร)	หฺจฺร	(ผูก 6 หน้า ท ด้านหลัง บรรทัดที่ 5)

2.3) คำที่ไม่มีรูปสระและพยัญชนะตัวเชิงอยู่ใต้พยัญชนะต้น ตัวสะกดจะอยู่ใต้สระ หรือพยัญชนะต้น เช่น

คฺฏฺฏ	(คฺฏฺฏ)	คฺฏฺฏ	(ผูก 4 หน้า ฉ ด้านหลัง บรรทัดที่ 4)
คฺก	(คฺก)	คฺก	(ผูก 4 หน้า ชู ด้านหลัง บรรทัดที่ 5)
คฺย	(คฺย)	คฺย	(ผูก 12 หน้า ภู ด้านหน้า บรรทัดที่ 4)

2.4) คำที่มีพยัญชนะ “ร” เป็นพยัญชนะตัวสะกด จะเขียนตัวสะกดด้วยพยัญชนะตัวเต็ม เช่น

พิศฺร	(พิศฺร)	พิศฺร	(ผูก 4 หน้า เจ ด้านหลัง บรรทัดที่ 3)
สฺขร	(สฺขร)	สฺขร	(ผูก 8 หน้า ถ ด้านหลัง บรรทัดที่ 5)
หฺวาร	(หฺวาร)	หฺวาร	(ผูก 4 หน้า ไช ด้านหลัง บรรทัดที่ 5)

2.2 สระ

รูปสระของอักษรขอมไทย แบ่งเป็น 2 ชนิด คือ สระลอย และสระจม

2.2.1 สระลอย เป็นสระที่สามารถออกเสียงได้โดยไม่ต้องประสมกับพยัญชนะสามารถใช้เป็นพยางค์หนึ่งของคำ ใช้เป็นคำ หรืออาจจะประสมกับพยัญชนะอื่นเพื่อประกอบเป็นคำ เช่น

អរាយក្រុម	(อบายกุม)	อบายกฺุมิ	(ผูก 4 หน้า ช ด้านหน้า บรรทัดที่ 3)
អាសៃ	(อาไส)	อาศัย	(ผูก 11 หน้า ผ ด้านหน้า บรรทัดที่ 1)
ឥន្ទ្រ	(อิจฺฉา)	อิจฉา	(ผูก 4 หน้า ชี ด้านหน้า บรรทัดที่ 2)
ឥតិសំ	(อีทิส)	อีทิส	(ผูก 12 หน้า มู ด้านหลัง บรรทัดที่ 5)
ឥក	(อีก)	อีก	(ผูก 1 หน้า เกา ด้านหลัง บรรทัดที่ 3)
ឥន្ទ	(อี้น)	อี้น	(ผูก 1 หน้า เก ด้านหลัง บรรทัดที่ 5)
ឧប្បៃ	(อุโมง)	อุโมงค์	(ผูก 7 หน้า ทะ ด้านหน้า บรรทัดที่ 4)
ឧក្រាវ	(เอกราช)	เอกราช	(ผูก 11 หน้า พา ด้านหลัง บรรทัดที่ 3)
ឱវាច	(โอวาท)	โอวาท	(ผูก 4 หน้า ชู ด้านหลัง บรรทัดที่ 4)
ឧក	(เอาก)	ออก	(ผูก 4 หน้า ฉา ด้านหน้า บรรทัดที่ 4)
ឧ	(เอา)	เอา	(ผูก 1 หน้า ไก ด้านหลัง บรรทัดที่ 4)
មណ្ឌប្រភក	(มณฑฺโปทก)	มณฑฺโปทก	(ผูก 9 หน้า ธา ด้านหลัง บรรทัดที่ 4)
ពុក្ខា	(พฤกฺษา)	พฤกษา	(ผูก 1 หน้า กั ด้านหลัง บรรทัดที่ 5)
ឬស	(ฤาสี)	ฤาษี	(ผูก 5 หน้า ฎ ด้านหน้า บรรทัดที่ 3)
ឬ	(หฤา)	หรือ	(ผูก 6 หน้า ฎา ด้านหน้า บรรทัดที่ 5)

2.2.2 สระจม เป็นสระที่ต้องอาศัยพยัญชนะจึงจะสามารถออกเสียงได้ แบ่งเป็น
สระหน้า สระหลัง สระบน สระล่าง และสระประสม

1) สระหน้า ได้แก่ +, ++, +, +, + สระเหล่านี้จะอยู่หน้าพยัญชนะต้น ซึ่งเป็นพยัญชนะตัวเต็ม เช่น

เขา	(เหตุ)	เหตุ	(ผูก 5 หน้า โย ด้านหลัง บรรทัดที่ 5)
แคว	(แตก)	แตก	(ผูก 4 หน้า ฉ ด้านหลัง บรรทัดที่ 4)
ไผ่	(ไปไหน)	ไปไหน	(ผูก 5 หน้า ญ ด้านหลัง บรรทัดที่ 4)
ใน	(ใน)	ใน	(ผูก 1 หน้า โก ด้านหลัง บรรทัดที่ 3)
ไฉ	(ไต่)	ไต่	(ผูก 11 หน้า ภา ด้านหน้า บรรทัดที่ 3)

2) สระหลัง ได้แก่ +ะ, +า

2.1) รูปสระอะ (+ะ) เขียนไว้หลังพยัญชนะต้นเสมอ

ประ	(ประ)	ปะ	(ผูก 1 หน้า เก ด้านหลัง บรรทัดที่ 1)
สละ	(สละ)	สละ	(ผูก 11 หน้า ผ ด้านหน้า บรรทัดที่ 4)

2.2) พยัญชนะที่ประสมสระอา (+า) มีวิธีเขียนดังนี้

2.2.1) พยัญชนะที่มีเส้นบนเป็นศก ได้แก่ ก, ค, ด, ฆ, ศ (กร, คร, ดร, ร, สร) หรือพยัญชนะที่เส้นบนมีลักษณะเป็นศก ได้แก่ จ, ฉ, ช, ฎ (จร, ฉร, ชร, ฎร) เมื่อประสมสระอา จะลากปลายเส้นศกเชื่อมกับสระอา โดยที่เส้นเชื่อมนี้จะหักเส้นเพียงหักเดียว เช่น

กาล	(กาล)	กาล	(ผูก 11 หน้า ผ ด้านหลัง บรรทัดที่ 1)
ความ	(ความ)	ความ	(ผูก 11 หน้า ผา ด้านหลัง บรรทัดที่ 1)
จาก	(จาก)	จาก	(ผูก 5 หน้า ญ ด้านหน้า บรรทัดที่ 5)
ธรา	(ธรา)	ธรา	(ผูก 4 หน้า ฐ ด้านหน้า บรรทัดที่ 5)

2.2.2) พยัญชนะที่มีเส้นหลังลากเส้นตั้งขึ้นไปจากเส้นล่างแล้วหักปลายเส้นกลับลงมาเล็กน้อย ได้แก่ ข, ฉ, ฌ, ม, ย, ร, ล, ส, ฬ, อ (ขข, ฉฉ, ฌฌ, ม, ย, ร, ล, ส, ฬ, อ) ยกเว้น บ, ป (บ, ป) หรือพยัญชนะตัวเชิงที่มีเส้นหลังลากเส้นตั้งจากเส้นล่างยาวขึ้นไปเสมอกับพยัญชนะตัวเต็ม แล้วหักปลายเส้นกลับลงมา ได้แก่พยัญชนะตัวเชิงของ ข, ฉ, บ, ษ, ส (ข, ฌ, ฌ, ฌ, ฌ, ฌ) เมื่อประสมสระอา จะลากปลายเส้นที่หักกลับลงมาเชื่อมกับสระอา เช่น

ข	(ฆ่าศึก)	ข้าศึก	(ผูก 11 หน้า พี ด้านหลัง บรรทัดที่ 1)
หา	(อาตุมา)	อาตมา	(ผูก 8 หน้า ดี ด้านหน้า บรรทัดที่ 1)
ห	(อชฌาไสย)	อชฌาไสย	(ผูก 4 หน้า โฉ ด้านหลัง บรรทัดที่ 4)
ป	(ปริกษา)	ปริกษา	(ผูก 4 หน้า ไซ ด้านหน้า บรรทัดที่ 5)

สำหรับพยัญชนะ บ, ป (บ, ป) เมื่อประสมสระอาต้องเปลี่ยนแปลงรูป เช่น

บ	(บาฬี)	บาฬี	(ผูก 1 หน้า ก ด้านหลัง บรรทัดที่ 5)
ป	(ปาก)	ปาก	(ผูก 4 หน้า ชู ด้านหลัง บรรทัดที่ 5)

2.2.3) พยัญชนะที่มีเส้นบนโค้ง มีหัวอยู่ด้านขวา ได้แก่ ง, ท, น, (ง, ฌ, ฌ)

เมื่อประสมสระอาจะลบหัวออกแล้วจึงเชื่อมเส้นบนกับสระอา เช่น

ง	(งาม)	งาม	(ผูก 1 หน้า เก ด้านหน้า บรรทัดที่ 4)
ท	(ท่าน)	ท่าน	(ผูก 5 หน้า ฌ ด้านหลัง บรรทัดที่ 3)
น	(นาง)	นาง	(ผูก 2 หน้า มา ด้านหลัง บรรทัดที่ 1)

2.2.4) พยัญชนะที่มีเส้นบนโค้งตัวดปลายสูงขึ้น ได้แก่ ช, ฌ, ฌ, ฌ, ฌ (ช, ฌ, ฌ, ฌ, ฌ)

เมื่อประสมสระอา จะตัดปลายเส้นที่ตัวดสูงขึ้นแล้วเชื่อมปลายเส้นบนกับสระอา

สำหรับพยัญชนะ ช เมื่อต่อสระแล้วจะต่อหางตรงส่วนบนของสระอา ส่วนพยัญชนะ ฌ จะต่อเส้นหางหรือไม่ก็ได้ ส่วนพยัญชนะ ฌ, ฌ จะไม่ต่อหาง เช่น

กระชาก	(กระชาก)	กระชาก	(ผูก 6 หน้า ฐะ ด้านหลัง บรรทัดที่ 3)
บุชา	(บุชา)	บุชา	(ผูก 1 หน้า ก ด้านหน้า บรรทัดที่ 3)
ฉำ	(ฉำ)	ฉำ	(ผูก 8 หน้า ตี ด้านหลัง บรรทัดที่ 4)
ฝาย	(ฝาย)	ฝาย	(ผูก 1 หน้า ไก ด้านหน้า บรรทัดที่ 2)
อุบฏฐาก	(อุบฏฐาก)	อุปฏฐาก	(ผูก 9 หน้า ธิ ด้านหน้า บรรทัดที่ 2)
ถม	(ถม)	ถม	ผูก 4 หน้า ซา ด้านหลัง บรรทัดที่ 4)

สำหรับพยัญชนะ ช เมื่อประสมสระอา บางครั้งอาจจะเปลี่ยนแปลงรูป เช่น

ชีชย	(พีชย)	พีชย	(ผูก 4 หน้า ชู ด้านหลัง บรรทัดที่ 1)
ชีฉ	(โอชา)	โอชา	(ผูก 4 หน้า ฉู ด้านหลัง บรรทัดที่ 1)

2.2.5) พยัญชนะที่ไม่มีศกและเส้นหลังลากลงมามีคล้ายสระอา ได้แก่ ญ, ณ, พ, ฟ, ท (ฏ, ฐ, ฑ, ฒ, ษ) และพยัญชนะ ช, ท (๑, ๒) จะต่อสระอาจากส่วนบนของเส้น หลัง เช่น

กรรณ	(กรณ)	กรณ	(ผูก 1 หน้า ก ด้านหน้า บรรทัดที่ 5)
ชด	(ชด)	ชด	(ผูก 1 หน้า เก ด้านหลัง บรรทัดที่ 1)
กาย	(พวย)	กาย	(ผูก 6 หน้า ไก ด้านหน้า บรรทัดที่ 2)

3) สระบน ได้แก่ ะ, ะ, ะ, ะ เมื่อประสมกับพยัญชนะที่มีศก จะลบศกออกแล้ว เขียนรูปสระแทนที่ ส่วนพยัญชนะที่ไม่มีศก จะเขียนสระเหนือพยัญชนะเหล่านั้นได้ทันที เช่น

จิตร	(จิตร)	จิต	(ผูก 7 หน้า ฌ ด้านหน้า บรรทัดที่ 5)
ภคินี	(ภคินี)	ภคินี	(ผูก 9 หน้า ฑี ด้านหน้า บรรทัดที่ 2)
กรีกเกรง	(กรีกเกรง)	ดริกตรง	(ผูก 11 หน้า ฌี ด้านหน้า บรรทัดที่ 5)
ฉีก	(ฉีก)	ชีก	(ผูก 5 หน้า ญ ด้านหน้า บรรทัดที่ 1)

สำหรับพยัญชนะ ว เมื่อประสมสระบน จะลบเส้นตกที่อยู่เหนือเส้นบนตัวอักษรออก แล้วเขียนสระบนแทนที่ เช่น

วิวัตร (ชีวิต) ชีวิต (ผูก 2 หน้า เวา ด้านหน้า บรรทัดที่ 4)

เมธาวิ (เมธาวิ) เมธาวิ (ผูก 9 หน้า ทุ ด้านหลัง บรรทัดที่ 2)

ส่วนพยัญชนะ ส เมื่อประสมสระบน จะลบเส้นตกด้านซ้ายออก แล้วเขียนสระบนแทนที่ เช่น

สิริ (สิริ) สิริ (ผูก 5 หน้า เณา ด้านหน้า บรรทัดที่ 1)

สลิ (สลิ) สลิ (ผูก 4 หน้า เจ ด้านหน้า บรรทัดที่ 2)

สลิ (สลิ) สลิ (ผูก 3 หน้า ง ด้านหน้า บรรทัดที่ 5)

4) สระล่าง ได้แก่ ุ , ู จะอยู่ได้พยัญชนะต้น เช่น

กุญแจ (กุญแจ) กุญแจ (ผูก 11 หน้า พะ ด้านหลัง บรรทัดที่ 5)

ตุล (ตุล) ตุล (ผูก 4 หน้า ฆา ด้านหลัง บรรทัดที่ 4)

สำหรับพยัญชนะ ท (ธ) เมื่อประสมสระล่างมีวิธีเขียนดังนี้

- พยัญชนะ ท เมื่อประสมสระอุ จะขมวดปลายหาง เช่น

ตุล (ตุล) ตุล (ผูก 12 หน้า ภ ด้านหน้า บรรทัดที่ 2)

- พยัญชนะ ท เมื่อประสมสระอู จะเขียนพยัญชนะ ท ตามปกติ แล้วลากเส้นขนานกับเส้นด้านขวาอีก 1 เส้น เช่น

ตุล (ตุล) ตุล (ผูก 3 หน้า ฆา ด้านหลัง บรรทัดที่ 3)

5) สระประสม ได้แก่ เา, เาะ, เีย, เื่อ, เอ, ัว, ำ, แะ สระเหล่านี้มีวิธีเขียนต่อกับพยัญชนะเหมือนสระต่าง ๆ ที่กล่าวข้างต้น เช่น

เรา (เรา) เรา (ผูก 2 หน้า คิ ด้านหน้า บรรทัดที่ 3)

เภา (เภา) เภา (ผูก 12 หน้า โภ ด้านหลัง บรรทัดที่ 4)

เลี้ยว	(เลี้ยว)	เลี้ยว	(ผูก 11 หน้า ผา ด้านหน้า บรรทัดที่ 1)
เลี้ยวไส	(เลื่อมไส)	เลื่อมไส	(ผูก 11 หน้า ผิ ด้านหลัง บรรทัดที่ 5)
แระ	(แระ)	แระ	(ผูก 11 หน้า ผา ด้านหลัง บรรทัดที่ 2)
น้าม	(น้าม)	น้าม	(ผูก 1 หน้า ก ด้านหลัง บรรทัดที่ 3)

2.3 เครื่องหมายต่าง ๆ

เครื่องหมายต่าง ๆ ได้แก่ วรรณยุกต์ เครื่องหมายกำกับพยัญชนะ และเครื่องหมายวรรคตอน

1) การใช้วรรณยุกต์ ในข้อมูลปรากฏรูปวรรณยุกต์เพียง 2 รูป คือ รูปวรรณยุกต์เอก และรูปวรรณยุกต์โท เช่น

จั่ว	(จั่ว)	จั่ว	(ผูก 11 หน้า พุ ด้านหลัง บรรทัดที่ 1)
เลี้ยว	(เพี้ยน)	เพี้ยน	(ผูก 11 หน้า ผา ด้านหลัง บรรทัดที่ 1)
เข้า	(เข้า)	เข้า	(ผูก 2 หน้า ขู ด้านหลัง บรรทัดที่ 1)
ผู้	(ผู้)	ผู้	(ผูก 3 หน้า ง ด้านหลัง บรรทัดที่ 1)

2) การใช้เครื่องหมายกำกับพยัญชนะและสระ มีดังนี้

2.1) ไม่ผัด หรือไม้หันอากาศ เขียนเหนือพยัญชนะต้น เช่น

จักษุ	(จักษุ)	จักษุ	(ผูก 4 หน้า ฉ ด้านหลัง บรรทัดที่ 5)
ฉัตร	(ฉัตร)	ฉัตร	(ผูก 11 หน้า พิ ด้านหลัง บรรทัดที่ 5)

2.2) ไม้ไต่คู้ ในข้อมูลพบในคำว่า “กั” เพียงคำเดียวเท่านั้น

กั	(กั)	กั	(ผูก 6 หน้า จู ด้านหลัง บรรทัดที่ 5)
----	------	----	--------------------------------------

ខ្ញុំឆ្ងល់ណាស់ : ០ មាឌីច្រើន ឱ្យខ្ញុំដឹង កថា

(ដូក 4 หน้า จู ด้านหน้า บรรทัดที่ 2-3)

3.3) องค์กรเดียว “ ។ ” ใช้ขึ้นต้นคาถา, จบประโยค, จบผูก เช่น
 ។ ธรรมะ ธรรม... (។ ต่สุตวา ฝ่าย...) ។ ต่ สุตวา ฝ่าย ...

(ผูก 3 หน้า จิ ด้านหลัง บรรทัดที่ 4)

อุบายการณนี้... (ท่วยปรการณนี้ ។...) ด้วยประการฉะนี้ ។ ...

(ผูก 2 หน้า คู ด้านหน้า บรรทัดที่ 1)

3.4) องค์กร “ ។ ” ใช้ขึ้นต้นคาถา, ขึ้นต้นผูก, จบตอน, จบคาถา หรือ จบ
 ผูก เช่น

។ ธรรมะ... (។ ลำดับนี้ให้...) ។ ลำดับนี้จะได้ ...

(ผูก 2 หน้า ค ด้านหน้า บรรทัดที่ 1)

กัณฑ์ใหญ่ไตรปิฎก ។ ธรรมะ ...

(กัณฑ์ใหญ่พระบาลี ។ ลำดับนี้)

(กัณฑ์โดยพระบาลี ។ ลำดับนี้ ...)

(ผูก 6 หน้า ทา ด้านหน้า บรรทัดที่ 3)

3.5) องค์กรวิสรรคณ “ ។ ” ใช้เขียนเมื่อจบเรื่อง เช่น

กัณฑ์แล้วแต่... ។ ธรรมะ ។

(กัณฑ์แต่เท่านี้ ។ เอว ។)

กัณฑ์แต่เท่านี้ ។ เอว ។

(ผูก 6 หน้า เรว ด้านหน้า บรรทัดที่ 4)

3.6) ไปยาลใหญ่ “ ។ ” ใช้สำหรับละข้อความข้างท้าย เช่น

ในพระไตรปิฎก ។ (ในเทวโลก ។) ในเทวโลก ។

(ผูก 4 หน้า ซิ ด้านหน้า บรรทัดที่ 5)

3.7) วงเล็บปีกกา “ } ” ใช้สำหรับควบคำหรือตัวเลขซึ่งอยู่คนละบรรทัดเข้าด้วยกัน เพื่อให้รู้ว่าเป็นกลุ่มเดียวกันหรือเชื่อมโยงกัน เช่น

ฐิธฺรฺญไย ๒ } ฐฺ (ทวิทรฺพฺยไย ๓ } พัน) ทวิทรฺพฺยไย 2 พัน 3 พัน
(ผูก 1 หน้า เกา ด้านหน้า บรรทัดที่ 2)

4) เครื่องหมายอื่น ๆ

4.1) เครื่องหมายแทรกคำตก “ + ” ใช้เขียนเหนือหรือใต้ข้อความที่จะแทรกคำตก เช่น

หฺรณฺ + ๕ ฐา (อนฺ + ๓ หนา) อนฺ ๓ หนา (ผูก 11 หน้า เผ ด้านหน้า บรรทัด 1)
ไช ๓ ๓

4.2) เครื่องหมายจารอักขรผิต “ ๐ ” ใช้เขียนลงตรงกลางตัวอักษรที่เขียนผิต เช่น

ฐา ๐ ฐา (ทวา ๐ ฐา) ทวา ๐ ฐา (ผูก 2 หน้า เค ด้านหน้า บรรทัดที่ 3)

4.3) เครื่องหมายบอกลำดับหน้าลาน หรือ อังกา เขียนที่ด้านซ้ายบริเวณกึ่งกลาง โดยจะเขียนเฉพาะด้านหลังของใบลาน เพื่อบอกลำดับหน้าลาน อักษรที่ใช้บอกหน้านั้นใช้พยัญชนะตามภาษาบาลีทั้งหมด 33 ตัว คือ ก - อ อักษรที่ใช้บอกอังกานี้ใช้อักษรละ 12 ลาน โดยเริ่มตั้งแต่ อักษร ก ผสมรูปสระ 12 ตัว ดังนี้

อังกา ก กา กิ กิ ๓ กุ ๓ เก ๓ โก ๓ เกา ๓ กั ๓ กะ

เมื่อครบ 12 ลานแล้ว ลานที่ 13 เป็นต้นไปต้องเปลี่ยนอักษรบอกอังกาใหม่ เป็นอักษรตัวต่อไปเรียงตามลำดับคือ อักษร ข ผสมสระต่อไปอีก 12 ลาน²

2.4 อักษรวิधिพิเศษ

เป็นการเขียนคำที่มีลักษณะเฉพาะของการประสมรูปอักษร เช่น

² กองแก้ว วีระประจักษ์ และวิรัตน์ อุนนาทรวราภรณ์, คัมภีร์ใบลานฉบับหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2527), หน้า 2-7.

ณีนั	(ณีนั)	ณีนั	(ผูก 5 หน้า ไญ ด้านหลัง บรรทัดที่ 5)
ญั	(ทัยา)	ทั้งหลาย	(ผูก 4 หน้า ญ ด้านหลัง บรรทัดที่ 5)
ญั	(ตังน)	ตังตน	(ผูก 5 หน้า ญ ด้านหลัง บรรทัดที่ 3)
เฏ	(เฏรา=พณฺเฏ)	พญา, พระยา	(ผูก 5 หน้า เณร ด้านหน้า บรรทัดที่ 1)
ญั	(ทัย)	โดย	(ผูก 7 หน้า โฒ ด้านหน้า บรรทัดที่ 1)

จากการศึกษาเรื่องอักษรและอักษรวิธีของไทยที่พบในข้อมูลนั้น สรุปได้ว่า การเขียนอักษรขอมเป็นภาษาไทย มีทั้งที่ตรงกับอักษรวิธีของภาษาไทยปัจจุบันบ้าง และเขียนตามการออกเสียงบ้าง ดังจะเห็นได้จากคำศัพท์คำเดียวกันแต่อาจจะเขียนต่างกันไปในข้อมูลคัมภีร์ใบลานเดียวกัน เช่น

บุรุส	(บุรุศ)	บุรุช	(ผูก 5 หน้า ญ ด้านหลัง บรรทัดที่ 1)
บุรุช	(บุรุตช)	บุรุช	(ผูก 5 หน้า ญ ด้านหลัง บรรทัดที่ 5)
บุรุส	(บุรุส)	บุรุช	(ผูก 5 หน้า ญ ด้านหลัง บรรทัดที่ 4)
บุรุช	(บุรุช)	บุรุช	(ผูก 5 หน้า ญ ด้านหลัง บรรทัดที่ 5)
บุรุส	(บุรุส)	บุรุช	(ผูก 5 หน้า ญ ด้านหลัง บรรทัดที่ 5)

ผลการศึกษาอักษรและอักษรวิธีที่ปรากฏในมรสาหาณี ชุมพู ทำให้ทราบถึงรูปแบบตัวอักษรและอักษรวิธีอักษรขอมไทยที่ใช้ในปี พ.ศ.2421 แสดงให้เห็นว่าในสมัยนั้นยังใช้อักษรขอมไทยบันทึกวรรณกรรมทางศาสนา

บทที่ 3

การศึกษาวิเคราะห์เรื่อง มธรรสวาหินี ชมพู ในด้านความเป็นมา เนื้อหา และลักษณะการแต่ง

1. ประวัติความเป็นมา

1.1 ชื่อเรื่อง

มธรรสวาหินี เป็นวรรณกรรมที่แต่งในลังกา เดิมชื่อ “รสาหินี” เมื่อเรื่องนี้เผยแพร่มาสู่ประเทศพม่า และประเทศไทย ใช้ชื่อว่า “มธรรสวาหินี”¹ ร.ต.ท.แสง มนวิฑูร กล่าวถึงชื่อมธรรสวาหินี ว่า “...เฉพาะในประเทศไทย มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา มีหนังสือเรื่องนี้ในสมัยอยุธยา รัชกาลพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระก่อนหน้าจะมีในรัชกาลไหนไม่ปรากฏหลักฐาน และที่ประเทศไทย เรียกชื่อว่า มธรรสวาหินี คือเดิมคำว่า มธ ข้างหน้า รสาหินีนั้น ไม่ทราบว่าเป็นผู้เติม เพราะชื่อนี้ในลังกาไม่มีเท่าที่มีอยู่ในประเทศไทยนั้นเป็นอักษรขอมจารในใบลาน...”²

สาเหตุที่เรียกชื่อ รสาหินี เป็นชื่อ มธรรสวาหินี G.P. Malalasekera สันนิษฐานไว้ว่า “ในพม่าเรื่องนี้ (รสาหินี) เป็นที่รู้จักในชื่อว่า มธรรสวาหินี (Madhura-Rasa-vāhinī) บางทีอาจจะเป็นเพราะความเข้าใจผิด เพราะคำที่ใช้ในการเปิดโคลงที่ว่า วุกขามหํ สุมธรร รสาหินีนิต (vakkhāmaham sumadhuram rasavāhinintam)”³ ซึ่งแปลว่า “ข้าพเจ้าจะกล่าวถึงเรื่องที่น่ามาซึ่งรสอันไพเราะนั้น” เหตุที่เข้าใจผิดคงเนื่องมาจากคำว่า มธรร รสาหินี เมื่อนำคำมาสมาสกันเป็นมธรรสวาหินี แล้วมีผู้นำคำนี้มาใช้เป็นชื่อเรื่อง

นอกจากนี้ยังมีคัมภีร์ใบลานบางฉบับเรียกชื่อเรื่องเพียงสั้น ๆ ว่า “มธรรส” ตัวอย่างเช่น “ผูกตัน มธรรสมพุ ผูกตัน ศักราช 31 ตัว เดือน 7 เพ็ญวัน 4 มหาพุทธวงษาเจ้ามีประสาทรทาสร้างนี้ไซ้ มธรรสมพุไว้กับศาสนา...”⁴

¹สุภาพร มากแจ้ง, “มาเลี่ยเหตุเดระวตุ : การตรวจสอบชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า 29.

²ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร, รสาหินี (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2513), หน้า (3).

³G.P.Malalasekera, The Pāli Literature of Ceylon (Colombo : M.D. Gunasena & co., LTD, 1958), p.226.

⁴“มธรรสมพุ,” หอสมุดแห่งชาติ, หนังสือใบลาน , อักษรธรรมอีสาน, ภาษาไทยอีสาน, เส้นจาร, ฉบับล่องชาด, ไม่ประทับธรรมดา, เลขที่ 649/1-7 ด.130 ข.9/5.

ถึงแม้ว่าเรื่องนี้จะเรียกชื่อเรื่องต่างกัน แต่ว่ามีเนื้อหาเหมือนกัน จะแตกต่างกันบ้างเพียงปลีกย่อยเท่านั้น ดังนั้นในงานวิจัยฉบับนี้จะใช้ชื่อว่า “มธุรสวาหินี” ตามชื่อเรื่องของเอกสารโบราณ ฉบับเลขที่ 6025/1-12 ต. 126 ข. 3 / 4 เป็นหลัก

1.2 ความเป็นมาของเรื่อง

เรื่อง มธุรสวาหินี เป็นหนังสือรวมนิทาน เดิมเป็นภาษาสิงหล กล่าวกันว่าท่านโบราณจารย์ผู้เป็นพระอรหันต์มีพระมหินทเถระ เป็นต้น รจนาไว้ในประเทศลังกา⁵ ต่อมาประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 14 พระภิกษุपालแห่งพระวิหารวังกะปริเวณ⁶ เป็นผู้รวบรวมและแปลจากภาษาสิงหล เป็นมคธภาษาหรือภาษาบาลี และได้แก้ไขเปลี่ยนแปลงสำนวนเดิมที่กล่าวซ้ำหรือมีโทษทางภาษา ไวยากรณ์และอื่น ๆ ดังคำอารัมภบทในคัมภีร์โบราณที่ว่า “...วฤชามิ ข้าพเจ้าชื่อว่าภิกษุपालเถระ มีปรกติดอยู่ในพระวิหารชื่อว่า วังกะปริเวณ จะขอกล่าวซึ่งคัมภีร์มธุรสวาหินี อภาสี ที่ปาสาย เพิ่มคัมภีร์ที่พระอาจารย์ทั้งหลายกล่าวไว้ ด้วยคำเป็นสิงหลภาษา บัดนี้จักแปลเปลี่ยนกล่าวดโดยมคธภาษา จักมิให้อากูลให้ประกอบด้วยรสอันหวาน คือมีบาลีก็ไพเราะบรรดาธิบายก็ไพเราะ กระทำให้ปราศจากโทษทั้งหลายที่กล่าวกล่าวมิให้เพี้ยนผิดจากกระแสน พระพุทธภาษิตแห่งพระแลมิให้ผิดจากคำโบราณจารย์ กล่าวอนุโลมตามพระพุทธภาษิต สมเด็จพระพุทธเจ้า แลกล่าวอนุโลมตามคำแห่งพระอาจารย์ทั้งหลาย แต่จะกล่าวบรรดาธิบาย ยกย้ายคำสิงหล โดยมคธภาษา เพื่อว่าจะให้สาธุชนรู้โดยง่าย...”⁷

หลังจากที่พระภิกษุपाल แปลเป็นภาษาบาลีแล้ว พระเวเทหะเถระ อาจารย์ใหญ่ของสำนักปริตราชปริเวณ ได้ชำระแก้ไขสำนวนภาษาให้ดีขึ้น พระเวเทหะเถระที่กล่าวถึงนี้ เป็นพระเถระฝ่ายนิกายอรัญวาสี เป็นผู้แต่งคัมภีร์สมันตคุฏฐวรรณา (Samanta-kūṭṭa-vanṇanā) และคัมภีร์สีหลลัทธลักขณ (Sīhala-sadda-lakkhaṇa)⁸

ร.ต.ท.แสง มนวิฑูร กล่าวถึงประวัติของหนังสือหลังจากที่พระเวเทหะเถระได้ชำระแก้ไข แล้วว่า “ต่อมาภายหลัง พระสิริสีธัตถะมหาเถระ สำนักเรียนวัดปรมะธัมมะเจติยะบริเวณได้ทำฎีกา คือคำอธิบายขยายความตามรูปศัพท์ในหนังสือเรื่องนี้รจนาขึ้นเป็นภาษาบาลี มีชื่อว่า สารัตถที่ปนี

⁵ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร, รสวาหินี, หน้า (1).

⁶ในหนังสือ The Pāli Literature of Ceylon เรียกชื่อพระวิหารนี้ว่า ดังคุตตวังกะปริเวณ (Taṅgutta-Vaṇka Parivena) หน้า 224.

⁷“มธุรสวาหินี ชมพู,” หอสมุดแห่งชาติ, หนังสือโบราณ 12 ผูก, อักษรขอม, ภาษาบาลี, ไทย, เส้นจาร, พ.ศ. 2421, ฉบับทองทึบ, ไม่ประทับทาสชาด, เลขที่ 6025/1-12 ต.126 ข.3 / 4, ผูก 1, หน้า กิ.

⁸G.P. Malalasekera, The Pāli Literature of Ceylon, pp.222-223.

เมื่อกาลเวลาล่วงเลยมานาน หนังสือเรื่องนี้ได้ถูกคัดลอกกันหลายทอด ผู้คัดเขียนไม่มีความชำนาญในศัพทศาสตร์จึงมีการผิดพลาดเกิดขึ้น และมีอักษรวิบัติทำให้เกิดความสับสนตกหล่นเปลี่ยนแปลงมากยิ่งขึ้นพระสิริสาระตีสละศิษย์ของพระสิริสิทธิธะมมาเถระ สำนักเรียนวัดปรเมธัมมะเจติยะบริเวณ จึงชำระแก้ไขอักษรวิบัติและข้อบกพร่องทางภาษาให้ถูกต้องยิ่งขึ้นอีกครั้งหนึ่ง แล้วตีพิมพ์เป็นเล่มใช้อักษรสีหลในภาษาบาลี เมื่อพ.ศ. 2444 ตรงกับ พ.ศ. ในประเทศไทย 2443”⁹

นอกจากนี้ ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร ได้แสดงข้อคิดเห็นเกี่ยวกับความเป็นมาของเนื้อเรื่องไว้ว่า “...แม้จะอ้างกันว่าพระอรหันต์มีพระมหินทเถระเป็นต้น แต่งไว้ แต่ก็มีข้อความที่กล่าวถึงในสมัยหลัง เช่นเรื่องพระมหाराชทุฏฐคามณี เป็นต้น และยังอ้างถึงคัมภีร์มหาวงส์ [ตำนานพุทธศาสนา และพงศาวดารลังกา] อีกด้วย แสดงว่าได้แต่งสำเร็จบริบูรณ์ภายหลังคัมภีร์มหาวงส์ ส่วนเรื่องต่าง ๆ ที่เล่ามาก่อนคัมภีร์มหาวงส์นั้น คงเป็นเรื่องที่เล่าสืบ ๆ กันมา ไม่ใช่จะสำเร็จเป็นรูปเรื่องแล้วตั้งชื่ออย่างนี้ในสมัยก่อนคัมภีร์มหาวงส์ ข้อความที่เล่าก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับการนับถือพระรัตนตรัยและการทำบุญให้ทาน เป็นนิทานปรำปราบงานิทานภายหลังพระพุทธปรินิพพานบ้าง มักจะมีคำอ้างว่า เคนาหุ หรือ เคน วุตต์ แปลว่า เพราะฉะนั้นท่านจึงกล่าวไว้ว่า และที่อ้างคัมภีร์มหาวงส์ก็ว่า เคน วุตต์ มหาเวส แปลว่า เพราะฉะนั้น ท่าน(พระมหานาม) จึงกล่าวไว้ในมหาวงส์ว่า...”¹⁰ ดังตัวอย่างข้อความที่อ้างอิงถึงคัมภีร์มหาวงส์ไว้ใน มธฺรสาหิณี ชมพู ฉบับเลขที่ 6025/1-12 ต. 126 ข. 3/4 ว่า

“...เหตุตั้งนั้น พระอรธกถาจารย์เจ้าเมื่อจะแสดงอรรถแห่งเนื้อความนั้น จึงกล่าวไว้โดยพิสดาร มีคำสังวรณนาการอยู่ในคัมภีร์มหาวงส์ว่า อโสโก มธฺโป สนฺติ จิตฺตา เป็นอาทิฯ อธิบายความตามคัมภีร์มหาวงส์ว่า อโสโก มธฺโป พาณิขที่ถวายน้าฝั่งแต่ในเบื้องบุพชาตินั้น ครั้นประวัติสืบชั้นมาในพระพุทธศาสนานี้...”¹¹

อีกตัวอย่างหนึ่ง ดังข้อความที่ว่า

“...คำอันพระอรธกถาจารย์วิสัชนาในคัมภีร์ มธฺรสาหิณี วิสัชนาโดยสังเขปแต่พอให้เห็นเหตุว่าดิเตียนพระปัจเจกโพธิ์ด้วยวาจา ย่อมมีโทษเป็นเยี่ยงอย่างมาฉะนี้ ฯ แลได้อนุโมทนาซึ่งส่วนกุศล อันบุคคลกระทำด้วยจิตเลื่อมใส ได้บังเกิดเป็นใหญ่อย่างพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ เห็นเป็นใจความแต่เท่านี้ อันจะวิสัชนาโดยพิสดารนั้นมิอยู่ในคัมภีร์มหาวงส์ ฯ ...”¹²

นอกจากนี้ผู้รจนาเรื่องมธฺรสาหิณี ยังได้กล่าวอ้างอิงถึงคัมภีร์เรื่องต่าง ๆ นอกเหนือจากคัมภีร์มหาวงส์ ได้แก่ คัมภีร์วิมานวัตถุ คัมภีร์เถราปทาน และคัมภีร์อุปทาน ซึ่งเป็นคัมภีร์ในหมวดขุททกนิกาย ในพระสุตันตปิฎก อันเป็นส่วนหนึ่งของพระไตรปิฎก

⁹ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร, รสาหิณี, หน้า (2).

¹⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า (2) – (3).

¹¹“มธฺรสาหิณี ชมพู,” ผูก 11, หน้า ผ.

¹²เรื่องเดียวกัน, ผูก 12, หน้า ก.

ตัวอย่างข้อความที่กล่าวอ้างอิงถึงคัมภีร์วิมานวัตถุ มีดังนี้

“...เทพบุตรนั้นได้สวณาการ จึงพยากรณ์กระทำให้แจ้งซึ่งกุศลอันตนได้กระทำโดยจริง ทุกสิ่งทุกประการ สมกันกับคำพระอรธกถาจารย์วิสัชนาไว้ ในคัมภีร์วิมานวัตถุ ว่าพระมหาสังฆ-
รักขิต เมื่อเที่ยวไปสู่ทวารจริก...”¹³

สำหรับข้อความที่กล่าวอ้างอิงถึงคัมภีร์เถราปทาน มีดังนี้

“...คำอันนี้เป็นคำอันพระสวลีเถระเจ้ากล่าวสาแดงซึ่งบุพกรรมแห่งตน อันพระอรธ-
กถาจารย์เจ้านิพนธ์เป็นพระคาถาไว้ในคัมภีร์เถราปทาน สุตวาน เหว่ จิตต์ มหพญุต ท่านทั้งหลาย
ได้สวณาการ...”¹⁴

ส่วนข้อความที่กล่าวอ้างอิงถึงคัมภีร์อุปทาน มีดังนี้

“...สมด้วยคำพระโบราณจารย์กล่าวสรรเสริญพระเดชพระคุณโดยนิพนธ์คาถา ใน
คัมภีร์พระอุปทาน ว่า พตฺติสสกุณธโร นกฺขตฺโตวจนฺทิมมา เป็นอาทิฉะนี้ ฯ แลเนื้อความตาม
คาถาว่า ชินวโร อันว่าองค์สมเด็จพระผู้ทรงพระภาค พระองค์ชนะมารทั้งหลาย...”¹⁵

จากตัวอย่างข้อความใน มธุรสวาหิณี ชมพู ที่กล่าวอ้างอิงถึงชื่อคัมภีร์ต่าง ๆ ดังที่กล่าว
มานี้ สรุปได้ว่า ผู้รจนาเรื่อง มธุรสวาหิณี ได้นำข้อความบางส่วนจาก คัมภีร์มहाวาส คัมภีร์วิมาน
วัตถุ คัมภีร์เถราปทาน และคัมภีร์อุปทาน มาเพิ่มเติมในเนื้อหาของนิทานบางเรื่อง ใน มธุรสวาหิณี
เพื่อให้เนื้อเรื่องมีรายละเอียดที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังกล่าวได้ว่า เรื่อง มธุรสวาหิณี ฉบับ
สมบูรณ์รจนาขึ้น ภายหลังคัมภีร์มหาวาส และพระไตรปิฎก

เรื่องมธุรสวาหิณีนี้ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเผยแพร่เข้ามาสู่ประเทศไทยในสมัยใด เมื่อ
พิจารณาจากปีที่จารในคัมภีร์ใบลาน เรื่องมธุรสวาหิณี ฉบับที่เก่าที่สุดที่พบในประเทศไทยนั้น
สร้างขึ้นในปีจอ อัฐศก พ.ศ. 2249¹⁶ ซึ่งตรงกับรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าขุนหลวงสรศักดิ์ในสมัย
กรุงศรีอยุธยาตอนปลาย แสดงว่าเรื่องมธุรสวาหิณีเริ่มปรากฏตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย
แต่ก็ยังบันทึกเป็นภาษาบาลี ต่อมาในสมัยกรุงธนบุรีมีฉบับที่แปลยกศัพท์ และในสมัยรัชกาลที่ 5
แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีฉบับแปลร้อย คือแปลเป็นสำนวนเทศนาโวหาร ภาษาไทย แต่ก็จารด้วย
อักษรขอมไทย

ต่อมาในปี พ.ศ. 2510 ท่านชินรัตน์ พระเถระเจ้าอาวาสวัดที่พุทธมามาราม ในนคร
โคลอมโบ ประเทศศรีลังกา ได้มอบคัมภีร์รสาหิณี ภาษาบาลี อักษรสิงหล ให้หอสมุดแห่งชาติ
กรมศิลปากร หลังจากนั้น ชุตักดิ์ ทิพยเกษร ข้าราชการในหอสมุดแห่งชาติ ผู้รู้ภาษาและอักษร

¹³ เรื่องเดียวกัน, ผูก 8, หน้า ต.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, ผูก 9, หน้า ท.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, ผูก 7, หน้า โผ.

¹⁶ “มธุรสวาหิณี ลุงกา,” หอสมุดแห่งชาติ, หนังสือใบลาน, อักษรขอม, ภาษาบาลี, เส้นจาร,
พ.ศ. 2249, ฉบับล่องชาด, ไม่ประทับทาสชาด, เลขที่ 6003/1, 3-5, 7-8 ต.126 ข. 3/2.

สิงหล เป็นผู้ปริวรรตสวาทินีจากอักษรสิงหลเป็นอักษรไทย จากนั้น แสง มนวิthur ได้แปลคัมภีร์สวาทินีเป็นภาษาไทย ต่อมา สุกิจ นิมมานเหมินท์ ครั่งดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้โปรดให้พิมพ์ขึ้นเป็นเล่มในงานกรฐินพระราชทาน ณ วัดอัมพวันเจติยาราม อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม เมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน 2513¹⁷

1.3 จุดมุ่งหมายในการแต่ง

เมื่อพิจารณาจากเนื้อเรื่องของนิทานแต่ละเรื่องแล้วพบว่า เป็นการเสนอหลักธรรมในชั้นของการสร้างศรัทธาเพื่อให้เกิดความเลื่อมใสในพุทธศาสนา มีจุดมุ่งหมายให้อ่านหรือผู้ฟังอยากกระทำความดีตามเนื้อเรื่องที่แสดงให้เห็นผล หรืออานิสงส์ของบุคคลที่บำเพ็ญกิริยาวัตถุ 10 ประการ แล้วได้ไปสู่สุดดีเสวยผลในชาตินี้ และชาติหน้า

1.4 เนื้อเรื่องโดยสังเขป

มธุรสวาทินี เป็นหนังสือรวมนิทาน 100 เรื่อง แบ่งเป็น 2 ภาค ภาคต้นชื่อ มธุรสวาทินีชมพู เป็นเรื่องที่เกิดในชมพูทวีป คือประเทศอินเดียมี 40 เรื่อง ส่วนภาคปลายชื่อ มธุรสวาทินีลงกา เป็นเรื่องที่เกิดในลังกาทวีป มี 60 เรื่อง แต่ละภาคแบ่งออกเป็นวรรค วรรคหนึ่งมี 10 เรื่อง ภาคต้นมี 4 วรรค คือ ปฐมวรรค ทุตติยวรรค ตติยวรรค และจตุตถวรรค ส่วนภาคปลายมี 6 วรรค คือ ปฐมวรรค ทุตติยวรรค ตติยวรรค จตุตถวรรค ปัญจวรรค และ ฉัฏฐวรรค¹⁸

สำหรับงานวิจัยฉบับนี้ เป็นการศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง มธุรสวาทินี ชมพู ดังนั้นจะเสนอเนื้อเรื่อง โดยสังเขป เฉพาะภาคต้น คือเรื่องที่เกิดในชมพูทวีป 40 เรื่องเท่านั้น

เนื้อเรื่อง มธุรสวาทินี ชมพู โดยสังเขป

ค่านมัสการและอารัมภบท

พระรัฐपाल แห่งวิหารวังกะปริเวณ นมัสการพระพุทธ พระธรรม พระอริยสงฆ์ และน้อมไหว้พระโบราณาจารย์ เพื่อจะขอแก้ไขคัมภีร์มธุรสวาทินี

¹⁷ร.ต.ท.แสง มนวิthur, ชีวิตและปรัชญามหาแสง, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: มหาจุฬา-บรรณาคาร, 2532), หน้า 50-52.

¹⁸ใน รสวาทินี ฉบับแปลของ ร.ต.ท. แสง มนวิthur มีนิทาน 103 เรื่อง แบ่งเป็น 2 ภาค คือภาคที่ 1 เรื่องที่เกิดขึ้นในชมพูทวีป มี 40 เรื่อง และภาคที่ 2 เรื่องที่เกิดในลังกาทวีป มี 63 เรื่อง แต่ละภาคแบ่งออกเป็นวรรค ภาคที่ 1 มี 4 วรรค คือ ธรรมโสณทกวรรค, นันทิราชวรรค, ยักขัญจิตวรรค และมหาเสนวรรค ส่วนภาคที่ 2 มี 7 วรรค คือ มิคโปตกวรรค, อุตตโรลิยวรรค, โยธวรรค, ทุตติโยธวรรค, สีสุตตวรรค, จุลคัลลวรรค และวรรคเบ็ดเตล็ด โดยที่แต่ละวรรคมี 10 เรื่อง ยกเว้นวรรคเบ็ดเตล็ดมี 3 เรื่อง

คัมภีร์มธุรสวาหินี เต็มพระอาจารย์ทั้งหลายรจนาเป็นภาษาสิงหล พระรัฐपाल ประสงค์ที่จะแปลเป็นภาษาบาลี เพื่อให้สาธุชนเข้าใจง่ายขึ้น คัมภีร์นี้เป็นเรื่องที่เกิดในชมพูทวีป 40 เรื่อง และเป็นเรื่องที่เกิดในลังกาทวีป 60 เรื่อง ซึ่งเป็นเรื่องของบุคคลที่บำเพ็ญกิริยาวัตร 10 ประการ แล้วได้ไปสู่สุคติ คัมภีร์นี้พระอรรถกถาจารย์ จำแนกออกเป็น มธุรสวาหินี ชมพู และ มธุรสวาหินี ลงกา

ปฐมวรรค มี 10 เรื่อง (ลำดับที่ 1-10)

1) เรื่อง ธรรมโสณทก

เมื่อครั้งที่พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นธรรมโสณทกุมาร ครองราชย์ต่อจากพระราชบิดา คือพระเจ้าพาราณสี พระเจ้าธรรมโสณทกมีพระราชประสงค์จะสดับฟังพระธรรมเทศนา จึงให้ประกาศหาผู้ที่สามารถเทศนาพระธรรม โดยจะประทานสิ่งของมีค่า ราชบัลลังก์ รวมทั้งชีวิตของพระองค์ให้แก่ผู้นั้น แต่ก็ไม่มีใครรู้พระธรรม พระองค์จึงสละราชสมบัติให้แก่อำมาตย์ แล้วเสด็จออกจากเมืองพาราณสีไปสู่ป่าใหญ่ เพื่อแสวงหาบุคคลที่รู้ธรรมะ พระอินทร์เสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์แล้วเนรมิตตนเป็นยักษ์รักษาสระ เมื่อพระเจ้าธรรมโสณทกพบยักษ์ก็มีได้กลัว แต่ขอให้ยักษ์แสดงธรรมเทศนา ยักษ์มีข้อแลกเปลี่ยนโดยจะขอกินพระองค์เป็นอาหาร โดยให้พระเจ้าธรรมโสณทกเสด็จขึ้นสู่ยอดเขา ขณะที่ยักษ์แสดงธรรมะ พระเจ้าธรรมโสณทกจะต้องกระโดดลงมาสู่ปากยักษ์ แต่เมื่อพระองค์กระโดดลงมาจากยอดเขาตามสัญญา ยักษ์ก็กลายร่างเป็นพระอินทร์ รับพระเจ้าธรรมโสณทก พาเหาะไปยังเทวโลก แล้วแสดงพระธรรมเทศนา เรื่องอนิจลักษณะ ที่สมเด็จพระพุทธกัสสปะสัมมาสัมพุทธเจ้าประทานเทศนาไว้ จากนั้นจึงพาพระเจ้าธรรมโสณทกกลับไปยังเมืองพาราณสี แล้วให้อโวก่อนที่จะเสด็จกลับขึ้นไปสู่ดาวดึงส์เทวโลก

2) เรื่อง พรานเนื้อ

ครั้งที่พระสิขีสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จไปสู่ป่าใหญ่ เทวดา พรหม นาค และครุฑ มาชุมนุมกัน ณ สถานที่นั้น ได้สักการบูชาด้วยพวงมาลาและของหอม พระพุทธเจ้าประทานพระธรรมเทศนา อริยสัจ 4 ประการ ครั้นนั้นพรานเนื้อเข้าป่าเพื่อล่าสัตว์ ได้ฟังพระธรรมเทศนา หลังจากนั้นก็เลิกฆ่าสัตว์ เมื่อตายไปก็ได้ไปเกิดบนสวรรค์ชั้นฉกามาพจรภพ แล้วลงมาเกิดในโลกมนุษย์ และเทวโลก ไม่ได้ไปสู่อบายภูมิ เพราะอาณิสสจากการฟังธรรม

ครั้นถึงสมัยสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พรานเนื้อลงมาเกิดในนครสาวัตถิ ได้บวชเป็นภิกษุ ได้ฟังพระจตุราริยสัจธรรมเทศนา ก็สำเร็จพระอรหัตผล มีนามว่าพระสุธรรมเถระ

3) เรื่อง ชนทั้งสาม

ในอดีตชมพูทวีปแห่งแล้งปราศจากน้ำ นักแซกเต้ตัวหนึ่งบินลงไปกินน้ำในเหว ชนปึกเปียกน้ำบินขึ้นมาไม่ได้ หลังจากนั้นงูตัวหนึ่ง และมนุษย์คนหนึ่งตกลงไปในเหวและขึ้นมาไม่ได้เช่นกัน ชาวเมืองพาราณสีคนหนึ่งมาพบเข้า จึงช่วยไว้ด้วยความกรุณา ทั้งสามต่างก็ดีใจและขอเป็นสหาย ต่อมาชาวเมืองพาราณสีผู้นั้นไปขอความช่วยเหลือจากนกแซกเต้ นกแซกเต้จึงบินไปคาบแก้วมุกดาของพระเจ้าพาราณสีมามอบให้ เพื่อนำไปเลี้ยงชีพ เมื่อได้แก้วมุกดาแล้ว ชายผู้นั้นก็นำไปฝากไว้กับมนุษย์ผู้ที่ตนช่วยเหลือไว้

เมื่อพระเจ้าพาราณสีประกาศหาแก้วมุกดา โดยจะพระราชทานยศศักดิ์แก่ผู้ที่ได้แก้วมุกดาคืนมา ชายผู้รับฝากแก้วมุกดา ซึ่งเป็นคนโลภและทรยศต่อสหาย จึงบอกราชบุรุษพระเจ้าพาราณสีพระราชทานรางวัลไปแล้วให้ราชบุรุษจับชาวเมืองพาราณสีผู้ช่วยเหลือชนทั้งสามไปประหารที่นอกเมือง เมื่อผ่านที่อาศัยของงู ก็เรียกให้งูช่วยเหลือ งูจึงเข้าไปในพระราชวัง จกพระมเหสีพระเจ้าพาราณสีจนสลบ แล้วแปลงกายเป็นมนุษย์ไปกราบทูลว่า ชาวเมืองพาราณสีผู้เป็นนักโทษประหาร สามารถรักษาพระมเหสีได้ ต่อจากนั้นก็รีบไปบอกวิธีคลายพิษให้ชายผู้นั้นรู้ จนสามารถรักษาพระมเหสีได้ พระเจ้าพาราณสีจึงทรงยกเว้นโทษ แล้วพระราชทานสิ่งของ ยศ และตำแหน่ง แล้วให้นามมนุษย์ที่เป็นสหายทรยศมาลงโทษ และพระราชทานบ้านซึ่งตั้งอยู่ระหว่างที่อาศัยของนกแซกเต้กับงูให้แก่ชาวเมืองพาราณสีผู้นั้น

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

4) เรื่อง นางพทุธณี

ในอดีต ณ ชมพูทวีป ในเมืองปาดลิสบุตร มีเศรษฐีผู้หนึ่งมีลูกสาวชื่อ พทุธณี เมื่ออายุ 7 ขวบ บิดามารดาเสียชีวิต สมบัติทั้งหมดจึงตกแก่นาง นางพทุธณีมีผิวพรรณ รูปร่างงดงาม เป็นผู้ที่ศรัทธาและนับถือพระรัตนตรัย มีเศรษฐี เสนาบดี และอุปราชที่มีจิตใจรักใคร่นาง ได้ส่งของมีค่าเพื่อสู่ขอนาง แต่นางก็ปฏิเสธ เพราะคิดว่าเมื่อตายไปก็ไม่สามารถนำสมบัติติดตัวไป ตั้งแต่นั้นนางก็ทำบุญให้ทาน

อยู่มาวันหนึ่งมีพ่อค้าขายม้ามาขออาศัยอยู่ริมเรือนของนาง และขอนางเป็นบุตรบุญธรรม เมื่อพ่อค้าม้าจะไปที่อื่นจึงมอบม้าให้นาง นางเลือกม้าสินธพชาติ ซึ่งต่อมาจึงรู้ว่าเป็นม้าที่เหาะได้ นางขี่ม้าสินธพชาติไปนมัสการพระศรีมหาโพธิ์ด้วยดอกไม้เงิน ดอกไม้ทอง โดยตั้งใจถวายพระอริยสาวกทั้งหลายเพื่อนำไปสักการบูชา พระศรีมหาโพธิ์ เมื่อพระอริยสาวกและพระมหาเถระเจ้าที่อยู่ในสิงหลทวีปได้ยินคำอาราธนา ก็เหาะมารับพวงดอกไม้เงิน ดอกไม้ทอง แล้วก็กระทำสักการบูชา นางได้ไปบูชาพระศรีมหาโพธิ์ทุกวัน พรานป่าผู้หนึ่งมาพบเข้า และเห็นว่านางเป็นหญิงงาม จึงไปกราบทูลพระราชามือเมืองปาดลิสบุตร ซึ่งสั่งให้จับนางไปเป็นมเหสี ครั้นนั้นพระเถระองค์หนึ่งชื่อธรรมรักขิตเถระ เตือนนางให้ระวังพรานป่าที่จะมาข่มขืนจับตัวนาง นางก็รับฟัง เมื่อพรานป่าตามมาจะจับนาง นางก็ขี่ม้า เพื่อจะเหาะหนีแต่พลาดตกหลังม้า ม้าสินธพชาติมี

ความกตัญญูต่อผู้อุปการะจึงเหาะกลับมารับนาง ตั้งแต่นั้นมานางพุทเธนีกัทำบุญ รักษาศีล 5 ศีล 8 จนสิ้นชีวิต แล้วได้ไปเกิดในเทวโลก

5) เรื่อง หมอง

เมื่อครั้งที่มนุษย์ทั้งหลายในชมพูทวีปร่วมกันสร้างสถูปเพื่อสักการบูชา มีหมอผู้หนึ่งเดินทางมาเห็นชาวบ้านที่นับถือพระรัตนตรัยกล่าววาทะถึงคุณพระรัตนตรัยว่า นโม พุทธายะ ข้าพเจ้าขอน้อมใจไหว้แด่พระพุทธเจ้า หมองไม่ได้เลื่อมใสและไม่รู้จักพระรัตนตรัย จึงกล่าว นโม พุทธายะ เยะเยยชาวบ้านจนคล่องปาก

วันหนึ่งพญานาคกลับจากการสักการะสถูป หมองมาพบพญานาคก็เข้าไปใกล้แล้วรำยมนต์ เพื่อจะจับพญานาคไปแสดงเพื่อหาเลี้ยงชีพ พญานาคได้ยินเสียงรำยมนต์ก็โกรธ จึงจะฆ่าหมอ หมองรีบหนีแต่พลาดล้มลง จึงกล่าววาทะว่า นโม พุทธายะ ด้วยความคล่องปาก พญานาคได้ยินหมอกล่าวนามพระพุทธเจ้าจึงโสมนัส คลายความโกรธไม่ทำร้ายหมอ และมอบดอกไม้ทอง 3 ดอกให้หมอ ตอบแทนที่กล่าวนามพระพุทธเจ้าให้ฟัง โดยสั่งให้หมอนำดอกไม้ทองไปบูชาพระสถูป 1 ดอก เพื่อจะได้เป็นบุญแก่หมอ และอีก 1 ดอกเป็นบุญแก่พญานาค ส่วนที่เหลือให้เก็บไว้เลี้ยงชีวิต หมอจึงนำดอกไม้ทองไปขายนำทรัพย์มาเลี้ยงบุตร ภรรยา ตั้งแต่นั้นก็ให้ทานสร้างกุศล เลิกอาชีพหมอ เมื่อสิ้นชีวิตแล้วก็ได้ขึ้นสวรรค์

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

6) เรื่อง พระสรณัดเถรเจ้า

ในนครสาวัตถี คหบดีชื่อ สมณ กับภรรยาชื่อสุขัมปติการ มีบุตรชายหนึ่งคน และบุตรสาวหนึ่งคน หลังจากบิดามารดาตาย ทั้งสองก็แต่งงานมีครอบครัว ครั้นเมื่อน้องสาวคิดถึงพี่ชายจึงชวนสามีไปเยี่ยมพี่ชาย ระหว่างทางพบสมเด็จพระบรมโลกนาถ จึงยกมือไหว้ พระองค์ตรัสแก่สามี ภรรยาว่า หากเกิดอันตรายเมื่อใดให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้าก็จะปลอดภัย เมื่อพี่สะใภ้เห็นเครื่องประดับของน้องสามีก็อยากได้จึงออกอุบายให้สามีพาน้องสาว พี่ชายจึงพาน้องสาวเข้าไปในป่าเพื่อจะฆ่า ขณะนั้นน้องสาวเจ็บครรภ์ และคลอดบุตร จึงกล่าวคำวิงวอนขอชีวิต แล้วระลึกถึงคุณพระรัตนตรัยรุกขเทวดาจึงมาช่วยพานางไปสู่นครสาวัตถี เมื่อน้องสาวได้พบสามีจึงเล่าเรื่องให้ฟัง ทั้งสองก็ไม่เอาความกับพี่ชาย

ต่อมาสามีภรรยานิมนต์สมเด็จพระศาสดาจารย์มาบิณฑบาต ภรรยาก็ทูลเล่าเรื่องที่ตนรอดชีวิต ด้วยอำนาจแห่งพระไตรสรณคมน์ เมตตา และศีลที่ตนรักษา พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ตั้งชื่อบุตรของนางว่า สรณกุมาร แล้วประทานเทศนา เมื่อจบเทศนา สามีภรรยาก็สำเร็จโสดาบัน

ครั้นเมื่อ สรณกุมาร อายุ 20 ปี ก็บวชและบรรลุอรหัตผล มีนามว่าพระสรณัดเถรเจ้า

7) เรื่อง นางเวสสามิตตราชเทวี

พระราชเทวีองค์หนึ่ง ชื่อเวสสามิตตราชเทวี เป็นอัครมเหสีแห่งพระเจ้าโกสัมภี ในชมพูทวีป ครั้นเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จสู่วิหารในเมืองโกสัมภีและได้แสดงพระธรรมเทศนา เรื่องการตั้งอยู่ในพระไตรสรณคมน์ เวสสามิตตราชเทวีก็ได้ไปฟังด้วย

ต่อมาพระเจ้าปจจันตประเทศยกทัพมาทำสงครามฝายนครโกสัมภีแพ้พระเจ้าโกสัมภีสิ้นพระชนม์ ทหารจับพระมเหสีเวสสามิตตราชเทวีไปถวายพระเจ้าปจจันตประเทศ ซึ่งมีจิตปฏิบัติธำรงได้เป็นมเหสี แต่พระราชเทวีไม่ยินยอมพระเจ้าปจจันตประเทศจึงสั่งให้เฆนางพระราชเทวีระลึกถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งไว้ไม่ไหม้พระองค์ เมื่อพระเจ้าปจจันตประเทศเห็นก็เลื่อมใส จึงถามถึงสาเหตุที่ไฟไม่สามารถเผาร่างกาย พระราชเทวีจึงบอกว่า เพราะการเข้าถึงพระสรณคมน์ และรักษาศีล หลังจากนั้นพระเจ้าปจจันตประเทศก็นับถือพระราชเทวีเป็นพระมารดา แล้วเข้าถึงพระสรณคมน์ มหาชนในที่ประชุมนั้น เมื่อเห็นความอัศจรรย์ก็ถึงซึ่งพระไตรสรณคมน์ ศีล 5 ศีล 8 บำเพ็ญทาน และสร้างกุศลจนสิ้นอายุ

8) เรื่อง มหามันธาด

ณ เมืองพันธุมดี ช่างขุนผู้หนึ่งเห็นชาวเมืองถวายนาน จึงคิดว่าหากตนได้ทำทานไว้ จะเป็นที่ยึดในภายหน้า จึงรับจ้างขุนได้ทรัพย์มาซื้อถั่วราชมาส และถั่วเขียวโปรยขึ้นไปในอากาศด้วยอำนาจแห่งพระพุทธองค์บันดาลให้ถั่วตกลงในบาตรของพระพุทธเจ้า และบาตรของพระภิกษุสงฆ์ เมื่อได้เห็นอัศจรรย์เช่นนั้น ช่างขุนก็เลื่อมใสยกมือไหว้ตั้งจิตอธิษฐานขอให้ไม้เครื่องอุปโภคบริโภค และสรรพเบญจกามคุณทั้ง 5 ประเสริฐกว่าผู้อื่นทุกชาติ และเมื่อตบมือครั้งใดก็ขอให้ฝนแก้ว 7 ประการตกเมื่อนั้น เมื่อตายไปช่างขุนก็ได้ไปเกิดในสวรรค์ และมนุษย์โลก ไม่ได้ไปเกิดในอบายทั้ง 4

เมื่อถึงต้นภัทรรูป ช่างขุนมาเกิดเป็นพระราชโอรสแห่งพระเจ้าวรกัลยาณ มีนามว่ามหามันธาดกุมาร ประกอบไปด้วยแก้ว 7 ประการ และราชฤทธิ์ 4 ประการ ครองราชสมบัติมีอำนาจแผ่ไปทั้ง 4 ทิศ เมื่อตบมือ ฝนแก้ว 7 ประการก็ตกลงมา พระองค์ปรารถนาจะได้สมบัติมากยิ่งขึ้น จึงเหาะขึ้นไปบนเทวโลกชั้นจาตุมหาราชิกา ท้าวจตุมหาราชก็ถวายทิพยสมบัติให้ แต่พระองค์ยังปรารถนาสมบัติมากกว่านั้น จึงเหาะขึ้นไปบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พระอินทร์ก็แบ่งเทวดา และทิพยสมบัติให้ครึ่งหนึ่ง ครั้นเมื่อพระอินทร์จุติไป 36 องค์ พระเจ้ามันธาดยังปรารถนาทิพยสมบัติมากขึ้น จึงคิดจะฆ่าพระอินทร์เพื่อจะได้ทิพยสมบัติทั้งหมด เนื่องจากความโลภทำให้สังขารเสื่อม เกิดความชรา และตกจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์สู่อุทยานของพระองค์ จากนั้นก็ตรัส เรื่องราวที่ผ่านมาให้อำมาตย์ฟัง แล้วสิ้นพระชนม์

9) เรื่อง พุทธวัมมิกวาณิช

ในชมพูทวีป ณ นครปาตลีบุตร พ่อค้าชื่อพุทธวัมมิกไปค้าขายกับพ่อค้าคนอื่น ได้พบพระพุทธเจ้ามีพุทธลักษณะงดงาม มีพระภิกษุจำนวนมากแวดล้อม พุทธวัมมิกประสงค์จะถวายอาหารในเวลาเย็น แต่พระพุทธเจ้าตรัสว่าพระองค์เว้นจากโภชนาในยามวิกาล จะฉันได้เพียงน้ำปานะ พุทธวัมมิกจึงทำน้ำปานะจากผลลูกจันทน์ถวายพระพุทธเจ้า และพระภิกษุ จากนั้น พระพุทธเจ้าตรัสเทศนา แล้วเสด็จจาริกต่อไป

พุทธวัมมิก และบรรดาพ่อค้าเดินทางไปค้าขายถึงป่าใหญ่ที่กันดารไม่มีน้ำดื่ม มีน้ำเพียงเล็กน้อยในเกรียนเล่มหนึ่ง เมื่อพุทธวัมมิกตีมัสน้ำนั้น ปรากฏว่ามีรสหวาน หอม เหมือนน้ำจากลูกจันทน์ จึงคิดว่าเป็นผลจากทานที่ตนถวายน้ำปานะจากผลลูกจันทน์ แล้วน้ำในตุ่มก็เต็ม จึงเรียกพ่อค้าคนอื่นมาดื่มแต่น้ำก็มิได้ลดน้อยลงไป เป็นที่อัศจรรย์ของทุกคน ต่อมาพุทธวัมมิกไปนมัสการพระพุทธเจ้า พระองค์ก็แสดงธรรมพุทธวัมมิกได้ถวายมหาทานตามที่นิมนต์ หลังจากนั้น ก็สร้างกุศลตลอดมาจนสิ้นอายุ ได้ไปเกิดในวิมานทองสูง 12 โยชน์ ในเทวโลกแวดล้อมไปด้วยนางฟ้า มีทิพย์ภาชนะเป็นแก้วเต็มไปด้วยน้ำผลลูกจันทน์ มีเทวดา นางฟ้า มาตมกีนและขับร้อง

10) เรื่อง นางรูปเทวี

ในเมืองพันทุมตี สตรีผู้หนึ่งเข้าไปในวิหาร เห็นพระภิกษุอาพาธด้วยโรคผอมเหลือง จึงนิมนต์ให้ไปรับบิณฑบาตที่นางปรุงอาหารอันเป็นยา วันรุ่งขึ้นพระภิกษุรูปนั้นก็หายอาพาธ เมื่อนางตายด้วยกุศลนี้ได้ไปเกิดในเทวโลกบนวิมานทองสูง 12 โยชน์ แวดล้อมไปด้วยนางฟ้า

ครั้งเมื่อนางได้มาเกิดในตระกูลพราหมณ์ ณ เมืองเทวบุตร เมื่อคลอดจากครรภ์ ก็มีข้าวสาลีประมาณ 8 ทะนานเกิดขึ้นทุกวัน ญาติทั้งหลายเห็นนางมีรูปงามจึงตั้งชื่อว่า รูปเทวี หลังจากทีนางแต่งงาน อาหารใดที่นางหยิบจับเพียงเล็กน้อยก็จะเต็มภาชนะ และไม่บูดเน่า นางจึงดักข้าวสุกแจกให้แก่ชาวเมือง แม้ว่าจะดักสักเท่าใด ข้าวก็ไม่พร่อง ต่อมานางได้นิมนต์พระมาฉันที่บ้านเป็นนิตย์ ครั้นนั้นพระมหาเถระเจ้าองค์หนึ่ง นามว่า พระมหาสังฆรักขิต เป็นพระอรหันต์เห็นบุญญาภพของนาง จึงเล่าถึงอดีตชาติของนาง นับตั้งแต่ภักทรกัปย้อนหลังไป 91 กัป ที่นางได้สร้างกุศล แล้วให้อโวกา เรื่องความไม่ประมาทในการสร้างกุศล จนนางบรรลุโสดาบัน เป็นพระอริยสาวกในพระพุทธศาสนา

พุทธยวรรค มี 10 เรื่อง (ลำดับที่ 11-20)

11) เรื่อง พระเจ้านันทราช

ครั้งหนึ่งมีภรรยาคนหนึ่ง ฟังธรรมเทศนาแล้วเกิดความเลื่อมใส จึงนิมนต์พระพุทธเจ้าและพระภิกษุทั้งหลายไปฉันอาหารที่บ้านตน ระหว่างนั้นภรรยาได้เห็นพระภิกษุรูปหนึ่ง

เห็นแม่น้ำจันทภาคที่กว้างใหญ่ และไหลเชี่ยว จึงตรัสว่าใครสามารถข้ามแม่น้ำนี้ได้บ้าง วิสมโลมกุมารก็อาสาว่ายข้ามไป และได้ฆ่าจระเข้ด้วยฝ่ามือ พระเจ้าธรรมาโคกราชเห็นเช่นนั้นเกรงว่าพระราชโอรสมีกำลังมากอาจจะฆ่าพระองค์และชิงราชสมบัติ จึงรับสั่งให้ช่างวิสมโลมกุมารในเรือนจำ หลังจากนั้น 4 เดือน พระเจ้าธรรมาโคกราชสั่งให้อำมาตย์นำไม้ไผ่ 60 มัด ยาว 60 ศอกใส่ซี่เหล็กเป็นแกน ตั้งไว้หน้าพระลานแล้วให้วิสมโลมกุมารออกจากเรือนจำ ฟันไม้ไผ่ให้ขาด หากทำไม่ได้ก็จะประหารชีวิต วิสมโลมกุมารเมื่อใช้ดาบฟันแล้วกระทบกับแกนเหล็ก จึงทิ้งดาบแล้วร้องไห้ เพราะไม่มีใครบอกตนว่ามีซี่เหล็กอยู่ภายในลำไม้ไผ่ พระเจ้าธรรมาโคกราชเห็นดังนั้นก็โสมนัส จึงพระราชทานทรัพย์ให้

ตอนท้ายของเรื่องกล่าวว่า เหตุที่วิสมโลมกุมารมีกำลัง และทรัพย์นั้นเป็นผลจากทานที่ถวายพระสงฆ์ในสมัยพระพุทธกัสสปะสัมมาสัมพุทธเจ้า

14) เรื่อง นางกาญจนเทวี

ในชมพูทวีป ณ นครเทวบุตร ชาวเมืองทำพิธีฉลองบาตร มีพิธีสมโภช 7 วัน ในวันที่ 7 มีพระธรรมเทศนา พญานาคคนหนึ่งเห็นหญิงสาวพึงธรรมก็เกิดหลงรัก แต่หญิงสาวผู้นั้นไม่ยินดีด้วย พญานาคโกรธ จึงทำร้ายนางด้วยวิธีการต่าง ๆ แต่ด้วยการตั้งสัจกิริยาและความมุ่งมั่นในการพึงธรรมของหญิงสาว พญานาคจึงไม่สามารถทำอันตรายใด ๆ ได้ พญานาคก็มีจิตเลื่อมใสจึงให้นางนั่งเหนือพังพานแล้วสักการบูชา เมื่อชาวเมืองเห็นก็เลื่อมใส จึงบูชาด้วยทรัพย์ประมาณ 18 โกฏิ หญิงสาวผู้นั้นประพาศพรหมจรรย์จนสิ้นชีวิต แล้วได้ไปเกิดในครรภ์ของพระมหาลีนาคร เทวบุตรวันที่ประสูติมีฝนแก้วตกในนครเทวบุตร จึงมีนามว่านางกาญจนเทวี มีร่างกายงดงาม มีกลิ่นปากหอมเหมือนดอกบัว ผสมและร่างกายหอมเหมือนกลิ่นจันทน์ กายมีรัศมีเหมือนรัศมี พระอาทิตย์ยามเช้า ต่อมานางได้บวชเป็นภิกษุณี เจริญพระวิปัสสนา จนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ แดกฉานในปฏิสัมภิทาทั้ง 4 มีนามว่า พระกาญจนเถรี

15) เรื่อง เสือโคร่ง

ใกล้นครพาราณสีและจูลรัฐนคร เสือโคร่งตัวหนึ่งเลี้ยงบิดาอยู่ในถ้ำ ส่วนที่ประตูป่านั้นมีนกแขกเต้า ชื่อ ดุณฑิลปักษี ทำรังอยู่บนต้นไม้ สัตว์ทั้ง 2 เป็นสหายกัน ต่อมามนุษย์คนหนึ่งเดินทางไปในนครพาราณสีมาถึงประตูป่า พบนกแขกเต้า นกแขกเต้าก็เตือนว่าในป่ามีเสือโคร่งดุร้ายอาจจะฆ่ากินเป็นอาหาร แต่มนุษย์ไม่เชื่อ นกแขกเต้าจึงบอกว่าตนเป็นสหายกับเสือโคร่ง หากเสือโคร่งรู้ว่าไปจากที่อยู่ของตนก็จะไม่ทำร้าย มนุษย์ผู้นี้เป็นคนพาล นอกจากไม่เชื่อฟังแล้ว ยังฆ่า นกแขกเต้ากินเป็นอาหาร แล้วเดินทางเข้าไปในป่า พบเสือโคร่งซึ่งจะจับมนุษย์กิน เมื่อมนุษย์บอกว่ามาจากที่อยู่ของนกแขกเต้าสหายของท่าน เสือโคร่งก็ไม่ทำอันตราย และเรียกมนุษย์เป็นสหาย แล้วให้ไปอยู่กับเสือโคร่งผู้เป็นบิดา พร้อมทั้งหาอาหารมาให้ มนุษย์สนทนากับเสือโคร่งผู้เป็นบิดาถึงเรื่องที่ตนได้ฆ่า นกแขกเต้ากินเป็นอาหาร เสือโคร่งผู้เป็นบิดาเล่าให้บุตรฟัง เสือโคร่งผู้เป็น

บุตรจึงรีบไปสู่ที่อาศัยของนกแขกเต้าที่เป็นสหาย แต่ก็ไม่พบ พบแต่ชนนกบนพื้น ส่วนมนุษย์ฆ่าเสือโคร่งผู้เป็นบิดา แล้วจะมัดกฆ่าเสือโคร่งผู้เป็นบุตร แต่เมื่อเห็นเสือโคร่งกลับมา ก็กลัวและขอชีวิต เสือโคร่งจึงรับความโกรธแล้วปล่อยมนุษย์ผู้นั้นไป เมื่อเสือโคร่งตายด้วยผลบุญแห่งความเมตตา ก็ได้ไปเกิดในสุคติ

16) เรื่อง บุรุษให้แผ่นกระดาน

ในนครสาวัตถี บุรุษผู้หนึ่งเดินทางไปอุตรตรบถชนบทในฤดูร้อน ขณะที่พักอยู่ได้ต้นไม้ พบบุรุษอีกคนหนึ่งกระหายน้ำ มาขอซื้อหมากพลูแก้กระหาย ต่อมาบุรุษผู้นั้นลงเรือไปค้าขาย แต่เรือแตกจึงนอนบนแผ่นกระดานว่ายน้ำไป และไปพบบุรุษที่ขายหมากพลูว่ายน้ำมาโดยไม่มีแผ่นกระดานก็จำกันได้ บุรุษผู้ซื้อหมากมีความกตัญญูระลึกถึงบุญคุณที่เขาขายหมากให้กับตน จึงให้แผ่นกระดานแก่บุรุษผู้ขายหมาก ซึ่งเมื่อได้แผ่นกระดานแล้วก็ว่ายน้ำไป ส่วนบุรุษผู้ให้แผ่นกระดานก็หมดแรงกำลังจะจมน้ำ ขณะนั้นนางมณีเมขลาเห็นว่าบุรุษผู้นั้นเป็นคนกตัญญูจึงช่วยพาข้ามถึงฝั่งโดยเร็ว และด้วยอานุภาพแห่งคุณของบุรุษผู้ให้แผ่นกระดาน นางมณีเมขลาจึงช่วยให้บุรุษผู้ขายหมากถึงฝั่งด้วย จากนั้นนางมณีเมขลาจึงกล่าวว่า ผู้ที่เลี้ยงบิดามารดา นับถือพระรัตนตรัย รักษาศีล สุจริต กาย วาจา ใจ ตั้งอยู่ในสัปปริสธรรม เทวดาทั้งหลายย่อมรักษา และบอกถึงเหตุที่ได้ช่วยเหลือ เพราะความกตัญญูรู้คุณที่ให้แผ่นกระดานแก่บุรุษผู้ขายหมาก แล้วนางมณีเมขลา ก็ให้อาหารทิพย์ และเครื่องประดับ ตั้งแต่นั้นมาบุรุษทั้ง 2 ก็นับถือพระไตรสรณคมน์ ให้ทาน รักษาศีล เมื่อตายไปแล้วก็ได้ไปเกิดในสวรรค์

17) เรื่อง บุรุษผู้เป็นสหายโจร

มีบุรุษยากจนผู้หนึ่งพเนจรอยู่ในนครเทวทหราชธานี ในชมพูทวีป ชาวเมืองก็ให้อาหารแก่บุรุษผู้นั้น ต่อมาบุรุษผู้นั้นไปเป็นโจร แล้วถูกจับขังในเรือนจำ 12 ปี ทนทุกข์ทรมานเพราะได้รับอาหารที่ไม่ดี ครั้นต่อมามีบุรุษอีกผู้หนึ่งซึ่งเป็นสหายโจร เห็นสหายถูกคุมขังก็เวทนา จึงให้สหายออกไปหาอาหารดี ๆ แล้วตนยอมถูกคุมขังแทนชั่วคราวจนกว่าสหายจะกลับมา แต่สหายที่เป็นโจรไม่กลับมา จนกระทั่งผ่านไป 12 ปี พระราชามีพระโอรสจึงให้นิรโทษกรรมนักโทษทั้งหมด เพราะอดอาหารมานาน เมื่อบุรุษผู้เป็นสหายโจรเข้าไปในป่าช้า เห็นซากศพก็นำเนื้อมนุษย์มาต้มกินแล้วนุ่งห่มร่างกายด้วยใบไม้กิ่งไม้ เทวดาองค์หนึ่งสงสัยจึงถามถึงสาเหตุที่ต้มเนื้อมนุษย์กิน บุรุษผู้นั้นบอกว่า เพื่อบรรเทาความหิว และอธิบายถึงเหตุที่เอาใบไม้กิ่งไม้มาปิดร่างกายแล้วซึ่งผ้าบังลมว่า เพราะลมอาจจะไปกระทบร่างกายของคนไม่ดี แล้วถ้าพัดมาถูกร่างกายตนจะทำให้เป็นทุกข์ที่ปิดด้วยใบไม้เพราะละเว้นซึ่งทุกข์เปรียบกับคนว่า ถ้ารู้ว่าเป็นคนอกตัญญูก็ไม่ควรคบหาสมาคม เพราะจะนำทุกข์มาให้ และได้กล่าวถึงโทษภัยของการอยู่ใกล้กับคนอกตัญญู จนกระทั่งเทวดาเลื่อมใสจึงพาไปวิมานของตน ให้เครื่องประดับ ให้บริโภคอหารทิพย์ แล้วราชาภิเษกให้บุรุษนั้น

ได้เสวยราชสมบัติ บุรุษผู้นั้นเมื่อเป็นกษัตริย์ ก็บำเพ็ญกุศลจนสิ้นพระชนม์

18) เรื่อง มารุตพราหมณ์

ณ หมู่บ้านภาคคาม ริมฝั่งแม่น้ำจันทภาคานที่ พราหมณ์คนหนึ่ง ชื่อมารุต เดินทางไป เมืองตักกสิลาเห็นสุนัขเป็นโรคเรื้อนอยู่ในศาลา จึงขยำเถานิลวัลส์กับน้ำส้มให้สุนัขกินโรคเรื้อนก็หาย ด้วยความอุปการะของพราหมณ์สุนัขจึงตามไปอยู่กับพราหมณ์ ต่อมาภรรยาพราหมณ์คลอดลูกแต่ทารกขวางครรภ์ตายในครรภ์ หมอจึงตัดรกออกเป็นท่อน ๆ แล้วนำทารกออกมาได้ พราหมณ์เห็นภาพนั้นก็เกิดความเหนียวหน่าย จึงออกบวชเป็นฤๅษีอยู่ในป่า ภรรยาโกรธและไปมีสามีใหม่ แล้วปรึกษาสามีใหม่เพื่อจะฆ่าพราหมณ์ สุนัขได้ยินจึงติดตามสามีใหม่เพื่อขัดขวาง โดยลอบกัดสายธนูจนขาดหลายครั้ง กัดทำให้ลั่นลงและเท่าเพื่อไม่ให้ยิงธนูฆ่าพราหมณ์ พราหมณ์จึงเห็นความกตัญญูของสุนัข พราหมณ์ช่วยทายารักษาสามีใหม่จนหายดีแล้วพากลับเรือน ต่อมาพราหมณ์ได้บำเพ็ญฌาน และอภิญญา จนสิ้นอายุก็ได้ไปเกิดในพรหมโลก

19) เรื่อง บุรุษให้น้ำแก่สตรี

ในชมพูทวีป บุรุษคนหนึ่งลงเรือข้ามแม่น้ำจันทภาคานที่ ในเรือลำนั้นมีสตรีคร่ำแก่ เมื่อถึงกลางแม่น้ำ สตรีผู้นั้นจะคลอดลูก นางกระหายน้ำมาก แต่ไม่มีใครให้น้ำดื่ม เพราะแก่งทำเป็นไม่ได้ยิน บุรุษผู้นั้นจึงนำน้ำไปให้นาง ต่อมานางก็คลอดลูกโดยปลอดภัย เมื่อเรือถึงฝั่งต่างก็แยกย้ายกันไป วันหนึ่งบุรุษผู้นั้นไปถึงเมืองที่สตรีผู้นั้นอาศัย เมื่อไม่มีที่พักจึงนอนที่ศาลาริมพระนคร ขณะนั้นโจรขโมยของในพระนครแล้วราชบุรุษติดตามมาใกล้จะทันโจรก็ทิ้งทรัพย์ไว้ที่ศาลาแล้วหนีไป เมื่อราชบุรุษไปถึงศาลาเห็นบุรุษผู้นั้นก็คิดว่าเป็นโจรจึงจับตัวไปให้พระราชแล้วจะนำไปประหาร ฝ่ายสตรีที่เคยได้รับน้ำดื่มเห็นเขาก็จำบุรุษผู้นั้นได้ จึงไปกราบทูลพระราชขอให้ปล่อยบุรุษผู้นั้น โดยจะยอมเป็นทาสพร้อมกับบุตรอีก 7 คน พระราชสงสัยจึงซักถามถึงความ เป็นมาที่นางคิดจะช่วยบุรุษผู้นั้น นางจึงเล่าถึงบุญคุณของบุรุษผู้นั้นให้ทรงทราบ พระราชจึงสอบสวนหาความจริงและทราบว่าบุรุษนั้นไม่ได้เป็นโจร พระราชพอพระทัยและเลื่อมใสในสัจปรีสธรรมของนาง จึงพระราชทานยศและทรัพย์ให้บุคคลทั้ง 2 ตั้งแต่นั้นมาทั้ง 2 คนก็สร้างกุศล เช่น ให้ทานจนสิ้นอายุได้ไปเกิดในสวรรค์

20) เรื่อง พราหมณ์สละชีวิตให้สหาย

ครั้งนั้น ณ นครสาวัตถี พราหมณ์ 2 คนชื่อโสจพราหมณ์ และโสมหัตตพราหมณ์ เล่นสากัน โสมหัตตพราหมณ์เป็นฝ่ายชนะ โสจพราหมณ์จึงให้ผ้าสาฎก และแหวน เมื่อชวนกันกลับเรือน โสจพราหมณ์ไม่กล้ากลับเพราะละอายผู้คนที่ตนเหลือผ้าถุงห่มผืนเดียว และหากบุตรภรรยาไม่เห็นแหวนที่มือก็จะโกรธ โสมหัตตพราหมณ์จึงคืนผ้าและแหวนให้ ทั้งสองจึงเป็นสหายรักกัน

ต่อมาโสมทัตพราหมณ์เป็นชู้กับภรรยาผู้อื่น ถูกจับไปถวายพระราชราชถึง 3 ครั้ง แต่พระราชให้ออวาทแล้วปล่อยตัวไปทั้ง 3 ครั้ง ในครั้งที่ 4 จึงรับสั่งให้ประหารชีวิต ขณะนั้น โสจพราหมณ์ได้เห็นสหายด้วยความกตัญญูรู้คุณที่โสมทัตพราหมณ์เคยคืนผ้าและแหวน จึงเข้าเฝ้าพระราชเพื่อขอรับโทษแทน ราชบุรุษจึงประหารโสจพราหมณ์แทน โสจพราหมณ์ได้ไปเกิดในเทวโลกเสวยทิพย์สมบัติในรัตนวิมาน มีนางฟ้า 1,000 องค์เป็นบริวาร เพราะผลจากการให้ชีวิตเป็นทาน ส่วนโสมทัตพราหมณ์ก็ให้ทานแต่ภิกษุ แล้วแผ่ส่วนกุศลไปให้โสจพราหมณ์ โสจเทวบุตรจึงเนรมิตกายเป็นชายหนุ่มลงไปหาโสมทัตพราหมณ์ แล้วพาโสมทัตพราหมณ์ไปสู่ทิพย์วิมานของตนเป็นเวลา 7 วัน จึงพาลงมาส่ง โสมทัตพราหมณ์ยังระลึกถึงทิพย์สมบัติจนซบผอมเป็นโรคผอมเหลือง โสจเทวบุตรทราบเรื่องก็ลงมามอบแก้วจินตามณีให้ จากนั้นโสมทัตพราหมณ์ก็บำเพ็ญกุศลเช่น ให้ทานจนสิ้นชีวิตได้ไปเกิดในเทวโลกพร้อมกับภรรยา

ตติยวรรค มี 10 เรื่อง (ลำดับที่ 21-30)

21) เรื่อง บุรุษกล่าวลวงยักษ์

ณ หมู่บ้านตุนทิกคาม มีบุรุษชื่อพุทธทาส ตั้งอยู่ในพุทธสรณคณม์ ครั้นนั้นมีบุรุษคนหนึ่งเดินทางไปหมู่บ้านตุนทิกคาม เพื่อจะไปพักที่บ้านของพุทธทาส ระหว่างทางยักษ์ตนหนึ่งเข้าสิง เพื่อจะทำร้ายเมื่อบุรุษผู้นั้นเข้าไปในบ้าน ยักษ์ก็เข้าไม่ได้เพราะอำนาจพระรัตนตรัย เมื่อผ่านไป 7 วัน บุรุษผู้นั้น ออกจากบ้านของพุทธทาส เพื่อกลับบ้านของตน เมื่อยักษ์เห็นก็จะจับกินเป็นอาหาร บุรุษจึงหลอกถามว่าเหตุใดไม่จับกินขณะที่อยู่ในบ้านตลอด 7 วัน ยักษ์จึงบอกว่าเพราะกลัวอำนาจพระสรณคณม์ บุรุษจึงถามความหมายของสรณคณม์ เมื่อทราบความหมายแล้วจึงกล่าวลวงยักษ์ว่า เราก็ถือพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง ยักษ์ได้ยินก็กลัวแล้วหนีไป ตั้งแต่นั้นมาบุรุษผู้นั้นก็นับถือพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง เมื่อตายไปก็ได้ไปเกิดในเทวโลกเพราะอำนาจแห่งพระสรณคณม์

22) เรื่อง พราหมณ์มานพอันเป็นมิจฉาทิฐิ¹⁹

ครั้งหนึ่งมีพราหมณ์ 2 คนอาศัยในเมืองราชคฤห์ คนหนึ่งเป็นพราหมณ์มิจฉาทิฐินับถือพระพรหม ส่วนอีกคนหนึ่งเป็นพราหมณ์สัมมาทิฐินับถือพระรัตนตรัย บุตรของพราหมณ์ทั้ง 2 เล่นลูกคลับ บุตรของพราหมณ์สัมมาทิฐิเป็นฝ่ายชนะเสมอ เพราะก่อนโยนลูกคลับจะกล่าวคำว่ นโม พุทธายะ เมื่อบุตรของพราหมณ์มิจฉาทิฐิทราบ ก็กล่าว นโม พุทธายะ ก่อนโยนลูกคลับ หลังจากนั้นก็ไม่แพ้

วันหนึ่งพราหมณ์มิจฉาทิฐิพาบุตรไปเก็บฟืน ก่อนกลับก็จอดเกวียนไว้ที่ริมประตู พระนคร เพื่อปล่อยให้วัวกินหญ้า วัวเดินเข้าไปในพระนคร บิดาจึงให้บุตรเฝ้าเกวียน ส่วนตนเข้าไป

¹⁹ หมายถึง ผู้มีมิจฉาทิฐิ (ความเห็นผิดทางธรรม)

ตามัว เมื่อถึงเวลาเย็น นายประตู่ก็ปิดประตูพระนคร บิดาออกมาไม่ได้จึงต้องนอนในพระนคร ส่วนบุตรนอนใต้เกวียน ขณะนั้นมียักษ์ 2 ตน ตนหนึ่งเป็นยักษ์สัมมาทฐิ อีกตนหนึ่งเป็นยักษ์มิจฉาทฐิ ฝ่ายยักษ์มิจฉาทฐิเห็นบุตรของพราหมณ์มิจฉาทฐิก็จะจับกิน แม้ว่ายักษ์สัมมาทฐิห้ามไว้ถึง 3 ครั้ง ก็ไม่เชื่อฟัง เมื่อยักษ์จับขาบุตรของพราหมณ์มิจฉาทฐิ บุตรผู้นั้นจึงกล่าวว่า นโมพุทฺธายะ ยักษ์มิจฉาทฐิได้ยินก็ตกใจและเกรงกลัวบาปจึงนำภาชนะทอง พร้อมทั้งอาหารของกษัตริย์ แล้วจารึกบนภาชนะทอง ถึงการขอขมาต่อเรื่องที่เกิดขึ้น พร้อมทั้งอธิษฐานว่าอักษรจงปรากฏเมื่อกษัตริย์ได้ทอดพระเนตร แล้วแปลงกายเป็นบิดานำอาหารไปให้ รุ่งขึ้นบิดาก็ไปหาบุตร ส่วนกษัตริย์สั่งให้ราชบุรุษค้นหาภาชนะทอง เมื่อพบอยู่ในเกวียนจึงจับบิดาและบุตรมิจฉาทฐิไปซักถาม เมื่อกษัตริย์ทอดพระเนตรอักษรที่จารึกก็โสมนัส จึงพระราชทานที่ดิน และยศศักดิ์ให้บิดาและบุตรเป็นรางวัล

23) เรื่อง พระบาทปฐิกธาด

ณ เมืองปัจจันตนคร อุบาสกผู้หนึ่งนับถือพระรัตนตรัย พระชีณาสพองค์หนึ่งเก็บตั้งรองพระบาทพระพุทธเจ้าไว้ในยาม และนำมายังเมืองปัจจันตนคร ขณะที่บิณฑบาต อุบาสกผู้นั้นก็นิมนต์ให้เข้าไปฉันอาหารในเรือนตน และต่อมาก็นิมนต์พระชีณาสพไปที่บ้านเป็นประจำแล้วสร้างบรรณศาลาถวาย ฝ่ายพระชีณาสพก็สร้างเจดีย์ทรายบรรจุตั้งรองพระบาทเพื่อเป็นที่สักการบูชา ครั้นนั้นมีบุรุษผู้หนึ่งนับถือพระอิศวรได้เดียวกับอุบาสกที่นับถือพระรัตนตรัย เรื่องอานุภาพของพระพุทธเจ้า กับอานุภาพของพระอิศวร ทั้ง 2 คน จึงเข้าเฝ้ากษัตริย์เพื่อให้ทรงตัดสิน กษัตริย์ให้ประกาศให้ชาวเมืองมาชุมนุมกันเพื่อมาดูปาฏิหาริย์ในอีก 7 วัน เมื่อครบกำหนด 7 วัน ตั้งรองพระบาทก็ทำลายเจดีย์ แล้วลอยขึ้นไปบนอากาศเปล่งรัศมีมีพรรณ 6 ประการ ตั้งแต่นั้นชาวเมืองก็นับถือพระไตรสรณคมน์

24) เรื่อง อุตตรสามเณร

ณ ป่าหิมพานต์ พืชยารัตนหนึ่ง ถวายดอกกรรณิการ 3 ดอก แต่พระพุทธเจ้าพระนามว่าสุเมธะ ต่อมาพืชยารไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ แล้วจุติในมนุษยโลก และเกิดในเทวโลกเป็นเวลานานจนถึงสมัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พืชยารมาเกิดเป็นพราหมณ์ในเมืองราชคฤห์ ชื่อ อุตตรกุมารมานพ มีรูปร่าง มีปัญญา และกิริยามารยาทดี วัสการพราหมณ์มหาอำมาตย์แห่งพระเจ้าพิมพิสาร ประราธนาให้ธิดาของตนเป็นภรรยาอุตตรมานพ แต่ถูกปฏิเสธถึง 3 ครั้ง เมื่ออุตตรมานพได้ฟังพระธรรมเทศนา เกิดความศรัทธาจึงบรรพชาเป็นสามเณร ครั้นนั้นพระสารีบุตรอาพาธ อุตตรสามเณรจึงออกบิณฑบาตเพื่อหายามารักษา เมื่อถึงริมสระจึงตั้งบาตรไว้ แล้วไปชำระกายที่สระน้ำ โจรผู้หนึ่งขโมยแก้ว 7 ประการจากกษัตริย์ เมื่อราชบุรุษไล่ติดตามมา โจรก็ทิ้งห่อผ้าแก้ว 7 ประการลงในบาตรสามเณร ราชบุรุษเห็นห่อผ้าในบาตร คิดว่า

สามเณรเป็นโจรจึงจับตัวไปให้วิศวกรพราหมณ์มหาอำมาตย์พิพากษา ด้วยความพยายามที่สามเณรไม่ยอมรับผิดของตนเป็นภรรยาทำให้ได้รับความอับอาย วิศวกรพราหมณ์มหาอำมาตย์จึงสั่งให้นำสามเณรไปนั่งบนหลาว พระสารีบุตรทราบความจึงไปกราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์ก็เสด็จมาแล้ววางพระหัตถ์บนศีรษะของอุตตรสามเณร แล้วเล่าถึงกรรมที่เคยทำไว้ในอดีตชาติทำให้อุตตรสามเณรบำเพ็ญวิปัสสนาบนหลาวจนสิ้นกิเลส ได้อภิญญา 6 ประการ สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ส่วนชนทั้งหลายเมื่อได้ฟังเทศนาที่สำเร็จมรรคผล อุตตรสามเณรเหาะขึ้นไปบนอากาศ พระภิกษุทั้งหลายจึงถามถึงสาเหตุที่สามารถบำเพ็ญวิปัสสนาในขณะที่กำลังเป็นทุกข์ สามเณรจึงอธิบายแล้วเล่าเรื่องในอดีตชาติให้ฟัง

25) เรื่อง ชนทั้งหลายที่อยู่ใกล้ท่าการวิระปฏน

ในชมพูทวีป ณ เมืองโปฬียรราช มีท่าเรือ ชื่อ การวิระปฏน มีคนมีจิตวิญญานจำนวนมาก นับถือพระอิศวรवादภาพพระพุทธเจ้าหมอบไหว้พระอิศวรบนแผ่นกระดานในศาลเทวดา เมื่ออุบาสกที่เป็นสัมมาทิฐิเห็นภาพไม่สมควรจึงไปกราบทูลกษัตริย์ เพื่อให้ทราบถึงอานุภาพของทั้ง 2 ฝ่ายจึงสั่งให้นำผ้าไปพันภาพวาดแล้วประทับตราของพระองค์ตั้งไว้ในศาล ปิดประตูติดตราแล้วให้คนเฝ้า หลังจากนั้น 7 วันจะเสด็จมาทอดพระเนตรภาพวาด ภายใน 7 วัน บรรดาอุบาสกบำเพ็ญทาน รักษาศีล แผ่เมตตา บูชาพระรัตนตรัย และบอกให้บรรดาเทพ และท้าวจตุมหาราชแก้ไขภาพวาดทำให้พระแท่นบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ของพระอินทร์ร้อน พระอินทร์ลงมาแก้ไขภาพวาดแล้วบอกให้อุบาสกรู้ เมื่อครบ 7 วันก็เปิดผ้าพันภาพวาด กษัตริย์ทอดพระเนตรรูปในแผ่นกระดานเกิดปาฏิหาริย์กลายเป็นรูปพระอิศวรถวายนมัสการพระพุทธเจ้า ตั้งแต่นั้นมากษัตริย์ตั้งอยู่ในพระสรณคมน์ แล้วรับสั่งให้ทำลายศาลเทวดา เพื่อสร้างเป็นวิหารใหญ่ประดิษฐานภาพวาดนั้น

26) เรื่อง บุรุษฆ่าโจร

ครั้งหนึ่งมีโจร 500 คน มาโจรกรรมในเมือง วันหนึ่งโจรทั้งหลายพบบุรุษคนหนึ่งจึงชวนไปเป็นโจร ต่อมาโจรทั้งหมดถูกจับ กษัตริย์มีรับสั่งว่าหากโจรคนใดฆ่าโจรทั้งหมดก็จะให้ชีวิต บุรุษผู้นั้นก็รับอาสาประหารโจรทั้งหมด กษัตริย์จึงพระราชทานตำแหน่งหน้าที่ประหารโจร เมื่อผ่านไป 20 ปี บุรุษผู้นั้นชรภาพไม่มีแรงประหารโจรผู้อื่นก็มาทำหน้าที่แทน บุรุษผู้นั้นจึงกลับบ้านในชนบท พบกับผู้มีมโนต์สามารถตัดแขน ศีรษะ และฆ่าคนได้ด้วยลมจากจุมูก บุรุษผู้นั้นจึงไปขอเรียนมนต์ แล้วกลับไปทำหน้าที่ประหารโจรอีก 25 ปี กระทั่งแก่ชราทพพลภาพใกล้ตาย และต้องทนทุกข์ทรมาน เมื่อหลับตาแล้วเห็นสิ่งที่น่ากลัว ขณะนั้นพระสารีบุตรพิจารณาด้วยทิพยจักขุญาณ เห็นว่าบุรุษผู้นี้ถ้าตายไปก็จะตกนรก จึงไปอนุเคราะห์บุรุษนั้นโดยถือบาตรไปสู่ประตูเรือน บุรุษผู้นั้นเห็นพระสารีบุตร ด้วยความโกรธจึงคิดจะฆ่าพระสารีบุตรด้วยมนต์ถึง 3 ครั้ง ก็ไม่อาจทำ

อันตรายพระสารีบุตรได้ จึงเกิดความเลื่อมใสและถวายข้าวปายาส แต่พระสารีบุตร เมื่อตายไปจึงได้ไปเกิดในสวรรค์

ภิกษุที่มาประชุมกันในศาลาโรงธรรมสภากราบทูลถามพระพุทธเจ้าว่าบุรุษผู้ประหารโจรนั้นได้ไปเกิดในอบายภูมิทั้ง 4 หรือไม่ พระพุทธเจ้าตรัสแก้ภิกษุว่าไม่ได้ไปเกิดในอบายภูมิ แต่ได้ไปเกิดในสวรรค์ เพราะผลจากทานที่ถวายข้าวปายาส และในอนาคตบุรุษผู้นั้นจะได้เป็นปัจเจกพุทธองค์หนึ่ง

27) เรื่อง อุบาสกประกอบไปด้วยศรัทธา

ครั้งหนึ่ง อุบาสกคนหนึ่งมีอาชีพหีบอ้อย และเป็นผู้มีความศรัทธาอันนับถือพระรัตนตรัย วันหนึ่งเห็นพระภิกษุอาพาธ จึงถวายน้ำมันเนยกระบายหนึ่งเพื่อเป็นยา และถวายก้อนน้ำอ้อย นอกจากนี้ยังได้ให้อาหารเป็นทานแก่สุนัข ต่อมาได้ฟังพระธรรมเทศนา และถวายผ้าผืนหนึ่งแด่ภิกษุผู้แสดงธรรม อุบาสกผู้นี้ได้ตั้งปณิธานว่า หากยังไม่ถึงนิพพานขอให้ผลทานนั้น ส่งผลให้สมดังใจคิดทุกประการ เมื่อตายไปจึงได้ไปเกิดในสวรรค์ จากนั้นจึงดิ้นรนในโลกมนุษย์สลับกันไป จนถึงสมัยพุทธศาสนาสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อุบาสกจุติในตระกูลเศรษฐี เมื่อมีอายุ 20 ปี ได้ฟังธรรมเทศนาแล้วออกบวช ไม่นานก็สำเร็จจอร์หัตถผล พร้อมด้วยพระปฏิสัมภิทาญาณ มีภิกษุเป็นบริวาร 500 รูป ไปสู่เมืองอุตตรมีภรรยาเศรษฐีอาราธนาให้อาหารบิณฑบาต และสร้างกุฏิ 500 หลัง ถวายพระมหาเถระเจ้า จากนั้นพระมหาเถระเดินทางไปหมู่บ้านปัจฉิมคามลงเรือกับพ่อค้า และภิกษุ 500 รูป ระหว่างทางเกิดโรคลมในท้อง จึงให้พระภิกษุนำบาตรไปตักน้ำทะเล น้ำทะเลก็กลายเป็นน้ำมันเนยมารักษาโรค เป็นที่อัศจรรย์ จากนั้นพระเถระได้แสดงปาฏิหาริย์ด้วยผลบุญที่เคยสร้างมาแล้วเล่าเรื่องในอดีตชาติให้ภิกษุทั้งหลายฟัง ภิกษุทั้งหลายและมหาชนฟังแล้วก็ทำทานรักษาศีล เมื่อสิ้นอายุจึงได้ไปสู่สวรรค์

28) เรื่อง บุรุษกำพร้า

มนุษย์เข็ญใจคนหนึ่ง อยู่ในเมืองพาราณสี มีอาชีพรับจ้าง เห็นชาวเมืองทำบุญก็อยากทำบุญบ้าง แต่ตนยากจน จึงรับจ้างทำงานได้อาหาร ข้าวสาร และงา แล้วชวนคนอื่นมาสร้างมณฑป ประดับด้วยดอกไม้ป่าแล้วนิมนต์พระภิกษุมานั่งอาหาร เมื่อตายไปก็ได้ไปเกิดในเทวโลก มีวิมานทอง มีนางฟ้าเป็นบริวารบรรเลงดนตรี

วันหนึ่งพระมหาเถระเจ้า นามว่ามหาสังฆรักขิต จาริกไปในเทวโลก เห็นเทวบุตรมีรัศมี วิมานงดงามจึงถามถึงกุศลที่ได้กระทำมา เมื่อพระมหาสังฆรักขิตลงมายังโลกมนุษย์ก็เล่าเรื่องราวให้มหาชนฟัง ต่างก็สร้างกุศลแล้วได้ไปเกิดในสวรรค์เป็นจำนวนมาก

29) เรื่อง เทวบุตร

ครั้งหนึ่ง ชมพูทวีปซึ่งยังไม่ได้ชื่อชมพูทวีปมีความแห้งแล้ง ผู้คนอดอยาก วันหนึ่งมีพระเถระบิณฑบาตที่บ้านหลังหนึ่ง ซึ่งคนในบ้านกินน้ำข้าวแทนข้าว เมื่อเห็นพระเถระจึงหุงข้าวที่มีเพียงเล็กน้อยเพื่อจะใส่บาตร ด้วยจิตศรัทธาทำให้ข้าวสุกนั้นเต็มหม้อ จึงตักข้าวใส่บาตร แล้วเรียกให้ผู้อื่นมาบริโภคข้าว แต่ว่าข้าวก็ไม่พ่องเลย ตั้งแต่นั้นมาคนในบ้านก็ทำทาน เมื่อตายไปก็ได้ไปเกิดในสวรรค์

ฝ่ายพระเถระนั้นเมื่อบิณฑบาตแล้วก็ไปนั่งฉันใต้ต้นไม้ ซึ่งมีรุกขเทวดาอดอยากอาหารทิพย์ เพราะในอดีตไม่เคยให้ทาน เมื่อเห็นพระเถระก็แปลงกายเป็นคนชรา พระเถระกำลังจะฉันทันคำสุดท้ายเมื่อเห็นคนชรา ก็ให้ก้อนข้าวไป คนชราคิดว่าตนไม่เคยถวายทาน จึงถวายก้อนข้าวคืน พระเถระเพื่อจะได้เป็นกุศล เมื่อใส่ลงในบาตรก้อนข้าวก็กลายเป็นอาหารทิพย์ หลังจากรุกขเทวดาดับเบญจขันธ์ก็ไปเกิดในสวรรค์ชั้นฉกามพจร เป็นเทวบุตร

เมื่อถึงสมัยพระพุทธศาสนาของสมเด็จพระพุทธเจ้า พระนามว่า ปทุมุตตระสัมมาสัมพุทธเจ้า เทวบุตรจุติในครรภ์นางพราหมณี ภรรยาของพราหมณ์มีจิตมีสมาธิมาก มีชื่อว่า เทวกุมาร เทวกุมารเห็นว่าเมื่อบิดามารดาตายไปก็นำทรัพย์สมบัติไปไม่ได้ เทวกุมารจึงบริจาคทรัพย์สมบัติให้คนเดินทาง คนกำพร้าอนาถา แล้วบวชเป็นดาบสบำเพ็ญพรตจนได้อภิญญา 5 สมบัติ 8 วันหนึ่งเหาะไปเห็นพระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ ณ เมืองหงสาวดี กำลังเทศนา จึงเข้าไปฟัง เมื่อสิ้นอายุแล้วไปเกิดในสวรรค์ชั้นฉกามพจร ได้เป็นพระอินทร์ 51 ครั้ง และจุติเป็นจักรพรรดิ 21 ชาติ

ต่อมาในสมัยศาสนาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เทวบุตรจุติในเมืองสาวัตถี เมื่ออายุ 7 ขวบฟังธรรมก็ได้อนิจลักษณะ และได้บรรลุอรหัตผล แล้วจึงกล่าวถึงเรื่องในอดีตชาติของตน ท่ามกลางภิกษุทั้งหลาย

30) เรื่อง พระสิวลี

ครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าพระนามว่า พระปทุมุตตระ แสดงพระธรรมเทศนาท่ามกลางบริษัททั้ง 4 มีพระเจ้าหงสาวดีเป็นประธาน พระพุทธองค์ทรงแต่งตั้งพระมหาเถระเจ้าองค์หนึ่งให้เป็นเลศแห่งผู้มีลาภ พระเจ้าหงสาวดีเห็นดังนั้นก็ประสงค์เช่นนั้นบ้าง จึงถวายทานแด่พระสงฆ์แล้วตั้งปณิธาน พระพุทธเจ้าตรัสพยากรณ์ว่าในอนาคตพระเจ้าหงสาวดีจะได้เป็นเลศในทางมีลาภ (สมบูรณ์ด้วยปัจจัยลาภ) ในศาสนาของพระโคตมบรมศาสดา เมื่อพระเจ้าหงสาวดีสวรรคตไปเกิดเป็นเทวบุตรบนสวรรค์

ครั้นถึงสมัยพระพุทธศาสนาของพระวิปัสสิสัมมาสัมพุทธเจ้า เทวบุตรจุติเป็นบุตรเศรษฐีได้เป็นเสนาบดีอำมาตย์ ในชาตินี้ได้ถวายทานด้วยนมเปรี้ยวกับรวงผึ้ง ต่อมาได้ไปเกิดในสวรรค์และโลกมนุษย์สลับกันไป

ครั้งถึงสมัยพระพุทธศาสนาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เทวบุตรจุติในครรภ์ของ พระสุปยิยราชเทวีแห่งพระเจ้ามหาลิ ในเมืองโกถลินคร ทนทุกข์อยู่ในครรภ์มารดา 7 ปี 7 เดือน 7 วัน จึงประสูติ มีพระนามว่าสิวลี เหตุที่ทนทุกข์ในครรภ์เป็นเวลานาน เพราะในอดีตชาติเคยไป ทำสงครามปิดล้อมข้าศึกให้อดอยาก เมื่อพระสิวลีมีพระชนม์ 7 พรรษา พบองค์สมเด็จพระศาสดา จึงขอบรรพชา พระพุทธองค์ทรงให้พระสารีบุตรเป็นพระอุปัชฌาย์ มีพระโมคคัลลานะเป็นพระ อาจารย์ ขณะที่ปลงผมก็สำเร็จอรหัตผล ได้เป็นเลิศในทางมีลาภยิ่งกว่าภิกษุอื่น

จตุตถวรรค มี 10 เรื่อง (ลำดับที่ 31-40)

31) เรื่อง พระเจ้ามหาเสนราช

ครั้งหนึ่ง กษัตริย์แห่งเมืองปาตลีบุตร พระนามว่า พระเจ้ามหาเสนราช พระองค์ พิจารณาสมบัติที่พระราชบิดาสั่งไว้ว่า เมื่อสิ้นพระชนม์ก็นำไปไม่ได้ นำไปได้เฉพาะกุศลกรรม ดังนั้นพระองค์จึงพึงธรรม ถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุวันละหมื่นรูปทุกวัน

วันหนึ่งพระองค์คิดจะทำบุญด้วยทรัพย์ที่พระองค์หามาเอง จึงมอบราชสมบัติให้อำมาตย์ แล้วพาพระภิกษุไปสู่เมืองอุตตมมธบุรี รับจ้างทำงานกับเศรษฐี 3 ปี ได้ข้าวสาลีมา พันเกวียนก็กลับสู่เมือง ฝ่ายพระเจ้ามหาเสนดำข้าว ส่วนพระภิกษุเผ็ดข้าว แล้วเก็บฟืนต้มน้ำหุง ข้าวถวายพระภิกษุ ปุอาสนะ 500 ที่แล้วประกาศอาราธนาพระผู้เป็นเจ้า ขณะนั้นพระอรหันต์ประมาณ 500 องค์ เหาะมาทางอากาศเพื่อมารับบิณฑบาต

พระมหาเถรเจ้าองค์หนึ่ง ณ ปิยงกุทวีป มีนามว่า พระสิวลีมหาเถระ รับอาหารบิณฑบาตแล้วก็นำอาหารบิณฑบาตเหาะไปถวายพระภิกษุประมาณ 500 องค์ ก็เพียงพอฉันทุกคน พระเจ้ามหาเสนราชเห็นอานุภาพก็มีพระทัยยินดี ภายหลังพระเจ้ามหาเสนราช และพระภิกษุสำเร็จโสดาบัน

32) เรื่อง นางกุมารีสวรรณติลกา

ในชมพูทวีป สตรีคนหนึ่งในเมืองอนุวาทนคร เป็นผู้เลื่อมใสพระรัตนตรัย วันหนึ่ง นางถือดอกไม้พาบุตรสาวไปบูชาพระเจดีย์ ขณะที่นางไปตักน้ำมาล้างภาชนะที่บูชาเจดีย์ บุตรสาวก็นำดอกไม้วางลงบนภาชนะที่ยังไม่ได้ล้าง แล้วอธิษฐานขอให้มียูปร่าง หน้าตางดงาม มารดาจึงติเตียนว่าลูกเป็นจันทาล บุตรสาวโกรธจึงย้อนว่ามารดาเป็นจันทาล

ต่อมาบุตรสาวไปเกิดในครอบครัวพราหมณ์จันทาล ในเมืองอุตตมมธราช ในชมพูทวีป มีรูปร่างงามเหมือนนางฟ้า ยามที่อำปากมีรัศมีเปล่งออกมา ร่างกายมีรัศมี กลิ่นปากหอมเหมือนกลิ่นดอกบัว กลิ่นกายหอมเหมือนกลิ่นจันทน์ และมีทองธรรมชาติเจิมที่หน้าผาก จึงได้ชื่อว่า สวรรณติลกา บุตรของพราหมณ์จันทาลผู้หนึ่งมาสู่ขอนางแต่นางปฏิเสธ บุตรของพราหมณ์

จันทาลจึงเดินทางไปร้องเพลงเล่าเรื่องของนางฉวยกษัตริย์ เมื่อกษัตริย์ทรงทราบจึงเรียกบิดา
นางมาเข้าเฝ้าเพื่อตรัสถาม จึงทราบว่านางปรารถนาเฉพาะบุรุษที่มีชาติตระกูลสูงกว่านาง

ครั้งนั้นในปัญจมรณคร มีพราหมณ์ผู้หนึ่งชื่อ อุททาลพราหมณ์ มีชาติตระกูลสูง มีรูป
งามแต่เกลียดสตรี กษัตริย์จึงมีพระบัญชาให้ทั้ง 2 พบกัน ขณะที่นางสุวรรณดิลกาเดินทางผ่าน 5
นคร กษัตริย์ได้เห็นโฉมงาม ปลงพระชนม์พระองค์เองถึง 5 พระองค์ เนื่องจากหลงในรูป เสีย
กลิ่น รส เมื่อเดินทางไปถึงเมืองปัญจมรณคร อุททาลพราหมณ์ เห็นนางสุวรรณดิลกา มีรูปโฉมงาม
งามก็เกิดความหลงใหลจนสลบไป เมื่อฟื้นคืนสติก็กลับเรือนตนแล้วไม่ได้ไปสอนที่สำนักเรียนเป็น
เวลา 4 เดือน กระทั่งพระราชกุมารที่เป็นศิษย์ ประมาณ 400 องค์ ทราบสาเหตุก็พยายามผ่านาง
สุวรรณดิลกา แต่ไม่สำเร็จ เมื่ออุททาลพราหมณ์ทราบข่าวว่าพระราชกุมารพยายามผ่านาง อุททา-
ลพราหมณ์จึงยอมตายโดยกระโดดเข้ากองไฟ

ตอนท้ายกล่าวถึงพุทธภูมิของพระพุทธเจ้าว่า ผู้ที่ลุ่มหลงในราคะ ในเบญจกามคุณทั้ง
5 ย่อมถึงซึ่งมรณภัย

33) เรื่อง หญิงกำพร้า

ครั้งหนึ่ง พระภิกษุทั้งหลาย และชนทั้งหลายจะไปนมัสการพระมหาโพธิ์ พระภิกษุพบ
สตรีเชื่องใจเป็นกำพร้า นางถามถึงความประสงค์ของภิกษุ พระภิกษุเล่าให้ฟัง และกล่าวถึง
อานุภาพของพระมหาโพธิ์ สตรีผู้นั้นไม่มีทรัพย์จึงนำผ้าที่ห่มกายซักร้างแล้วถวายแด่พระภิกษุ เพื่อ
นำไปทำเป็นธงบูชาพระมหาโพธิ์ นางตายไปแล้วเกิดเป็นภูมิเทวดาในป่าใกล้ทางที่ภิกษุจะต้อง
ผ่านกุศลที่นางได้ถวายผ้าไปทำเป็นธงบูชาพระมหาโพธิ์ จึงมีต้นกัลปพฤกษ์ประดับด้วยธงไชย
เทพบุตร เทพธิดา มาพ้อนรำบรรเลงดนตรี ในวันที่ 2 พระภิกษุทั้งหลายพบนางเทพนารีผู้เป็น
ภูมิเทวดาก็ได้ถามนาง นางจึงเล่าเรื่องที่ได้อวยผ้าให้ภิกษุ แล้วได้ผลบุญ เมื่อภิกษุทั้งหลายกลับ
จากนมัสการพระมหาโพธิ์ก็นำเรื่องนี้มาบอกแก่นุชนทั้งหลายให้สร้างกุศล

34) เรื่อง พระอินทศุตต

ในชมพูทวีป ณ นครปาดลีบุตร มีจักรพรรดิพระนามว่า พระเจ้าธรรมาโสกราช มี
อานุภาพมาก มีอาณาเขตกว้างไกล และมีกษัตริย์ต่างเมืองจำนวนมากมาสวามิภักดิ์ พระเจ้าธรรมา
โสกราชทอดพระเนตรเห็นพระราชผู้ครองเมืองเทวบุตรนคร จึงตรัสถามว่าในเทวบุตรนครมี
พระภิกษุที่เป็นพหูสูตมากเท่าใด พระราชากราบทูลว่ามีพระภิกษุผู้รู้พระไตรปิฎกจำนวนมาก มี
พระอินทศุตตเถระเป็นประธาน พระเจ้าธรรมาโสกราชมีพระราชประสงค์จะทอดพระเนตร จึงให้
พระราชเทวบุตรไปนิมนต์ แล้วให้พระราชเมืองต่าง ๆ ที่พระอินทศุตตเถระจะเดินทางผ่านบุรณะ
ถนน และประดับด้วยสิ่งของต่าง ๆ ให้สวยงาม จนกระทั่งพระอินทศุตตเถระเกิดความถือตัวว่า
เป็นผู้ประเสริฐ ขณะนั้นพระชีณาสพงศ์หนึ่งเห็นด้วยทิพยจักขุ จึงไปให้โอวาทเรื่องโทษของการ

ถือตัว จนพระอินทศุตตะระบรรลอรหัตผล พร้อมทั้งปฏิสัมภิทาดับกิเลส จากนั้นจึงเดินทางไปถึง นครปาตลีบุตร แล้วแสดงพระธรรมเทศนา พร้อมทั้งแสดงพระไตรปิฎกและอรรธกถา กระทั่งเข้าสู่ปรินิพพาน

35) เรื่อง สตรีบูชาพระสอูป

สตรีผู้หนึ่งในชนบทแห่งเมืองของพระเจ้าโกสิสสรามาเล่นมหรสพสมโภชพระบรมสารีริกธาตุแต่เกิดโรคล้มไม่สามารถเล่นมหรสพ จึงไปยังที่ถวายพระเพลิงพระพุทธรเจ้า แล้วเก็บดอกกรัง 3 ดอก มาบูชาพระบรมสารีริกธาตุ ในคืนนั้นนางก็ตายแล้วได้ไปเกิดในวิมานทองในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ในวิมานมีดอกกรังขนาดเท่าจักรรถ นางถือดอกกรังนั้นไปบูชาพระธาตุเจดีย์มนุษย์ทั้งหลายได้มาเห็นก็อัศจรรย์ใจ นางเทพธิดาจึงเล่าเรื่องให้ฟัง และกล่าวถึงความไม่เที่ยงแท้ของสังขารให้มนุษย์ทั้งหลายฟัง มนุษย์เหล่านั้นฟังแล้วก็เชื่อในเรื่องผลของกุศล จึงสร้างกุศล เช่น ให้ทาน เมื่อตายแล้วก็ได้ไปเกิดบนสวรรค์ เสวยทิพยสมบัติ

36) เรื่อง โมริยพราหมณ์

ณ หมู่บ้านจอล ในแคว้นมคธ พราหมณ์ผู้หนึ่งชื่อ โมริยพราหมณ์มีภรรยาชื่อ นางเสนาพราหมณ์ทั้งคู่มีศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ร่วมกันทำบุญทำทานจนทรัพย์สมบัติหมดสิ้นไป แต่ก็ยังตั้งใจจะทำทาน โดยการเก็บผลไม้ไปไม่มารับประทาน ที่เหลือนำไปขาย ได้ทรัพย์มากก็ทำทาน วันหนึ่งโมริยพราหมณ์ไปถึงชอกเขาเห็นดอกไม้ผลไม้จำนวนมาก และมีลำธารจึงวางกระเช้าไว้ริมฝั่งแล้วลงไปอาบน้ำ ฝ่ายพฤกษเทวดา เห็นว่าโมริยพราหมณ์เป็นผู้มี กุศลจึงเนรมิตใบไม้ ผลไม้ ดอกไม้ ในกระเช้าให้เป็นทอง แล้วนำแก้วสารพัดนึกวางบนกองทองเมื่อพราหมณ์มาเห็นสิ่งของต่าง ๆ พฤกษเทวดาจึงอธิบายให้ฟัง และเล่าถึงอดีตชาติของโมริยพราหมณ์ว่า ในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะมีโจรชิงผ้าไตรจีวรพระภิกษุ โมริยพราหมณ์ในอดีตชาติจึงถวายผ้าแด่ภิกษุรูปนั้น และยังสร้างกุศลโดยถวายจตุปัจจัยแด่ภิกษุทั้งหลาย ทองที่เนรมิตให้พร้อมทั้งแก้วสารพัดนึกก็เป็นผลทานในอดีตชาติ โมริยพราหมณ์จึงนำทอง และแก้วสารพัดนึกไปทำทาน ตายแล้วก็ได้ไปเกิดบนสวรรค์

37) เรื่อง พ่อค้าขายน้ำผึ้ง 3 คนพี่น้อง

ในเมืองพาราณสี มีพ่อค้าขายน้ำผึ้ง 3 คนเป็นพี่น้องกัน วันหนึ่งพี่ชาย 2 คนไปซื้อน้ำผึ้งที่หมู่บ้านปัจจนิตคาม จากชาวมลประเทศ ครั้งนั้นมีพระปัจเจกโพธิองค์หนึ่งอยู่ ณ ภูเขา คันธมาท พระปัจเจกโพธิเป็นวันโรคและทราบว่าจะหายอาพาธด้วยน้ำผึ้ง จึงเหาะไปบิณฑบาตที่เมืองพาราณสี พบสตรีผู้หนึ่งจึงถามถึงสถานที่ที่สามารถจะบิณฑบาตน้ำผึ้ง สตรีผู้นั้นจึงบอกทาง เมื่อพระปัจเจกโพธิไปถึงหน้าร้านขายน้ำผึ้งพ่อค้ารับบาตรมาใส่น้ำผึ้งจนล้นบาตร แล้วอธิษฐานให้ได้

เสวยราชสมบัติเป็นใหญ่ในชมพูทวีป พระปัจเจกโพธิ์รับบาตรแล้วให้พร ฝ่ายสตรีที่บอกทางก็ถามถึงคำอธิษฐานของพ่อค้าน้ำผึ้ง นางถวายผ้าแล้วอธิษฐานว่าเมื่อใดที่พ่อค้าได้เป็นบรมกษัตริย์ ขอให้ตนได้เป็นอัครมเหสีแห่งบรมกษัตริย์นั้น

เมื่อพ่อค้าทั้งสองพี่น้องกลับมา ทราบว่าน้องสาวถวายน้ำผึ้งแด่พระปัจเจกโพธิ์ และน้องชายได้อธิบายลักษณะการแต่งกายของพระปัจเจกโพธิ์ให้ฟัง พ่อค้าที่เป็นพี่ใหญ่กล่าวว่าพระปัจเจกโพธิ์คงจะเป็นพวกจันทาล ส่วนพี่คนกลางโกรธน้องชายจึงบอกให้โยนพระปัจเจกโพธิ์ลงไปในมหาสมุทร แต่เมื่อน้องชายกล่าวถึงคุณของพระปัจเจกโพธิ์ พี่ชายก็เลื่อมใสและกล่าวคำอนุโมทนา

ต่อมาในสมัยพระพุทธศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หลังจากพระพุทธองค์ปรินิพพานไปแล้ว 200 ปี พ่อค้าที่ถวายน้ำผึ้งได้มาเกิดเป็นพระเจ้าอโศกมหาราช ผู้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาจนเจริญรุ่งเรือง สตรีที่บอกทางได้มาเกิดเป็นอัครมเหสีของพระเจ้าอโศกมหาราช ส่วนพี่ชายคนโตที่กล่าวว่าพระปัจเจกโพธิ์เป็นพวกจันทาลได้มาเกิดเป็นพระนิโครธสามเณร ผู้ที่ทำให้พระเจ้าอโศกมหาราชเลื่อมใสพระพุทธศาสนา ส่วนพี่ชายคนรองที่บอกให้โยนพระปัจเจกโพธิ์ลงไปในมหาสมุทร ได้มาเกิดเป็นพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ ซึ่งเป็นพระสหายกับพระเจ้าอโศกมหาราช

38) เรื่อง บุรุษคิดฆ่าบุตรเพื่อทำทาน

ครั้งหนึ่ง พระภิกษุจากลังกาทวีป ประมาณ 60 รูป ไปไหว้พระเจดีย์ ณ ชมพูทวีป และขึ้นจากท่าเรือตามพลิตติปัญประเทศ ไปถึงเมืองปาตลีบุตร สามภรรยาคนหนึ่งเห็นพระภิกษุก็อยากทำทานแต่ไม่มีทรัพย์จึงคิดจะฆ่าลูกเพื่อญาติมิตรจะนำของมาให้ แต่ไม่สามารถฆ่าลูกตนเองได้ เพราะความรัก จึงออกอุบายให้ลูกไปเล่นใกล้จอมปลวกพญานาค เพื่อให้พญานาคฉกกัดจนตาย แต่เพราะเด็กไม่รู้ประสาจึงจับคอพญานาค พญานาคก็คายแก้วมณีออกมาแล้วตายไปด้วยอานุภาพของแก้วมณี สามภรรยาจึงได้ทำบุญทำทาน เมื่อตายไปก็ได้ขึ้นสวรรค์

39) เรื่อง โพธิราชเทวี

ในหมู่บ้านภักกุเรฬี มีเด็กหญิงคนหนึ่งเห็นคนทั้งหลายไปเก็บดอกกุ่มเพื่อนำไปเป็นพุทธบูชาเด็กหญิงคนนั้นจึงนำท่อนไม้มาทำสะพานเพื่อให้คนเก็บดอกไม้ได้ง่าย เมื่อเด็กหญิงตายก็ได้ไปเกิดเป็นพระราชบุตรแห่งกษัตริย์ปาตลีบุตร มีผิวพรรณรูปร่างสวยงามมีชื่อว่า โพธิราชเทวี ฝ่ายพระบิดานับถือพระรัตนตรัย มีลูกม้านิลธพ ชื่อ ปริกสินธพโปตก สามารถเหาะได้ พระบิดาขี่ม้าปริกสินธพโปตกไปนมัสการพระมหาโพธิ์ วันละ 3 ครั้ง พระธิดาสงสัยจึงตรัสถามทุกวัน จนกระทั่งพระบิดาเล่าเรื่องความสำคัญของพระมหาโพธิ์ ภายหลังพระธิดาโพธิราชเทวีขอตามเสด็จ ไปนมัสการพระมหาโพธิ์ พระบิดาเกรงว่าพระธิดาจะได้รับอันตราย จึงรับสั่งให้ม้าปริก

สินธพโปตก ดูแลพระธิดา หลังจากที่พระบิดาสวรรคต พระธิดาโพธิราชเทวีก็เสด็จไปนมัสการพระมหาโพธิ์ทุกวัน ความงามของพระธิดาเป็นที่ร่ำลือไปทั่ว กษัตริย์องค์หนึ่งจะจับตัวพระธิดา แต่ม้าปรีกลินธพโปตกช่วยพาเหาะหนีไปได้ หลังจากนั้นพระธิดาก็สร้างกุศลโดยให้ทาน รักษาศีล จนสิ้นพระชนม์ ได้ไปเกิดในสวรรค์เสวยทิพยสมบัติ

40) เรื่อง นางกุนทล

ณ โรหณชนบท ในลังกาทวีป มีวิหารใหญ่อยู่ในหมู่บ้าน สามเณรชื่อตีสสามเณรไปบิณฑบาตที่หมู่บ้านปาสาวณวาปคาม ได้อาหารมาจึงไปหาแหล่งน้ำที่ชอกเขา ชื่อ กักกพันทะ พบสุนัขแม่ลูกอ่อนกำลังหิว สามเณรจึงให้อาหารทั้งหมดแก่สุนัขแม่ลูกอ่อน เมื่อสุนัขตายก็ไปเกิดเป็นพระราชบุตรในเทวบุตรนคร มีนามว่า พระกุนทลราชเทวีนางเป็นผู้ที่ระลึกชาติได้ เมื่อทราบ ว่าตีสสามเณรมาบิณฑบาตในชมพูทวีปจึงนิมนต์ให้มาฉันอาหาร แล้วนางก็เล่าเรื่องในอดีตชาติของนางให้สามเณรฟัง หลังจากนั้นก็นิมนต์ให้สามเณรอยู่ในนครเทวบุตร แล้วสร้างวิหารให้เป็นที่อาศัยแด่สามเณรและพระภิกษุทั้งหลาย ต่อมาสามเณรระลึกถึงทานที่ตนได้ให้แก่สุนัขแม่ลูกอ่อนก็ยินดีแล้วบำเพ็ญกรรมฐานจนสำเร็จจอร์หัตถผล พร้อมไปด้วยปฏิสัมภิทาญาณทั้ง 4 และไตรวิद्या 3 ประการ ตีสสามเณรอยู่ในกุนทลวิหารจนกระทั่งดับขันธเข้าสู่ปรินิพพาน

บทวิทยาลัษยศิลป์ปากกร สงวนลิขสิทธิ์

2 ลักษณะการแต่ง

2.1 รูปแบบคำประพันธ์

เรื่อง มธุรสวาหิณี ชมพู ฉบับที่นำมาศึกษาวิจัยนี้ เป็นฉบับแปลร้อย มีรูปแบบคำประพันธ์เป็นร้อยแก้วมีการยกคาถาภาษาบาลีตั้งแล้วอธิบายขยายความเป็นร้อยแก้ว ตัวอย่างเช่น

“ตทา เอโก มิคลุตฺตโก ครั้นนั้นยังมีพรานเนื้อคนหนึ่งเข้าไปสู่ราวป่านั้น ได้เนื้อและสุกามาเป็นอันมากแล้วก็ฆ่ากินเป็นภัททาหาร เหลือกก็แบกด้วยหาบคมนาการมาถึงที่นั่น...”

(ผูก 1 หน้า ไซ ด้านหลัง)

และ

“อิม โลเกว สา สทุธา นางกุมารีนันได้ซึ่งสรรพโภโคโยอิศุริยสมบัติในโลกนี้ จะนับบมิได้เหตุตั้งนั้นบุคคลผู้ใดปรารถนาซึ่งสิริสมบัติ จงยังจิตให้ประกอบไปด้วยศรัทธา ถือให้มั่นในพระรัตนตรัยอันประเสริฐประดุจดั่งว่านางกุมารีนี้นี้ ฯ”

(ผูก 5 หน้า ฌ ด้านหลัง)

เป็นที่น่าสังเกตว่าเนื้อหาบางตอนมีรับส่งสัมผัสเหมือนร้อยยาว โดยที่คำสุดท้ายของวรรคต้นสัมผัสคำใดคำหนึ่งของวรรคต่อ ๆ ไป โดยไม่กำหนดว่าจะต้องเป็นคำไหน²⁰ ตัวอย่างเช่น

“นิจุจ ชีโรทกจุจาเนน มีอุปมาตั้งอสรพิษ ถึงจะให้จำเรฐขึ้นด้วยกินน้ำมันเป็นนิจ
ก็ยอมคิดแต่ประทุษร้ายเป็นเบื่องหน้า ถ้ามีจะนั้นอุปมาตั้งเพลิงกลับ...”

(ผูก 2 หน้า คู ด้านหลัง)

และ

“มุขามปิกินุราน หน้าแห่งข้าพเจ้าจงเปรียบเหมือนนางกนิกร มีกรเหมือนทองแห่ง
คชไอยราวัฒน์มีขงฆ์ทั้ง 2 นั้น จงเหมือนแข่งแห่งเนื้อทราย ด้วยผลที่ข้าพเจ้าได้ถวายบุปผชาติแก่
พระอภยุดมเจดีย์ พอสิ้นความปรารถนานางกุมารีกีพอมาตากกลับมา...”

(ผูก 9 หน้า เท ด้านหน้า)

2.2 ธรรมเนียมนิยมในการแต่ง

ธรรมเนียมนิยม หมายถึงแบบแผนและวิธีการบางประการในการแต่งวรรณคดีที่เป็นที่ยอมรับและทำตามกันโดยทั่วไป โดยเฉพาะในวรรณคดีรุ่นเก่าของไทย จะมีปรากฏการแต่งตามแบบแผนธรรมเนียมนิยมเป็นอันมาก²¹

ธรรมเนียมนิยมในการดำเนินเรื่องและศิลปะการแต่ง จะต้องมีโครงสร้างที่มีแบบแผนจะต้องมีบทไหว หรือประณามบท จะอยู่ตอนนำเรื่อง และเนื้อความเป็นการไหวสิ่งที่กวีเคารพบูชา เช่น พระรัตนตรัย พระมหากษัตริย์ บิดามารดา²² ส่วนการดำเนินเรื่องต้องมีบทบรรยายหรือพรรณนาความตามแบบฉบับ เช่น การชมโฉมตัวละคร กวีต้องเลือกใช้ภาษาที่เป็นภาพพจน์อย่างชัดเจน ในการศึกษาเชิงวิเคราะห์ เรื่อง มธูรสวาทินี ชมพู ปรากฏธรรมเนียมนิยมในการแต่ง ดังนี้

2.2.1 เริ่มต้นเนื้อเรื่องด้วยบทไหวหรือประณามบท

การไหวสิ่งที่ผู้ประพันธ์เคารพบูชาถือเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง เป็นสิ่งที่ต้องทำประการแรกก่อนเริ่มเนื้อเรื่องสิ่งที่ผู้ประพันธ์กล่าวถึงในบทไหวหรือประณามบท คือ การไหวพระรัตนตรัย และโบราณอาจารย์ เช่น

“...ขอนมัสการซึ่งสมเด็จพระพุทธเจ้าอันเป็นจุฬาลงโลกเลิศกว่านิกรสัตว์ เป็นต้นว่า มนุษย์แลอมร อินทร์พรหม อันเป็นที่ชื่นชมโสมนัส และเป็นที่สักการบูชาแก่โลกทั้ง 3 พระองค์ ประกอบด้วยความกรุณาแก่สรรพสัตว์ แลขอกระพุ่มหัตถ์แก่พระสัทธรรม อันเป็นกระแสพระ

²⁰ กัญชัย ทองหล่อ, หลักภาษาไทย, พิมพ์ครั้งที่ 8 (กรุงเทพฯ : บารุงสาสน์, 2533), หน้า 457.

²¹ กุหลาบ มลลิกะมาส, วรรณคดีวิจารณ์, พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2531), หน้า 66.

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 67.

พุทธภาษิต อันสมเด็จพระพุทธเจ้าตรัสเทศนาไว้เป็นอันดี จัดได้ชื่อว่าเป็นธรรมบวรอันทรีย์ของ สมเด็จพระพุทธองค์เจ้า หนึ่งเล่ากระทำอัญชลีแก่พระอริยสงฆ์อันเป็นบวรพุทธิโนรส แล้วขอ ประณตด้วยทศนักษโมธาน แก่พระโบราณาจารย์เจ้าทั้งหลายผู้ประเสริฐ อันเกิดแล้วแต่ในกาลปาง ก่อน ซึ่งได้แสดงแล้วแต่ในเบื้องต้นบุพกาล...”

(ผูก 1 หน้า ก ด้านหน้า - หลัง)

2.2.2 การบอกชื่อผู้เขียน หรือผู้คัดลอกตลอดจนวันเดือนปีที่คัดลอก

เป็นธรรมเนียมนิยมอย่างหนึ่งในการบันทึกวรรณกรรม มักจะบันทึกไว้ตอนต้นของ เรื่อง หรือ ตอนท้ายเมื่อจบเรื่อง สำหรับเรื่อง มธุรสวาหินี ชมพู ฉบับที่นำมาศึกษานี้กล่าวถึงผู้คัด ลอก หรือผู้สร้างไว้ที่หน้าแรกของใบลาน ดังนี้

“พระพุทธศักราช 2421 พรรษา ปีชาล สัมฤทธิศก ฯฯฯ พระไชยยศสร้างไว้ ขอ เป็นปัจจัยแก่พระนิพพานเทอญ ฯฯ”

นอกจากนี้ยังบอกชื่อและที่อยู่ของผู้แปลไว้ดังนี้

“วูกขามิ ข้าพเจ้าชื่อว่า วัฏฐุปาลเถระ มีปรกติดอยู่ในพระวิหารชื่อว่า วังกปริเวณ จะขอ กล่าวซึ่งคัมภีร์มธุรสวาหินี อภาสีที่ปภาสาย เพิ่มคัมภีร์ที่พระอาจารย์ทั้งหลายกล่าวไว้ด้วยคำเป็น สิ่งหลภาษา บัดนี้จักแปลเปลี่ยนกล่าวโดยมคธภาษาจักมิให้อากุล...”

(ผูก 1 หน้า ก ด้านหน้า)

2.2.3 การบรรยายหรือพรรณนาความตามแบบฉบับ

เนื่องจากมธุรสวาหินี ชมพู เป็นวรรณคดีประเภทนิทาน วิธีการเรียบเรียงส่วนใหญ่ จึงเป็นการบรรยายเพื่อเล่าเรื่องไปตามลำดับเหตุการณ์ เพื่อให้รู้ว่า เกิดอะไรขึ้น ใครทำอะไร ที่ไหน อย่างไร เช่น

“...ในกาลปางก่อนนั้น ยังมีกฤณพญานก เทียวไปในราวไพร มีจิตนั้นเลื่อมใสได้ถวาย ซึ่งผ้าอนุวาดแก่พระบรมปัจเจกโพธิ์ กระทำซึ่งประโยชน์แก่ตน ครั้นสืบมาได้เป็นพระยาบรม จักรพรรดิ มีนามบัญญัติชื่อว่าพระเจ้านันทราช มีอานุภาพมากแลแผ่ไปในสากลชมพูทวีปเพราะ กุศลราศีที่ได้ถวายวัตถุทานแก่ท่านผู้มีศีล...”

(ผูก 4 หน้า ชะ ด้านหลัง)

แต่ถึงกระนั้นก็ยังมิขาดพรรณนา ซึ่งผู้ประพันธ์สร้างสรรค์งานโดยอาศัยความรู้ ความ คิดที่ละเอียดอ่อนเพื่อสร้างภาพในจินตนาการของตนให้เด่นชัดขึ้น ด้วยถ้อยคำสำนวนที่สามารถ ทำให้เกิดภาพในใจแก่ผู้อ่าน ดังตัวอย่างข้อความที่พรรณนาความงามของนางสุวรรณดิไลกา ดังนี้

“...มีรูปอันอุดมเป็นอันดี มีสิริอันทวิเปรียบเหมือนนางเทพอัปสรสาวสวรรค์ เมื่อ นางอำปากออกเจรจา มีริมฝีปากอันออกจากปาก เหมือนแสงแห่งสายฟ้า สิริบุปผา มีริมฝี

กายส่องไปกำจัดมิดในที่ที่มีประมาณ 4 สกอตโดยรอบคอบ มีกลิ่นปากหอมดังกลิ่นดอกกุบล กลิ่น
แห่งสรีรกายหอมดังกลิ่นจันทน์ แลในระหว่างแห่งนางลาภแห่งนางกุมารีนนั้นมีสุวรรณธรรมชาติ อัน
เจิมเฉลิมพัคตร์ รัศมีเลื่อมประภัสสรส่องสว่างเพราะเหตุว่านางกุมารีนมีสรีรอินทรีย์ดั่งนั้น...”

(ผูก 9 หน้า ไท ด้านหน้า)

อีกตัวอย่างหนึ่งเป็นบทพรรณนาความงามของนางกาญจเทวีในเรื่องนางกาญจเทวี

“...นางกาญจเทวินั้น มีพระสรีรอินทรีย์งามประเสริฐ เป็นที่บังเกิดความเลื่อมใส
เปรียบอุปไมยเหมือนหนึ่งนางเทพอัคขรสาววรรค์ กลิ่นฟุ้งออกมาจากพระโอษฐ์แห่งพระราชเทวี
หอมดังกลิ่นดอกกุบล กลิ่นแห่งพระเศาศกลสรีรอินทรีย์นั้น หอมดังกลิ่นจันทน์ มีพระกาย
ประกอบไปด้วยรัศมีเปล่งออกตั้งรัศมีแห่งพระอาทิตย์เมื่อแรกอุทัย ในห้องเป็นที่อยู่แห่งพระนาง
นั้นจะได้มีประโยชน์ด้วยจุดประทีปตามไฟไว้นั้นหาบมิได้ เหตุสว่างไปด้วยรัศมีกายแห่งพระนาง
กาญจเทวี”

(ผูก 5 หน้า ณะ ด้านหน้า – หลัง)

อีกตัวอย่างหนึ่งเป็นบทพรรณนาความงดงามในวิมานของเทวบุตร ในเรื่องบุรุษ
กำพร้า

“...ประกอบไปด้วยปราสาทปราสาทแล้วไปด้วยทอง ประดับไปด้วยแก้วต่าง ๆ เป็นต้น
ว่าแก้วมณีแลแก้วประพาฬ มีรัศมีอันโชติฉานแสงเลื่อมประภัสสร ย่อมอลงกรณ์อาภรณ์ด้วย
กุฎาคาร บุษบกแวดล้อมเป็นหลั่น ๆ ประดับไปด้วยสรรพกุสมเหตริยรัตนะมัล มีพวงแก้ว
มุกดาห้อยย้อย มีห้องน้อยแลห้องใหญ่เป็นอนเอนอนันต์ มีที่เสยาส่นอาสนะลดเป็นชั้น ๆ ...”

(ผูก 8 หน้า ตู ด้านหลัง)

สรุปได้ว่าธรรมเนียมนิยมในการแต่ง เรื่องมธุสวาทินี ชมพู นี้ ผู้รจนายังยึดถือตาม
วรรณกรรมแบบฉบับ หรือวรรณคดีโดยทั่ว ๆ ไป ซึ่งจะต้องมีโครงสร้างที่มีแบบแผน คือ ต้องมี
บทไหว้ครูก่อนการดำเนินเรื่อง มีการบอกชื่อผู้เขียนหรือผู้คัดลอก ส่วนการดำเนิน เรื่องต้องมี
บทบรรยายหรือพรรณนาความตามแบบฉบับ ไม่ว่าจะเป็นการชมโฉมตัวละคร หรือชมสถานที่ ผู้
รจนาสามารถใช้ถ้อยคำให้เกิดภาพพจน์อย่างชัดเจน

2.3 กลวิธีการประพันธ์

2.3.1 การดำเนินเรื่อง

การดำเนินเรื่องในมธุสวาทินี ชมพู ใช้กลวิธีเล่าเรื่องแบบนิทาน คือ เล่าไปตาม
ลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น การเรียงลำดับเหตุการณ์มักจะกล่าวถึงพระนามของพระพุทเจ้า
ประกอบ และอาจจะบอกชื่อกับ เพื่อให้ทราบถึงช่วงระยะเวลาที่เกิดเหตุการณ์นั้น เช่น เรื่องพระ
สิวลี กล่าวถึงระยะเวลาที่เกิดเหตุการณ์โดยใช้ชื่อกับ เช่น ภทรรกับ และการกล่าวถึงพระนามของ

พระพุทธเจ้าตามลำดับเหตุการณ์ ได้แก่ พระปฐมุตตระ พระวิปัสสี สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์เจ้าของเรา (พระโคตม) ตัวอย่าง เช่น

“ดังได้ลำดับมานับแต่ภพที่กันไปโน้นที่สุดแสนกับ สมเด็จพระบรมศาสดาทรงพระนามชื่อว่าพระปฐมุตตระได้มาอุบัติตรัสในโลกนี้... ครั้นถึงกาลอันเป็นพระบรมพุทธานุชาตแห่งพระวิปัสสีสัมมาสัมพุทธเจ้า เทพบุตรนั้นจึงจุติจากเทวโลก... จนถึงกาลอันเป็นพุทธบาทศาสนาแห่งสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์เจ้าของเราทั้งหลายนี้ เทพบุตรนั้นจุติลงมาจากสวรรค์...”

(ผูก 8 หน้า ๓๑ ด้านหลัง-หน้า ๓๒ ด้านหน้า)

นอกจากนี้ บางเหตุการณ์ไม่สัมพันธ์กับเรื่องหลัก แต่เล่าแทรกเข้ามาเพื่อให้เรื่องน่าสนใจมากขึ้น เช่น เรื่อง พระสวลี เนื้อเรื่องดำเนินมาถึงตอนที่พระสวลีจุติจากสวรรค์ลงมาเกิดในครรภ์ พระสุปยาราชเทวี พระสวลีต้องทนทุกข์ทรมานในครรภ์มารดา 7 ปี 7 เดือน 7 วัน จึงจะประสูติ ก็มีเรื่องเล่าแทรกเข้ามาเพื่ออธิบายถึงสาเหตุที่ต้องทนทุกข์ทรมาน ดังนี้

“...พระอริยะผู้แต่งซึ่งคัมภีร์ จินตนาการเป็นพระบาลีส้าแดงซึ่งอุกฤษฏกรรมแห่งพระสวลีไว้ มีใจความว่า แต่ในอดีตกาลปางหลัง ครั้งหนึ่งพระสวลีเกรงยังท่องเที่ยวอยู่ในวัฏสงสาร เสวยชาติเป็นบรมกษัตริย์ผ่านสมบัติอยู่ในพระนครอันหนึ่ง ไปกระทำสงคราม จะรบซึ่งพระนครแห่งบรมกษัตริย์อันเป็นปัจฉามิตรล้อมพระนครเข้าไว้แล้ว ก็บ่มีคิดจะยังฆ่าศึกให้พ่ายแพ้ได้ พระมาดาทรงทราบจึงอุบายว่า ให้ปิดประตูน้อยและประตูใหญ่ให้สิ้นทุกประตู ประชาชนก็จะอดน้ำอดอาหาร ครั้นได้ทุกข์ทรมานก็จะได้ถึงซึ่งพ่ายแพ้แก่พระราชโอรส บรมกษัตริย์ได้ทรงฟังก็กระทำตามคำพระชนนีกำหนด ล้อมพระนครปิดประตูน้อยใหญ่ แล้วจับพระยาเป็นข้าศึกได้สมดังความปรารถนา เหตุกำลังแห่งอุกฤษฏนั้น มาในปัจจุบันชาตินี้ พระสวลีจึงได้เสวยทุกข์เป็นอันมากอยู่ในครรภ์พระราชมาดา 7 ปี 7 เดือน...”

(ผูก 8 หน้า ๓๒ ด้านหลัง-หน้า ๓๓ ด้านหน้า)

2.3.2 ลำดับเรื่อง และแก่นเรื่อง²³

²³ แก่นเรื่อง หรือ สารัตถะนี้ ศาสตราจารย์ กุหลาบ มลลิกะมาส กล่าวไว้ในหนังสือวรรณคดีวิจารณ์ หน้า 107-108 ว่า “สารัตถะ (Theme) ของวรรณคดีแต่ละเรื่องก็คือทัศนคติที่ผู้แต่งแสดงให้เห็นถึงธรรมชาติของมนุษย์ (ชีวิตคน) หรือทัศนคติที่ผู้แต่งมองดูความเป็นไปในโลกมนุษย์ (โลกทัศน์) แล้วนำมาแสดงให้ประจักษ์แก่ผู้อ่านโดยใช้เนื้อเรื่องในวรรณคดีเป็นเครื่องสื่อสาร สารัตถะจึงเป็น จุดมุ่งหมายอันเป็นแก่นกลางของเรื่อง หรือเป็นความคิดสำคัญในเรื่อง... โดยสรุปแล้ว สารัตถะของวรรณคดี ก็คือความลักษณะอันเป็นวิสัยธรรมชาติของมนุษย์ที่ผู้แต่งมองเห็น และมุ่งหมายจะแสดงลักษณะนั้นออกมาให้ปรากฏแก่ผู้อ่าน สารัตถะของเรื่องจึงเป็นสาร (Message) ที่ผู้แต่งสื่อมายังผู้อ่าน...”

เพื่อให้เข้าใจกลวิธีของผู้จนาเรื่องมธรสวาทินี้ ชมพูในการลำดับเนื้อหาและการสื่อความคิดสำคัญของเรื่อง ในที่นี้จึงจะวิเคราะห์ลำดับเรื่องและแก่นเรื่องของนิทานทั้ง 40 เรื่อง ดังต่อไปนี้

1) เรื่อง ธรรมโสนทก

ลำดับเรื่อง

- พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นธรรมโสนทกกุมาร
- พระเจ้าธรรมโสนทกครองราชย์ต่อจากพระราชบิดา
- พระเจ้าธรรมโสนทกมีพระราชประสงค์จะฟังพระธรรมเทศนา
- พระอินทร์เนรมิตตนเป็นยักษ์ ทดสอบความมุ่งมั่นในการฟังธรรม
- พระเจ้าธรรมโสนทกยอมสละชีวิตเพื่อแลกเปลี่ยนกับการได้ฟังธรรม
- พระอินทร์พาพระเจ้าธรรมโสนทกเหาะไปยังเทวโลก แล้วแสดงพระธรรมเทศนา

แก่นเรื่อง

คุณค่าของการฟังธรรม

2) เรื่อง พรานเนื้อ

ลำดับเรื่อง

- พระพุทธเจ้าแสดงพระธรรมเทศนา แก่ เทวดา พรหม นาค และครุฑ
- พรานเนื้อได้ฟังพระธรรมเทศนา หลังจากนั้นก็เลิกฆ่าสัตว์
- พรานเนื้อตาย ได้ไปเกิดบนสวรรค์ชั้นฉกามาพจรภพ
- พรานเนื้อลงมาเกิดในนครสาวัตถี บวชเป็นภิกษุ สำเร็จพระอรหัตผล

แก่นเรื่อง

อานิสงส์จากการฟังพระธรรมเทศนา

3) เรื่อง ชนทั้งสาม

ลำดับเรื่อง

- นกแขกเต้า ภู และมนุษย์ ตกลงไปในเหว
- มนุษย์ชาวเมืองพาราณสีช่วยชีวิต
- นกแขกเต้า นำแก้วมุกดาของพระเจ้าพาราณสี มามอบให้มนุษย์ชาวเมืองพาราณสี เพื่อตอบแทนพระคุณ
- มนุษย์ชาวเมืองพาราณสีนำแก้วมุกดาไปฝากไว้กับมนุษย์ที่ตนเคยช่วยชีวิต
- มนุษย์ผู้นั้นบอกให้ราชบุรุษมาจับกุมมนุษย์ชาวเมืองพาราณสี
- ภู ช่วยชีวิตมนุษย์ชาวเมืองพาราณสี

- พระเจ้าพาราณสีทราบเรื่องทั้งหมด จึงพระราชทานรางวัลให้มนุษย์ชาวเมืองพาราณสี

แก่นเรื่อง

การกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ

4) เรื่อง นางพุดเทณี

ลำดับเรื่อง

- นางพุดเทณีได้รับมรดกจากบิดามารดานางก็ทำบุญให้ทาน
- พ่อค้าขายม้าขอนางเป็นบุตรบุญธรรม
- พ่อค้าขายม้า มอบม้าสินธพชาติที่เหาะได้ให้นาง
- นางพุดเทณีขี่ม้าไปมนัสการพระศรีมหาโพธิ์
- พระเถระเตือนนางให้ระวังพราณป่าที่จะมาจับนาง
- พราณป่าจะจับนางไปถวายพระราชามือเมืองปตลิสบุตร แต่ม้าสินธพชาติพาเหาะหนีไปได้
- นางทำบุญรักษาศีล แล้วได้ไปเกิดในเทวโลก

แก่นเรื่อง

การได้รับผลตอบแทนจากการทำบุญ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

5) เรื่อง หมอฮู

ลำดับเรื่อง

- ชาวบ้านที่นับถือพระรัตนตรัยกล่าวว่าอาจารย์คุณ ว่า นโม พุทธายะ
- หมอฮูไม่ได้เลื่อมใสพระรัตนตรัย กล่าว นโม พุทธายะ เยาะเย้ยจนคล่องปาก
- หมอฮูร้ายมนต์เพื่อจะจับพญานาค
- พญานาคโกรธ จะฆ่าหมอฮู
- หมอฮูกล่าว นโม พุทธายะ
- พญานาคไม่ทำร้ายหมอฮู และมอบดอกไม้ทองให้หมอฮูนำไปทำบุญ และเลี้ยงชีพ

แก่นเรื่อง

การกล่าวนามพระพุทธรูปให้รอดตาย

6) เรื่อง พระสรณัตถ์เถรเจ้า

ลำดับเรื่อง

- พี่ชาย และน้องสาวต่างคนก็แต่งงานมีครอบครัว
- น้องสาวคิดถึงพี่ชาย จึงชวนสามีไปเยี่ยมพี่ชาย

- ระหว่างทางพบพระพุทเจ้า
- พี่สะใภ้อยากได้เครื่องประดับของน้องสามมี
- พี่ชายจะฆ่าน้องสาว
- น้องสาวคลอดบุตร
- น้องสาวระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย
- รุกขเทวดามาช่วยพากลับเมือง

แก่นเรื่อง

การระลึกถึงคุณพระรัตนตรัยทำให้รอดชีวิต

7) เรื่อง นางเวสสามิตตราชเทวี

ลำดับเรื่อง

- เวสสามิตตราชเทวี และพระเจ้าโกสัมพี ฟังพระธรรมเทศนาเรื่องการตั้งอยู่ในพระไตรสรณคมน์
- พระเจ้าปัจจันตประเทศยกทัพมาทำสงคราม
- ฝ่ายนครโกสัมพีแพ้พระเจ้าโกสัมพีสิ้นพระชนม์
- พระเจ้าปัจจันตประเทศอยากได้นางเวสสามิตตราชเทวี เป็นมเหสี แต่นางไม่ยินยอม
- พระเจ้าปัจจันตประเทศสั่งให้เผานาง
- พระราชเทวีระลึกถึงพระรัตนตรัยจึงไม่ได้รับอันตราย
- พระเจ้าปัจจันตประเทศทราบความ จึงเลื่อมใสพระราชเทวี แล้วเข้าถึงพระสรณคมน์

แก่นเรื่อง

การระลึกถึงคุณพระรัตนตรัยทำให้รอดชีวิต

8) เรื่อง มหามันธาตุ

ลำดับเรื่อง

- ช่างขุนทำบุญใส่บาตร แล้วตั้งจิตอธิษฐาน
- ช่างขุนเกิดเป็นพระโอรสพระเจ้าวรัทธาน ชื่อมหามันธาตุ
- พระเจ้ามหามันธาตุมีฤทธิ์ และอำนาจ
- พระเจ้ามหามันธาตุเหาะขึ้นไปบนสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา
- ท้าวจตุมหาราชถวายทิพยสมบัติให้
- พระเจ้ามหามันธาตุเหาะขึ้นไปบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
- พระอินทร์แบ่งทิพยสมบัติให้ครึ่งหนึ่ง

- พระเจ้ามหามันธาดาคิดจะฆ่าพระอินทร์เพื่อจะได้ทิพยสมบัติทั้งหมด
- ความโลภทำให้สังขารเสื่อม และตกจากสวรรค์มาสู่โลกมนุษย์

แก่นเรื่อง

ความโลภทำให้สูญเสียทิพยสมบัติ และการเสวยสุขในสวรรค์

9) เรื่อง พุทธวัมมิกถา

ลำดับเรื่อง

- พ่อค้าชื่อพุทธวัมมิกถาขายน้ำปานะ ด้วยน้ำจากผลลูกจันทน์แด่พระพุทธเจ้า
- ระหว่างทางที่ไปค้าขายขาดแคลนน้ำดื่ม
- ในเกวียนเล่มหนึ่งมีน้ำรสหวาน หอม เหมือนน้ำจากลูกจันทน์
- น้ำดื่มนี้ติดเท้าไรก็ไม่หมด
- พุทธวัมมิกถาขายมหาทานแด่พระพุทธเจ้า
- พุทธวัมมิกไปเกิดในวิมานทอง

แก่นเรื่อง

อานิสงส์ของการถวายทานด้วยการคั้นน้ำผลไม้ถวายพระพุทธเจ้า

10) เรื่อง นางรูปเทวี

ลำดับเรื่อง

- สตรีผู้หนึ่งถวายอาหารซึ่งเป็นยาแด่พระภิกษุอาพาธ
- เกิดในตระกูลพราหมณ์ ชื่อ รูปเทวี
- ช่วงที่นางเกิดมีข้าวสาละประมาณ 8 ทะนานเกิดขึ้นทุกวัน
- อาหารที่นางหยิบจับจะเพิ่มขึ้นเต็มภาชนะ และไม่บูดเน่า
- เมื่อนางตักข้าวแจกให้ชาวเมือง ตักเท่าใดข้าวก็ไม่พร่อง
- พระอรหันต์ให้โอวาทเรื่องความไม่ประมาทในการสร้างกุศล นางก็บรรลุโสดาบัน

แก่นเรื่อง

อานิสงส์ของการถวายอาหารแด่พระภิกษุอาพาธ

11) เรื่อง พระเจ้านันทราช

ลำดับเรื่อง

- กระทบพิพัตถกรรมเทศนาแล้วเกิดความเลื่อมใส
- ถวายอาหารแด่พระพุทธเจ้าและพระภิกษุ
- กระทบพิพัตถกรรมแล้วไปเกิดในสวรรค์
- จุตีเป็นพราหมณ์ถวายผ้า และถวายทานใหญ่

- เกิดในสวรรค์
- จุตีเป็นเศรษฐี บูชาพระบรมสารีริกธาตุ
- เกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
- เกิดในโลกมนุษย์ชื่อ นันทกุมาร
- ราชธมาเวียนประทัภณิจังได้เป็นกษัตริย์
- ชาติดต่อมาเกิดเป็นพระมหากัสสปะเถระเจ้า

แก่นเรื่อง

อานิสงส์ของการถวายทาน ส่งผลให้ไปเกิดเป็นพระที่เป็นเลิศกว่าพระเถระฝ่ายอุตตงค์

12) เรื่อง มนุษย์ผู้หนึ่ง

ลำดับเรื่อง

- บุรุษจำใจมอบทรัพย์เป็นทานแก่ผู้คิดจะช่วงชิง
- บุรุษถูกงูกัดตาย
- ตายแล้วไปเกิดในวิมาน

แก่นเรื่อง

การให้ทรัพย์เป็นทานแก่ผู้คิดจะช่วงชิง แล้วได้ขึ้นสวรรค์

บทที่ 13) เรื่อง วิสมโลมกุมาร สงวนลิขสิทธิ์

ลำดับเรื่อง

- บุรุษ ฟังพระธรรมเทศนา ถวายทาน รักษาศีล
- ตายแล้วไปเกิดในวิมาน
- จุตีเป็นพระราชโอรสพระเจ้าธรรมโศกราช ชื่อ วิสมโลมมีกำลังปัญญาและมีรูปงาม
- วิสมโลม แสดงพละกำลังให้ทอดพระเนตร
- พระเจ้าธรรมโศกราชเกรงพละกำลังพระราชโอรส จึงสั่งให้จับขัง
- ให้พระราชโอรสฟันไม้ไผ่ที่มีแกนเป็นเหล็ก
- พระราชโอรสฟันไม่ขาด พระเจ้าธรรมโศกราชโสมนัส และพระราชทานทรัพย์ให้

แก่นเรื่อง

ผลจากการถวายทาน รักษาศีล ทำให้มีกำลัง ปัญญา มีรูปงาม และมีทรัพย์

14) เรื่อง นางกาญจนเทวี

ลำดับเรื่อง

- หญิงสาวฟังพระธรรมเทศนา

- พญานาคหลงรักแต่หญิงสาวไม่ยินดี
- พญานาคโกรธและทำร้ายนาง
- นางตั้งสัจกิริยาและความมุ่งมั่นในการพึงธรรม พญานาคก็ทำอันตรายนางไม่ได้
- พญานาคเลื่อมใสนาง ให้นางนั่งเหนือพังพาน
- หญิงสาวได้ไปเกิดเป็นพระราชธิดา ชื่อกาญจนาเทวี
- นางบรรลุปะเป็นพระอรหันต์

แก่นเรื่อง

อานิสงส์ของการมุ่งมั่นพึงธรรม

15) เรื่อง เสือโคร่ง

ลำดับเรื่อง

- นักแซกเต่าเดือนมนุษย์เรื่องเสือโคร่งในป่า
- มนุษย์ฆ่านักแซกเต่า
- มนุษย์พบเสือโคร่ง และหลอกว่าเป็นสหายนักแซกเต่า
- เสือโคร่งพามนุษย์ไปพักกับบิดาตน
- มนุษย์ฆ่าบิดาเสือโคร่ง และคิดจะฆ่าเสือโคร่ง
- เสือโคร่งทราบเรื่องทั้งหมด แต่ก็ให้อภัย

แก่นเรื่อง

การให้อภัยแก่ผู้ที่คิดร้ายต่อตน

16) เรื่อง บุรุษให้แผ่นกระดาน

ลำดับเรื่อง

- บุรุษผู้หนึ่งขายหมากพลูให้บุรุษอีกผู้หนึ่ง
- บุรุษที่ซื้อหมากพลูเรือแตกนอนบนแผ่นกระดานว่ายน้ำ
- พบกับบุรุษที่ขายหมากพลูเรือแตกเช่นกันจึงมอบแผ่นกระดานให้
- นางมณีเมขลาช่วยชีวิตบุรุษทั้ง 2 คน เพราะความกตัญญู

แก่นเรื่อง

ความกตัญญูทำให้รอดชีวิต

17) เรื่อง บุรุษผู้เป็นสหายโจร

ลำดับเรื่อง

- บุรุษผู้หนึ่งเป็นโจรถูกจับขัง
- บุรุษผู้เป็นสหายโจรยอมถูกคุมขังเพื่อให้สหายออกไปหาอาหาร

- สหายที่เป็นโจรไม่กลับมา
- สหายโจรออกจากที่คุมขังต้มเนื้อมนุษย์กิน และนุ่งห่มใบไม้
- เทวดาถามถึงสาเหตุ แล้วให้ทรัพย์สมบัติ และอาหารทิพย์

แก่นเรื่อง

การคบหากับคนอกตัญญูทำให้เป็นทุกข์

18) เรื่อง มารุตพราหมณ์

ลำดับเรื่อง

- พราหมณ์ ชื่อมารุต ช่วยรักษาโรคเรื้อนให้สุนัขตัวหนึ่ง
- สุนัขตามไปอยู่กับพราหมณ์
- พราหมณ์เห็นภรรยาคลอดบุตร แต่ทารกตาย ซึ่งเป็นภาน่าเวทนา
- พราหมณ์บวชเป็นฤาษี
- ภรรยาให้สามีใหม่ไปฆ่าพราหมณ์
- สุนัขช่วยชีวิตพราหมณ์

แก่นเรื่อง

ความกตัญญูของสุนัขต่อพราหมณ์ผู้มีพระคุณ

19) เรื่อง บุรุษให้น้ำแก่สตรี

ลำดับเรื่อง

- สตรีผู้หนึ่งจะคลอดลูก นางกระหายน้ำ
- บุรุษผู้หนึ่งนำน้ำไปให้นางดื่ม
- ราชบุรุษเข้าใจผิดคิดว่าบุรุษเป็นโจร จึงจับตัวจะนำไปประหาร
- สตรีผู้นั้นช่วยชีวิตไว้
- พระราชาทราบเรื่อง จึงพระราชทานยศและทรัพย์แก่คนทั้ง 2

แก่นเรื่อง

การตอบแทนพระคุณทำให้ได้ยศและทรัพย์

20) เรื่อง พราหมณ์สละชีวิตให้สหาย

ลำดับเรื่อง

- โสมทัตพราหมณ์เล่นสกาชนะโสจพราหมณ์
- โสมทัตพราหมณ์คืนผ้าสาฎกและแหวนให้โสจพราหมณ์
- ทั้งสองคนจึงเป็นสหายรักกัน
- โสมทัตพราหมณ์เป็นชู้กับภรรยาผู้อื่น ถูกจับไปประหารชีวิต

- โสจพราหมณ์ยอมสละชีวิตแทนเพื่อน
- โสจพราหมณ์ได้ไปเกิดในเทวโลก
- โสจพราหมณ์ช่วยให้โสมทัตพราหมณ์บำเพ็ญกุศลจนได้ไปเกิดในเทวโลก

แก่นเรื่อง

ความกตัญญูรู้คุณโดยให้ชีวิตเป็นทาน ส่งผลให้ไปเกิดเป็นเทวบุตรในเทวโลก

21) เรื่อง บุรุษกล่าวลงยักษ์

ลำดับเรื่อง

- บุรุษชื่อพุทธทาสตั้งอยู่ในพระสรณคมน์
- บุรุษอีกคนหนึ่งเดินทางไปพักที่บ้านพุทธทาส
- ยักษ์จะทำร้ายบุรุษ แต่เข้าไปในบ้านไม่ได้ เพราะเกรงอำนาจพระสรณคมน์
- บุรุษหลอกถามความหมายของสรณคมน์
- บุรุษลงยักษ์ว่าตนนับถือพระสรณคมน์ ยักษ์กลัวแล้วหนีไป
- บุรุษตั้งอยู่ในพระสรณคมน์ เมื่อตายแล้วได้ไปเกิดในเทวโลก

แก่นเรื่อง

อำนาจของพระสรณคมน์ ทำให้รอดตาย

บทที่ ๒๒) เรื่อง พราหมณ์มานพผู้เป็นมิจฉาทิฐิ

ลำดับเรื่อง

- พราหมณ์มิจฉาทิฐินับถือพรหม ส่วนพราหมณ์สัมมาทิฐินับถือพระรัตนตรัย
- บุตรของผู้เป็นมิจฉาทิฐิกล่าว นโม พุทธายะ ก่อนโยนลูกคลับตามอย่างบุตรผู้เป็นสัมมาทิฐิ
- พราหมณ์ผู้เป็นมิจฉาทิฐิพาบุตรไปเก็บฟืน
- ยักษ์มิจฉาทิฐิจะจับบุตรของผู้เป็นมิจฉาทิฐิกิน
- บุตรของผู้เป็นมิจฉาทิฐิ กล่าว นโม พุทธายะ
- ยักษ์กลัวบาป จึงนำอาหารใส่ภาชนะทองของกษัตริย์ พร้อมทั้งจารึกเรื่องที่ตนทำความผิดมาให้
- กษัตริย์สั่งให้ราชบุรุษตามหาภาชนะทอง
- กษัตริย์ทอดพระเนตรจารึกบนภาชนะ จึงพระราชทานรางวัลแก่บิดาและบุตรผู้เป็นมิจฉาทิฐิ

แก่นเรื่อง

การกล่าวนามพระพุทธ ทำให้รอดตาย

23) เรื่อง พระบาทปฐิกธาดุ

ลำดับเรื่อง

- อุบาสกนิมนต์พระชีณาสพที่เก็บตั้งรองพระบาทไปฉันอาหารที่บ้าน
- อุบาสกสร้างบรรณศาลาถวาย พระชีณาสพสร้างเจดีย์ทรายบรรจุตั้งรองพระบาท
- อุบาสกโต้เถียงกับบุรุษที่นับถือพระอิศวรจึงให้กษัตริย์ตัดสิน
- ตั้งรองพระบาทแสดงปาฏิหาริย์ ทำให้ชาวเมืองตั้งอยู่ในพระไตรสรณคมน์

แก่นเรื่อง

อานุภาพของพระพุทธรูป

24) เรื่อง อุตตรสามเณร

ลำดับเรื่อง

- พิทยากรถวายตอกรรณิการ์ แต่พระพุทธรูปเจ้าแล้วได้ไปเกิดในสวรรค์
- พิทยากรจุติเป็นพราหมณ์ ชื่ออุตตร
- อุตตรปฏิบัติเสธิดาของวิศวการพราหมณ์มหาอำมาตย์ แล้วไปบวชเป็นสามเณร
- โจรขโมยแก้ว 7 ประการ ขณะที่กำลังหนีได้ทั้งแก้ว 7 ประการในบาตรของสามเณร
- ราชบุรุษจับสามเณรไปให้วิศวการพราหมณ์มหาอำมาตย์ไต่สวน
- วิศวการพราหมณ์สั่งลงโทษสามเณรโดยให้นั่งบนหลาว
- พระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาเทศนา จนสามเณรสำเร็จพระอรหันต์ผล

แก่นเรื่อง

ผลบุญจากการถวายดอกไม้ แต่พระพุทธรูปเจ้า

25) เรื่อง ชนทั้งหลายที่อยู่ใกล้ท่ากวาวระปฏน

ลำดับเรื่อง

- คนมิจจารูวิชาติภาพพระพุทธรูปเจ้าหมอบไหว้พระอิศวร
- อุบาสกล้มมาทูลเห็นภาพวาดอันไม่ควรจึงกราบทูลกษัตริย์
- กษัตริย์ให้นำผ้ามาพันภาพวาดไว้ 7 วันเพื่อดูปาฏิหาริย์
- บรรดาอุบาสก ทำทาน รักษาศีล แผ่เมตตา บูชาพระรัตนตรัย และบอกให้เทพมาแก้ไขภาพ
- พระแท่นบันฑุกัมพลศิลาอาสน์ร้อน
- พระอินทร์ลงมาแก้ไขภาพวาดให้เป็นภาพพระอิศวรหมอบไหว้พระพุทธรูปเจ้า
- กษัตริย์เห็นปาฏิหาริย์จึงตั้งอยู่ในพระไตรสรณคมน์

แก่นเรื่อง

การแสดงปาฏิหาริย์เพื่อให้เห็นว่าพุทธานุภาพเหนือกว่าเทพเจ้า

26) เรื่อง บุรุษฆ่าโจร

ลำดับเรื่อง

- โจร 500 คน พบบุรุษคนหนึ่งจึงชักชวนเป็นโจร
- โจรถูกจับทั้งหมด
- บุรุษผู้นั้นรับอาสาประหารโจร เพื่อให้ตนเองรอดชีวิต
- บุรุษผู้นั้นรับหน้าที่ประหารโจรจนแก่ชรา จึงกลับไปเรียนมนต์ฆ่าคนด้วยลมจุมูก
- บุรุษผู้ประหารโจร ไกล่ตาย เมื่อพระสารีบุตรมาอนุเคราะห์ก็คิดจะฆ่าพระสารีบุตร ถึง 3 ครั้ง แต่ไม่สำเร็จ
- บุรุษผู้ประหารโจรเลื่อมใสพระสารีบุตร จึงถวายข้าวปายาส
- เมื่อบุรุษผู้ประหารโจรตาย ก็ได้ไปเกิดในเทวโลก ไม่ต้องไปสู่อบายภูมิ

แก่นเรื่อง

การทำบุญทำให้พ้นจากการตกนรก แล้วได้ไปเกิดในสวรรค์

27) เรื่อง อุบาสกประกอบไปด้วยศรัทธา

ลำดับเรื่อง

- อุบาสกถวายน้ำมันเนย และก้อนน้ำอ้อย แต่ภิกษุอาพาธ
- อุบาสกถวายผ้าแด่ภิกษุผู้แสดงธรรม
- อุบาสกอธิษฐานให้ผลบุญส่งผลสมดังใจคิดทุกประการ
- อุบาสกตายแล้วได้ไปเกิดในสวรรค์
- จุตินิตระกูลเศรษฐี เมื่ออายุ 20 ปี ก็ออกบวชแล้วสำเร็จอรหัตผล
- ลงเรือไปหมู่บ้านปัจฉินคคัม
- ระหว่างทางเกิดลมในท้อง จึงให้ภิกษุตักน้ำทะเล น้ำทะเลกลายเป็นน้ำมันเนย นำมารักษาอาการอาพาธ
- แสดงปาฏิหาริย์ แล้วเล่าเรื่องในอดีตชาติให้ภิกษุทั้งหลายฟัง

แก่นเรื่อง

อานิสงส์ของการทำบุญ

28) เรื่อง บุรุษกำพร้าว

ลำดับเรื่อง

- มนุษย์ยากจนผู้หนึ่ง รับจ้างทำงานได้อาหารมาทำบุญ

- เมื่อตายแล้วได้ไปเกิดเป็นเทวบุตรบนเทวโลก
- พระมหาสังขรักขิตจาริกในเทวโลก ถ้ามเทวบุตรถึงกุศลที่เคยทำมา
- พระมหาสังขรักขิตเล่าเรื่องให้มหาชนฟัง ต่างก็สร้างกุศล แล้วได้ไปเกิดในสวรรค์

แก่นเรื่อง

อานิสงส์ของการทำบุญ

29) เรื่อง เทวบุตร

ลำดับเรื่อง

- พระเถระบิณฑบาตที่บ้านหลังหนึ่ง
- คนในบ้านหุงข้าวที่มีเพียงเล็กน้อยเพื่อใส่บาตร
- ข้าวสุกเพิ่มขึ้นเต็มหม้อ เมื่อใส่บาตรแล้วเรียกให้ผู้อื่นมาบริโภคข้าวก็ไม่พร้อม
- คนในบ้านทำทานเมื่อตายไปได้ไปเกิดในสวรรค์
- พระเถระฉันที่ไต้ต้นไม้ รุกขเทวดาแปลงกายเป็นคนแก่
- พระเถระมอบข้าวให้คนแก่ คนแก่ถวายข้าวคั้นใส่บาตร กลายเป็นอาหารทิพย์
- รุกขเทวดาไปเกิดเป็นเทวบุตรในสวรรค์ชั้นฉกามาพจร
- เทวบุตรจุดและออกบวชเป็นดาบส
- ได้ฟังพระธรรมเทศนาได้ไปเกิดเป็นพระอินทร์ และจักรพรรดิ
- มาเกิดในเมืองสาวัตถี ได้ฟังพระธรรมเทศนาจนบรรลุอรหัตผล

แก่นเรื่อง

อานิสงส์ของการถวายทาน และการฟังพระธรรมเทศนา

30) เรื่อง พระสิวลี

ลำดับเรื่อง

- พระพุทธเจ้าแต่งตั้งพระมหาเถระเจ้าองค์หนึ่งให้เป็นเลิศแห่งผู้มีลาภ
- พระเจ้าหงสาวดีประสงค์จะเป็นเลิศแห่งผู้มีลาภ จึงถวายทานแด่พระสงฆ์
- พระพุทธเจ้าตรัสพยากรณ์ว่า อนาคตพระเจ้าหงสาวดีจะได้เป็นเลิศแห่งผู้มีลาภ
- พระเจ้าหงสาวดีเกิดเป็นบุตรเศรษฐี ถวายนมเปรี้ยว และรวงผึ้ง
- พระเจ้าหงสาวดีเกิดเป็นสิวลีกุมารอยู่ในครรภ์มารดา 7 ปี 7 เดือน 7 วัน
- พระสิวลีบวชและสำเร็จอรหัตผล ได้เป็นเลิศในฝ่ายช้างลาภ

แก่นเรื่อง

อานิสงส์ของการถวายทาน

31) เรื่อง พระเจ้ามหาเสนราช

ลำดับเรื่อง

- พระเจ้ามหาเสนคิตจะทำบุญด้วยทรัพย์ที่พระองค์หามาเอง
- พระเจ้ามหาเสนสละราชสมบัติให้อำมาตย์
- พระเจ้ามหาเสน และพระกนิษฐาไปรับจ้างทำงานกับเศรษฐีได้ข้าวสาลี
- ทั้งสองพระองค์ดำข้าวหุงข้าวถวายพระภิกษุ
- ทั้งสองพระองค์บรรลุโสดาบัน

แก่นเรื่อง

อานิสงส์ของการทำบุญด้วยทรัพย์ที่ตนหามาเอง

32) เรื่อง นางกุมารีสวรรณติลกา

ลำดับเรื่อง

- สตรีพานบุตรสาวไปบูชาพระเจดีย์
- บุตรสาวนำดอกไม้วางบนภาชนะที่ยังไม่ได้ล้าง เพื่อบูชาเจดีย์
- มารดาติเตียนว่าลูกเป็นจันทาล
- บุตรสาวยืนยันว่ามารดาเป็นจันทาล
- บุตรสาวไปเกิดในครอบครัวพราหมณ์จันทาล ชื่อ สุวรรณติลกา
- บุตรของพราหมณ์จันทาลมาสู่ขอนาง แต่นางปฏิเสธ
- กษัตริย์ทรงทราบเรื่องจึงให้นางสุวรรณติลกาไปพบกับอุททาลพราหมณ์
- ระหว่างทางที่นางผ่านกษัตริย์ปลงพระชนม์ตัวเองถึง 5 องค์ เพราะลุ่มหลงความงาม
- อุททาลพราหมณ์หลงใหลความงามจึงไม่ไปสอนราชบุตร
- ราชบุตรคิดฆ่านางสุวรรณติลกา แต่ไม่สำเร็จ
- อุททาลพราหมณ์ทราบเรื่องจึงยอมตายแทน

แก่นเรื่อง

ผลร้ายของการลุ่มหลงในราคะ

33) เรื่อง หญิงกำพร้า

ลำดับเรื่อง

- พระภิกษุไปนมัสการพระมหาโพธิ์
- สตรีถวายผ้าแด่ภิกษุเพื่อนำไปทำเป็นธงบูชาพระมหาโพธิ์
- เมื่อสตรีตายแล้วได้ไปเกิดเป็นภูมิเทวดา

แก่นเรื่อง

อานิสงส์ของการถวายทาน

34) เรื่อง พระอินทศุติ

ลำดับเรื่อง

- พระเจ้าธรรมาโคกราช ตรัสถามพระราชามือเมืองเทวบุตรถึงพระภิกษุที่เป็นพหูสูตร
- พระเจ้าธรรมาโคกราชประสงค์จะทอดพระเนตรพระอินทศุติเถระ
- พระเจ้าธรรมาโคกราชให้พระราชามือเมืองต่าง ๆ บูรณะถนนและประดับตกแต่งอย่างสวยงาม
- พระอินทศุติเถระเกิดความถือตัวว่าเป็นผู้ประเสริฐ
- พระชินาสพให้โอวาทเรื่องโทษของการถือตัว
- พระอินทศุติเถระบรรลุนิพพาน
- พระอินทศุติเถระเดินทางไปแสดงธรรมเทศนาที่เมืองปตลิสบุตร จนกระทั่งนิพพาน

แก่นเรื่อง

โทษของการถือตัวว่าเป็นผู้ประเสริฐ

35) เรื่อง สตรีบูชาพระสอุป

ลำดับเรื่อง

- สตรีผู้หนึ่งเก็บดอกธูปไปบูชาพระบรมสารีริกธาตุ
- เมื่อนางตาย ก็ได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
- นางนำดอกธูปขนาดใหญ่ในวิมานทองไปบูชาพระธาตุเจดีย์
- มนุษย์ทั้งหลายมาเห็นก็อัศจรรย์ใจ
- นางเทพธิดาเล่าเรื่องให้ฟัง
- มนุษย์ทั้งหลายสร้างกุศล เมื่อตายแล้วได้ไปเกิดบนสวรรค์

แก่นเรื่อง

อานิสงส์ของการบูชาพระบรมสารีริกธาตุด้วยดอกไม้

36) เรื่อง โมริยพราหมณ์

ลำดับเรื่อง

- โมริยพราหมณ์และภรรยานับถือพระรัตนตรัย
- ทั้งสองคนทำบุญทำทานจนทรัพย์สมบัติหมดสิ้น
- โมริยพราหมณ์เก็บผลไม้ไปมาเลี้ยงชีพส่วนที่เหลือนำไปขายได้ทรัพย์มาก
- ทำทาน
- พุทธทศดาเนรมิตไปไม้ ผลไม้ ในกระเช้าของโมริยพราหมณ์ให้เป็นทอง และให้แก้วสารพัดนึก

- พฤกษเทวดาเล่าถึงผลบุญในอดีตชาติของโมริยพราหมณ์
- โมริยพราหมณ์นำสิ่งของไปทำทาน
- เมื่อตายแล้วได้ไปเกิดบนสวรรค์

แก่นเรื่อง

อานิสงส์ของการทำบุญทำทาน

37) เรื่อง พ่อค้าขายน้ำผึ้ง 3 คนพี่น้อง

ลำดับเรื่อง

- พี่น้องสามคนขายน้ำผึ้ง พี่ชาย 2 คนไปซื้อน้ำผึ้งที่เมืองอื่น
- พระปัจเจกโพธิอาพาธจึงไปบิณฑบาตที่เมืองพาราณสี
- พระปัจเจกโพธิถามแหล่งที่สามารถบิณฑบาตน้ำผึ้ง จากสตรีผู้หนึ่ง
- น้องชายคนเล็กที่ขายน้ำผึ้ง นำน้ำผึ้งใส่บาตร แล้วอธิษฐานขอให้เสวยราชสมบัติเป็นใหญ่ในชมพูทวีป
- สตรีที่บอกทางทราบคำอธิษฐานของพ่อค้า จึงถวายผ้าแล้วอธิษฐานให้ตนได้เป็นอัครมเหสี
- พี่ชาย 2 คน กลับมาทราบเรื่อง จึงพูดจาดูหมิ่นพระปัจเจกโพธิ
- เมื่อน้องชายอธิบายถึงคุณของพระปัจเจกโพธิพี่ชายทั้ง 2 จึงเลื่อมใสและอนุโมทนา
- น้องชายมาเกิดเป็นพระเจ้าอโศกมหาราช
- สตรีที่บอกทางมาเกิดเป็นอัครมเหสีพระเจ้าอโศกมหาราช
- พี่ชายคนโตมาเกิดเป็นพระนิโครธสามเณร
- พี่ชายคนรองมาเกิดเป็นพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ
- พระเจ้าอโศกมหาราชพบกับพระนิโครธสามเณร
- พระเจ้าอโศกมหาราชเลื่อมใสพุทธศาสนา
- พระเจ้าอโศกมหาราชเป็นสหายกับพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ
- พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะเลื่อมใสพุทธศาสนา

แก่นเรื่อง

อานิสงส์ของการทำบุญ และการอนุโมทนา

38) เรื่อง บุรุษคิดฆ่าบุตรเพื่อทำทาน

ลำดับเรื่อง

- ภิกษุจากลังกาทวีปไปนมัสการเจติยที่ชมพูทวีป
- สามิภรรยาคนหนึ่งเห็นพระภิกษุก็อยากทำทานแต่ไม่มีทรัพย์

- สามเณรพยาจิตจะฆ่าลูกเพื่อว่าญาติมิตรจะนำของมาให้
- สามเณรพยาให้ลูกไปเล่นใกล้จอมปลวกพญานาคเพื่อให้พญานาคฉก
- ลูกบีบคอพญานาคจนตาย พญานาคคายแก้วมณีออกมา
- ด้วยอานุภาพของแก้วมณี สามเณรพยาจึงได้ทำบุญทำทาน
- เมื่อตายไปก็ได้ขึ้นสวรรค์

แก่นเรื่อง

ความตั้งใจจะทำทานจนยอมสละชีวิตลูก

39) เรื่อง โพธิราชเทวี

ลำดับเรื่อง

- คนทั้งหลายเก็บดอกกุ้มไปถวายเป็นพุทธบูชา
- เด็กหญิงนำท่อนไม้มาทำสะพานเพื่อให้คนเก็บดอกกุ้มได้สะดวก
- เด็กหญิงตายแล้วไปเกิดเป็นพระราชบุตร ชื่อโพธิราชเทวี
- พระบิดาซื้อผ้าสินธพไปนมัสการพระมหาโพธิ
- พระบิดาเล่าถึงความสำคัญของพระมหาโพธิ
- หลังจากพระบิดาสวรรคต พระธิดาก็ไปนมัสการพระมหาโพธิทุกวัน
- กษัตริย์องค์หนึ่งจะจับตัวพระธิดา แต่ผ้าสินธพช่วยพระธิดาหนีได้
- พระธิดาสว่างกุศลให้ทาน รักษาศีล เมื่อสิ้นพระชนม์ก็ได้ไปเกิดในสวรรค์

แก่นเรื่อง

การนมัสการพระมหาโพธิทำให้เป็นสุข รอดพ้นจากอันตราย

40) เรื่อง นางกุนทลี

ลำดับเรื่อง

- ติสสามเณรไปบิณฑบาต
- ติสสามเณรให้อาหารแก่สุนัขแม่ลูกอ่อน
- เมื่อสุนัขตายแล้วไปเกิดเป็นพระราชบุตร
- พระราชบุตรระลึกชาติได้
- พระราชบุตรนิมนต์สามเณรให้มาฉันอาหาร
- พระราชบุตรเล่าเรื่องในอดีตชาติให้สามเณรฟัง
- สามเณรระลึกถึงทานที่ให้แก่สุนัขแม่ลูกอ่อน
- สามเณรสำเร็จอรหัตผล แล้วเข้าสู่ นิพพาน

แก่นเรื่อง

อานิสงส์ของการให้ทาน

ลำดับเรื่องของนิทานแต่ละเรื่องในมธุรสวาหินี ชมพู มีลักษณะเช่นเดียวกับนิทานโดยทั่วไป คือ เรื่องลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นไปตามเวลา ลำดับเรื่องของนิทานในแต่ละเรื่องจะไม่สลับซับซ้อน เนื่องจากการดำเนินเรื่องเป็นไปอย่างรวดเร็ว ส่วนแก่นเรื่องนั้นกล่าวโดยรวมแล้วนิทานทั้ง 40 เรื่องมีแก่นเรื่องเกี่ยวกับการทำความดี สร้างบุญกุศล ซึ่งถือเป็นหลักปฏิบัติของพุทธศาสนาที่สอนให้คนเป็นคนดี ถือได้ว่าเป็นสาร (Message) ที่ผู้รณาสือมายังผู้อ่านและผู้ฟัง อันจะก่อให้เกิดความสงบสุขในสังคม

2.3.3 การสร้างตัวละคร และฉาก

1) ตัวละคร

ตัวละคร คือผู้มีบทบาทในเรื่อง ตัวละครจะเป็นคนหรือเทียบเท่าคนก็ได้ ในศิลปะการแต่งตัวละครในเรื่องมีความสัมพันธ์กับผู้แต่งอย่างยิ่ง คือผู้แต่งเป็น “ผู้สร้าง” ตัวละครในเรื่องอย่างแท้จริง โดยเป็นผู้ให้ข้อกำหนดรูปร่าง หน้าตา เพศ วัย กำหนดนิสัยใจคอ บุคลิกภาพ กำหนดบทบาท และกำหนดแม้แต่โชคชะตาให้ตัวละครนั้น ๆ²⁴

นอกจากนี้ กุสุมา รักษมณี กล่าวถึงการสร้างตัวละครในนิทานอินเดียไว้ว่า “ลักษณะเด่นของนิทานอินเดีย อยู่ที่การสร้างเรื่อง ตัวละครมีมากมายหลายประเภท ที่เป็นสัตว์มีตั้งแต่หมดปลวกไปจนถึงพญาราชสีห์ นอกจากสัตว์ที่ผู้ฟังคุ้นเคยดี เช่น วัว ควาย ช้าง ม้า ยังมีสัตว์ที่เกิดจากจินตนาการเช่น หงส์ ครุฑ อีกด้วย สัตว์เหล่านี้ นอกจากจะมีพฤติกรรมตามธรรมชาติของสัตว์แล้วยังมีบทบาท ‘จำลอง’ ของมนุษย์ด้วย อมนุษย์เช่นวิญญู เวตาล ยักษ์ รากษส ปรากฏในนิทานทั้งบทฝ่ายดีที่ช่วยให้อุปสรรคล่วง และฝ่ายร้ายที่สร้างอุปสรรคให้เรื่องมีรสชาดยิ่งขึ้น ส่วนตัวละครมนุษย์ในนิทานอินเดียมีหลากหลายกว่าวรรณคดีประเภทอื่น กล่าวคือ ตัวละครเอกจะไม่ถูกจำกัดอยู่เพียงเจ้าชายผู้เก่งกล้า เจ้าหญิงผู้โสภานักบวชผู้ทรงศีล ฯลฯ ดังที่ปรากฏในส่วนใหญ่ของบทละครและมหากาพย์ แต่ตัวเอกอาจจะเป็นใครก็ได้ไม่จำกัดชั้นวรรณะและไม่เลือกประเภท ในนิทานอินเดียจึงมีเรื่องของพระราช พราหมณ์ พ่อค้า ขวานา ช่างตัดผม คนชักผ้า คนขอทาน นักบวชผู้ศรัทธา โจร และโสเภณี เป็นต้น ความหลากหลายของตัวละครทำให้ผู้เล่านิทานได้หลายรส จึงเป็นเรื่องที่เข้าถึงผู้ฟังได้ทุกวงการ...”²⁵

ส่วนตัวละครที่ปรากฏใน มธุรสวาหินี ชมพู ก็มีความหลากหลายเช่นเดียวกับตัวละครในนิทานอินเดียโดยทั่วไป คือ มีทั้งตัวละครที่เป็นมนุษย์, สัตว์ และอมนุษย์ ดังนี้

- ตัวละครที่เป็นมนุษย์ เช่น พระพุทธเจ้า พระอรหันต์ พระภิกษุ สามเณร พระราชา พระมเหสี พระราชเทวี พระราชโอรส พระราชบุตรี พระกนิษฐา พระดาบส พราหมณ์

²⁴ กุหลาบ มัลลิกะมาส, วรรณคดีวิจารณ์, หน้า 111-112.

²⁵ กุสุมา รักษมณี, สีสันวรรณคดี ชุด นิทานวานบอ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : พับลิคิสมเนสพริ้นท์, 2538), หน้า 183-184.

เศรษฐี กระจุกพี พ่อค้า อำมาตย์ บุโรหิต ราชบุรุษ หมอสูง พรานป่า โจร อุบาสก
หญิงชาวบ้าน ชาวเมือง ช่างขุน

- ตัวละครที่เป็นสัตว์ เช่น พญานาค เสือโคร่ง ม้าสินธพชาติ นกแขกเต้า งู
สุนัข สุนัขแม่ลูกอ่อน

- ตัวละครที่เป็นมนุษย์ เช่น พระอินทร์ ท้าวจตุมหาราช เทวดา เทพบุตร
นางฟ้า เทพธิดา นางมณีเมขลา รุกขเทวดา พัทธยาธรร ยักษ์

ตัวละครในแต่ละเรื่องมีความสำคัญแตกต่างกัน บางตัวมีบทบาทและความสำคัญ
มากเรียกว่าตัวละครเอก บางตัวมีบทบาทและความสำคัญไม่มากเรียกว่าตัวประกอบ แต่ก็มี
สัมพันธ์กัน เช่น การให้ความช่วยเหลือ ดังตัวอย่างในเรื่อง ชนทั้งสาม (ลำดับที่ 3) ตอนที่
นกกแขกเต้าและงู ซึ่งเป็นตัวละครที่เป็นสัตว์และจัดเป็นตัวประกอบ แต่สามารถให้ความช่วยเหลือ
มนุษย์ชาวเมืองพาราณสี ซึ่งเป็นตัวละครเอก โดยที่นกกแขกเต้าช่วยเหลือมนุษย์ชาวเมืองพาราณสี
โดยมอบแก้วมุกดาให้ ส่วนงูช่วยเหลือมนุษย์ชาวเมืองพาราณสีให้พ้นจากโทษประหารชีวิต
โดยออกอุบายให้ชาวเมืองพาราณสีรักษาพระเมสสิให้พ้นคินสติ และอีกตัวอย่างหนึ่งในเรื่อง บุรุษ
ผู้ให้แผ่นกระดาน (ลำดับที่ 16) นางมณีเมขลา ซึ่งจัดอยู่ในประเภทตัวละครที่เป็นมนุษย์และ
เป็นตัวประกอบ ลงมาช่วยชีวิตบุรุษผู้ให้แผ่นกระดาน ซึ่งเป็นตัวละครเอก เหตุที่ช่วยชีวิต เพราะ
ทราบว่าบุรุษผู้ให้แผ่นกระดานมีความกตัญญู เป็นต้น

นับได้ว่าตัวละครต่างๆ ที่ปรากฏใน มุรุษวาหิณี ชมพู มีส่วนช่วยให้เรื่องราวใน
นิทานแต่ละเรื่องดำเนินไปได้อย่างน่าติดตาม นอกจากนั้นตัวละครในเรื่องยังทำหน้าที่เป็นสื่อกลาง
ในการถ่ายทอดสาร หรือความคิดความสำคัญของผู้รจนามายังผู้อ่านและผู้ฟังได้เป็นอย่างดี ซึ่งถือ
เป็นความสามารถของผู้รจนาที่สร้างสรรค์ตัวละครประเภทต่าง ๆ ได้อย่างลงตัวและเหมาะสมกับ
เนื้อเรื่อง

2) ฉาก

ฉากในนิทาน หมายถึง สถานที่และเวลาที่เรื่องนั้น ๆ เกิดขึ้น²⁶ สำหรับฉากที่ปรากฏ
ในมุรุษวาหิณี ชมพู มีรูปแบบเหมือนกับนิทานทั่วไป คือจะขึ้นต้นด้วยฉากที่บอกเวลาและสถานที่
โดยฉากที่บอกเวลานั้นจะใช้ชื่อกัป และช่วงเวลาของพระพุทธศาสนาที่ พระพุทธเจ้าแต่ละ
พระองค์มาตรัสรู้ โดยจะกล่าวถึงพระนามของพระพุทธเจ้าที่มาตรัสรู้ “เป็นศาสนาแห่งสมเด็จพระ
พุทธเจ้า (พระนามของพระพุทธเจ้า)” ดังตัวอย่าง ในเรื่อง ธรรมโสนทก (ลำดับที่ 1) ตอน
ต้นของเรื่อง กล่าวถึงช่วงเวลาในสมัยภัทรกัป หลังจากสมเด็จพระพุทธกัสสป สัมมาสัมพุทธเจ้า
เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้วไม่นานนัก ดังข้อความที่ว่า

²⁶ กุหลาบ มลลิกะมาส, วรรณคดีวิจารณ์, หน้า 110.

“...ครั้งนั้นเป็นศาสนาแห่งสมเด็จพระพุทธกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้มาอุบัติตรัสในภทรกัปนี้ ดำรงพระชนม์ควรแก่กาล และพระองค์โปรดเวไนยสรรพสัตว์ควรประมาณ สำเร็จพระพุทธกิจ โดยพระพุทธประสงค์แล้ว ก็เสด็จดับขันธเข้าสู่พระอมตตุนฤพาน แต่พระพุทธศาสนาแห่งพระพุทธกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น อันตรธานล่วงมาไม่ช้านานนัก...”

(ผูก 1 หน้า กี่ ด้านหน้า – หลัง)

อีกตัวอย่างหนึ่งในเรื่อง พรานเนื้อ (ลำดับที่ 2) กล่าวถึงช่วงเวลาในสมัยพระพุทธศาสนาแห่งพระสิขีสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งนับจากภทรกัปปัจจุบันย้อนไป 31 กัป ดังข้อความที่ว่า

“...ตั้งได้ยืนมานับแต่ภทรกัปนี้ไปได้ 31 กัป สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระนามชื่อว่า พระสิขีสัมมาสัมพุทธเจ้า...”

(ผูก 1 หน้า เซ ด้านหลัง)

สำหรับฉากที่บอกสถานที่นั้น มักจะเป็นเมือง หรือหมู่บ้านที่อยู่ในชมพูทวีป ดังตัวอย่างในเรื่อง ชนทั้งหลายที่อยู่ใกล้ท่าการีระปฏน (ลำดับที่ 25) กล่าวถึงฉากที่บอกสถานที่บริเวณท่าเรือการีระปฏน ณ แคว้นบุรีโปฬยราช ในชมพูทวีป ดังข้อความที่ว่า

“...ในชมพูทวีปในแคว้นแคว้นแห่งบุรีโปฬยราช มีท่าอันหนึ่งชื่อว่า การีระปฏน สำหรับจอดนาวาแห่งพ่อค้า...”

(ผูก 7 หน้า ไฉ ด้านหน้า)

อีกตัวอย่างหนึ่งในเรื่อง เสือโคร่ง (ลำดับที่ 15) กล่าวถึงฉากที่บอกสถานที่อันเป็นถ้าที่อาศัยของเสือโคร่ง ซึ่งอยู่ในภูเขาใกล้กับเมืองพาราณสี และแคว้นบุรีจุลรัฐนคร ดังข้อความที่ว่า

“...แต่ในกาลปางหลังใกล้พระนครพาราณสีใกล้แคว้นแคว้นแห่งบุรีจุลรัฐนคร มีมรคาใหญ่อันภูเขาพูนแตกแยกออกไปแล้วก็บังเกิดเป็นหนทาง ครั้นนั้นมีเสือโคร่งตัวหนึ่งอาศัยเลี้ยงบิดาของตนอยู่ในที่ถ้ำในบรรพตนั้น...”

(ผูก 5 หน้า ญะ ด้านหน้า – หลัง)

ฉากที่ปรากฏในนิทานแต่ละเรื่องในมธุรสวาหินี ชมพู มีลักษณะเหมือนกับรูปแบบของนิทานทั่วไป คือ ฉากที่บอกเวลานั้นไม่เจาะจงว่านานมาแล้วเพียงใด หรืออยู่ในสมัยใด เพียงแต่บอกให้รู้ว่าเป็นเรื่องที่เกิดใกล้ตัว ไม่ใช่เรื่องที่ผู้ฟังหรือแม้แต่ผู้เล่ามีโอกาสได้ประสบมาเอง ลักษณะนี้เป็นสากล เพราะอาจพบได้ในนิทานเกือบทุกชาติ ในนิทานตะวันตกก็ใช้คำว่า “once upon a time...” และในนิทานอินเดียใช้คำว่า “กทาจิต” ซึ่งมีความหมายเดียวกัน ในนิทานชาดกซึ่งถือว่ามาจากอินเดียเช่นกันก็ใช้จากบอกเวลาที่ไม่เจาะจง เช่น “อดีเต กาลे...” (ในเวลาดีด) แม้ในอรรถกถาจะแบ่งให้เจาะจงลงไปว่าเป็นเรื่องดั้งเดิมในกาลไกล (ทุเรณิทาน) เรื่องดั้งเดิมในกาลไม่ไกล (อวิทุเรณิทาน) หรือเรื่องระหว่างพุทธกาล (สันติเกณิทาน) ก็ยังนับว่าทุกเรื่อง “ไกล” จากยุคสมัยของผู้เล่าและผู้ฟังนิทาน ส่วนฉากที่บอกสถานที่นั้นก็เช่นกัน มักเป็นเมืองที่อยู่ใกล้ ยิ่งใกล้เท่าใดความตื่นเต้นแปลกใหม่ก็มีสิทธิ์อยู่ในนิทานได้มากเท่านั้น ฉากในนิทานอาจเป็นเมืองสมมุติ

หรือเมืองต่างแดนไกลโพ้น ซึ่งล้วนแล้วแต่ช่วยสร้างเรื่องในจินตนาการที่ไกลตัวได้เช่นเดียวกับ
ฉากเวลา²⁷

2.4 ศิลปะการใช้ภาษา

สุนทรียภาพ หรือความประณีตงดงาม ได้แก่ ความงามของภาษา ความงามของเนื้อ
เรื่อง ซึ่งกลมกลืนกับรูปแบบ ความงามความมีสาระของข้อคิดเห็นหรือแนวคิดที่แฝงอยู่ในเนื้อ
เรื่อง ส่วนความงามที่สำคัญที่สุดของการสร้างวรรณกรรมก็คือวิธีแต่ง วิธีแต่งที่สวยงามที่สุด คือ
การผสมผสานที่เข้ากันได้อย่างประณีตนั่นเอง²⁸ ศิลปะการใช้ภาษาควรจะมีสุนทรียภาพในคำ
ได้แก่ความงามซึ่งเกิดจากการใช้คำที่มีพลังโน้มน้าวหรือทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึก เกิดอารมณ์
สะเทือนใจ และเกิดจินตภาพไปตามจินตนาการของผู้เขียน²⁹

ศิลปะการใช้ภาษาเพื่อให้เกิดความงามและความไพเราะนั้น แบ่งออกได้ดังนี้

2.4.1 การสรรคำ

การสรรคำ คือการเลือกใช้คำให้สื่อความคิดความเข้าใจ ความรู้สึก อารมณ์ได้อย่าง
งดงาม³⁰

1) การเลือกใช้คำที่เหมาะสมกับเนื้อเรื่อง และฐานะของบุคคลในเรื่อง

การเลือกสรรถ้อยคำภาษา ในมธุรสวาหินี ชมพู มีการใช้ระดับภาษาที่เหมาะสมกับ
ระดับของตัวละคร ดังเช่น ตัวละครที่เป็นกษัตริย์ก็จะใช้คำราชาศัพท์ ดังตัวอย่างในเรื่อง ธรรม
โสมทก (ลำดับที่ 1) การกล่าวถึง พระเจ้าธรรมโสมทก ซึ่งเป็นกษัตริย์เมืองพาราณสีจะใช้ถ้อย
คำที่เป็นราชาศัพท์ ดังข้อความที่ว่า

“...พระองค์จึงตรัสสั่งราชบุรุษให้นำพิชัยเกริไปตีป่าวประกาศดังนั้น ก็ไม่มีบุคคลผู้
ใดจะสำแดงพระธรรมแก่พระองค์ได้สำเร็จดังมโนรถ พระองค์มีพระกมลหฤทัยรันทนถึงสังเวช
จึงดำริในพระทัยว่า เมื่อเราอยู่ปราศจากพระธรรมฉะนี้แล้ว จะประโยชน์ไปใด ด้วยเสวยราชสมบัติ
เล่า...”

(ผูก 1 หน้า โก ด้านหลัง)

²⁷ กุสุมา รักษมณี, “‘สุวรรณภูมิ’ ในนิทาน,” อักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ปีที่ 11,
ฉบับที่ 2 (2532) : 73.

²⁸ สิทธา พินิจภูวดล และ นิตยา กาญจนวรรณ, ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย (กรุงเทพฯ :
ดวงกมล, 2520), หน้า 20.

²⁹ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาไทย 7 (วรรณคดีวิจารณ์
สำหรับครู) (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2529), หน้า 213.

³⁰ กรมวิชาการ, หนังสือเรียนภาษาไทย ท 606 ชุดวรรณลักษณะวิจารณ์ เล่ม 2 (กรุงเทพฯ : โรง
พิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2510), หน้า 20.

อีกตัวอย่างหนึ่งในเรื่อง โพธิราชกุมาร (ลำดับที่ 39) ตอนที่กษัตริย์เมืองปาดลิสบุตร กล่าวถึงพระพุทธเจ้า เพื่ออธิบายให้พระราชธิดาทราบถึงความสำคัญของพระมหาโพธิ์ ดังข้อความที่ว่า

“...เมื่อจะตรัสบอกพระราชบุตรให้สิ้นสงสัย ก็ตรัสบอกโดยบาทพระคาถา อมฺหากํ ปุพฺเพ ภควา เป็นอาทิฯ อธิบายเนื้อความว่า อมฺหากํ ภควา สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคแห่งเราทั้งหลาย พระองค์ทรงสร้างพระบารมีมาช้านาน บำเพ็ญทานให้พระเคียรพระเนตรพระมั่งสะพระโลหิต ให้ชีวิตเป็นทาน บริจาคพระราชโอรสเปรียบปานประหนึ่งว่าพระชนมาชีพ ให้ดวงนิรมลมีมเหสี จะนับด้วยแสนโกฏิแห่งกัปก็นับมิได้...”

(ผูก 12 หน้า มี ด้านหลัง - หน้า มุ ด้านหน้า)

2) การใช้คำหลาก

การหลากคำ คือการใช้คำที่มีความหมายเหมือนกัน แต่รูปคำต่างกัน เพื่อให้เกิดความงามทางภาษา การใช้คำหลาก เป็นการแสดงความสามารถของผู้รจนายกหนึ่งว่า เป็นผู้รอบรู้ในเรื่องคำและความหมายของคำอย่างกว้างขวาง รู้จักใช้คำต่าง ๆ ที่มีความหมายเดียวกัน เพื่อป้องกันไม่ให้อ่านเกิดความเบื่อหน่ายเพราะใช้คำเหล่านี้ในประโยคใกล้เคียงกัน ตัวอย่างเช่น คำที่หมายถึงพระอินทร์ ในเรื่องธรรมโศลก (ลำดับที่ 1)

“...พระแท่นที่นั่งแห่งสมเด็จพระอินทร์ อถ เทวราชา ในขณะนั้น สกรินทร์เทวราชา... สมเด็จพระท้าวโกลิยัทรังพระตำริฉนี้แล้ว... ท้าวสหสเนตรแจ้งเหตุฉนี้แล้ว... ละอรรถภาพจากสมเด็จพระอินทร... บันทุกัมพลศิลาอาสน์แห่งท้าวสุขุมบดีจึงสำแดงซึ่งอุณาการ ท้าวผวนจึงอาวชันการพิจารณา ก็ได้ทัศนาการเห็นซึ่งพระบรมโพธิสัตว์อันทรงพระปัญญา วิวเน จรนต์พระองค์เสด็จดำเนินไปในป่าชฎพนมไพร สมเด็จพระท้าวสหสนันย์ทรงพระตำริว่า... สมเด็จพระนริทรเทวราชา นิมิตกาย... สมเด็จพระท้าวอมรินทราก็ทรงฟัง ปสนุนาการ์ ท้าวชิราปณีกียินดีเลื่อมใส...”

(ผูก 1 หน้า เกา ด้านหน้า - หน้า ชู ด้านหน้า)

อีกตัวอย่างหนึ่งในเรื่อง พรานเนื้อ (ลำดับที่ 2) ผู้รจนาได้หลากคำในคำศัพท์ที่หมายถึงสมเด็จพระสังฆมามสัมพุทธเจ้า ไว้ดังนี้

“...สมเด็จพระสังฆมามสัมพุทธเจ้าทรงพระนามชื่อว่า พระสังฆมามสัมพุทธเจ้าได้บำเพ็ญพระบารมี 30 ทศเต็มบริบูรณ์ ... ในสมัยครั้งหนึ่งสมเด็จพระบรมพิชิตมารมิ่งวิสุทธิมนี จำเรียดซึ่งวิเวกทั้ง 3 คือ กายวิเวก จิตวิเวก อุปธิวิเวก พระบรมไตรโลกเชษฐจึงเสด็จพระพุทธลีลาเข้าไปสู่ส่วนประเทศป่าใหญ่ ... สรรเสริญซึ่งพระเดชพระคุณแห่งสมเด็จพระผู้ทรงพระภาค ต่าง ๆ ก็ประณมน้อมอภิวาทถวายทศนัสโมทาน ประดิษฐานอยู่ ณ ประเทศที่สมควรแต่ตน ๆ ตสมีสมาคเม ในที่ประชุมพร้อมนั้นสมเด็จพระมหากรุณา จึงเปล่งออกซึ่งพระสุรสำเนียงอันไพเราะ... สมเด็จพระบรมนายกผู้นำสัตว์ออกจากภูสงสารทรงพระนามชื่อว่าพระสังฆมามสัมพุทธเจ้า...”

(ผูก 1 หน้า เข ด้านหลัง - หน้า เขา ด้านหน้า)

3) การนำคำที่มีความหมายคล้ายคลึงกันมาเรียงเคียงกัน

การสรรคำวิธีนี้นอกจากจะก่อให้เกิดความไพเราะทางภาษาแล้ว ยังเป็นการย้ำความเพื่อให้มีความหมายชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“...พระองค์ได้ทัศนากการเห็นอาภักปิริยาแห่งพระบรมโพธิสัตว์ ก็ทรงพระโสมนัสยินดี...”

(ผูก 1 หน้า ขุ ด้านหลัง)

“...สมเด็จพระมหากษัตริย์ได้ทรงทอดพระเนตรเห็นแก้วกับทั้งโจร ก็ทรงพระพิโรธโกรธกริ้วเป็นกำลัง...”

(ผูก 2 หน้า เค ด้านหน้า)

“...โจรทั้งหลายจึงทั้งพระราชทรัพย์ไว้ในศาลานั้น แล้วก็พากันปลาสนาการหนีไป ... สมเด็จพระมหากษัตริย์เมื่อพระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นโจรครั้งนั้น...”

(ผูก 6 หน้า ไก ด้านหลัง)

4) การเลือกคำโดยคำนึงถึงเสียง

ในเรื่องมธุสวาทินี ชมพู มีการใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติทำให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านเห็นภาพชัดเจนขึ้น และเกิดความรู้สึกคล้อยตามกับเหตุการณ์ในเรื่องนั้น ๆ ดังเช่นเรื่อง วิสมโลมกุมาร (ลำดับที่ 13) ผู้จนใช้คำว่า กิริ ๆ แทนเสียงดาบที่ฟันไม้ไผ่แล้วกระทบกับแกนเหล็กที่อยู่ด้านใน ดังนี้

“...พระราชกุมารจึงฟันฟาดซึ่งมัดไม้ไผ่ทั้งหลายที่ประมาณ 4 องคุลี กระทำให้เป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่แล้วลงมาจากอากาศ ครั้นฟันลงมาถึงเบื้องต้นแล้วก็ถึงซึ่งซี่เหล็ก ดาบกระทบซี่เหล็กดัง กิริ ๆ ...”

(ผูก 4 หน้า ฉ ด้านหลัง)

อีกตัวอย่างหนึ่งในเรื่อง บุรุษฆ่าโจร (ลำดับที่ 26) กล่าวถึงบุรุษผู้ที่มีหน้าที่ประหารโจร เมื่อแก่ชราทุพพลภาพก็กลัวความตาย เมื่อเห็นพระสารีบุตรมาอนุเคราะห์ ด้วยความโกรธบุรุษผู้นั้นจึงทำเสียงดังตะโกน ๆ ดังข้อความที่ว่า

“...พระผู้เป็นเจ้าจึงดำริสืบไปว่า อชชตนต์ุ วันนี้ควรอาตมาจะไปกระทำอนุเคราะห์แก่บุรุษชาวชนบทนั้น ดำริแล้วก็มุ่งสรงทรงจิวรมืออันถือบาตรไปสู่ประตูเรือนแห่งบุรุษนั้น ในเพลาบุพผณสมัยกาลคือเพลเช้า บุรุษนั้นครั้นได้เห็นพระสารีบุตรเถรเจ้ามาอยู่ ณ ที่ประตูนั้น ก็ประกอบด้วยความโกรธ กระทำเสียงดังตะโกน ๆ จึงคิดว่า...”

(ผูก 7 หน้า ฉ ด้านหน้า)

2.4.2 การใช้โวหาร

การใช้โวหารในงานประพันธ์เป็นศิลปะของการใช้ภาษาอย่างหนึ่งที่ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจความหมายของเนื้อเรื่องได้ลึกซึ้งกินใจ นอกจากนี้ผู้รจนายังสามารถถ่ายทอดความรู้สึก อารมณ์

ของตัวละครผ่านถ้อยคำสำนวนโวหารรูปแบบต่าง ๆ อันทำให้ผู้อ่านเกิด จินตภาพได้ง่ายขึ้น การใช้โวหารที่เหมาะสมกับเนื้อเรื่องนับเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้งานประพันธ์นั้นมีความไพเราะงดงาม และมีคุณค่ามากยิ่งขึ้น

รูปแบบของโวหารใน มธุรสวาหินี ชมพู ที่มีความโดดเด่นด้านสำนวนภาษา ได้แก่ อุปมาโวหาร พรรณนาโวหาร เทศนาโวหาร และสาธกโวหาร ดังนี้

1) อุปมาโวหาร

อุปมา คือ การเปรียบเทียบสองสิ่งที่มีลักษณะร่วมกัน สิ่งที่ต้องการกล่าวถึงเรียกว่า สาระ (tenor) หรืออุปไมย และสิ่งที่เป็นหลักในการเปรียบเทียบเรียกว่า สื่อเปรียบเทียบ (vehicle) หรืออุปมาน ดังตัวอย่างบทอุปมาในเรื่องธรรมโศลก (ลำดับที่ 1) ดังข้อความที่ว่า

“...เบื้องว่าประเวณีราชสมบัติ คือบรมกษัตริย์ซึ่งเสวยอิสราธิโกโค เป็นใหญ่ในพื้นแผ่นดินทั้งสินนี้ แม้นถึงจะมีสิริสมบัติสักเท่าใด ๆ ถ้าปราศจากพระสัทธรรมแล้ว จะไฉ่ดงามนั้นหาบมิได้ ทิวาการทิดา อุปไมยเหมือนอากาศ ก็ถ้าแลปราศจากทิวาการเทพบุตรแล้วก็บมิไฉ่ดงาม คือปราศจากแสงสว่างในนภดลวิถึ...”

(ผูก 1 หน้า กุ ด้านหลัง – หน้า กุ ด้านหน้า)

กษัตริย์ชาตธรรมะ	=	อุปไมย, สาระ
ท้องฟ้าชาตดวงอาทิตย์	=	อุปมาน, สื่อเปรียบเทียบ
ปราศจากแสงสว่าง	=	ลักษณะร่วม

เมื่อพระเจ้าธรรมโศลกทกชาตธรรมะก็ขาดแสงสว่างในจิตใจ เหมือนท้องฟ้าที่ขาดแสงสว่างเมื่อขาดดวงอาทิตย์

และ

“...อันวิสัยเราจะอยู่ปราศจากพระสัทธรรมนั้นจะไฉ่ดงามหาบมิได้... เปรียบปานประหนึ่งว่าพญาควินทร์ชาธารช้างพระที่นั่งอันปราศจากงา ไม่มีงาเห็นปรากฏแล้วก็ไฉ่ดงาม...”

(ผูก 1 หน้า เก ด้านหน้า)

กษัตริย์ชาตธรรมะ	=	อุปไมย, สาระ
ช้างพระที่นั่งไม่มีงา	=	อุปมาน, สื่อเปรียบเทียบ
ไฉ่ดงาม ไม่สง่างาม	=	ลักษณะร่วม

เมื่อพระเจ้าธรรมโศลกทกชาตธรรมะ ก็ขาดความสง่างามเหมือนช้างพระที่นั่งไม่มีงา บทอุปมาทั้ง 2 บทนี้เป็นการเปรียบเทียบเพื่อเน้นความสำคัญของธรรมะ

อีกตัวอย่างหนึ่งเป็นบทอุปมาในเรื่อง พราหมณ์สละชีวิตให้สหาย (ลำดับที่ 20) ดังข้อความที่ว่า

“...อันคนพาลมีสันดานอันลามก แม้บุคคลจะห้ามให้ตั้งอยู่ในสุจริต มิได้มีจิตยินดี ย่อมยินดีแต่ในทุจริตการประพฤติชั่ว คือ ปาณาติปา อทินาทานา กระทำประทานกรรมกล่าวคำ

มูสาวาทะเสพสุราแลเมรัย อุปไมยดุจดังว่าสัตว์อันยนิตีในของอุลามก แท้จริงสัตว์ทั้งหลายคือ สุนัข แลสุนัขจิ้งจอก กา แลแมลงวัน กุณเปอจจนติ สัตว์ทั้งหลายเหล่านี้ย่อมยนิตีอยู่ในซากอสุภ ผู้ใดผู้หนึ่งไม่อาจห้ามได้...”

(ผูก 6 หน้า ฐา ด้านหน้า – หลัง)

โสมทัตพรหมณ์ (คนพาล)	=	อุปไมย, สาระ
สัตว์ เช่น สุนัข สุนัขจิ้งจอก กาและแมลงวัน	=	อุปมาน, สือเปรียบ
ความยนิตีในสิ่งต่ำช้า	=	ลักษณะร่วม

บทอุปมานี้เปรียบเทียบตัวละครที่ชื่อ โสมทัตพรหมณ์ว่ายนิตีในการประพฤดิชั่วเหมือนสัตว์อันได้แก่ สุนัข สุนัขจิ้งจอก กา และแมลงวัน ที่ยนิตีกับซากศพ เป็นบทเปรียบเทียบให้เห็นลักษณะนิสัยที่ไม่ดีของตัวละคร

2) พรรณนาโวหาร

พรรณนาโวหาร คือ การเขียนเป็นทำนองรำพัน กล่าวถึงสิ่งที่พบเห็นอย่างพิสดาร มักแทรกความรู้สึกของผู้เขียนไว้ด้วย นิยมใช้เขียนเพื่อให้เกิดความรู้สึก เกิดมโนภาพ มักปรุงถ้อยคำให้มีรสดีขึ้น ต้องพยายามวาดภาพสิ่งที่กล่าวถึงด้วยตัวอักษรให้อ่านรู้สึกเหมือนว่าได้อยู่ในสถานที่นั้น และได้เห็นสิ่งนั้นด้วยตาของตนเอง รู้หลักการพรรณนาลักษณะส่วนรวมและลักษณะส่วนย่อย และแสดงความรู้สึกประกอบ³¹

บทพรรณนาโวหารในมธุรสวาทีนี้ ชุ่มพูนี ผู้รจนาสามารถใช้ถ้อยคำภาษาได้ดี ทำให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพ ดังปรากฏในเรื่อง ธรรมโศคนก (ลำดับที่ 1) ตอนที่กล่าวถึงพระอินทร์ ทดสอบความแน่วแน่ และมุ่งมั่นในการฟังธรรมะของพระเจ้าธรรมโศคนก โดยแปลงกายเป็นยักษ์รักษาสระ ซึ่งผู้รจนาสามารถพรรณนารูปร่างหน้าตาของยักษ์ได้ละเอียดละออ ดังข้อความที่ว่า

“...ท้าวชิรปาณีก็นิมิตเป็นมหายักษ์มีเขี้ยวอันแดงนากลัวตั้งอยู่ในมุขทวาร มีสีปานประหนึ่งว่าสียอดเขอาัญขันบรรพต มีเนตรทั้งสองปรากฏดุจแสงแห่งอัคคี มีนาสาอันวิจิตรเป็นอันดีหนาพิลึกอย่างมัจฉาโลมา มีอาการประหนึ่งว่าจะคอยหาสัตว์เป็นภักษา มีสีอุทรประเทศอันเขียวควรจะพึงกลัว มีสำเนียงอุโฆษสนั่นท้าวพระมหาวัน กโรรุห์ มีนขาทั้ง 10 นั้นติดด้วยโลหิต แล้วมีคมแหลมราวกับหลาวกรด มีตาปรากฏอยู่ในหัตถ์ข้างหนึ่ง เบื้องหัตถ์ข้างหนึ่งแบกกระบองเหล็กทาโทฏฐภิม มีโอษฐ์และเขี้ยวควรจะพึงกลัว มีลสาฎคือหน้าผากประกอบไปด้วยลายย้อยย่นเป็นเครือวัลย์ มีสรรพางค์สร้อยอินทรีย์นั้นเป็นที่ยังมนุษย์ให้สยดสยอง รุดตปาท เท้าทั้ง 2 แดงดังแสงสีชาดละลายทา...”

(ผูก 1 หน้า กะ ด้านหน้า – หลัง)

³¹ สุธวิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, การเขียน, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2531), หน้า

บทพรรณนาโวหารอีกตัวอย่างหนึ่งในเรื่อง อุตตรสามเณร (ลำดับที่ 24) พรรณนาถึงความงามของปราสาท บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ดังข้อความที่ว่า

“...ปราสาทอันกุศลตกแต่งเป็นอันดี มีดอกกรรณิการั้วกรรณิการั้วทองประดับดูงามปรากฏ ... แลปราสาทนั้นสูงประมาณได้ 60 โยชน์ กว้างประมาณ 30 โยชน์ ประมาณสูงสุดลูกศรยิงไปได้พันชั่ว เป็นที่ชื่นอารมณ์ หนึ่งเล่าเป็นที่ยังกมลให้ภริมย์ประมาณพันห้อง และห้อยด้วยพรวนแลกระดิ่งเป็นอันมาก แล้วไปด้วยสรรพธรรมชาติมีแสงสุกเพียงรัศมีแห่งพระจันทร์ สดสวย มีปราสาทล้อมปราสาทใหญ่นั้นประมาณแสนปราสาทเป็นอย่าง ๆ ต่าง ๆ กัน บางปราสาทก็แล้วด้วยทอง บางปราสาทก็แล้วไปด้วยแก้วไพฑูรย์ บางปราสาทก็แล้วไปด้วยแก้วผลึกแลล้วนเป็นทิพย์ จะพรรณนาสิ่งใดก็ได้สำเร็จความปรารถนา มหาราช สยน์ มีแท่นเป็นที่นอนมีราคะมากนับมิได้ มีพื้นลาดไปด้วยปัจฉิมและจิตรไปด้วยเครื่องอลังการประดับแท่นนั้นด้วยรูปสรรพสัตว์แลจิตรด้วยสรรพวิจิตรลวดลายต่าง ๆ เป็นที่เฉลิมเนตรอันบุคคลได้ทัศนา แล้วแลมีผ้าปูนั้นแล้วด้วยขนสัตว์แดงแก่ล่งจัดปูไว้เป็นอันดี ... แลที่ไสยาสน์นั้นประกอบไปด้วยเขนยแลญูปูไว้เป็นอันดี จะไสยาสน์ก็มีแต่ความสุขสัมผัส เป็นที่ยังจิตให้โสมนัสเจริญใจ...”

(ผูก 7 หน้า ๘ ด้านหลัง - หน้า ๙ ด้านหน้า)

3) เทศนาโวหาร

เป็นโวหารที่กล่าวชักจูงให้ผู้อื่นมีความเห็นคล้อยตามให้เชื่อถือ และให้ปฏิบัติตามการใช้โวหารชนิดนี้ต้องอาศัยเหตุผล มีหลักฐานอ้างอิง ตลอดจนการรู้จักหยิบยกคติธรรม และสังขารมาเป็นอุทาหรณ์³²

ในเรื่อง มอญสาวหินี ชมพู นี้ผู้รจนามักจะแทรกบทเทศนาโวหารไว้ในเนื้อหา โดยเฉพาะตอนท้ายเรื่องของนิทานแต่ละเรื่อง ดังตัวอย่างในเรื่อง อุบาสกประกอบไปด้วยศรัทธา (ลำดับที่ 27) เป็นเทศนาโวหารที่สอนให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังไม่ประมาทในการสร้างกุศล ดังข้อความที่ว่า

“...ดังนั้นนักปราชญ์ผู้มีปัญญาอย่าพึงประมาทหมั่นในการกุศล แม้ถึงน้อยก็ดีถ้าแลว่าจิตเลื่อมใสแล้ว ก็ย่อมให้ผลหาที่สุดมิได้ เมื่อชาติอวสานย่อมให้วิบูลสมบัติ คือพระอมตมานครปรินิพพาน...”

(ผูก 8 หน้า ๓๓ ด้านหลัง)

บทเทศนาโวหารอีกตัวอย่างหนึ่งในเรื่อง พระอินทศุตต (ลำดับที่ 34) เป็นบทเทศนาโวหารที่โน้มน้าวใจให้คนสร้างกุศลเพิ่มมากขึ้น เพื่อจะได้พ้นจากภัยต่าง ๆ และจะได้ไปสู่ นิพพาน ดังข้อความที่ว่า

“...บัณฑิตชาติผู้มีปรีชาญาณเป็นอันดี พึงมนสิการกำหนดให้แน่วแน่มโนทวารวิธึบำเพ็ญกุศลราศีสืบ ๆ ไปให้มากขึ้นทุกที แม้ว่าพาหิรกายแลอฆณัตติกายะบังเกิดมี ก็จะมีผู้มา

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 73.

ให้โอวาทกล่าวให้พ้นภัย พาหิรภัยนั้นคือภัยภายนอกนั้นมีภัยอันบังเกิดแต่ใจเป็นประธาน อัชฌัตติกภัยนั้นคือภัยอันบังเกิดในภายใน ๆ นั้นคือกิเลสอันบังเกิดในจิตสันดานยังจิตสันดานให้เศร้าหมอง เป็นต้นว่าราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฐิ แลตัณหา กิเลส ถึงมาตราบังเกิดมีก็จะห้ามหักเสียได้ด้วยบุญญาภาพ บัณฑิตยชาติรู้ฉะนี้แล้วก็พึงชวนชวายนในกองการกุศล เมื่อยังท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏเป็นที่เวียนวนก็จะพ้นจากพาหิรภัย ได้เสวยสุขอันเป็นโลกีย์ใหญ่ ครั้นถึงชาติอันเป็นที่สุดก็จะปราศจากอัชฌัตติกภัยคือกิเลสราศี จะได้ลุล่วงสู่ศิวาลัยบุรีรัตนอมตมทานครนิพพาน...”

(ผูก 10 หน้า เหา ด้านหลัง - หน้า ๕ ด้านหน้า)

4) สาธกโวหาร

สาธกโวหาร คือการเขียนโดยอ้างตัวอย่างให้เห็น โดยยกเรื่องอื่นเป็นอุทาหรณ์ประกอบเรื่องที่นำมาสาธก เช่น นิทานชาดก นิทานอีสป หรือจากวรรณคดี จากตำนาน ฯลฯ โวหารชนิดนี้มักใช้แทรกโวหารชนิดอื่น³³

สาธกโวหารที่ปรากฏใน มธุรสวาทีนี้ ชมพู มักแทรกอยู่ในข้อความที่เป็นเทศนาโวหารสำหรับเรื่องที่น่ามาสาธก หรือยกมาเป็นตัวอย่าง จะเป็นพฤติกรรมที่ติงามของตัวละครในนิทานเรื่องนั้น ดังตัวอย่างในเรื่อง ธรรมโศลก (ลำดับที่ 1) ผู้จนายกตัวอย่าง ตัวละครในเรื่อง คือสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อครั้งเสวยชาติเป็นพระเจ้าธรรมโศลก ทรงสร้างพระบารมีโดยสละพระชนม์ชีพ เพื่อแลกเปลี่ยนกับการได้ฟังพระธรรมเทศนา ซึ่งเป็นสาธกโวหารที่ยกมาประกอบในการกล่าวถึงความไม่ประมาทในการฟังธรรม ดังข้อความที่ว่า

“...ก็กาลบัดนี้เราท่านทั้งหลายมีอายุน้อยถอยลง พระพุทธศาสนาก็ยังดำรงเป็นอันดี เหตุไฉนจึงประกอบอยู่ด้วยประมาท อันประกอบด้วยประมาทอยู่นี้มิได้สมควร เพราะว่าประสพในสมัยอันเป็นที่เกิดแห่งสมเด็จพระพุทธเจ้า หนึ่งเล่าก็ได้บังเกิดในมงคลจักรวาล อุตสาหะตั้งจิตเสวนาการสดับฟังพระสัทธรรมเทศนา จะได้เป็นปัจจัยไปในปราปรภพเบื้องหน้า จงกระทำตามเยี่ยงอย่างสมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อพระองค์ยังทรงสร้างพระบารมี พระองค์ยอมสละพระชนม์ชีพเสด็จเร่งรีบเสาะแสวงไป กว่าจะได้สดับพระสัทธรรมเทศนา ต้องเสวยทุกข์เวทนาเห็นสภาวะปานฉะนี้...”

(ผูก 1 หน้า เข ด้านหน้า)

สาธกโวหารอีกตัวอย่างหนึ่งในเรื่อง พระเจ้ามหาเสนราช (ลำดับที่ 31) เมื่อกล่าวถึงอานิสงส์ของการให้ทานแก่พระอริยบุคคลด้วยทรัพย์ที่ตนเองหามา ผู้จนาก็ยกตัวอย่างการให้ทานของพระเจ้ามหาเสนราชประกอบ ดังข้อความที่ว่า

“...ท่านอันบุคคลได้ให้แก่พระอริยบุคคลอันมีศีลบริสุทธิ์เป็นอันดี ย่อมยังทายกให้ได้เสวยสวรรค์กุศลราศี ภัยโยยิ่งเห็นสภาวะปานดังนี้ อิติ มนุदान เมธาวิ นักปราชญ์อันประกอบ

³³ เรื่องเดียวกัน.

ด้วยธัมมโมชปัญญาตั้งนี้แล้วจะให้ทานสิ่งใด ๆ พึงตั้งจิตให้เลื่อมใส ให้ด้วยมือของตนจะประกอบไปด้วยกุศลเป็นอันมาก เหมือนทานแห่งสมเด็จพระมหารัชมงคลมุนีพระเจ้าแสนราชฉะนี้ ฯ...”

(ผูก 9 หน้า ทุก ด้านหลัง)

จากตัวอย่างข้อความต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ แสดงให้เห็นว่าผู้รจนาเรื่อง มธุรสวาหิณี ชมพู เป็นผู้ที่มีศิลปะในการใช้ภาษา สามารถเลือกสรรถ้อยคำได้อย่างไพเราะ และเหมาะสมกับข้อความ ส่วนทางด้านการใช้โวหารต่าง ๆ นั้น ผู้รจนาก็สามารถเลือกใช้โวหารได้เหมาะสมกับเนื้อหาได้เป็นอย่างดี เช่น การใช้อุปมาโวหาร ก็สามารถเปรียบเทียบสิ่งที่เป็นนามธรรมกับสิ่งที่เป็นรูปธรรมได้อย่างไพเราะลึกซึ้ง ช่วยให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังเข้าใจเนื้อหาได้ง่ายขึ้น ส่วนพรรณนาโวหารก็พรรณนาสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างละเอียดลออเสมือนกับผู้ฟังหรือผู้อ่านได้เห็นภาพสิ่งนั้นด้วยตนเอง สำหรับเทศนาโวหารนั้น ผู้รจนาก็สามารถสอดแทรกข้อคิดคติธรรม และใช้ภาษาโน้มน้าวใจได้เป็นอย่างดี ส่วนสาธกโวหารนั้นผู้รจนาก็สามารถยกตัวอย่างบุคคล หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ประกอบคำสอนได้อย่างกลมกลืน

3 เปรียบเทียบนิทานในมธุรสวาหิณี ชมพู กับนิทานเรื่องอื่นที่คล้ายกัน

การเปรียบเทียบนิทานในมธุรสวาหิณี ชมพู กับนิทานเรื่องอื่นที่คล้ายกันนี้ จะเปรียบเทียบเฉพาะตัวละคร และลำดับเรื่อง โดยจะยึดถือนิทานในมธุรสวาหิณี ชมพู เป็นหลัก

สำหรับนิทานที่จะนำมาเปรียบเทียบกับนิทานในมธุรสวาหิณี ชมพู นั้น ได้แก่ เรื่อง “ธรรมโสมนสชาดก” (ลำดับที่ 18) จากปัญญาสชาดก³⁴ คัมภีร์ไบเบิลเรื่อง “พญาสุบันราชา”³⁵ เรื่อง “มนุษย์ยกตัณญูกับสัตว์กตัณญู” จากนิทานลาวเรื่องนางตันไต³⁶ เรื่อง “ช่วยคนแลสัตว์ตกเหว” (ลำดับที่ 44) จาก นนทุกปกรณัม ในประชุมปกรณัม³⁷ และเรื่อง “นกแขกเต้ากับมาณพอกตัณญู” (ลำดับที่ 7) จาก ปักษีปกรณัม ในประชุมปกรณัม³⁸

³⁴ปัญญาสชาดกฉบับหอสมุดแห่งชาติ, เล่ม 1 (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 2499), หน้า 390 - 400.

³⁵“พญาสุบันราชา สุตตันตปิฎกปริวรรตโน,” วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร กรุงเทพฯ, หนังสือไบเบิล, อักษรขอม, ภาษาไทย, เส้นจาร, ฉบับล่องชาด, ม.ป.ป., หน้า ก - กะ.

³⁶กุสุมา รักษมณี, วรรณกรรม วิมลเกษม และ จุไรรัตน์ ลักษณะศิริ, ผู้แปล, นิทานลาวเรื่องนางตันไต (กรุงเทพฯ : ปาจารย์สาร, 2529), หน้า 19 - 22.

³⁷นิทานอิหร่านราชธรรม (ประชุมปกรณัม), เล่ม 2 (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2506), หน้า 19 - 22.

³⁸เรื่องเดียวกัน, เล่ม 1, หน้า 96 - 98.

3.1 เปรียบเทียบเรื่องธรรมโศก (ลำดับที่ 1) ในมธุรสวาหินี ชมพู กับ เรื่อง ธรรมโศกชาดก และเรื่อง พญาสุบันราชา

ตารางที่ 5 เปรียบเทียบเรื่อง ธรรมโศก กับเรื่อง ธรรมโศกชาดก และเรื่อง พญาสุบันราชา

เรื่อง ธรรมโศก	เรื่อง ธรรมโศกชาดก	เรื่อง พญาสุบันราชา
เปรียบเทียบตัวละคร		
<ul style="list-style-type: none"> - พระเจ้าธรรมโศก - พระเจ้าพาราณสี - พระอินทร์ 	<ul style="list-style-type: none"> - พระเจ้าธรรมโศก - พระเจ้าพาราณสี - พระอินทร์ 	<ul style="list-style-type: none"> - พญาสุบันราชา - พระอินทร์ - พระมเหสี - พระโอรส(สุทัตถกุมาร)
เปรียบเทียบลำดับเรื่อง		
<ul style="list-style-type: none"> - พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ เกิดเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าพาราณสี พระนามว่า “ธรรมโศก” - พระเจ้าพาราณสีสวรรคต พระเจ้าธรรมโศก เสวยราชสมบัติ - พระเจ้าธรรมโศก ประสงค์จะฟังธรรม - ไม่มีผู้ใดสามารถแสดงธรรม - พระเจ้าธรรมโศก สละราชสมบัติให้อำมาตย์แล้วเสด็จเข้าไปในป่าแสวงหาผู้ที่รู้ธรรม - พระแท่นบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ของพระอินทร์ร้อนและแห้งกระด้าง พระอินทร์จึงทราบเรื่อง - พระอินทร์แปลงกายเป็นยักษ์ 	<ul style="list-style-type: none"> - พระราชโอรสของพระเจ้าพาราณสีองค์หนึ่งพระนามว่า “ธรรมโศก” - พระเจ้าพาราณสีสวรรคต พระเจ้าธรรมโศก เสวยราชสมบัติ - พระเจ้าธรรมโศก ประสงค์จะฟังธรรม - ไม่มีผู้ใดสามารถแสดงธรรม - พระเจ้าธรรมโศก สละราชสมบัติให้พระยาอุปราชา แล้วเสด็จเข้าไปในป่าแสวงหาผู้ที่รู้ธรรม - อาสนะของพระอินทร์ร้อน พระอินทร์จึงทราบเรื่อง - พระอินทร์แปลงกายเป็นยักษ์ 	<ul style="list-style-type: none"> - พระพุทธเจ้าเล่าเรื่องในอดีตให้ภิกษุทั้งหลายฟัง ณ เขตุนมมา - วิหาร - พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็น “พญาสุบันราชา” ครองเมืองอินทปัตถมหานคร - พญาสุบันราชา ประสงค์จะฟังธรรม - ไม่มีผู้ใดสามารถแสดงธรรม - พระแท่นบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ของพระอินทร์ร้อนและแห้งกระด้าง พระอินทร์จึงทราบเรื่อง - พระอินทร์แปลงกายเป็นยักษ์

ตารางที่ 5 (ต่อ)

เรื่อง ธรรมโศก	เรื่อง ธรรมโศกชาดก	เรื่อง พญาสุบันราชา
เปรียบเทียบลำดับเรื่อง		
<ul style="list-style-type: none"> - พระเจ้าธรรมโศกขอให้ยักษ์แสดงธรรมเทศนา - ยักษ์ขอกินพระเจ้าธรรมโศก - ทกขณะที่กระโดดจากยอดเขาลงมาสู่ปาก เพื่อแลกกับการเทศนาธรรม - ยักษ์แปลงกายกลับคืนเป็นพระอินทร์หาไปรับพระเจ้าธรรมโศก - พระอินทร์พาพระเจ้าธรรมโศกกลับไปครองราชสมบัติในเมืองพาราณสีดั้งเดิม 	<ul style="list-style-type: none"> - พระเจ้าธรรมโศกขอให้ยักษ์แสดงธรรมเทศนา - ยักษ์ขอกินพระเจ้าธรรมโศก - ทกขณะที่กระโดดจากยอดเขาลงมาสู่ปาก เพื่อแลกกับการเทศนาธรรม - ยักษ์แปลงกายกลับคืนเป็นพระอินทร์หาไปรับพระเจ้าธรรมโศก - พระอินทร์พาพระเจ้าธรรมโศกกลับไปครองราชสมบัติในเมืองพาราณสีดั้งเดิม - พระเจ้าธรรมโศกสวรรคตแล้วไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต - พระราชมารดา กลับชาติมาเป็นพระมหายา พระราชบิดาเป็นพระเจ้าสุทโธทนะ พระอินทร์เป็นพระอนุรุธ พระมเหสีเป็น พระพิมพา โสธรา ราชบริษัทเป็น พุทธบริษัท พระเจ้าธรรมโศกเป็น พระพุทธเจ้า 	<ul style="list-style-type: none"> - พญาสุบันราช ขอให้ยักษ์แสดงธรรมเทศนา - ยักษ์ขอกินมนุษย์ก่อนเทศนาธรรม - พระมเหสีและพระโอรส(สุทัตถกุมาร)สละชีวิตให้ยักษ์กิน - ยักษ์เทศนาจบแล้ว พญาสุบันราชจึงยอมให้ยักษ์กิน ยักษ์จึงแปลงกายกลับคืนเป็นพระอินทร์แล้วคืนพระมเหสีและพระโอรส - พญาสุบันราชสวรรคตแล้วไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต - พระอินทร์กลับชาติมาเป็นพระอนุรุธ พระมเหสีเป็น พระโสธรา พิมพา พญาสุบันราช เป็น พระพุทธเจ้า

3.2 เปรียบเทียบเรื่อง ชนทั้งสาม(ลำดับที่ 3) ในมธุรสวาหินี ชมพู กับเรื่อง มนุษย์ ออกตัญญูกับสัตว์กตัญญู และนิทานเรื่อง ช่วยคนแลสัตว์ตกเหว

ตารางที่ 6 เปรียบเทียบเรื่อง ชนทั้งสาม กับเรื่อง มนุษย์ออกตัญญู และนิทานเรื่องช่วยคนแลสัตว์
ตกเหว

เรื่อง ชนทั้งสาม	เรื่องมนุษย์ออกตัญญูกับสัตว์ กตัญญู	เรื่อง ช่วยคนแลสัตว์ตกเหว
เปรียบเทียบตัวละคร		
<ul style="list-style-type: none"> - ชาวเมืองพาราณสี - นกแขกเต้า ู - มนุษย์ - พระราชเทวี - พระเจ้าพาราณสี 	<ul style="list-style-type: none"> - พราหมณ์ - เสือ ู ลิง - มนุษย์ข้างทอง - พระราชธิดา - พระราชา 	<ul style="list-style-type: none"> - พราหมณ์ - เสือ ู ลิง - มนุษย์ข้างทอง - พระราชธิดา - พระราชา
เปรียบเทียบลำดับเรื่อง		
<ul style="list-style-type: none"> - นกแขกเต้า ู และมนุษย์ตกลงไปในเหว - ชาวเมืองพาราณสี ใช้เถาวัลย์ผูกเสาแทรกช่วยนกแขกเต้า ู และมนุษย์ ขึ้นมาจากเหว - นกแขกเต้าบินไปคาบแก้วมุกดาของพระเจ้าพาราณสีมาให้ชาวเมืองพาราณสีเพื่อตอบแทนพระคุณ - ชาวเมืองพาราณสีนำแก้วมุกดาไปฝากกับมนุษย์ที่ตนเคยช่วยชีวิต - มนุษย์ผู้นั้นไปบอกราชบุรุษให้มาจับกุมชาวเมืองพาราณสี - พระเจ้าพาราณสีให้นำตัวชาวเมืองพาราณสีไปประหาร - งูรู้เรื่องจึงไปปลุกพระราชเทวีจนสลบ - ชาวเมืองพาราณสีรักษาพระราชเทวีจนฟื้น - พระเจ้าพาราณสีทราบเรื่องทั้งหมด จึงให้รางวัลแก่ชาวเมืองพาราณสีผู้นั้นแล้วลงโทษมนุษย์ออกตัญญู 	<ul style="list-style-type: none"> - เสือ ู ลิง และมนุษย์ข้างทองตกลงไปในบ่อน้ำลึก - พราหมณ์ใช้หาญผูกคนโทช่วยลิง ู เสือ และมนุษย์ข้างทองขึ้นมาจากบ่อน้ำ - เสือเคี้ยวพระราชธิดาแล้วเก็บสร้อยสังวาลย์จึงนำมามอบให้พราหมณ์ เพื่อตอบแทนพระคุณ - พราหมณ์นำสร้อยสังวาลย์ไปให้มนุษย์ข้างทองหล่อ - ข้างทองไปกราบทูลพระราชาให้มาจับตัวพราหมณ์ - พระราชาให้นำตัวพราหมณ์ไปประหาร - งูรู้เรื่องจึงไปปลุกพระราชธิดาจนสลบ - พราหมณ์รักษาพระราชธิดาจนฟื้น - พระราชายกพระราชธิดา 2 พระองค์ให้แก่พราหมณ์ แล้วลงโทษข้างทอง 	<ul style="list-style-type: none"> - เสือ ู ลิง และมนุษย์ตกลงไปในเหว - พราหมณ์ใช้เถาวัลย์ผูกกม้นทลาช่วยลิง ู เสือ และมนุษย์ข้างทอง ขึ้นมาจากเหว - เสือมอบเครื่องอลงกตรัตน์ มงกุฎกมลผลผำรตัวลัยอำมรงค์ ให้พราหมณ์ เพื่อตอบแทนพระคุณ - พราหมณ์นำเครื่องประดับไปให้ข้างทองทำเป็นเครื่องใช้และแหวนข้างทองไปแจ้งขุนเมืองให้มาจับตัวพราหมณ์ - พระราชาให้นำตัวพราหมณ์ไปขัง - งูรู้เรื่องจึงไปปลุกพระราชธิดาจนสลบ - พราหมณ์รักษาพระราชธิดาจนฟื้น - พระราชาอภิเษกพราหมณ์กับพระราชธิดา แล้วลงโทษข้างทอง

3.3 เปรียบเทียบเรื่อง เสือโคร่ง (ลำดับที่ 25) ในมรุตสาวิณี ชมพู กับเรื่อง นก แขกเต้ากับมานพอกตัญญู

ตารางที่ 7 เปรียบเทียบเรื่อง เสือโคร่ง กับเรื่อง นกแขกเต้ากับมานพอกตัญญู

เรื่อง เสือโคร่ง	เรื่อง นกแขกเต้ากับมานพอกตัญญู
เปรียบเทียบตัวละคร	
<ul style="list-style-type: none"> - นกแขกเต้า ชื่อตุ้มทิลปึกษา - เสือโคร่ง - พ่อเสือโคร่ง - มนุษย์ 	<ul style="list-style-type: none"> - นกแขกเต้า ชื่อตุลดิน - เสือโคร่ง - พ่อเสือโคร่ง - มานพ
เปรียบเทียบลำดับเรื่อง	
<ul style="list-style-type: none"> - มนุษย์เดินทางผ่านมาพบนกแขกเต้าซึ่งเป็นสหายกับเสือโคร่ง - นกแขกเต้าเตือนมนุษย์เรื่องเสือโคร่งในป่า - มนุษย์ไม่เชื่อฟังและผ่านนกแขกเต้ากินเป็นอาหาร - มนุษย์พบกับเสือโคร่ง บอกว่ามาจากที่อยู่ของนกแขกเต้า เสือโคร่งจึงไม่ทำร้าย - เสือโคร่งพามนุษย์ไปพักอยู่กับพ่อเสือโคร่งในถ้ำ - มนุษย์บอกกับพ่อเสือโคร่งว่าตนได้ผ่านนกแขกเต้า - เสือโคร่งทราบเรื่องจึงไปหานกแขกเต้า พบแต่ขนนก - มนุษย์ฆ่าพ่อเสือโคร่ง - มนุษย์พบเสือโคร่ง ก็กลัวจึงร้องขอชีวิต - เสือโคร่งระงับความโกรธ แล้วปล่อยมนุษย์ไป - เมื่อเสือโคร่งตายได้ไปเกิดในสุคติ 	<ul style="list-style-type: none"> - มานพเดินทางผ่านมาพบนกแขกเต้าซึ่งเป็นสหายกับเสือโคร่ง - นกแขกเต้าเตือนมนุษย์เรื่องเสือโคร่งในป่า - มานพไม่เชื่อฟังและผ่านนกแขกเต้ากินเป็นอาหาร - มานพพบกับเสือโคร่ง บอกว่าเป็นสหายกับนกแขกเต้า เสือโคร่งจึงไม่ทำร้าย - เสือโคร่งพามานพไปพักอยู่กับพ่อเสือโคร่งในถ้ำ - มานพบอกกับพ่อเสือโคร่งว่าตนได้ผ่านนกแขกเต้า - เสือโคร่งทราบเรื่องจึงไปหานกแขกเต้า พบแต่ขนนก - มานพฆ่าพ่อเสือโคร่ง - มานพพบเสือโคร่ง ก็กลัวจึงร้องขอชีวิต - เสือโคร่งระงับจิตใจไม่ทำร้ายมานพ

จากการเปรียบเทียบนิทานในมรุตสาวิณี ชมพู กับนิทานเรื่องอื่นที่คล้ายกัน ปรากฏว่าสิ่งที่เหมือนกันคือ ตัวละครเอก และลำดับเรื่องที่สำคัญ ส่วนที่แตกต่างกันเป็นเพียงรายละเอียดปลีกย่อยเท่านั้น เช่น ชื่อตัวละคร จำนวนตัวละคร หรือรายละเอียดของเหตุการณ์ต่างๆ ในเรื่อง เป็นต้น

นิทานบางเรื่องที่มีเนื้อเรื่องใกล้เคียงกันดังกล่าวนี้ น่าจะมีอิทธิพลต่อกันหรือไม่ก็อาจจะมีที่มาจากแหล่งเดียวกัน

ผลจากการศึกษาวิเคราะห์เรื่อง มธฺรสาหิณี ชมพู ในด้านความเป็นมา เนื้อหา และ ลักษณะการแต่ง สรุปได้ว่า มธฺรสาหิณี เป็นหนังสือรวมนิทาน 100 เรื่อง รจนาในลังกา โดย พระอรหันต์มีพระมหินทเถระเป็นต้น ต่อมาพระรัฐบาลเป็นผู้เรียบเรียงและแปลเป็นภาษาบาลี เรื่องมธฺรสาหิณี แบ่งออกเป็น 2 ภาค คือ “มธฺรสาหิณี ชมพู” เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในชมพูทวีป จำนวน 40 เรื่อง และ “มธฺรสาหิณี ลุงกา” เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในลังกา ทวีป จำนวน 60 เรื่อง เนื้อหาของเรื่องบางส่วนได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์ในพระไตรปิฎก และคัมภีร์มหาวงศ์ ส่วนในด้าน ลักษณะการแต่งนั้นถึงแม้ว่าจะเป็นนิทานทางพุทธศาสนาที่รจนาเป็นร้อยแก้ว แต่ว่าผู้รจนาก็สามารถใช้ถ้อยคำภาษาและสำนวนโวหารได้ไพเราะลึกซึ้งเหมาะกับเหตุการณ์ในแต่ละเรื่อง ทำให้ เนื้อเรื่องมีความโดดเด่นและน่าสนใจศึกษายิ่งขึ้น

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บทที่ 4

การศึกษาวิเคราะห์เรื่อง มธุรสวาหิณี ชมพู ในด้านคุณค่าของเรื่อง

วรรณคดีหรือวรรณกรรมเป็นผลงานของมนุษย์ ดังนั้นจึงเป็นที่เก็บรวบรวมความคิดความเป็นอยู่ และลักษณะสภาพต่าง ๆ ของมนุษย์ที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมไว้ด้วยกัน วรรณคดีหรือวรรณกรรมจึงกลายเป็นหนังสือที่สะท้อนสภาพสังคมได้ สังคมของผู้แต่งหนังสือมีธรรมชาติเช่นใด วรรณคดีก็มีธรรมชาติเช่นนั้น สังคมนั้นเปลี่ยนแปลงและวิวัฒนาการไปตามเหตุการณ์อย่างไร วรรณคดี หรือวรรณกรรมก็จะกล่าวถึงเหตุการณ์เช่นนั้น¹ เนื่องจากกวีหรือผู้รจนาเป็นส่วนหนึ่งของสังคม เมื่อแต่งวรรณกรรมก็จะถ่ายทอดสิ่งที่ตนพบเห็นรวมถึงสภาพแวดล้อมและเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นรอบ ๆ ตัวลงในวรรณกรรม โดยจะแสดงออกมาในรูปของ ค่านิยม ความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรมของคนในสังคม ด้วยเหตุนี้วรรณกรรมกับสังคมจึงเป็นสิ่งที่ควบคู่กันไปทุกยุคสมัย เพราะต่างก็มีอิทธิพลซึ่งกันและกัน

ดังนั้นการศึกษาสภาพสังคมจากวรรณกรรม จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ เนื่องจากทำให้ผู้อ่านทราบถึงความเป็นอยู่ แนวความคิด ปรัชญาชีวิต และจริยธรรมของคนในสังคมสมัยนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี

ในการประเมินคุณค่าของเรื่องนั้น ศาสตราจารย์กุหลาบ มลลิกะมาส กล่าวว่า “การประเมินคุณค่าคือการวินิจฉัยตัดสินโดยสรุปอย่างมีหลักเกณฑ์ว่า วรรณคดีเรื่องนั้นมีคุณภาพเพียงใด มีคุณค่า มีประโยชน์หรือไม่ เหมาะควรหรือไม่...”²

การศึกษาวิเคราะห์เรื่อง มธุรสวาหิณี ชมพู ในด้านคุณค่าของเรื่อง ผู้วิจัยจะพิจารณาศึกษาในประเด็นต่อไปนี้

1. ค่านิยมในสังคม
2. ความเชื่อ
3. ประเพณี
4. คติธรรมและหลักคำสอน

¹ลลิตา พินิจภูวดล และนิตยา กาญจนวรรณ, ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย (กรุงเทพฯ : ดวงกมล, 2520), หน้า 48.

²กุหลาบ มลลิกะมาส, วรรณคดีวิจารณ์, พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2532), หน้า 98.

1. ค่านิยมในสังคม

ค่านิยม คือ สิ่งในกลุ่มสังคมหนึ่ง ๆ เห็นว่าเป็นสิ่งที่มีค่าควรแก่การกระทำ น่ากระทำ น่ายกย่อง หรือเห็นว่าถูกต้อง³ ค่านิยมเป็นความรู้สึก ความเชื่อ การปฏิบัติในครอบครัว สังคม การเมือง เศรษฐกิจ การศึกษา และจริยธรรม ค่านิยมได้รับการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งมาสู่คนอีกรุ่นหนึ่งและอาจกลายเป็นสิ่งที่คนถือว่าต้องทำต้องปฏิบัติ⁴ ค่านิยมในสังคมเป็นวิถีของการจัดรูปความประพฤติที่มีความหมายต่อบุคคล และเป็นแบบฉบับของความคิดที่ฝังแน่น สำหรับยึดถือในการปฏิบัติตัวของคนในสังคม⁵

การสังเกตค่านิยมของสังคมมีวิธีการสังเกตได้หลายทาง ทางหนึ่งที่สำคัญ คือดูจากการคิด การเขียน คนเรามักจะแสดงออกในหลักการ อุดมการณ์ แนวความคิด ความฝัน และรสนิยมของตนออกมาปะปนกับการเขียนเสมอ วรรณคดีต่าง ๆ ช่วยส่องให้เราเห็นค่านิยมของสังคมในระยะนั้นได้มาก⁶

จากความหมายที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า ค่านิยมคือสิ่งที่กลุ่มสังคมหนึ่ง ๆ เห็นว่าเป็นสิ่งที่มีค่าควรแก่การกระทำ น่ายกย่องหรือเห็นว่าถูกต้อง ค่านิยมจะเปลี่ยนไปตามสภาพของสังคมในสมัยหนึ่ง อาจจะนิยมในสิ่งหนึ่ง แต่อีกสมัยหนึ่งอาจจะไม่นิยมในสิ่งนั้นอีก

ค่านิยมที่ปรากฏในเรื่อง มธรสวาทินี ชมพู มีดังนี้

1.1 การทำบุญให้ทาน

การทำบุญให้ทานเป็นค่านิยมที่พึงปฏิบัติในสังคมชาวพุทธ เนื้อหาของนิทานในมธรสวาทินี ชมพู มักจะแสดงให้เห็นถึงตัวละครที่เลื่อมใสพระรัตนตรัย ทำบุญให้ทาน เพื่อความสุขในอนาคต ดังเช่นในเรื่อง บุรุษกำพร้าว (ลำดับที่ 28) กล่าวถึงชาวเมืองพาราณสีสร้างกุฏิ ที่จรงกรม และมณฑป ถวายพระภิกษุ ส่วนบุรุษเข้ญใจก็สร้างมณฑป และถวายอาหารแด่พระภิกษุ ดังข้อความว่า

“ตสุมี สมเเย ในสมัยครั้งนั้นชาวพระนครทั้งหลายชวนกันกระทำซึ่งกุฏิแลที่จรงกรมที่สบาย กลางคืนกลางวันแลมรทปเป็นต้นถวายแก่ภิกษุสงฆ์ เมื่อจะฉลองจึงถวายทานใหญ่... เราเกิดมาชาตินี้ก็ได้พบพระบวรพุทธบาทศาสนา สมเด็จพระมหากรุณาเสด็จเข้านิพพานแล้วพระธรรม

³สุพัตรา สุภาพ, สังคมและวัฒนธรรมไทย, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2523), หน้า 5.

⁴ประภาศรี สีหอำไพ, วัฒนธรรมเกี่ยวกับภาษาและวรรณคดี (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532), หน้า 8.

⁵ไพบูลย์ เครือแก้ว, ลักษณะสังคมไทย (กรุงเทพฯ : บพิธจำกัด, 2518), หน้า 66-67.

⁶ไพบูลย์ ช่างเรียน, สารานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา (กรุงเทพฯ : แพร์พทยา, 2516), หน้า 14-15.

พระสงฆ์ก็ยังอยู่ไม่อันตรายน ชนทั้งหลายเขาได้บำเพ็ญทานถวายแก่ภิกษุสงฆ์ ๆ ย่อมให้ทางสวรรค์ได้ เราควรจะให้ทานกับเขาบ้าง... บุรุษเข้ญใจคิดฉะนี้แล้ว จำเดิมแต่นั้นมาก็เที่ยวหาซึ่งภติกรรมที่ตนจักทำการจ้าง จึงไปจ้างในกระฎูลนั้น ๆ ได้ซึ่งอาหารสมดังจิตปรารถนา แล้วก็เที่ยวภิกขาจารขอทานได้งาแลข้าวสารเป็นต้น จึงประมวลมาในที่อันเดียวกัน แล้วจึงชักชวนชนทั้งหลายให้ช่วยกันกระทำเป็นมรทปในที่นั้น ประดับประดาไปด้วยพรรณบุปผามาลัย อันदनนำมาแต่ราวไพร แล้วจึงนิมนต์พระภิกษุทั้งหลายให้มานั่งในมรทปนั้น แล้วอังกาสด้วยโกชนของฉนตามสติตามกำลังพอเป็นยาปนมัด ภิกษุทั้งหลายฉนแล้วก็นิวัตนาการกลับไปยังวิหาร...”

(ผูก 8 หน้า ตี ด้านหลัง – หน้า ตี ด้านหลัง)

อีกตัวอย่างหนึ่ง ในเรื่องโมริยพราหมณ์ (ลำดับที่ 36) กล่าวถึงตัวละคร ชื่อโมริย-พราหมณ์และภรรยา คือนางเสนาพราหมณ์ ทั้งสองคนเลื่อมใสพระรัตนตรัย และนิยมทำบุญให้ทาน โดยนิมนต์พระภิกษุมารับบิณฑบาต ให้ทานแก่ยาก กวณิก คนเดินทาง และคนยากจน ดังข้อความที่ว่า

“เตสมตดา สมโหมทนา พราหมณ์ทั้งสองสามภรยานันพร้อมเพรียงใจกันชื่นชมด้วยกันเหตุว่าเป็นคนศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัยเหมือนกัน จึงนิมนต์พระภิกษุสงฆ์มาฉนรับอาหารบิณฑบาตแลจำแนกแจกทานแก่ยากกวณิกคนเดินทาง คนกำพร้าอนาถาทำทานใหญ่เป็นนิจทุกวัน...”

(ผูก 10 หน้า ญ ด้านหลัง)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

1.2 การร้กนวลสงวนตัวโดยประพตพรหมจรรย

การร้กนวลสงวนตัวเป็นค่านิยมที่สตรีพึงปฏิบัติ ในเรื่อง นางกาญจนเทวี (ลำดับที่ 14) กล่าวถึงพญานาคหลงไหลหญิงสาวที่กำลังนั่งฟังธรรมะ แต่หญิงสาวผู้นั้นไม่ยินดีด้วย เพราะตั้งสัจจิริยาในการประพตพรหมจรรย ดังข้อความที่ว่า

“...นางกุมารีจึงมีสุนทรวาทิ แฉงประพตเหตุฉนั้นแล้ว ก็กระทำสัจจิริยา จึงอยู่ในที่ฉนั้น พระอาจารย์จึงกล่าวเป็นคาถาว่า พุรหมจาริ โอโสภา เป็นอาทฉฉนี้ อธิบายความตาม พระคาถาว่า นางกุมารีกระทำสัจจิริยาดังนี้ว่า อห สญธาตา ข้าพเจ้าบังเกิดในมนุษย์โลกนี้ได้ประพตพรหมจรรย เพราะเหตุความสัจของข้าพเจ้านั้นขอพญานาคราชจงสละละข้าพเจ้าไปโดยเร็ว อย่าได้มารอบรัดสร้อยอินทรียข้าพเจ้าไว้อย่างนี้ กามาตุรสสุ นาคสุส หนึ่งพญานาคราชเตอดร้อนด้วยเหตุกาม ข้าพเจ้าก็ได้กระทำตามโอกาส คือไม่ปรารถนาพญานาคราชจงอย่าได้รัดสร้อยกายา จงสละไป ด้วยความสัจแห่งข้าพเจ้านี้... เบื้องว่านางกุมารีนั้น มีสมบัติอันได้แล้วอย่างนี้ นางก็ประพตพรหมจรรยมิได้ยินดีในเมณคือมิได้มีสามีตราบเท่าสิ้นชีวิตอินทรีย...”

(ผูก 5 หน้า ฉา ด้านหลัง-หน้า ฉะ ด้านหน้า)

1.3 การยกย่องผู้ทรงศีล

ในสังคมของผู้ที่นับถือพุทธศาสนานั้น จะให้ความเคารพยกย่องผู้ทรงศีล เพราะถือว่าผู้ทรงศีลเป็นผู้ประเสริฐ เนื้อหาในมธุรสวาหินี ชมพู มักจะแสดงให้เห็นถึงค่านิยมในการยกย่องผู้ทรงศีล ดังเช่น เรื่อง พระอินทศุตต (ลำดับที่ 34) เนื้อเรื่องกล่าวถึงพระเจ้าธรรมมาโสกราชตรัสถามกษัตริย์เมืองเทวบุตรถึงพระภิกษุที่เป็นพหูสูต กษัตริย์เมืองเทวบุตรตรัสตอบและกล่าวถึงพระอินทศุตต ด้วยความยกย่อง ดังข้อความที่ว่า

“... ในแดนเทวบุตรนครเป็นเมืองขึ้นของพระองค์มีวิหารอันหนึ่งไว้พระภิกษุทั้งหลายมากกว่าพันอยู่ในมหายาสนานั้น สีลวันโต อปปีจุลา พระภิกษุทั้งหลายนั้นมีศีลอันบริสุทธิ์มักน้อยสันโดษได้เล่าเรียนรอบรู้พระไตรปิฎกอันชำนาญ เตสฺ สุตถา พระภิกษุทั้งหลายนั้นพระอินทศุตตเถระเจ้านั้นเป็นอาจารย์สำหรับสั่งสอนพระภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น พระผู้เป็นเจ้าเป็นประธานที่นับถือแห่งพระภิกษุทั้งหลายนั้น ชื่อว่าพระอินทศุตตเถระเจ้านั้น ย่อมสำแดงธรรมเทศนาแก่ภิกษุทั้งหลายกับทั้งมนุษย์แลเทพนิกรทั้งปวง พระผู้เป็นเจ้าประกอบด้วยศีลคุณ สมာธิคุณ ปัญญาคุณปรากฏในโลกเหตุดำคัญซึ่งคุณแห่งตน...”

(ผูก 10 หน้า ธะ ด้านหลัง – หน้า ธา ด้านหน้า)

อีกตัวอย่างหนึ่ง ในเรื่อง อุบาสกประกอบไปด้วยศรัทธา (ลำดับที่ 27) เนื้อหาตอนหนึ่งแสดงให้เห็นถึงความเคารพยกย่องผู้ทรงศีลโดยการถวายภัตตาหาร และสร้างกุฎาคารบุษบกถวายพระมหาเถระเจ้าและภิกษุ 500 รูป ดังตัวอย่างข้อความ

“ครั้งนั้นมีภรรยาแห่งเศรษฐีในอุตรนครนั้นคนหนึ่งเป็นคนมีศรัทธาอันหนักหนาครั้งเห็นพระมหาเถระเจ้ามากับภิกษุบริวารประมาณ 5 ร้อย อันเที่ยวภิกขาจาร มีจิตประสันนาการเลื่อมใส จึงด่วนๆ เข้าไปใกล้แล้วรับบาตรแห่งพระมหาเถระเจ้า แล้วก็อาราธนาให้รับอาหารบิณฑบาต แต่งอาสนะแล้วจึงอังคาสด้วยขาทนียะโภชนียะอันประณีตบรรจง กับด้วยภิกษุสงฆ์อันเป็นบริวาร ครั้นสำเร็จการภักทิจแล้วก็อาราธนาพระมหาเถระเจ้า เพื่อจะให้มาฉันในที่นั้นเป็นนิจกาล พระมหาเถระเจ้าก็รับด้วยศุภฏีอุบาสกนั้นก็สร้างที่สำหรับจะให้นั่งกระทำเป็นกุฎาคารบุษบกประมาณ 5 ร้อย ประดับประดาเป็นอันดีถวายให้เป็นที่อาศัย...”

(ผูก 8 หน้า โณ ด้านหลัง – หน้า เณร ด้านหน้า)

1.4 ความนิยมด้านรูปสมบัติ

ตัวละครเอกทั้งหญิง และชาย มักจะมีความงามเป็นรูปสมบัติ ลักษณะของรูปสมบัติที่นิยมในเรื่อง จะเห็นได้จากการพรรณนาถึงความงามของตัวละครที่มีบุญบารมี เคยสร้างกุศลในอดีตชาติ เช่น เรื่อง นางรูปเทวี (ลำดับที่ 10) ดังข้อความที่ว่า

“ครั้งควรแก่กาลครบทศมาส 10 เดือนแล้ว ก็คลอดจากครรภ์แห่งมารดา จำเดิมแต่นางกุมารี่คลอดออกมาครั้งนั้น ข้าวสารข้าวสาลิ้งเกิดมีประมาณ 8 ทะนานทุกวันๆ รูป สมบูรณ์ดี

ทิสฺวา ญาติทังกลายเป็นตันว่าบิฑามารดา เมื่อแลเห็นนางกุมารีนันมีรูปอันบริบูรณ์เป็นอันดี จึงให้นามนางกุมารีให้ชื่อว่านางรูปเทวี เพราะว่ามีรูปราวกับนางเทพอัคฺษร”

(ผูก 4 หน้า เจา ด้านหลัง)

อีกตัวอย่างหนึ่งเป็นการพรรณนาความงามของนางกาญจนเทวี ในเรื่องนางกาญจนเทวี (ลำดับที่ 14) ดังตัวอย่างข้อความที่ว่า

“นางกาญจนเทวีนันมีพระสร้อยอินทรีงามประเสริฐ เป็นที่บังเกิดความเลื่อมใสเปรียบอุปไมยเหมือนหนึ่งนางเทพอัคฺษรสาวสวรรค์ กลิ่นฟุ้งออกมาจากพระโอษฐ์แห่งพระราชเทวีหอมดังกลิ่นดอกกุบล กลิ่นแห่งพระเศศาสกลสร้อยอินทรีนันหอมดังกลิ่นจันทน์ มีพระกายประกอบไปด้วยรัศมี เปล่งออกดังรัศมีแห่งพระอาทิตย์เมื่อแรกอุทัย ในห้องเป็นที่อยู่แห่งพระนางนัน จะได้มีประโยชน์ด้วยจุดประทีปตามไฟไว้นันหาบมิได้ เหตุสว่างไปด้วยรัศมีกายแห่งพระนางกาญจนเทวี รูปสมบัติก็กิริยาที่พระราชบุตรีมีสรีราพยพ้องงามบริบูรณ์นัน ก็ลือชาปรากฏไปทั่วทั้งสกลชมพูทวีป...”

(ผูก 5 หน้า ณะ ด้านหน้า – ด้านหลัง)

จากตัวอย่างที่ยกมานี้ผู้รจนา นอกจากจะพรรณนาความงามของตัวละครแล้วในตอนท้ายของข้อความที่ว่า “รูปสมบัติกิริยาที่พระราชบุตรีมีสรีราพยพ้องงามบริบูรณ์นัน ก็ลือชาปรากฏไปทั่วทั้งสกลชมพูทวีป” แสดงให้เห็นถึงค่านิยมทางด้านรูปสมบัติของคนในสังคมสมัยนั้นได้อย่างชัดเจน

เรื่องมธุรสวาหินี ชุมพู ได้สะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมของผู้คนในสมัยของผู้รจนา ซึ่งเป็นสังคมชาวพุทธ คนส่วนใหญ่เลื่อมใสพระรัตนตรัย และประพฤติปฏิบัติธรรม จากอิทธิพลของศาสนาพุทธที่สอนให้คนทำความดี ค่านิยมของคนในสังคมจึงเป็นค่านิยมที่ดีงามก่อให้เกิดประโยชน์ และความสุขในสังคม

2. ความเชื่อ

ความเชื่อ คือหลักปฏิบัติซึ่งเห็นจริงตามกันด้วยความรู้สึก หรือด้วยความไตร่ตรองโดยเหตุผล เกิดจากสิ่งที่มีอำนาจเหนือนมนุษย์ เช่น ดินฟ้าอากาศ และสิ่งที่เกิดขึ้นโดยไม่เห็นเหตุต่าง ๆ เมื่อมีภัยพิบัติมนุษย์ก็วิงวอนขอความช่วยเหลือต่อสิ่งที่เชื่อว่าจะช่วยได้ เมื่อพ้นภัยก็แสดงความรื่นเริงรู้คุณต่อสิ่งนั้นด้วยการบูชาตามคติความรู้ความเชื่อในสมัยนั้น⁷

ภิญโญ จิตต์ธรรม กล่าวถึงความเชื่อไว้ว่า ความกลัวและความไม่รู้เป็นเหตุให้เกิดความเชื่อ และความเชื่อก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดศาสนาในสังคมมนุษย์สมัยโบราณ⁸

⁷ กิ่งแก้ว อรรถากร, คติชนวิทยา (กรุงเทพฯ : กรมการฝึกหัดครู, 2517), หน้า 91-92.

⁸ ภิญโญ จิตต์ธรรม, ความเชื่อ (สงขลา : มงคลการพิมพ์ 2522), หน้า 2.

สำหรับที่มาของความเชื่อนั้น บุปผา ทวีสุข กล่าวว่า มีเหตุผลสองประการที่มนุษย์สร้างความเชื่อขึ้นมา กล่าวคือ

1. มาจากความกลัวของมนุษย์ที่ส่วนใหญ่มีต่อธรรมชาติ
2. มาจากความฉลาดของมนุษย์ที่มีประสบการณ์มากกว่ามีเจตนาให้กลุ่มชนในสังคมเชื่อฟังและปฏิบัติตามโดยอาจมีจุดมุ่งหมายต่าง ๆ กันไป⁹

กล่าวโดยสรุปแล้ว ความเชื่อเป็นพื้นฐานที่ก่อให้เกิดการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งทั้งในด้านดีและด้านร้าย ความเชื่อมีสาเหตุมาจากความไม่รู้ ความกลัว และประสบการณ์ในชีวิต

ความเชื่อที่ผู้รจนาเรื่อง มรุตสวาทินี ชมพู ได้สะท้อนออกมา มีดังต่อไปนี้

2.1 ความเชื่อเรื่องนรก และสวรรค์

ความเชื่อเรื่องนรก และสวรรค์นี้มาจากอิทธิพลทางศาสนา โดยเฉพาะผู้ที่นับถือ พุทธศาสนาจะมีความเชื่อว่านรก และสวรรค์นั้นมีจริง โดยเชื่อนรกเป็นแดนหรือภูมิที่ผู้ทำบาปจะต้องไปเกิดและถูกลงโทษ มีแต่ความทุกข์ทรมาน ส่วนสวรรค์นั้นเป็นดินแดนที่ทุกคนประสงค์จะไปเกิด เพราะเชื่อว่าเป็นดินแดนแห่งความสุข เป็นที่อยู่ของเทวดา บางครั้งเรียกว่าเทวโลกหรือสุคติภูมิ สวรรค์มี 6 ชั้น เรียกว่า ฉกามาพจร คือ จาตุมหาราชิก ดาวดึงส์ ยามะ ดุสิต นิมมานรดี และปรนิมมิตวสวัตดี¹⁰

ในเรื่อง มรุตสวาทินี ชมพู ผู้รจนาได้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องนรก และสวรรค์ไว้ในเรื่อง บุรุษฆ่าโจร (ลำดับที่ 26) ตอนท้ายของเรื่อง กล่าวถึงพระภิกษุทั้งหลายกราบทูลถามพระพุทธเจ้าว่า บุรุษผู้ที่มีหน้าที่ประหารโจร จะไปเกิดในอบายภูมิใด พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่าบุรุษผู้ที่มีหน้าที่ประหารโจรนั้นไม่ได้ไปเกิดในอบายภูมิ แต่จะได้ไปเกิดในสวรรค์ เพราะผลแห่งทานที่ถวายข้าวปายาสแด่พระสารีบุตร ดังตัวอย่างข้อความที่ว่า

“...ลำดับนั้นเป็นการมิได้ช้า ฝ่ายพระภิกษุทั้งหลายมาสนับนิตประชุมพร้อมกัน ณ โรงธรรมสภาศาลา จึงกราบทูลถามซึ่งคติภพเบื้องหน้าแห่งโจรฆาตบุรุษว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงสวัสดิภาคย์ พระพุทธเจ้าข้า นายโจรฆาตไปบังเกิดในอบายทั้ง 4 นั้น จะบังเกิดในนรก หรือเปรตวิสัย อสุรกาย กำเนิดแห่งดิรัจฉานประการใด อถ สุตถา กาลครั้งนั้นสมเด็จบรมศาสดา จึงมีพระพุทธปฏิภาตรัสแก่แก่ภิกษุทั้งหลายว่า นายโจรฆาตหาได้เกิดในอบายภูมิไม่ ได้ไปบังเกิดในสวรรค์ เพราะผลแห่งทานที่ได้ถวายข้าวปายาสนั้น”

(ผูก 8 หน้า โฉม ด้านหน้า)

⁹บุปผา ทวีสุข, คติชาวบ้าน (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2520), หน้า 156.

¹⁰ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2531), หน้า 246.

อีกตัวอย่างหนึ่งในเรื่อง เทวบุตร (ลำดับที่ 29) กล่าวถึงรุกขเทวดาถวายอาหารคินแด่พระเถระผลบุญนี้ส่งผลให้รุกขเทวดา ได้ไปเกิดเป็นเทวบุตรในฉกามาพจรสวรรค์ ซึ่งในเนื้อเรื่องได้กล่าวถึง ชื่อของสวรรค์ทั้ง 6 ชั้น และลำดับขั้นตอนของการไปเกิดในสวรรค์ชั้นต่างๆ ดังข้อความที่ว่า

“...ก็เอาก่อนอาหารนั้นใส่ลงในบาตรด้วยอำนาจแห่งทานนั้น แต่มาตรว่าโภชนะตกลงในบาตร โภชนะทั้งหลายอันเป็นทิพย์ก็ปรากฏแก่เทวบุตรนั้น ๆ ก็ถวายนมัสการพระมหาเถระเจ้าด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ถือซึ่งโภชนะอันเป็นทิพย์ไปถวายแก่พระมหาเถระเจ้าก่อนแล้วภายหลังจึงบริโภครด้วยตน แล้วเทวบุตรนั้นจึงให้ทั่วไปแก่มหาชนทั้งหลายทั้งปวงเป็นอันมาก ครั้นด้วยเบญจจันท์ชาติชีวิตแล้ว ก็ได้ไปบังเกิดในเทวโลกแต่ส่วยทิพย์สมบัติในฉกามาพจรสวรรค์ เป็นอนุโลมปฏิโลมกลับไปกลับมา คือบังเกิดในชั้นจาตุมหาราชแล้วก็ไปบังเกิดในดาวดึงส์ จุตจากดาวดึงส์แล้วก็ขึ้นไปบังเกิดในชั้นยามา จุตจากชั้นยามาแล้วก็ขึ้นไปบังเกิดในชั้นดุสิต จุตจากชั้นดุสิตขึ้นไปบังเกิดในชั้นนิมมานรดี จุตจากชั้นนิมมานรดีขึ้นไปบังเกิดในชั้นปรนิมมิตวสวัตตี จุตจากชั้นปรนิมมิตวสวัตตีแล้วกลับลงมาบังเกิดในชั้นนิมมานรดี ชั้นดุสิตชั้นยามาดาวดึงส์ ชั้นจาตุมหาราช จุตจากชั้นจาตุมหาราชกลับขึ้นไปบังเกิดในชั้นบนเป็นลำดับ ๆ...”

(ผูก 8 หน้า เตา ด้านหน้า – ด้านหลัง)

ความเชื่อเรื่องนรกและสวรรค์ ส่งผลให้คนในสังคมเกรงกลัวต่อการทำบาป แล้วสร้างกุศลโดยการทำบุญให้ทาน ซึ่งจะส่งผลดีต่อสังคมนั้น

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

2.2 ความเชื่อเรื่องการเกิดใหม่

หากคนในสังคมเชื่อเรื่องชาติหน้า ก็จะพยายามสร้างกุศลในชาติปัจจุบัน ในมธุรสวาหินี ชมพู ได้สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องการเกิดใหม่ ซึ่งทราบได้จากเหตุการณ์หลังจากที่ตัวละครในเรื่องสร้างกุศลแล้วกล่าวคำอธิษฐานให้ผลบุญที่ตนสร้างไว้ส่งผลให้สมความปรารถนาในชาติหน้า ดังเช่นเรื่องอุบาสกประกอบไปด้วยศรัทธา (ลำดับที่ 27) กล่าวถึงอุบาสกผู้หนึ่งถวายน้ำมันเนย และก้อนน้ำอ้อย แต่พระภิกษุอาพาธ แล้วถวายผ้าสาฎก แต่พระภิกษุผู้แสดงธรรมเทศนา หลังจากนั้นก็ตั้งจิตอธิษฐานว่า ถ้าหากตนยังเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ ยังไม่ถึงนิพพานก็ขอให้ผลบุญที่ตนสร้างไว้ส่งผลให้สมดังปรารถนาในภพต่อไป ซึ่งแสดงถึงความเชื่อเรื่องการเกิดใหม่ ดังข้อความที่ว่า

“...อุบาสกนั้นได้กระทำการกุศลมีประมาณเท่านี้ แล้วก็ตั้งปณิธานความปรารถนาว่า เมื่อข้าพเจ้าท่องเที่ยวอยู่ในภพสงสารยังไม่ถึงนิพพานกราบใด เดชะผลทานข้าพเจ้าจะปรารถนาสิ่งใด ๆ คือสมุทร แลภูเขาสีงนั้น จงสำเร็จตั้งมโนรทุกประการ...”

(ผูก 8 หน้า โฉ ด้านหน้า)

อีกตัวอย่างหนึ่งในเรื่อง พ่อค้าขายน้ำผึ้ง 3 คนพี่น้อง (ลำดับที่ 37) กล่าวถึงการอธิษฐานหรือตั้งปณิธานของพ่อค้าขายน้ำผึ้งหลังจากถวายน้ำผึ้งแด่พระปัจเจกโพธิ เพื่อให้ผลบุญ

ส่งผลให้ได้ไปเกิดในภพหน้าที่มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นกว่าเดิม โดยที่พ่อค้าขายน้ำผึ้งอธิษฐานว่า ขอให้ได้เสวยราชสมบัติเป็นใหญ่ในชมพูทวีป มีอำนาจแผ่ไปทั่ว ส่วนนางกุมารีก้ออธิษฐานว่าขอให้ตนได้เป็นอัครมเหสี ของบรมกษัตริย์ ดังข้อความที่ว่า

“...ใส่น้ำผึ้งด้วยศรัทธาจนล้นบาตรตกลงแผ่นดินปดพี พาณิชน้ำผึ้งเต็มบาตรเป็นอันดี แลล้นลงจากบาตรแล้วไหลไปในภูมิภาคพสุธา ก็มีจิตโสมนัสปริตายิ่งขึ้นไปกว่าประมาณจึงตั้งปณิธานความปรารถนา ว่าผลทานแห่งข้าพเจ้านี้ ข้าพเจ้าศรัทธาได้ถวายน้ำผึ้งนี้ จงเป็นปัจจัยให้ข้าพเจ้าได้เสวยราชสมบัติเป็นใหญ่ในปดพีในสกลชมพูทวีป ขอให้ประกอบไปด้วยสวัสดิกถาพรพยาจะนับจะประมาณบมิได้ อนึ่งเล่าอาชญาของข้าพเจ้าให้แผ่ไปในอากาศแลภายในปดพีก็โยชนหนึ่ง ๆ โดยประมาณ... นางกุมารีนั่นก็กลับไปสู่เรือนโดยเร็ว ถึงเรือนแล้วจึงซักผ้าที่ตนนุ่งให้สิ้นเหงื่อโคล นามาซึ่งผ้าสาฎกเก่าอันตนเคยอาศัยนุ่งมาแต่ก่อนแล้ว จึงนุ่งเข้าแล้วนำผ้าที่ตนซักนั้นไปถวายด้วยจิตโสมนัสปริตา แล้วจึงตั้งความปรารถนาตั้งนี้ว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ พ่อค้าขายน้ำผึ้งนั้นได้ถวายน้ำผึ้งแก่พระผู้เป็นเจ้าแล้วปรารถนาเป็นบรมกษัตริย์อันเป็นใหญ่ในปดพีเสวยอิสราธิบติเป็นเอกราชในชมพูทวีปนี้ความปรารถนาของพ่อค้าได้สำเร็จ คือได้เป็นบรมกษัตริย์เมื่อใด ขอให้ข้าพเจ้าได้เป็นอัครมเหสีแห่งบรมกษัตริย์ในกาลเมื่อนั้น ด้วยผลที่ข้าพเจ้าบอกร้านตลาดขายน้ำผึ้งให้พระผู้เป็นเจ้าไป แลให้บรมกษัตริย์นั้นรักใคร่ชอบน้อมจำเริญใจ มิได้วางวายความเสนาหา... จงมีจิตบริสุทธิ์คบหาแต่คนอันเป็นบัณฑิตยชาติ ทุกชาติทุก ๆ ภพไป...”

(ผูก 11 หน้า ผิ ด้านหลัง - หน้าผิ ด้านหน้า)

จากตัวอย่างข้อความที่ยกมานี้ แสดงให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่องการเกิดใหม่ เชื่อว่าชาติหน้ามีจริง ความเชื่อนี้จึงส่งผลให้คนในอดีตสร้างกุศล เป็นต้นว่าทำบุญให้ทาน เพื่อให้ผลบุญส่งผลให้ตนได้รับความสุขในชาติหน้า

2.3 ความเชื่อเรื่องความฝัน และการทำนายฝัน

เป็นความเชื่อที่เกิดจากประสบการณ์ได้จากการสังเกต และจดจำบอกเล่าสืบต่อกันมา บางครั้งความฝันไปเกี่ยวข้องกับการทำนาย กล่าวคือมีการทำนายฝันว่ามีโทษหรือมีคุณอย่างไร จะมีโชคดีหรือร้ายอย่างไร¹¹ ในมธุรสวาหินี ชมพู กล่าวถึงความเชื่อเรื่องความฝัน และการทำนายฝันในเรื่อง พระเจ้านันทราช (ลำดับที่ 11) ตอนที่นั้นทมานพไปอาศัยในเรือนเสนาคุดอำมาตย์ ก็ฝันเห็นไส้ของตนออกจากปากแผ่ไปในชมพูทวีป แล้วกลับเข้ามาในท้องตน เสนาคุดอำมาตย์จึงให้นางปริพาชิตทำนายฝันว่าจะได้เป็นกษัตริย์ภายใน 7 วัน ดังข้อความที่ว่า

¹¹เบญจมาศ พลอินทร์, วรรณคดีชนบทประเพณีและศาสนา (กรุงเทพฯ : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, 2524), หน้า 14.

“...นันทมานพนั้นนั่งสั่งสนทนาเจรจากันด้วยตนกระทำการแห่งเสนาคุตอำมาตย์นั้น ครั้นแล้วจึงเข้าสู่ที่ไสยาสน์ฝันเห็นสุบินประหลาดอันตนไม่เคยฝัน ในสุบินนิมิตนั้นเห็นว่าไส้ของตนออกไปจากปากแล้ว ก็แผ่ไปในสกลชมพูทวีปแล้วกลับเข้ามาอยู่ในท้องของตนเล่า นันทมานพเห็นสุบิน ดังนั้น ตื่นขึ้นกระหนกใจ จึงร้องขึ้นด้วยเสียงเป็นอันดังด้วยความกลัว ฝ่ายเสนาคุตอำมาตย์ได้ยินเสียงร้องดังนั้น จึงมีวาจาถามว่า ดูกรพ่อนันทกุมาร เหตุไรจึงร้องด้วยเสียงเป็นอันดัง นันทมานพจึงบอกว่าข้าพเจ้าฝันไป ดูกรเจ้านันทกุมาร ท่านเห็นสุบินนั้นอย่างไร นันทมานพก็เล่าให้ฟังตั้งแต่จนอวสาน ฝ่ายเสนาคุตอำมาตย์ได้ฟัง ประารณาจะใคร่ทราบอาการแห่งสุบินนั้น จึงไปหานางปริพาชชี อันเป็นชิตันของตนมาแล้วก็ถามว่า บุคคลเห็นสุบินอย่างนี้จะมีความร้ายดีประการใด นางปริพาชชีจึงมีวาจาว่า ยทิ อิตติ ปุสสติ ถ้าแล้วสตรีเห็นสุบินอย่างนี้ จะได้อภิเชกเป็นอัศรมเหสี แห่งสมเด็จบรมกษัตริย์ภายใน 7 วัน ถ้าว่าเป็นบุรุษเห็นปานดังความฝันดังนี้ จะได้เป็นบรมกษัตริย์ ภายใน 7 วัน”

(ผูก 4 หน้า ชู ด้านหลัง – หน้า เซ ด้านหน้า)

จากข้อความที่ยกมา แสดงให้เห็นถึงค่านิยมในเรื่องความฝัน และการทำนายฝัน ซึ่งปรากฏเด่นชัดจากพฤติกรรมของตัวละครในเรื่อง โดยเฉพาะเสนาคุตอำมาตย์ที่เชื่อในเรื่องการทำนายฝัน อย่างมากกระทั่งยกบุตรสาวให้เป็นคู่ครองของนันทมานพ ดังข้อความที่ว่า

“...เสนาคุตอำมาตย์ได้ฟังนางปริพาชชีทำนายสุบินดังนั้น จึงมาคิดแต่ในใจว่า เราจะกระทำนันทมานพให้เป็นบุตรเขยของเรา จะได้เป็นที่พึ่งไปในภายหน้า... ในลำดับนั้นเสนาคุตอำมาตย์ซึ่งเป็นบิดา จึงเรียกนันทมานพเข้ามาแล้วจึงมอบธิดาของตนให้ แล้วก็ให้สมบัติแก่นันทมานพ...”

(ผูก 4 หน้า เซ ด้านหน้า – ด้านหลัง)

2.4 ความเชื่อเรื่องเวทมนตร์คาถา

พระยาอนุমানราชธนกกล่าวถึงคำว่า เวทมนตร์คาถาอาคมว่า “หมายความว่าป็นถ้อยคำอันศักดิ์สิทธิ์ สำหรับใช้บริกรรมหรือเสกเป่าเป็นต้น เพื่อให้เกิดผลสมความปรารถนาในทางไสยศาสตร์”¹²

ความเชื่อในเรื่องเวทมนตร์คาถาที่สะท้อนออกมาใน มธุรสวาหิณี ชมพู เช่นเรื่อง หมองู (ลำดับที่ 5) ตอนที่หมอกร่ายมนตร์จับงู เพื่อที่จะจับพญานาค แต่ไม่สำเร็จ เพราะพญานาคมิฤทธิ์มากกว่างูธรรมดา ดังข้อความที่ว่า

“...ฝ่ายหมอกรุ่นครันได้เห็นพญานาคราชนั้นมาโดยมรรคาอันนั้น จึงวิ่งไปโดยเร็วพลัน ไปถึงที่ใกล้เข้าแล้วจึงร่ายมนตร์เพื่อจะจับพญานาคนั้นไปเที่ยวเล่นจะได้ทรัพย์เลี้ยงชีวิตฯ พญา

¹²พระยาอนุमानราชธน, การศึกษาเรื่องประเพณีไทย (พระนคร : ราชบัณฑิตยสถาน, 2505), หน้า 165.

นาคได้นิยายมนตร์ก็มีจิตพิโรธ จึงติดตามหมองูนั้นไปเพื่อจะฆ่า หมองูนั้นได้เห็นพญานาคมา ก็ปลาสนาการหนีไปโดยเร็วพลัน...”

(ผูก 2 หน้า เฆ ด้านหน้า)

อีกตัวอย่างหนึ่งในเรื่อง บุรุษฆ่าโจร (ลำดับที่ 26) กล่าวถึงความเชื่อเรื่องเวทมนตร์ที่สามารถฆ่าคนด้วยลมหายใจ โดยที่บุรุษผู้ที่มีหน้าที่ประหารโจรไปเรียนเวทมนตร์ที่สามารถฆ่าคนด้วยลมหายใจ เพื่อนำเวทมนตร์ไปทำหน้าที่ประหารโจร ต่อมาเมื่อแก่ชราทพพลภาพไถ่สลาย เมื่อเห็นพระสารีบุตร ก็คิดจะฆ่าพระสารีบุตรด้วยเวทมนตร์ แต่ไม่สำเร็จเพราะอำนาจของพุทธสาวก ดังข้อความที่ว่า

“...ครั้งนั้นยังมีบุรุษผู้หนึ่งมีนามมิได้ปรากฏ บุรุษผู้นั้นรู้มนตร์ในการที่จะกระทำให้นมนุษย์ถึงซึ่งชีวิตคดด้วยลมหายใจโดยนาลิก บุรุษผู้นั้นปรารถนาจะยังอวัยวะน้อยใหญ่ คือ เท้า แลมือ แลหู แลจมูก แลศรัษะเป็นต้น จะให้ที่ใดขาดแลทำลาย แล้วก็ร้ายซึ่งมนตร์แล้วจึงสละออกซึ่งลมหายใจออกที่นั่น ก็ขาดด้วยอำนาจลมหายใจ เอว มหาภูภาโว มนตร์แห่งบุรุษผู้นั้นประกอบด้วยอานุภาพมากเห็นสภาวะปานดังนี้ ฝ่ายบุรุษชาวชนบทนั้น จึงไปอุปฐากบุรุษผู้รู้มนตร์ให้ยินดีแก่ตนแล้ว ก็เรียนมนตร์มาจากสำนักแห่งบุรุษนั้นได้แล้ว ... บุรุษนั้นก็กระทำโจรฆ่าโจรมาตั้งแต่นั้นอีก 25 ปี ภายหลังมีชีวิตินทรีย์จะไถ่สลายเป็นคนชรามีกายาทุกพพลภาพมีพญามัจจุราชเป็นเบื้องหน้า ... บุรุษนั้นครั้นได้เห็นพระสารีบุตรเถรเจ้ามาอยู่ ณ ที่ประตุนั้นก็ประกอบด้วยความโกรธ กระทำเสียงดังตะโกนๆ จึงคิดว่า อชช วชณิควา วันนี้เราจะยังพระสมณะนี้ให้ตายด้วยลมหายใจ คิดแล้วจะลุกขึ้นก็บมิได้ จึงนอนร่ายมนตร์ยังลมหายใจไปให้ตรงศรัษะพระสารีบุตรเถรเจ้า ๆ ก็เข้าสู่สมาบัติในขณะนั้น ครั้นออกจากสมาบัติแล้วก็มีรัศมีกายอันรุ่งเรืองราวกะพระอาทิตย์เมื่อแรกอุทัยประดิษฐาน อยู่ ณ ประเทศที่นั่น แต่บุรุษร่ายมนตร์แล้วสละออกซึ่งหายใจตั้งนั้นถึง 2 ครั้ง 3 ครั้ง ก็มีอากัระทำอันตรายสิ่งใดสิ่งหนึ่งแก่พระสารีบุตรเถรเจ้าได้...”

(ผูก 7 หน้า ณี ด้านหลัง – หน้า ญ ด้านหลัง)

2.5 ความเชื่อเรื่องอิทธิฤทธิ์เทวดา

เป็นความเชื่อในสิ่งลึกลับที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ สามารถดลบันดาลให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่คาดไม่ถึง การแสดงอิทธิฤทธิ์ของเทวดา ได้แก่ พระอินทร์ นางมณีเมขลา และพญกษเทวดา ในมธุรสวาหินี ชมพู จะเป็นการช่วยเหลือผู้ที่ประพฤติดนเป็นคนดีให้รอดชีวิต หรือช่วยให้สมดังหวัง เช่นเรื่อง ธรรมโสณทก (ลำดับที่ 1) ตอนที่พระเจ้าธรรมโสณทกประสงค์จะฟังธรรม จึงสละราชสมบัติเสด็จเข้าป่าหาผู้รู้ธรรม พระอินทร์จึงลงมาช่วยโดยเนรมิตกายเป็นยักษ์ที่มีรูปร่างน่ากลัว เพื่อทดสอบความมุ่งมั่นในการฟังธรรม และได้แสดงธรรมเทศนาให้ฟัง ดังข้อความที่ว่า

“...ก็ในขณะที่เมื่อสมเด็จพระมกษัตริย์พระองค์เสด็จเข้าไปถึงมหาวนประเทศป่าใหญ่ครั้งนั้นก็ร้อนขึ้นไปถึงบันทุกัมพลศิลาอาสน์ พระแท่นที่นั่งแห่งสมเด็จพระมรินทร์เทวราช ทรงนั่งเหนือ

อาสน์ให้ร้อนในพระทัย จึงทรงพระดำริว่า บัณฑิตก็พลศึกษาอาสน์แต่ปางก่อนอ่อนละไม บัดนี้ เหตุไฉนจึงกระต้าง ซึ่งจะปราศจากเหตุนี้หาบมิได้ เหตุอันใดอันหนึ่งจะมี สมเด็จพระเจ้าโกสิย ทรงพระดำริดังนี้แล้ว จึงพิจารณาตู่ซึ่งหม่อมมนุษย์โลก ก็ได้เห็นพระเจ้าโสณทรมหาราช ผู้มีกมล ประสาทเลื่อมใส จะใคร่ได้ฟังพระสัทธรรมเทศนาเสด็จเที่ยวหาบุคคลอันรู้สำแดงพระสัทธรรม ... เราจำจะไปในวันนี้ ควรจะยังพระองค์ให้ยินดีด้วยอมฤตสัทธรรมเทศนา แล้วพระองค์จะได้วิวัฒนาการกลับไป เสวยมหาสุริยสมบัติโดยยุติธรรม เมื่อสมเด็จพระอมรินทรจินตนาการในพระทัยดังนี้ แล้วพระองค์จึงลงมาจากดาวดึงส์พิภพโดยอัมพรเวหา ละอิตถาพจากสมเด็จพระอมรินทราแล้ว ... ก็ นิรมิตเพศเป็นยักษ์รักษาสระแล้วเดินมา สำแดงกายให้ปรากฏอยู่ตรงพระพักตร์ ... พระบรมโพธิสัตว์พระองค์ยินดีด้วยจะได้ฟังพระสัทธรรม ก็โผผวาโดดลงมาตรงพระพักตร์แห่งมหากษัตริย์อมรินทรา ... ในกาลนั้นสมเด็จพระอมรินทราผู้เป็นใหญ่กว่าหมู่เทพยดา พระองค์ได้ทัศนากการเห็นอาภักปกิจาแห่งพระบรมโพธิสัตว์ ก็ทรงพระโสมนัสยินดีพิศวงในพระทัย ก็องค์ก็ละเพศจากยักษ์เป็นท้าวสหสนันย์ ... สมเด็จพระอมรินทรรีบรับพระบรมโพธิสัตว์อันโดดลงจากยอดบรรพต ประคองให้มั่นด้วยพระหัตถ์ทั้งสอง แล้วก็พาหะไปยังเทวโลก ... ลำดับนั้นสมเด็จพระอมรินทรรุ่งขึ้นนั่งบนอาสนะอันควร จึงนำมาซึ่งพระธรรมเทศนาสำแดงอรรถแห่งอนิจลักษณะ อันสมเด็จพระพุทธรักสปลั้มมา สัมพุทธเจ้าประทานเทศนาไว้...”

(ผูก 1 หน้า เกา ด้านหน้า - หน้า ชู ด้านหน้า)

อีกตัวอย่างหนึ่งในเรื่อง บุรุษให้แผ่นกระดาน (ลำดับที่ 16) กล่าวถึงนางมณีเมขลา มาช่วยชีวิตบุรุษผู้มีความกตัญญู ที่มอบแผ่นกระดานให้แก่บุรุษอีกผู้หนึ่งที่กำลังจะจมน้ำ เพื่อ ตอบแทนคุณ ดังข้อความที่ว่า

“...ขณะนั้นนางมณีเมขลาเทพนารี ซึ่งอาศัยสิงสู่อยู่ในที่พระมหาสมุทร แลดูเห็นบุรุษอันจะจมน้ำ จึงคิดว่าบุรุษนี้เป็นสัปบุรุษ เป็นคนมีกตัญญู จึงมาโดยเร็วพลัน ยังบุรุษนั้นให้ข้ามถึงฝั่งโดยเร็วด้วยอานุภาพแห่งนางมณีเมขลา ... เมื่อนางมณีเมขลาเทพนารีกล่าวดังนี้แล้ว ก็ยังบุรุษทั้ง 2 นั้นให้บริโภคซึ่งอาหารอันเป็นทิพย์แล้ว ก็ให้ประดับด้วยเครื่องประดับอันเป็นทิพย์ แล้วก็ให้ไปถึงพระนครสาวัตถิ อันเป็นที่อยู่แห่งตนด้วยอานุภาพแห่งเทวดา...”

(ผูก 5 หน้า ญะ ด้านหน้า - หน้า ญะ ด้านหลัง)

อีกตัวอย่างหนึ่งเป็นการแสดงอิทธิฤทธิ์ของพฤกษเทวดา มาช่วยมนุษย์ ดังเช่น เรื่อง พระสรณตเถระเจ้า (ลำดับที่ 6) กล่าวถึง พฤกษเทวดา ลงมาช่วยสตรีที่เป็นน้องสาวให้รอดพ้นจากการถูกฆ่าโดยพี่ชายของสตรีผู้นั้น ดังข้อความที่ว่า

“...ขณะนั้นเทพยดาอันสิงสู่อยู่ในพฤกษพิมานในต้นไทร จึงมาคิดดำริแต่ในใจว่าสตรีเห็นปานจะนี้ ถ้าบุรุษผู้พี่ฆ่าให้ตายในที่นี้แล้ว เราก็จะไม่ได้ไปสู่ที่ประชุมแห่งเทวดาโดยแท้ คิดฉะนั้นแล้วจึงลงมาจากพฤกษพิมาน แปลงเปลี่ยนสรีรสนฐานเหมือนสามีมาคุกคามบุรุษนั้นให้ปลาสนาการหนีไปด้วยอำนาจแห่งตน ด้วยอานุภาพแห่งเมตตา แลอานุภาพแห่งกิริยาที่ระลึกถึงพระรัตนตรัย แล้วเทพยดานั้นก็กล่าววาจาประโลมใจแห่งสตรีภาพนั้นประกอบด้วยความยินดีว่า

ท่านจงอย่าได้กลัวเลย กล่าวดังนั้นแล้วก็ยกสตรีนับกับทั้งบุตรขึ้นสู่ยาน แล้วก็พาคนาไปสู่พระนครสาวัตถี ให้นอนอยู่ในศาลาริมพระทวารแห่งพระนครสาวัตถีในวันนั้นแล้ว ก็กลับไปยังพฤกษพิมาน”

(ผูก 3 หน้า ใจ ด้านหลัง – หน้า ใจ ด้านหน้า)

อีกตัวอย่างหนึ่งได้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องอิทธิฤทธิ์เทวดาอย่างเด่นชัดในเรื่องชนทั้งหลายที่อยู่ใกล้ท่าการวิระปฏน (ลำดับที่ 25) กล่าวถึงเหตุการณ์ที่อุบาสกสัมมาทิจิเห็นภาพวาดของคนมีฉาบทิจิ เป็นภาพพระพุทธรูปเจ้าหมอบไหว้พระอิศวร ซึ่งเป็นภาพที่ไม่เหมาะสม บรรดาอุบาสกสัมมาทิจิจึงสร้างกุศลต่าง ๆ แล้วขอให้เทวดาลงมาแก้ไขภาพวาด จากนั้นพระอินทร์จึงลงมาแก้ไขภาพวาดให้กลายเป็นภาพพระอิศวรกราบไหว้พระพุทธรูปเจ้า ดังข้อความที่ว่า

“...ในลำดับนั้น พวกอุบาสกทั้งปวงชวนกันบำเพ็ญทานสิ้น 7 วัน ... ชวนกันกระทำสักการบูชาแก่พระรัตนตรัย แล้วก็ร้องประกาศว่าบรรดาแต่เทพเจ้าทั้งหลายที่มีฤทธิ์มากมีอำนาจมากแลท้าวจตุมหาราชซึ่งผู้รักษาโลกนี้ จงสำแดงซึ่งภาวะแห่งข้าพเจ้าทั้งหลายเป็นอุปฐาก เป็นคนบำเรอแก่สมเด็จพระพุทธรูปเจ้า แลนับถือพระพุทธรูปพระธรรมพระสงฆ์ จงสำแดงรูปพระพุทธรูปองค์ให้ประเสริฐกว่าสรรพสัตว์ในโลกนี้ ... สมเด็จพระอินทร์จึงทรงอาวัชันการพิจารณา ก็ทรงทราบซึ่งประพฤติเหตุนี้ เห็นว่าพวกมีฉาบทิจิกระทำอาการอันพิสดาร ทำรูปพระพุทธรูปให้สถิตเบื้องต่ำกระทำอัญชลีแก่รูปท้าวมหัศหาครไม่ มีพระทัยสังเวชเพทนา จึงเสด็จลงมาจากดาวดึงส์พิภพ สมเด็จพระอินทร์ก็บันดาลด้วยเทวฤทธิ์ ให้แผ่นกระดานเขียนรูปพระมหิศรเทวราชมาชนบนนิ้วพระนวมแทบเบื้องพระบาทแห่งรูปสมเด็จพระผู้มีพระภาค...”

(ผูก 7 หน้า ๘๘ ด้านหน้า – ด้านหลัง)

ถึงแม้ว่าในเรื่องมธุรสวาหิณี ชมพู จะมีเรื่องที่แสดงถึงปาฏิหาริย์หรืออิทธิฤทธิ์ของเทวดา แต่ก็เป็นเรื่องที่ปรับเข้ามาตามคติทางพุทธศาสนา โดยมีพระอินทร์เป็นเทพสำคัญ

2.6 ความเชื่อเรื่องของวิเศษ

ตัวละครที่มีบุญบารมี มักจะมีของวิเศษเพื่อช่วยเหลือตัวละครในเหตุการณ์ต่าง ๆ นอกจากนี้ยังทำให้เนื้อเรื่องดำเนินไปได้อย่างน่าสนใจมากขึ้น

ของวิเศษที่ปรากฏในเรื่อง มธุรสวาหิณี ชมพู มีทั้งสิ่งที่เป็นวัตถุ และ สัตว์วิเศษ ดังปรากฏในเรื่อง นางพุดเทณี (ลำดับที่ 4) ของวิเศษในเรื่องนี้ คือ ม้าสินธพชาติ เป็นม้าที่เพาะได้ซึ่งพ่อค้าม้า ซึ่งเป็นบิดาบุญธรรมมอบให้นางพุดเทณี ดังข้อความที่ว่า

“...ถ้าแม่ประสงคซึ่งม้าตัวใด ก็จงนำม้ามานั้นไว้ตามแต่ใจประสงค์ ฝ่ายนางพุดเทณีนั่น ครั้นได้ฟังคำอัสวณิชาว์ดังนั้นก็ดีใจ แลดูไปก็เห็นอัสตรพาสัตว์หนึ่งเป็นสินธพชาติ จึงขอม้าสินธพนั้นไว้ ... เบื้องนางพุดเทณีนั่นเมื่อปฏิบัติม้าสินธพนั้นมา ก็อาจจะรู้ว่ามันนั้นอาจจะเพาะไปได้ภายหลัง จึงดำริในใจว่าม้าสินธพนี้เราได้ไว้เป็นสหายเพื่อจักทำการกุศล...”

(ผูก 2 หน้า ๘๖ ด้านหลัง – หน้า ๘๖ ด้านหน้า)

ภายหลังเมื่อโจรมาชุมนุมจับนางพุทเธณี ม้าสินธพก็ช่วยพานางพุทเธณีเหาะหนีไปได้ ดังข้อความที่ว่า

“...ราชบุรุษทั้งหลายที่ถือเพศเป็นโจรมาชุมนุมอยู่ในรัฐประเทศก็ติดตามมา นางพุทเธณีก็ให้สัญญาณแก่อศวราชแล้วก็ขับไป เวต ชเนตวา ม้าสินธพนั้นก็ยังคงกำลังให้บังเกิดแล้ว ก็โลดขึ้นไปในอากาศเวหา ปรีติติวา นางพุทเธณีขึ้นอยู่บนหลัง ไม่อาจตั้งตนให้ดำรงอยู่ได้ก็พลัดตกลงจากหลังสินธพพาซี จึงมีสุนทรวาทินว่า ดูกรสินธพท่านผู้เป็นบุตร เป็นที่รักท่านจงระลึกซึ่งอุปการะอันเรากะทำแก่ท่าน ต่ ปตนต ม้าสินธพได้ฟังดังนั้น จึงกลับมาโดยเร็วพลัน ยกขึ้นสู่หลังเป็นปรกติติดง่าแล้ว ก็พาเหาะไปยังที่อยู่แห่งนางพุทเธณี...”

(ผูก 2 หน้า เฒ ด้านหน้า)

อีกตัวอย่างหนึ่งในเรื่อง มหาหมันธาตุ (ลำดับที่ 8) กล่าวถึงของวิเศษ และสิ่งวิเศษที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับพระเจ้าหมันธาตุตัวละครเอกในเรื่องคือ แก้ว 7 ประการและราชฤทธิ์ 4 ประการของวิเศษที่สำคัญที่ช่วยให้พระเจ้าหมันธาตุเหาะขึ้นไปบนสวรรค์ คือ จักรแก้ว ซึ่งเป็นของวิเศษ 1 ในแก้ว 7 ประการ ดังข้อความที่ว่า

“ก็ครั้งนั้น ช่างขุนนั้นจุติจากเทวสถานลงมาบังเกิดเป็นพระราชโอรสแห่งพระเจ้าวรกัลยาณนั้น ทรงพระนามชื่อว่ามหาหมันธาตุกุมาร พระเจ้าหมันธาตุกุมารนี้ประกอบไปด้วยแก้ว 7 ประการ เกิดสำหรับบุญแลพระราชฤทธิ์ 4 ประการ ได้ผ่านสมบัติเป็นบรมจักรพรรตราธิราช มีอำนาจแผ่ไปในทิศทั้งสี่ เมื่อทอดพระเนตรดูอากาศวิธแล้วแลดับพระหัตถ์ ฝนแก้ว 7 ประการก็ปัดนาการตกลง ... พระองค์ก็เหาะขึ้นไปในอากาศ ด้วยยานภาพแห่งจักรแก้วกับด้วยราชบริษัทสรรพจตุรคณิศรเสนา เสด็จไปสู่จตุรมาหาราชิกาเทวโลก ... พระเจ้าหมันธาตุราชได้ทรงฟังดังนั้น จึงแกว่งซึ่งจักรแก้ว ๆ ก็พาเหาะขึ้นไปกับทั้งบริษัทซึ่งตามเสด็จมาบ้ายพระพักตร์ เฉพาะต่อพิภพดาวดึงส์”

(ผูก 3 หน้า ใจ ด้านหน้า – หน้า ใจ ด้านหลัง)

อีกตัวอย่างหนึ่ง กล่าวถึงของวิเศษที่เรียกว่า แก้วมณีจินดา หรือจินตามณี เป็นแก้วที่ให้ผลแก่เจ้าของตามใจนึก หรือแก้วสารพัดนึก ดังปรากฏในเรื่อง พราหมณ์สละชีวิตให้สหาย (ลำดับที่ 20) กล่าวถึงโสจพราหมณ์ไปเกิดเป็นเทวบุตร เห็นโสมทัตพราหมณ์ผู้เป็นสหายป่วยด้วยโรคผอมเหลือง จึงมอบแก้วจินตามณีให้ ดังข้อความที่ว่า

“...ครั้นนานมาวันหนึ่งโสจเทวบุตรนั้นพิจารณาดูสหายว่าจะอยู่เป็นสุขสบายหรือประการใด พิจารณาไป ๆ ก็แจ้งใจด้วยทิพยจักขุว่า โสมทัตพราหมณ์มีความทุกข์มากหนักหนา เพราะว่าโรคชานมีกายาประกอบไปด้วยโรคผอมเหลือง จึงคิดว่าแก้วมณีจินดานี้อาจจะยังมนุษย์ให้เสวยสมบัติในเทวโลกได้ เทวบุตรคิดฉะนี้แล้วก็ลงไปจากเทวโลก มายังที่อยู่แห่งโสมทัตพราหมณ์ ครั้นมาถึงแล้วจึงมีวาจาว่าดูกรสหาย เรายังจะให้แก้วแก่ท่าน แก้วอันนี้ชื่อว่าจินตามณีอาจจะให้ซึ่งสรรพสิ่งสมบัติอันบุคคลปรารถนา...”

(ผูก 6 หน้า รุ ด้านหน้า)

ผู้ที่สามารถครอบครองของวิเศษที่สามารถแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์นั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีบุญบารมีหรือเป็นผู้ที่เคยบำเพ็ญบุญกุศลต่าง ๆ เหตุที่ผู้รจนาแทรกเรื่องความเชื่อเรื่องของวิเศษในเนื้อหานั้น คงจะเป็นการโน้มน้าวใจเพื่อให้คนทำความดี หรือบำเพ็ญบุญกุศล ตามแบบอย่างของตัวละครในเรื่อง

2.7 ความเชื่อเรื่องยารักษาโรค

ในสมัยก่อนเมื่อมีการเจ็บป่วยเกิดขึ้นและวิชาการแพทย์ยังไม่เจริญก้าวหน้าเช่นในปัจจุบันมนุษย์สมัยนั้น มีวิธีการรักษาโรคหลายวิธีที่ได้ผลตามความเชื่อของกลุ่มชนแต่ละกลุ่ม และในปัจจุบันชนบางกลุ่มที่ยังมีชีวิตอยู่โดยอาศัยประเพณีดั้งเดิมก็ยังคงใช้วิธีการรักษาโรคในลักษณะดั้งเดิมอยู่ นอกจากนั้นโรคบางอย่าง วิธีการรักษาในปัจจุบันก็ไม่สามารถแก้ไขได้ มีบางคนลองกลับไปรักษาด้วยวิธีการดั้งเดิม แล้วกลับหายเป็นปกติก็มี ความเชื่อเกี่ยวกับการรักษาโรคจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจ และน่าศึกษาอย่างยิ่ง¹³

ในเรื่องมธุรสวาหิณี ชมพู กล่าวถึงการรักษาโรคด้วยยาที่เป็นสมุนไพร ซึ่งถือเป็นภูมิปัญญาของคนในอดีตที่ได้สืบทอดกันเรื่อยมา ดังเช่นในเรื่อง มารุตพราหมณ์ (ลำดับที่ 18) ตอนที่มารุตพราหมณ์เดินทางไปพบสุนัขเป็นโรคเรื้อน ก็รักษาด้วยสมุนไพร โดยใช้เครื่องเซานิล วัลลียักษ์กับน้ำส้ม แล้วให้สุนัขกิน ดังข้อความที่ว่า

“เมื่อคมนาคมมาถึงท่ามกลางมรรคา ก็เห็นสุนัขตัวหนึ่งเป็นโรคเรื้อน ประกอบไปด้วยความเดือดร้อน นอนอยู่ในศาลาอันหนึ่ง มารุตพราหมณ์จึงขยำเครื่องเซานิลวัลลียักษ์กับน้ำส้ม แล้วจึงให้สุนัขนั้นดื่มกิน ครั้นสุนัขดื่มกินแล้วก็มิโรคนั้นอันตรธาน แล้วก็มิสรุสสันฐานเป็นปกติ”

(ผูก 5 หน้า ฎี ด้านหน้า – ด้านหลัง)

อีกตัวอย่างหนึ่งในเรื่อง อุบาสกประกอบไปด้วยศรัทธา (ลำดับที่ 27) กล่าวถึงการรักษาอาการลมในท้อง โดยดื่มสัปปี (เนยใส) ดังข้อความที่ว่า

“เมื่อสำเภามาถึงท่ามกลางมหาสมุทรก็บังเกิดอุทรวาตลมในท้อง เกิดขึ้นเบียดเบียนพระมหาเถระ ๆ ก็ได้เสวยทุกขเวทนา ต่ ทิสฺวา พระภิกษุทั้งหลายได้เห็นพระมหาเถระเจ้า มีลมเบียดเบียนให้ปราศจากความสบาย ระส่ำระสายด้วยวาตพาธจึงได้ถามว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า โรคนี้บังเกิดแก่พระผู้เป็นเจ้าย่อมระงับไปด้วยเภสัชดังฤๅ พระมหาเถระเจ้าจึงมีเถรวาจาว่า ตูกรอาวโสทั้งหลายโรคอุทรวาตนี้ยังเกิดมีแต่ในกาลก่อนนั้น ครั้นได้ฉันสัปปีแล้วโรคนี้ก็อันตรธาน... จึงนำไปถวายพระมหาเถระเจ้า ๆ ก็ฉันสัปปีนั้นมาตรวจพอดฉันแล้ว โรคลมอันเบียดเบียนพระมหาเถระก็อันตรธาน”

¹³ กิ่งแก้ว อรรถาการ และธนรัชฎ์ ศิริสวัสดิ์. “ความเชื่อ” เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาไทย 8 (คติชนวิทยาสำหรับครู) หน่วยที่ 8-15, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2531), หน้า 680.

(ผูก 8 หน้า เฌา ด้านหลัง – หน้า ณ ด้านหน้า)

ส่วนอีกตัวอย่างหนึ่งเป็นความเชื่อเรื่องยารักษาโรคที่ว่า น้ำผึ้งสามารถรักษาวัณโรคได้ ดังเช่นในเรื่อง พ่อค้าขายน้ำผึ้ง 3 คนพี่น้อง (ลำดับที่ 38) ดังข้อความว่า

“...ในเมืองพาราณสี ในสมัยครั้งนั้นมีพระปัจเจกโพธิองค์หนึ่งอยู่ในเขาคันธมาศ มีวัณโรคบังเกิดในกาย กาลครั้งนั้นมีพระปัจเจกโพธิองค์หนึ่งรู้ว่าความสบายจะบังเกิดมีด้วยได้ฉันทน้ำผึ้ง ได้ฉันทน้ำผึ้งแล้ววัณโรคก็อันตรธานหาย...”

(ผูก 11 หน้า ผา ด้านหน้า – ด้านหลัง)

หนังสือรวมนิทานเรื่องมธุรสวาหิณี ชมพู ได้แสดงให้เห็นถึงความคิด ความเชื่อ ของคนในสังคมได้อย่างดี สะท้อนให้เห็นความเชื่อในด้านต่าง ๆ ทำให้ทราบว่าคนในอดีตมีความเชื่ออย่างไร ซึ่งความเชื่อบางประเด็น เช่น ความเชื่อเรื่องยารักษาโรค แสดงให้เห็นภูมิปัญญาชาวบ้านอันชาญฉลาดของคนในอดีต ซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากบรรพชน จนกลายมาเป็นความเชื่อในแง่ต่าง ๆ ที่น่าสนใจ

3. ประเพณี

ประเพณี คือสิ่งที่นิยมถือประพฤติปฏิบัติสืบ ๆ กันมาจนเป็นแบบแผน ขนบธรรมเนียมหรือจารีตประเพณี¹⁴ พระยาอนุมานราชธนได้ให้ความหมายของคำว่า ประเพณีไว้ว่า “ประเพณี คือ ความประพฤติที่ชนหมู่หนึ่งอยู่ในที่แห่งหนึ่งถือเป็นแบบแผนอย่างเดียวกันและสืบต่อมานาน ถ้าใครในหมู่ประพฤติออกนอกแบบ ก็ผิดประเพณี หรือผิดจารีตประเพณี”¹⁵

นอกจากนี้พระยาอนุมานราชธนได้กล่าวถึงประเภทของประเพณีอันได้แก่ จารีตประเพณี ขนบประเพณี และธรรมเนียมประเพณี ไว้ดังนี้

“ประเพณีที่สังคมถือว่า ถ้าใครในสังคมฝ่าฝืนหรือดเว้นไม่กระทำตามก็เป็นผิด และเป็นชั่ว เรียกว่า จารีตประเพณี”¹⁶

“ขนบประเพณี คือประเพณีที่สังคมประพฤติสืบ ๆ ต่อกันมา จนลงรูปเป็นระเบียบแบบแผนขึ้น”¹⁷

¹⁴ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525, หน้า 507.

¹⁵พระยาอนุมานราชธน, วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของไทย (พระนคร : คลังวิทยา, 2514), หน้า 37.

¹⁶เสฐียรโกเศศ และนาคะประทีป, ลัทธิธรรมเนียมและประเพณีไทย (พระนคร : บรรณาการ, 2508), หน้า 58.

¹⁷เสฐียรโกเศศ, สารานุกรม (กรุงเทพฯ : บรรณาการ, 2516), หน้า 153.

“ประเพณีที่สังคมถือว่าเป็นเรื่องธรรมดาสามัญ ไม่ถือว่าเป็นผิดศีลธรรม เป็นแต่กันยมนกันว่าควรประพฤติ หากได้มีใครได้รับแต่งตั้งให้วางเป็นระเบียบขึ้นไว้ไม่ เป็นแต่เห็นดีกันยมนประพฤติตาม ๆ กัน หรือได้รับอบรมสั่งสอนกันมาอย่างสมบัติผู้ดี และมักประพฤติกันในวงหรือชั้นแห่งสังคม เรียกว่า ธรรมเนียมประเพณี”¹⁶

จากความหมายของประเพณีที่กล่าวมานั้น สรุปได้ว่า ประเพณี คือระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติที่เห็นว่าดี และถูกต้อง ซึ่งเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ในสังคม และนิยมประพฤติปฏิบัติสืบต่อ ๆ กันมา

เมื่อพิจารณาเนื้อหาของนิทานในเรื่อง มธุสวาหินี ชมพู จะเห็นได้ว่า ผู้จนได้สอดแทรกความรู้เกี่ยวกับประเพณีในยุคสมัยนั้น ๆ เอาไว้ ดังนี้

3.1 การตั้งชื่อ

การตั้งชื่อให้กับบุคคลนั้นเป็นสิ่งสำคัญ นอกจากชื่อจะเป็นคำที่ตั้งขึ้นสำหรับเรียกบุคคลแล้ว บางสังคมเชื่อเรื่องความเป็นสิริมงคลแก่เจ้าของชื่อ สำหรับหลักเกณฑ์การตั้งชื่อที่ปรากฏในเรื่อง มธุสวาหินี ชมพู แบ่งออกเป็น การตั้งชื่อโดยถือเอาเหตุการณ์หรือสถานที่ที่เกิดขึ้นขณะนั้น และการตั้งชื่อโดยพิจารณาจากรูปร่างหน้าตาของทารก ดังนี้

3.1.1 การตั้งชื่อโดยถือเอาเหตุการณ์หรือสถานที่ที่เกิดขึ้นขณะนั้น
การตั้งชื่อลักษณะนี้ตั้งปรากฏในเรื่อง นางกาญจนเทวี (ลำดับที่ 14) กล่าวถึงตอนที่นางกาญจนเทวี ประสูติ มีฝนแฉ้วตกในเทวบุตรนคร กษัตริย์, อำมาตย์ และราชบุโรหิต จึงตั้งชื่อว่า กาญจนเทวี ดังข้อความที่ว่า

“เมื่อวันประสูตินั้นบังเกิดมีฝนแฉ้วตกลงในเทวบุตรนครทั้งสิ้น เหตุตั้งนั้นสมเด็จพระบรมนรินทร์ กับอำมาตย์ราชบุโรหิตาจารย์จึงถวายพระนามพระราชบุตรี ให้ชื่อว่านาง กาญจนเทวี”

(ผูก 5 หน้า ๕๖ ด้านหน้า)

นอกจากนี้ยังปรากฏในเรื่อง พ่อค้าขายน้ำผึ้ง 3 คนพี่น้อง (ลำดับที่ 37) กล่าวถึงตอนที่พระนางสุนนราชเทวี อัครมเหสีของพระสุนนราชกุมาร ประสูติพระโอรส โดยมีเทวดาประจำต้นไทรช่วยเหลือ จึงตั้งชื่อพระโอรสว่า พระนิโครธกุมาร คำว่านิโครธนี้แปลว่าต้นไทร ดังตามสถานที่ที่ประสูติ และเทวดาที่สถิตบนต้นไทรอภิบาล ดังข้อความว่า

“...พระสุนนราชเทวีได้ฟังสุนทรวาทิเทพดาร้องเรียกฉะนั้น จึงเข้าไปใกล้ต้นไทรเทพดานั้นจึงนิมิตศาลาอันหนึ่งให้ด้วยอาณูภาพแห่งตน นิมิตศาลาแล้วจึงกล่าววาจาว่า ดูกรพระราชเทวี ๆ จงอยู่ในศาลานี้ พระสุนนราชเทวีก็เข้าไปอาศัยในศาลา แล้วพระนางก็ประสูติพระราช

¹⁶ เสฐียรโกเศศ และนาคะประทีป, ลัทธิธรรมเนียมและประเพณีไทย, หน้า 58.

โอรส ในวันเข้าไปในศาลา จึงให้พระนามพระราชโอรสนั้นชื่อว่าพระนิโครธกุมาร เหตุว่าเทพดาสิงสู่อยู่ในต้นไทรอภิบาลบำรุงรักษา...”

(ผู้ 11 หน้า ใผ ด้านหน้า)

3.1.2 การตั้งชื่อโดยพิจารณาจากรูปร่างหน้าตาของทารก

การตั้งชื่อลักษณะนี้ จะตั้งตามลักษณะเด่นของทารก ดังเช่นเรื่องวิสมโลมกุมาร (ลำดับที่ 13) ตอนที่ พระวิสมโลมกุมารประสูติ ผมไม่เสมอกัน พระบิดา พระประยูรวงศ์ และราชบุโรหิตจึงตั้งชื่อว่า วิสมโลมกุมาร ดังข้อความที่ว่า

“ครั้นพระราชกุมารนั้น อยู่ในครรภ์พระชนนี พอครบกำหนดแล้ว พระราชเทวีก็ประสูติพระกุมารนั้น พระกุมารนั้นมีพระเกศา ณ เบื้องเศียรปมได้เสมอกัน เพราะเหตุตั้งนั้น สมเด็จพระบิดา แลพระประยูรวงศ์แลญาติแลราชบุโรหิตเป็นต้น จึงให้นามพระกุมารนั้น ให้ชื่อว่าวิสมโลมกุมาร”

(ผูก 4 หน้า ฌ ด้านหลัง – หน้า ฌ ด้านหน้า)

อีกตัวอย่างหนึ่งในเรื่อง นางกุมาริสวรรณติลกา (ลำดับที่ 32) กล่าวถึงตอนที่นางสวรรณติลกาเกิดมามีทองเจิมที่หน้าผาก มารดาและบิดาจึงตั้งชื่อว่า สวรรณติลกา ซึ่งหมายถึงทองที่เจิมที่หน้าผาก ดังข้อความที่ว่า

“กิริยานางกุมารีนั้น คลอดจากครรภ์มารดาแล้ว มารดาบิดาจึงให้ชื่อว่า นางสวรรณติลกา เพราะว่ามีระหวางแห่งหน้าเจิมด้วยทอง”

(ผูก 9 หน้า ไท ด้านหลัง)

3.2 มหรสพและการสมโภช

เมื่อมีพิธีมงคลต่าง ๆ มักจะมีการฉลองด้วยการสมโภช พร้อมทั้งพิธีต่าง ๆ ในเรื่องมธุรสวาทีนี้ ชมพู ได้กล่าวถึงการสมโภชไว้ในเรื่อง นางกาญจนเทวี (ลำดับที่ 14) ตอนที่ชาวเมืองเทวบุตรนครจัดพิธีฉลองบาตร โดยจัดแต่งราชรถแห่บาตรของพระพุทธเจ้า แล้วนำมาไว้ในมณฑปกลางพระนครเพื่อสมโภชเป็นเวลา 7 วัน ดังข้อความว่า

“ในเทวบุตรนครนั้น มนุษย์ทั้งหลายชวนกันกระทำหังสนาการเล่นมโหรีสพการฉลองซึ่งบาตรอันเป็นเครื่องบริโภคแห่งองค์สมเด็จพระพุทธบุรุษราชี ฝ่ายชาวพระนครเทวบุตรบุรินัน ต่างคนก็ยินดี จึงพากันกระทำวิธีเล่นการนักขัตฤกษ์ฉลองบาตร ก็ครั้งนั้นสมเด็จพระมกษัตริย์ อันเสวยราชสมบัติในเทวบุตรนครนั้นให้ราชบุรุษระดับราชรถแก้ว แล้วให้ประดับด้วยเครื่องประดับรดแล้วไปด้วยม้าสินธพ ให้เทียมไปด้วยม้าสินธพ 4 ตัว มีรัศมีแห่งสกลกายเหมือนสีแห่งดอกโกมุทแล้วให้ราชบุรุษมีศิลปศาสตร์อันศึกษา ประดับประดาซึ่งบาตรอันเป็นเครื่องพุทธบริโภคของพระพุทธเจ้าผู้ทรงสวัสดิภาค แล้วก็ให้ยกขึ้นสู่ล้าไม้ไผ่ สูงประมาณได้ 80 ศอก อันประดับด้วยแก้วเจ็ดประการ ครั้นตั้งล้าไม้ไผ่นั้นเป็นรถยนต์สำเร็จแล้ว จึงประดับซึ่งพระนครของพระองค์ประดุจดั่งนครแห่ง

เทวดา แล้วให้ยกขึ้นซึ่งธงชัยแลผืนผ้าแล้วให้ตั้งไว้ซึ่งเสาระเนียด แลหมอน้ำตั้งเป็นระเบียบ แลแขวนไว้ซึ่งพวงมาลาแล้วให้ราชบุตรให้ขับม้าสินธพชักราชนครกระทำประทักษิณพระนครโดยตติยวาร แล้วให้นำมาไว้ในมรทปอันอลังการด้วยแก้ว อันนายช่างตกแต่งเป็นอันดีในที่ท่ามกลางพระนคร แล้วก็ให้สมโภชประมาณ 7 วัน ก็ในวันคาร์บ 7 นั้น จึงให้มีพระสัทธรรมเทศนา”

(ผูก 5 หน้า โฉม ด้านหน้า – ด้านหลัง)

3.3 การสืบราชสมบัติ

ประเพณีการสืบต่อราชสมบัติ เป็นประเพณีที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในประเทศที่มีระบบการปกครองแบบมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข เนื่องจากการคัดเลือกบุคคลมาเป็นผู้นำ จะต้องเป็นที่ยอมรับของคนส่วนมาก ในเรื่อง มธฺรสุวาทินี ชมพู กล่าวถึงประเพณีการสืบราชสมบัติ 2 ลักษณะ ดังนี้

3.3.1 การสืบราชสมบัติต่อจากพระราชบิดา

เป็นการสืบต่อราชสมบัติตามประเพณี หลังจากกษัตริย์สวรรคต อำมาตย์จะจัดพิธีราชาภิเษก เพื่อแต่งตั้งพระราชโอรสเป็นกษัตริย์ ดังปรากฏในเรื่อง ธรรมโศคนทก (ลำดับที่ 1) กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนที่พระเจ้าพาราณสีสวรรคตแล้ว อำมาตย์จึงจัดพิธีราชาภิเษกธรรมโศคนทก-กุมารเป็นกษัตริย์สืบราชสมบัติต่อจากพระราชบิดา ดังข้อความว่า

“ครั้นจำเนียรกาลนานมา สมเด็จพระเจ้าพาราณสีซึ่งเป็นพระราชบิดา เสด็จดับขันธสวรรคต หม่อมอำมาตย์ทั้งหลายจึงอภิเษกพระบรมโพธิสัตว์ ให้เสวยราชสมบัติแทนพระราชบิดา พระองค์ก็ทรงอิสริยาภิตีเสวยมโหสิริยศสมบัติ บริบูรณ์ไปด้วยสัตยพิธรัตนสรรพโภค”

(ผูก 1 หน้า กุ ด้านหน้า – ด้านหลัง)

3.3.2 การคัดเลือกกษัตริย์โดยการเสี่ยงทายด้วยราชรถ

ถ้าหากว่าหลังจากกษัตริย์สวรรคตแล้วไม่มีพระราชโอรสสืบราชสมบัติ บรรดาอำมาตย์และปุโรหิตก็จะทำพิธีเสี่ยงทาย โดยตกแต่งราชรถเทียมม้าพร้อมด้วยเครื่องทรง เพื่อเสี่ยงทายหาบุคคลมาเป็นกษัตริย์ หากผู้ใดมีบุญวาสนาจะได้เป็นกษัตริย์ ราชรถเสี่ยงทายจะไปทำทักษิณาวรรตหรือหยุดอยู่ที่บุคคลนั้น แล้วจะได้ทำพิธีราชาภิเษกเป็นกษัตริย์ครองราชสมบัติสืบต่อไป

ดังตัวอย่างในเรื่อง พระเจ้านันทราช (ลำดับที่ 11) หลังจากพระเจ้าพาราณสีสวรรคต ก็ไม่มีพระราชโอรสสืบต่อราชสมบัติ บรรดาอำมาตย์จึงจัดราชรถเสี่ยงทาย หากกษัตริย์มาครองราชสมบัติราชรถก็ทำประทักษิณรอบนันทกุมาร นันทกุมารจึงได้เป็นกษัตริย์ ดังข้อความที่ว่า

“...ก็กาลครั้งนั้น พระเจ้าพาราณสีสิ้นพระราชชนมายุสังขารกำหนดนับได้ 7 วันเช้าวันนั้น ฝ่ายหม่อมอำมาตย์ทั้งหลายมีพราหมณ์ปุโรหิตเป็นต้น ก็กระทำณาปนกิจปลงพระศพสมเด็จพระบรมกษัตริย์แล้วจึงนั่งประชุมพร้อมกันในหน้าพระลาน แล้วจึงปรึกษากันว่า ดูกรท่านทั้งหลาย บรมกษัตริย์ของเรานี้มีแต่พระราชบุตรอยู่องค์เดียว หากพระราชโอรสมิได้ อราก็ ชื่อว่าราชสมบัติแล้ว ถ้าแล้วปราศจากราชบรมกษัตริย์อันทรงมโหสิวรรค ก็ไม่ตั้งอยู่ได้ ย่อมจะถึงซึ่งความฉิบหาย ก็นี้

แล้วเราท่านทั้งหลายจงพร้อมใจกันเถิด เราจะเสี่ยงทายราชรถไปแสวงหาซึ่งบรมกษัตริย์ จะได้เสวยสมบัติพอจะได้จำเริญไป ปรีชากันตั้งนั้นแล้ว ก็เห็นพร้อมกันจึงจัดแจงตกแต่งเทียมราชรถด้วยม้าสินธพพาชี 4 ตัว มีสกลอินทรี มีรัศมีตั้งดอกปทุม ประดับด้วยเศวตฉัตรพรรณชาวบริสุทธ์ แล้วใส่ซึ่งเครื่องราชกกุธภัณฑ์ทั้ง 5 มีบวรเศวตฉัตรเป็นประธาน ต่างก็กระทำความสัจจาธิษฐานแล้ว ก็ปล่อยบุษราชรถไปในเบื้องหน้า ในภายหลังนั้นให้ประโคมดุริยดนตรีทั้ง 5 ประการ ... ฝ่ายบุษราชรถนั้นก็เข้าไปในที่ใกล้แห่งมณฑลสิลาบัตติ กระทำประทักษิณพระนันทกุมาร กระทำอาการอันกระเกรียมประหนึ่งว่าจะคอยรับก็เหมือนกัน... ถ้ากระนั้นเราจะรับเสวยซึ่งราชสมบัติ เมื่อพระนันทกุมารตรัสตั้งนั้น อำมาตย์ทั้งหลายมีพราหมณ์ปุโรหิตเป็นประธานจึงให้กระทำซึ่งมณฑลที่จะอภิเชก...”

(ผูก 4 หน้า ไซ ด้านหน้า – หน้า ไซ ด้านหลัง)

3.4 การสร้างสุปเจดีย์

การสร้างสุปเจดีย์เป็นที่ประดิษฐานพระธาตุเพื่อกราบไหว้บูชา การนบบูชาพระธาตุจึงเสมือนกับการนบบูชาองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว แต่พระธาตุของพระองค์ยังคงมีอยู่เป็นสัญลักษณ์แห่งการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนา และเป็นสัญลักษณ์แห่งความบริสุทธิ์ของธรรม¹⁹

ประเพณีการสร้างสุปเจดีย์ปรากฏในเรื่อง พระบาทปฐิธธาต (ลำดับที่ 23) กล่าวถึงพระชีณาสพองค์หนึ่งจาริกไปเมืองปัจจันตนคร พบกับอุบาสกผู้นับถือพระรัตนตรัยนิมนต์ไปรับบิณฑบาตและสร้างบรรณศาลาถวาย พระชีณาสพก็สร้างพระเจดีย์บรรจุตั้งรอง พระบาทพระพุทธรูป เพื่อเป็นที่สักการะบูชา ดังข้อความว่า

“ฝ่ายพระชีณาสพเถรเจ้า เมื่อมาอยู่ในที่นั้นเป็นที่สบายจึงกระทำทรายให้เป็นกองแล้วจึงบรรจุตั้งรองพระบาทสมเด็จพระพุทธรูปเป็นเจดีย์ กระทำไว้เป็นที่ไหว้ที่สักการะบูชา บูชาด้วยดอกไม้แลของหอมเป็นต้น เป็นนิจทุกวันมา”

(ผูก 6 หน้า ติ ด้านหน้า – ด้านหลัง)

อีกตัวอย่างหนึ่งกล่าวถึงมนุษย์ในชมพูทวีปร่วมกันสร้างพระสุป เพื่อบรรจุพระบรมธาตุสุปสร้างด้วยอิฐเงิน และอิฐทอง ดังปรากฏในเรื่อง หมองู (ลำดับที่ 5) ข้อความว่า

“ครั้งนั้นมนุษย์นกรทั้งหลาย ซึ่งมีปรกติอยู่ในชมพูทวีปนี้ทั้งสิ้น มาสนับบาตประชุมพร้อมกันแล้ว จึงกระทำแผ่นอิฐ แล้วไปด้วยทองแลเงิน อิฐแต่ละแผ่น ๆ นั้นควรราคาได้โกฏิหนึ่งเป็นประมาณ เพื่อจะก่อให้ภายนอก อิฐแต่ละแผ่น ๆ ที่จะก่อในภายในนั้น มีราคาได้ 8 โกฏิ แล้ว

¹⁹สุภาพรรณ ณ บางช้าง, ขนบธรรมเนียมประเพณี : ความเชื่อและแนวการปฏิบัติในสมัยสุโขทัยถึงสมัยอยุธยาตอนกลาง (กรุงเทพฯ : สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535), หน้า 167.

จึงกระทำใบสวดด้วยมโนศิลา มีสีดั่งสีทอง แล้วจึงก่อเป็นสถูปสูงได้โดยชนหนึ่งบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ครั้นก่อพระสถูปสำเร็จแล้ว จึงกระทำสักการบูชาเป็นอันมาก”

(ผูก 2 หน้า ไข ด้านหลัง-หน้า ไข ด้านหน้า)

3.5 การไปนมัสการพระมหาโพธิ์

พระมหาโพธิ์ คือต้นโพธิ์ที่พระพุทธเจ้าประทับนั่งได้ตรัสรู้ที่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ถือเป็นต้นไม้ที่สำคัญทางพุทธศาสนา และเป็นสิ่งเคารพบูชาแทนพระพุทธเจ้า

ประเพณีการไปนมัสการพระมหาโพธิ์ ปรากฏในเรื่อง หนังกำพร้าว (ลำดับที่ 33) ตอนที่พระภิกษุทั้งหลายจะไปนมัสการพระมหาโพธิ์ ระหว่างทางพบหนังกำพร้าวจึงกล่าวถึงความสำคัญ of พระมหาโพธิ์ และอานิสงส์ของการบูชาพระศรีมหาโพธิ์ ดังข้อความที่ว่า

“...พระองค์ได้ตรัสแก่พุทธภูมิประเพณี ณ ภายใต้วงไม้พระมหาโพธิ์พุทธคยาในเทวตถาแลนาครุทมนุชยันิกรทั้งหลาย พวกกันไปนมัสการบูชา อาตมาทั้งหลายนี้มีจิตปรารถนาจะไปนมัสการซึ่งพระมหาโพธิ์นั้นแล ไม้มหาโพธิ์นั้นย่อมตั้งอยู่เป็นปรกติดี เป็นที่นมัสการกระทำสักการบูชาแล้วแลตั้งปณิธาน เปรียบปานประหนึ่งว่าแก้วมณีโชติ โย นโร อธิ ปุเชสิ นรชาติ สรรพสัตว์ จำพวกใดมีจิตโสมนัสปรามิทยได้บูชาพระมหาโพธิ์ในปัจจุบันชาตินี้ ... แล้วได้ตั้งปณิธานความปรารถนาอันใด พระมหาโพธิ์นั้นย่อมให้สำเร็จความปรารถนาทุกสิ่งทุกประการ...”

(ผูก 9 หน้า ๔๕ ด้านหน้า - ด้านหลัง)

อีกตัวอย่างหนึ่งในเรื่อง โพธิราชกุมาร (ลำดับที่ 39) กล่าวถึงพระราชบิดาของ โพธิราชกุมารเสด็จไปนมัสการพระมหาโพธิ์ทุกวัน เมื่อโพธิราชกุมารสงสัยพระราชบิดาจึงกล่าวถึงความสำคัญของพระมหาโพธิ์ว่า พระพุทธเจ้าเคยประดิษฐานที่พระมหาโพธิ์ ผู้ที่สักการบูชาพระมหาโพธิ์จะมีอายุยืน มีกำลัง มีความสุข ดังข้อความที่ว่า

“...พระปรมาพุทธาภิเษกสัมโพธิญาณ เป็นองค์อาจารย์แก่สัตว์นิกร... ยังประดิษฐานแต่ที่โพธิ์ประเทศ คือควงไม้พระมหาโพธิ์ ... บุคคลผู้ใดกระทำอัญชลีสักการบูชาซึ่งไม้มหาโพธิ์ด้วยจิตอันปรามิทยเลื่อมใสศรัทธา จะมีชนวรรษาอายุยืนนาน มีกำลังวังชากล้าหาญประกอบด้วยสุขในกายแลจิต พระมหาโพธิ์นี้บุคคลควรจะบูชา...”

(ผูก 12 หน้า มุ ด้านหน้า - ด้านหลัง)

ประเพณีที่ปรากฏในมธุรสวาทีนี้ ชุมพูนี ผู้เขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงการประพฤติปฏิบัติของคนในสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี จากเนื้อเรื่องที่สะท้อนความเป็นอยู่ของคนในสังคมที่แสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ที่สอดแทรกอยู่ในเนื้อหาของนิทานแต่ละเรื่อง ทำให้ชนรุ่นหลังได้ทราบประเพณีในอดีตได้อย่างเด่นชัด

4. คติธรรมและหลักคำสอน

คติธรรม คือวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักในการดำเนินชีวิต ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่องของจิตใจ และได้มาจากศาสนา²⁰ คติธรรม คือธรรมที่เป็นแบบอย่าง²¹ คำสอนที่เป็นคติธรรม จึงหมายถึง คำสอนที่เป็นแบบอย่าง เป็นข้อคิดในการปฏิบัติ เพื่อให้เกิดผลดีต่อตนเองและสังคมโดยรวม²²

เรื่องมธุรสวาหินีเป็นหนังสือรวมนิทานทางพุทธศาสนา ซึ่งจัดอยู่ในประเภทนิทานอุทาหรณ์ ที่สอดแทรกคติธรรมและคำสอนต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่ใช้เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตน

คติธรรมและหลักคำสอนที่ปรากฏในเรื่อง มธุรสวาหินี ชมพู มีดังนี้

4.4.1 สอนให้สร้างกุศล

คำว่า “กุศล” แปลตามศัพท์ว่า ฉลาด ชำนาญ สบาย เอื้อหรือเกื้อกูล เหมาะ ดีงาม เป็นบุญ คล่องแคล่ว ตัดโรคหรือสิ่งชั่วร้ายที่น่ารังเกียจ²³ การสร้างกุศลในเรื่อง มธุรสวาหินี ชมพู มักจะเน้นในเรื่องการทำบุญให้ทาน ส่วนท้ายของนิทานแต่ละเรื่องนั้น ผู้รจนาก็กล่าวถึงผลของกุศลเพื่อโน้มน้าวใจให้ปฏิบัติตาม ดังข้อความต่อไปนี้ ที่กล่าวถึงการสร้างกุศลโดยให้ทาน จะส่งผลให้ไปเกิดในสุคติ ดังนี้

“โภ สาธโร ดูกทานทั้งหลายผู้เป็นสัปบุรุษอันจำเริญ อติตรณยา แต่สตรีภาพอันตั้งอยู่ในปฐมวัย ก็ย่อมไปสู่สวรรค์ เพราะได้ก่อกองการกุศลมีให้ทานเป็นต้น มีนางพุดธนีเป็นเยี่ยงอย่างมาฉะนี้ นรชนทั้งหลายเมื่อปรารถนาซึ่งมหันตบุญราศีอันใหญ่ยิ่ง ก็พึงกระทำสิ่งอันเป็นกุศลเป็นต้นว่าให้ทาน ครั้นไปในปราปรกาลก็จะได้ส่วยผล คือจะยังตนให้ไปบังเกิดในสุคติ คือดำเนินแห่งปฏิสนธิอันดี”

(ผูก 2 หน้า เฆ ด้านหลัง – หน้า ไผ ด้านหน้า)

อีกตัวอย่างหนึ่งสอนเรื่องการทำทานว่า ควรให้ทานตามกำลังทรัพย์ที่ตนมี คือมีน้อยก็ให้น้อย มีมากก็ให้มาก และกล่าวถึงผลของการให้ทานเพื่อโน้มน้าวใจว่า ทรัพย์จะเพิ่มมากขึ้นเพราะอิทธิฤทธิ์ของเทวดา ดังนี้

²⁰กรมการวัฒนธรรม, “วัฒนธรรมภาคปฏิบัติ คติธรรม เนติธรรม วัตถุธรรม สหธรรม,” แนวการศึกษาวัฒนธรรมภาคปฏิบัติ (พระนคร : สำนักงาน ก.พ. ในพระบรมมหาราชวัง, 2498), หน้าคำนำ.

²¹ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525, หน้า 165.

²²วิเชียร ณ นคร, “จริยธรรมและคติธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมลายลักษณ์ของภาคใต้,” สัมมนาวิชาการวรรณกรรมภาคใต้จากหนังสือชุด (ม.ป.ท., 2528), หน้า 4.

²³พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2531), หน้า 164.

“เอน์ หิ นารเนน แลบุคคลประกอบด้วยศรัทธา มีจิตเจตนามั่นในสันดาน ได้กระทำทานเป็นอันบริจาคนสิ้นทรัพย์แล้ว ยังมิได้สละเสียซึ่งบริจาค ภายหลังก็ประกอบด้วยทรัพย์เป็นอันมากด้วยอำนาจเทวดา เหตุตั้งนั้นนักปราชญ์ผู้มีปรีชา ประราณจะให้ประกอบไปด้วยสมบัติแล้วอย่าพึงละเสียซึ่งทาน สติเทยยธมเม เมื่อไทยธรรมวัตถุทานมีอยู่แล้ว มีน้อยให้ตามน้อย มีมากก็ให้ตามมาก มิให้เศร้าหมอง แลของอันประณีตก็พึงบริจาคโดยสมควรแก่สติแลกำลังทานesu ปมาณภาวํ พึงรู้ประมาณในทานที่ตนจะพึงให้ ถึงมาตรว่าทรัพย์จะสิ้นไปก็จะบังเกิดมากขึ้นด้วยอำนาจเทวดา”

(ผูก 11 หน้า ผ ด้านหน้า - หลัง)

นอกจากการให้ทานแก่บุคคลทั่วไปแล้ว ผู้รจนายังเน้นเรื่องการให้ทานแต่ผู้มีศีล ได้แก่ พระภิกษุสงฆ์ และกล่าวว่าการให้ทานแต่ผู้มีศีลจะได้ผลบุญมาก ดังข้อความที่ว่า

“...อธิบายความตามพระคาถาว่า บุคคลอันประกอบไปด้วยศรัทธา อตถุหา สาสมํ ถึงซึ่งวัตถุทานของอาตมาประมาณน้อยเท่าเมล็ดพันธุ์ผักกาด แลได้ให้แก่ท่านผู้มีศีลแล้ว ก็ย่อมประกอบไปด้วยผลเป็นอันมากประมาณปมิได้ อุปมาเสมือนหนึ่งพืชชนแห่งต้นไทร ย่อมมียานแลรากอันหยั่งลงไปในที่ไกล ก็แลบุคคลอันมีศีลนั้นไซ้ อุปมาดังที่อันเย็นย่อมบังเกิดผลแห่งพืชชนทั้งปวง ถึงบุคคลจะทานน้อยก็ได้ผลมาก ปณฺธิโต เหตุตั้งนั้นบัณฑิตชาติ อย่าพึงประมาทซึ่งกุศลราศีว่า อาตมากระทำน้อยเท่านี้จะได้ผลเมื่อไร เราจะได้เสวยแห่งผลกุศลนี้ที่ไหน จิตเต ปสนนฺมหิ ครั้นเมื่อจิตเลื่อมใสแล้วก็ย่อมนำมาซึ่งผลแห่งบุคคลเป็นทายกย่อมจะยังทายกให้ได้เสวยสุขสันกาลช้านาน ...ฯ ตุมฺเหว โภณฺโตฯ ดูกรท่านทั้งหลายผู้จำเริญ เหตุตั้งนี้ท่านทั้งหลายพึงบำเพ็ญทานแก่ท่านผู้มีศีล ทานนั้นก็จะได้เป็นที่พึงไปในภายหน้า มีอุปมาดังแก้วจินตามณีย่อมให้สำเร็จความปรารถนาทุกประการ ย่อมต้านทานกันเสียซึ่งความเข็ดใจได้ในอวสานผาติจะเป็นปัจจัยให้ได้เสวยนิพพานสมบัติ...”

(ผูก 4 หน้า ช ด้านหน้า - หน้า ผ ด้านหน้า)

อีกตัวอย่างหนึ่งจากเรื่อง บุรุษฆ่าโจร (ลำดับที่ 26) ตอนท้ายเรื่อง สอนเรื่องการให้ทานแต่ผู้เป็นเนื้อนาบุญ โดยกล่าวถึงเนื้อเรื่องตอนที่ บุรุษผู้มีหน้าที่ประหารโจรให้ทานแต่ผู้เป็นเนื้อนาบุญ คือ ถวายข้าวปายาสแด่พระสารีบุตรแล้วได้ขึ้นสวรรค์ ดังข้อความที่ว่า

“...นี้แลนักปราชญ์ผู้ประกอบไปด้วยปรีชา อันว่าทานอันนายโจรฆาตได้ถวายข้าวปายาสแก่พระสารีบุตร ย่อมให้ถึงซึ่งสวรรค์ได้ในขณะนั้น เหตุตั้งนั้นท่านทั้งหลายปรารถนาจะไปสู่สวรรค์ก็พึงบริจาทานแก่ท่านผู้เป็นเนื้อนาบุญเป็นอันดี ก็อาจจะสำเร็จดังกลมมุ่งมาตรปรารถนา...”

(ผูก 8 หน้า โฉ ด้านหน้า - ด้านหลัง)

การสอนให้สร้างกุศลในมรรสวาทินี ชมพู มักจะกล่าวถึงผลของบุญ เช่น สร้างกุศลแล้วจะได้ทรัพย์เพิ่มมากขึ้น หรือจะได้ผลสมความปรารถนาซึ่งถือเป็นโลกียกุศลเท่านั้น ลักษณะสำคัญของโลกียกุศลหรือบุญนี้ก็คือการที่ยังเกี่ยวข้องกับผลที่เป็นอามิส ไม่ใช่เรื่องของความหลุดพ้นเป็นอิสระ หรือการทำลายกิเลสโดยสิ้นเชิง²⁴

4.2 สอนเรื่องความกตัญญูกตเวที

สอนให้ผู้อ่านรู้จักคุณ และตอบแทนคุณแด่ผู้ที่มีพระคุณ โดยยกตัวอย่างความกตัญญูของตัวละครในนิทาน มาเป็นแบบอย่าง ดังเช่น เรื่อง นางพทุธนี (ลำดับที่ 4) ผู้รจนากล่าวถึงความกตัญญูกตเวทีของม้าสินธพที่กลับมาช่วยพานางพทุธนีหนีโจรที่มาข่มขืนนาง แล้วสอนให้คนมีความกตัญญู ดังนี้

“...ดสุม่า ตีรจจนาตดาปี เหตุตั้งนั้นนักปราชญ์ทั้งหลาย พึงมนสิการกำหนดในใจว่า แม้แต่สัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายซึ่งประกอบด้วยกตัญญู ย่อมระลึกถึงซึ่งคุณอันท่านกระทำแล้ว จะได้ละเสียซึ่งท่านผู้มีคุณนั้นหาบมิได้ เมื่อสันนิษฐานเข้าใจตั้งนั้นแล้ว ก็พึงยังตนให้ตั้งอยู่ในกตัญญูกตเวที...”

(ผูก 2 หน้า เม ด้านหน้า – หลัง)

การสอนเรื่องความกตัญญูกตเวทีอีกตัวอย่างหนึ่งในเรื่อง มารุตพราหมณ์ (ลำดับที่ 18) กล่าวถึงความกตัญญูของสุนัขที่ช่วยชีวิตพระฤาษี (มารุตพราหมณ์) ผู้มีพระคุณ แล้วสอนให้คนมีความกตัญญู ดังนี้

“...วุตต์ หิ จึงมีคำรับเข้ามาว่าจริงอยู่ สุนัขนั้นประกอบไปด้วยกตัญญูกตเวที กระทำอุปการะพระดาบส กระทำแก่ตนให้ปรากฏ สุนัขนั้นจึงกตพราหมณ์อันเป็นศัตรูพระดาบสให้เสียทุกขเวทนา อัสสิน อทาสี ชีวิต สุนัขได้ให้ซึ่งชีวิตแก่พระฤาษีครั้งนี้ ก็เพราะมีกตัญญูกตเวทีมั่นในสันดาน เตรจจนาปี นี้แลนักปราชญ์ผู้มีปรีชาญาณพึงมนสิการเกิด แม้สัตว์ทั้งหลายเป็นแค่สัตว์ดิรัจฉาน ยังย่อมรู้ซึ่งคุณอันท่านกระทำแก่ตน เบื้องว่าบุคคลอันเกิดมาเป็นมนุษย์แล้ว ก็พึงยังตนให้ตั้งตนอยู่ในกตัญญูและกตเวที ย่อมจะบังเกิดสวัสดิ์แก่ตนในชั่วนี้แลชั่วหน้า อิติ อยตวานักปราชญ์ผู้มีปัญญารู้ฉะนี้แล้ว จึงยังจิตให้ตั้งอยู่ในกตัญญูเป็นเบื้องหน้า...”

(ผูก 5 หน้า ฎ ด้านหน้า – หลัง)

4.3 สอนเรื่องความไม่ประมาทในการฟังพระธรรมเทศนา

พระธรรม คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า การฟังธรรมเทศนาก่อให้เกิดปัญญา ผู้ที่นำคำสั่งสอนเหล่านี้ไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ย่อมก่อให้เกิดความสุขต่อตนเองและสังคม ดังนั้น

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 170.

พระธรรมจึงมีความสำคัญต่อทุกคน

ในมธุรสวาทีนี้ ชมพู กล่าวถึงความไม่ประมาทในการฟังพระธรรมเทศนาไว้ในเรื่องธรรมโศกเทศ (ลำดับที่ 1) กล่าวถึงความยากลำบากในการฟังธรรมของพระเจ้าธรรมโศกเทศ แล้วสอนให้ผู้อ่านไม่ประมาทในการฟังพระธรรมเทศนา ดังข้อความที่ว่า

“...นี่แลนักปราชญ์ประกอบด้วยปรีชาญาณ สดับแล้วพึงมนสิการกำหนดในใจว่าอันพระสัทธรรมนี้ไซร้ยากที่จะได้ฟัง แต่หนอพระพุทธรองค์อันตั้งอยู่ในพิสัยโพธิสัตว์แล้วยังได้สดับฟังโดยยาก สู้สวดยทุกขลำบากจึงได้สดับพระสัทธรรมเทศนา อันเป็นกระแสแห่งพุทธานุภาพอันเป็นพระพุทธานุภาพประสงค์ ก็กาลบัดนี้เราท่านทั้งหลายก็มีอายุน้อยถอยลง พระพุทธานุภาพก็ยังดำรงเป็นอันดี เหตุไฉนจึงประกอบอยู่ด้วยประมาท อันประกอบด้วยประมาทอยู่นี้มิได้สมควร เพราะว่าประสบในสมัยอันเป็นที่เกิดแห่งสมเด็จพระพุทธรเจ้า หนึ่งเล่าก็ได้บังเกิดในมงคลจักรวาล อุตสาหะตั้งจิตเสวนาการสดับพระสัทธรรมเทศนา จะได้เป็นปัจจัยไปในปราชญ์เบื้องหน้า...”

(ผูก 1 หน้า ข ด้านหลัง - หน้า เข ด้านหน้า)

คำสอนเรื่องการฟังพระธรรมเทศนาอีกตัวอย่างหนึ่งในนิทานเรื่อง พรานเนื้อ (ลำดับที่ 2) กล่าวถึงผลบุญจากการฟังธรรมเทศนาของพรานเนื้อ ส่งผลให้ได้ขึ้นสวรรค์ และเมื่อจุดเป็นมนุษย์อีกครั้งก็ได้ฟังธรรมเทศนาจนสำเร็จอรหัตผล แล้วสอนเรื่องการฟังพระธรรมเทศนา ว่า

“...สุมาถ สาธุก เหตุฉะนั้นนักปราชญ์ผู้มีปรีชาญาณวิถิ จงตั้งจิตเป็นอันดีสดับพระธรรมเทศนา ก็จะได้เป็นบุญวาสนาเปรียบเหมือนอาตมาฉะนี้ เหวญจ ปน วตวา พระผู้เป็นเจ้าสุธรรมเถระเปล่งสุนทรวาทีอุทานควา ประภาศให้บรรลิตัวทั้งหลายรู้ทั่ว แล้วจะได้ยินดีในกิริยาที่ฟังพระสัทธรรมเทศนา เหตุฉะนี้ท่านทั้งหลายผู้เจริญด้วยศรัทธา เมื่อจะปรารภความสุขในภพน้อยแลภพใหญ่แล้วก็พึงละเสียซึ่งความเกียจคร้าน จงอุตสาหะเสวนาการสดับพระธรรมเทศนา ผลอันนั้นก็ยิ่งอาตมาให้ถึงซึ่งอานาปานเป็นอันมาก ธมมํ ทูลลภํ ก็พระนพโลกุตระธรรมเจ้านี้ เป็นของอันบุคคลจะฟังได้ยากในโลกนี้ กระแสความในพระบาลีก็เป็นปทัฏฐาน...”

(ผูก 1 หน้า ข๖ ด้านหลัง)

4.4 สอนเรื่องความเมตตา

เมตตา คือ ความรัก ความมีไมตรี ความปรารถนาดี อยากให้ผู้อื่นมีความสุขและประสบแต่สิ่งที่เป็นคุณประโยชน์²⁵ ความเมตตาเป็นข้อ 1 ในพรหมวิหาร 4 คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 507.

นิทานในมธุรสวาหินี ชมพู เรื่อง พระสรณตเถรเจ้า (ลำดับที่ 6) กล่าวถึงอานิสงส์ของความเมตตาว่าเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เทวดาที่สถิตย์ ณ พุทธพิมาน ลงมาช่วยสตรีให้รอดชีวิตเนื่องจากสตรีผู้นี้มีความเมตตา จากนั้นผู้รจนากล่าวถึงอานิสงส์ของความเมตตาดังนี้

“...มีคำพระอาจารย์กล่าวสรรเสริญอานิสงส์แห่งพระสรณาคมแลศีล แลอานิสงส์แห่งเมตตา เป็นพระคาถามีอาทิจะนี้ว่า สัพพสมปตติทาตร าลา แพลเนื้อความว่า นรชาติทั้งหลายได้ประกอบไปด้วยจิตเมตตา ก็อาการที่มีเมตตานั่นย่อมให้สรรพสมบัติทั้งปวงได้ๆ ดั ปาเลนติ เทวดา นรชาติจำพวกใดนั้นจะไปในประเทศที่ใดๆ เทวดาก็ย่อมจะตามอภิบาลบำรุงรักษามหุดดีปี บุคคลจำเริญเมตตา ไม่ช้านานประมาณแต่ครู่เดียวก็ย่อมจะมีผลเป็นที่สุธรรมเวทนี เทวดาทั้งหลายย่อมยินดีรักใคร่ตามอภิบาล...”

(ผูก 3 หน้า ใจ ด้านหน้า)

4.5 สอนเรื่องการคบคน

ในพระสูตรที่ชื่อว่ามงคลสูตร กล่าวถึงมงคล 38 ประการ และมี 2 ประการที่กล่าวถึงเรื่องการคบคน คือ 1. ไม่คบคนพาล และ 2. คบบัณฑิต คนพาล คือ คนที่คิด พูดหรือทำแต่เรื่องที่ไม่ดี ไม่มีประโยชน์ ส่วนบัณฑิตนั้นในทางพุทธศาสนาหมายถึง ผู้มีปัญญา คือคนที่คิด พูดหรือทำสิ่งที่ดีมีประโยชน์

คำสอนเรื่องการคบคนในมธุรสวาหินี ชมพู กล่าวถึงโทษของการคบคนพาลว่าจะนำความทุกข์มาสู่ตนและกล่าวถึงการคบบัณฑิต หรือสัปบุรุษว่า บัณฑิตหรือสัปบุรุษก่อให้เกิดความสุข เพราะจะเป็นผู้ที่สงเคราะห์แก่มิตรเป็นที่พึ่งได้เสมอ ดังตัวอย่างข้อความในเรื่อง ชนทั้งสาม (ลำดับที่ 3) ที่ว่า

“...แท้จริงกิจการที่บุคคลอันระคนคบด้วยคนอันเป็นสัปบุรุษ ประดุจดั่งว่าต้นมะม่วงมีผลหวานเป็นอันดี ครั้นนายอุททยานบาลเอวาริเชื้อรสแห่งวัตถุนั้นหรือปลูกบอระเพ็ดและเสเดาไว้ในที่ใกล้ รสบอระเพ็ด รสเสเดาก็ซาบอาบใบผลมะม่วงก็มีรสอันขม มิได้เป็นที่ยินดีแก่ชนทั้งหลายย่อมไม่ปรารถนา ก็มีอุปมาเหมือนบุคคลอันคบหาด้วยพาล คนพาลมีแต่จะคิดประทุษร้าย อีกอย่างหนึ่งมีแต่จะพาไปสู่อบายในภพภาคหน้า หรืออย่างหนึ่งจะเป็นที่เกลียดชังแก่บัณฑิตชาติ ๆ ย่อมไม่ปรารถนา มีอุปมาดังนั้น ก็แลคนผู้ประทุษร้ายแก่มิตรนั้น ถึงมาตราว่าบุคคลจะปฏิบัติจะทะนุบำรุงให้เจริญขึ้นก็ดี ที่จะนำประโยชน์มาให้นั้นหามิได้ นิจุจ ชีโรทกจาเนน มีอุปมาดังอสรพิษ ถึงจะให้จำเริญขึ้นด้วยกินน้ำมันเป็นนิจุ ก็ย่อมคิดแต่ประทุษร้ายเป็นเบื้องหน้า ถ้ามิฉะนั้นอุปมาดังเพลิงกัลป์ นิจุเจ กต บุคคลจะกระทำเคารพประพฤติซึ่งถ้อยคำยาเกรงประการใด ๆ ซึ่งจะไม่ไหม้ไม่เผา ซึ่งคนนั้นหามิได้ เหตุฉะนั้นนักปราชญ์ผู้ประกอบด้วยปรีชา พิจารณาเห็นแล้ว พึงหยั่งปัญญา พึงเลือกแสวงหาซึ่งมิตรอันประกอบด้วยเมตตา ครั้นได้มิตรมีจิตประกอบด้วยเมตตาแล้วก็ย่อมจะได้ซึ่งสุขในชั่วนี้แลชั่วหน้า ... นักปราชญ์ผู้มีปรีชาพึงแสวงหาซึ่งมิตรที่มีจิตอันซื่อตรง ชื่อว่ามิตรซื่อตรงแล้วย่อมคิดแต่จะสงเคราะห์แก่มิตร แม้มิตรของตนจะตกลงจาก

ความสุข คือจะได้ความทุกข์เป็นภาระการใด ก็ย่อมเป็นที่พึงให้ตั้งอยู่ในความสุขได้ นักปราชญ์ผู้มีปัญญาพึงเลือกมิตรอันดีแล้ว ก็พึงคบหาก็คจะได้มีความสุขเป็นอันมาก...”

(ผูก 2 หน้า คู ด้านหน้า – หน้า คะ ด้านหลัง)

คำสอนเรื่องการคบคนเป็นมิตรอีกตัวอย่างหนึ่งในเรื่อง เสือโคร่ง (ลำดับที่ 15) กล่าวถึงการคบสัปบุรุษเป็นมิตรไว้ว่าควรเข้าใจถึงภัยจากเขาและใจ ดังนี้

“...เอว่ หิ สัปบุรุษสส สงคโห นี้แลกริยาที่บุคคลคบหาด้วยท่านเป็นสัปบุรุษอันแท้นั้น ย่อมนำมาซึ่งสุขในโลกนี้ แลนำมาซึ่งสุขในโลกเบื้องหน้า อันจะนำมาซึ่งทุกข์นั้นหาบมิได้ วุตตหิ สมกันกับคำพระอริยเจ้า กล่าวไว้เป็นพระคาถา สพพิเรว สมาเสถ สพภิ กุพเพถ สณทว ฯ ว่า บุคคลอันประกอบด้วยปัญญา ปริชาญาณ พึงคบหาด้วยท่านที่เป็นสัปบุรุษทั้งหลาย คือกายก็ให้ไกล วาจาก็ให้สังสนทนอยู่เป็นนิจ จิตก็ให้รักใคร่ พึงกระทำจิตสันถวะด้วยบุรุษนั้น อันเป็นสัปบุรุษทั้งหลายให้เป็นมิตรมั่น เตน สณทโว แท้จริงกริยาที่เป็นมิตรสันถวะกับท่านที่เป็นสัปบุรุษนั้น ย่อมบรรเทาทุกข์นำมาซึ่งสุขประกอบไปด้วยสิริสวัสดิ์สันกาลเป็นนิจ เหตุตั้งนั้นบุคคลผู้เป็นบัณฑิตชาติ พึงคบหากับท่านที่เป็นสัปบุรุษ ท่านที่เป็นสัปบุรุษมีแต่จะระงับจากบาป อย่างพึงคบหากับสัปบุรุษมีสันดานอันหยาบ อย่างที่บุรุษอันประทุษร้ายแก่มิตรนี้...”

(ผูก 5 หน้า ญี ด้านหลัง – หน้า ญ ด้านหน้า)

คติธรรมและหลักคำสอนที่ปรากฏในเรื่อง มธุรสวาหิณี ชมพู มักจะกล่าวถึงผลของบุญกุศล หรืออานิสงส์ของการสร้างกุศลต่าง ๆ ถือเป็นการสร้างความศรัทธา โดยใช้ผลบุญเป็นสิ่งที่สนใจ และโน้มน้าวใจให้คนทำความดี อันจะเป็นขั้นพื้นฐานของพระพุทธศาสนา ก่อนที่จะศึกษาหลักธรรมในระดับสูงขึ้นไป

จากการศึกษาวิเคราะห์เรื่อง มธุรสวาหิณี ชมพู ในด้านคุณค่าของเรื่อง เกี่ยวกับค่านิยมในสังคม ความเชื่อ ประเพณี คติธรรมและหลักคำสอน โดยได้สะท้อนให้เห็นค่านิยมในสังคมของชาวพุทธในด้าน การทำบุญให้ทาน การรักษาวาสสงวนตัวโดยประพฤติพรหมจรรย์ การยกย่องผู้ทรงศีล ความนิยมด้านรูปสมบัติ เป็นต้น ส่วนความเชื่อที่ปรากฏในเนื้อเรื่องนั้นได้แก่ ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ ความเชื่อเรื่องการเกิดใหม่ ความเชื่อเรื่องความฝันและการทำนายฝัน ความเชื่อเรื่องเวทมนตร์คาถา ความเชื่อเรื่องอิทธิฤทธิ์เทวดา ความเชื่อเรื่องของวิเศษ และความเชื่อเรื่องยากรักษาโรค ส่วนทางด้านประเพณีต่าง ๆ นั้นผู้รจนาได้สะท้อนให้เห็นถึงประเพณีในอดีต เช่น การตั้งชื่อ มหรสพและการสมโภช การสืบราชสมบัติ การสร้างสถูปเจดีย์ และการไปนมัสการพระมหาโพธิ สำหรับด้านคติธรรมและหลักคำสอนนั้น เนื่องจากเรื่องมธุรสวาหิณี ชมพู เป็นหนังสือรวมนิทานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพุทธศาสนา ดังนั้น คติธรรมคำสอนจึงเป็นแนวคำสอนทางพุทธศาสนา ได้แก่ สอนให้สร้างกุศล สอนเรื่องความกตัญญูกตเวที สอนเรื่องความไม่ประมาทในการฟังธรรม

เทศนา สอนเรื่องความเมตตา และสอนเรื่องการคบคน คติธรรมคำสอนเหล่านี้ หากนำไปประพฤติปฏิบัติก็ย่อมก่อให้เกิดความสุขต่อตนเองและสังคม

สรุปได้ว่า เรื่องมธุรสวาหินี ชมพู ถือเป็นวรรณกรรมคำสอนที่มีคุณค่า มีการสอดแทรกข้อคิด และภูมิปัญญาของคนในอดีต โดยนำเสนอในรูปแบบของนิทาน ทำให้มีความน่าสนใจศึกษามากยิ่งขึ้น

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

บทสรุป

การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง มธุรสวาหินี ชมพู เพื่อศึกษาว่าเหตุใดเรื่องนี้จึงมีความสำคัญต่อการปฏิบัติตนของคนในสังคม และผู้รจนาได้รับแรงบันดาลใจอย่างไร และได้สื่อแนวคิดตามคติพุทธศาสนาไว้ในเนื้อเรื่องอย่างไร

ผลการศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง มธุรสวาหินี ชมพู สรุปได้ดังนี้

1. คัมภีร์ไบเบิล เรื่อง มธุรสวาหินี ชมพู ฉบับที่นำมาศึกษา จารด้วยอักษรขอมไทย ปี พ.ศ.2421 พยัญชนะขอมไทยที่ปรากฏในข้อมูล แบ่งเป็น พยัญชนะตัวเต็ม 37 ตัว และพยัญชนะตัวเชิง 33 ตัว นอกจากนี้ยังประกอบไปด้วย สระลอย สระจม ตัวเลข และเครื่องหมายต่างๆ โดยมีอักขรวิธีที่เหมือนกับอักขรวิธีของภาษาไทยปัจจุบัน และเขียนตามการออกเสียง

2. ความเป็นมาของเรื่อง มธุรสวาหินี นั้น เดิมชื่อ รสวาหินี เป็นหนังสือรวมนิทานทางพุทธศาสนาที่รจนาขึ้นในลังกา โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น มธุรสวาหินี ชมพู กล่าวถึงเรื่องของบุคคลที่สร้างกุศลในชมพูทวีปและมธุรสวาหินี ลงกา กล่าวถึงเรื่องของบุคคลที่สร้างกุศลในลังกาทวีป เรื่องมธุรสวาหินี เดิมรจนาด้วยภาษาสิงหล ต่อมาพระภิกษุรูปาล ได้เรียบเรียงและแปลเป็นภาษาบาลี

3. รูปแบบคำประพันธ์ที่ใช้ในการรจนา มีลักษณะเป็นร้อยแก้ว บางช่วงมีการส่งสัมผัสระหว่างวรรคและมีคาถาภาษาบาลีขึ้นต้นข้อความ

4. เนื้อหาของเรื่อง มธุรสวาหินี ชมพู กล่าวถึงการสร้างกุศลของตัวละครต่างๆ ได้แก่ การสร้างกุศล เช่น การทำบุญให้ทาน เป็นต้น และกล่าวถึงผลบุญหรือผลกรรมที่ได้รับ เนื้อหาในมธุรสวาหินี ชมพู แบ่งออกเป็น 4 วรรค คือ ปฐมวรรค ทุตติยวรรค ตติยวรรค และจตุตถวรรค โดยที่ในแต่ละวรรคประกอบด้วยนิทาน 10 เรื่อง รวมทั้งหมดมีนิทานจำนวน 40 เรื่อง

5. ในด้านคุณค่าของเรื่อง ได้สะท้อนให้เห็นคุณค่าด้านต่างๆ ได้แก่ ค่านิยมในสังคม ความเชื่อ ประเพณี และคตินิยมหลักคำสอน อันเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสังคมชาวพุทธ ทำให้ทราบถึงความคิด ความเชื่อ และหลักในการดำเนินชีวิต รวมทั้งภูมิปัญญาของคนในอดีตที่น่าสนใจ

นอกจากนี้ยังได้เห็นความศรัทธาในพุทธศาสนาของผู้รจนาที่เป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์วรรณกรรมทางพุทธศาสนาในรูปแบบของนิทานอุทาหรณ์ ที่ผู้รจนาสื่อแนวคิดตามคติทางพุทธศาสนามายังผู้อ่านเพื่อให้ทำความดีโดยการสร้างกุศลต่างๆ เช่น การทำบุญ ให้ทาน เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

1. ควรจะศึกษาเปรียบเทียบ เรื่องมธุรสวาหินี ฉบับหอสมุดแห่งชาติ กับฉบับภาคอื่น เพื่อศึกษาเปรียบเทียบสำนวนภาษา และเนื้อเรื่อง
2. ควรจะศึกษาเปรียบเทียบเรื่อง มธุรสวาหินี ในประเทศไทย กับ รสวาหินี ในลังกา เพื่อศึกษาความแตกต่างของเนื้อหา สำนวนภาษา และเป็นการชำระวรรณกรรมเรื่องนี้ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บรรณานุกรม

หนังสือภาษาไทย

ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และวิรัตน์ อนุนาทรวางกูร. คัมภีร์โบราณฉบับหลวงในสมัยรัตน

โกสินทร์. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2527.

กำชัย ทองหล่อ. หลักภาษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ : บำรุงสาส์น, 2533.

กิ่งแก้ว อัดถากร. คติชนวิทยา. กรุงเทพฯ : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, 2519.

_____. วรรณกรรมจากบ้านใน. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2514.

กุสุมา รักษมณี. นิทานอุทาหรณ์ในวรรณคดีสันสกฤต. นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2525.

_____. สีสันวรรณคดี ชุดนิทานวานบอ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : พับลิคิชั่นเนสพริ้นท์, 2538.

กุสุมา รักษมณี, กรรณิการ์ วิมลเกษม และจุไรรัตน์ ลักษณะศิริ, ผู้แปล. นิทานลาวเรื่องนาง
ตันได. กรุงเทพฯ : ปาจารย์สาร, 2529.

กุหลาบ มัลลิกะมาส. คติชาวบ้าน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2518.

_____. วรรณคดีวิจารณ์. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2531.

เทพเวที, พระ (ประยุทธ์ ปยุตโต). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ 4.
กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2531.

นิทานอิหร่านราชธรรม (ประชุมปกรณ์). เล่ม 1,2. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2506.

บุปผา ทวีสุข. คติชาวบ้าน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2520.

เบญจมาศ พลอินทร์. วรรณคดีชนบทประเพณีและศาสนา. กรุงเทพฯ : หน่วยศึกษานิเทศก์
กรมการฝึกหัดครู, 2524.

ประภาศรี สีหอำไพ. วัฒนธรรมเกี่ยวกับภาษาและวรรณคดี. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2532.

ปัญญาสชาติก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. เล่ม 1. พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 25499.

พัฒน์ เพ็ญผล. ประวัติวรรณคดีบาลี. ประจวบคีรีขันธ์ : โรงพิมพ์ศูนย์การทหารราบค่ายธนระริชต์
ปราณบุรี, 2524.

ไพบูลย์ เครือแก้ว. ลักษณะสังคมไทย. กรุงเทพฯ : บพิธจำกัด, 2518.

ภิญโญ จิตต์ธรรม. ความเชื่อ. สงขลา : มงคลการพิมพ์, 2522.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. พิมพ์ครั้งที่ 4.
กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2531.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม : ภาพพจน์ ไวยากรณ์ และกลการประพันธ์.

กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2539.

วัฒนธรรม, กรมการ. แนวการศึกษาวัฒนธรรมภาคปฏิบัติ. พระนคร : สำนักงาน ก.พ. ในพระบรมมหาราชวัง, 2498.

วิชาการ, กรม. หนังสือเรียนภาษาไทย ท 606 ชุดวรรณลักษณะวิจารณ์ เล่ม 2. กรุงเทพฯ :

โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2540.

วิเชียร ณ นคร. “จริยธรรมและคตินิยมที่ปรากฏในวรรณกรรมลายลักษณ์ของภาคใต้.” สัมมนาวิชาการวรรณกรรมภาคใต้จากหนังสือชุด. ม.ป.ท., 2528.

ลิตธา พินิจภูวดล และนิตยา กาญจนวรรณ. ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย. กรุงเทพฯ :

ดวงกมล, 2520.

สุโขทัยธรรมิกราช, มหาวิทยาลัย. เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาไทย 7 (วรรณคดีวิจารณ์สำหรับครู) หน่วยที่ 1-6. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมิกราช, 2529.

_____. เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาไทย 8 (คติชนวิทยาสำหรับครู) หน่วยที่ 8-15. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมิกราช, 2531.

สุทธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. การเขียน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2531.

สุพัตรา สุภาพ. สังคมและวัฒนธรรมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2523.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. ขนบธรรมเนียมประเพณี : ความเชื่อและแนวการปฏิบัติในสมัยสุโขทัยถึงสมัยอยุธยาตอนกลาง. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.

_____. ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.

สุรณี แก้วกลม. อักษรขอมที่ใช้บันทึกภาษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. นครปฐม:มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527.

เสฐียรโกเศศ และนาคะประทีป. ลัทธิธรรมนิยมประเพณีไทย. พระนคร : บรรณาการ, 2508.

แสง มนวิฑูร, ร.ต.ท. ชีวิตและปรัชญามหาแสง. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณ-การ, 2532.

_____. รสวานินี. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2513.

อนุমানราชธน, พระยา. การศึกษาเรื่องประเพณีไทย. พระนคร : ราชบัณฑิตยสถาน, 2505.

_____. วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของไทย. พระนคร : คลังวิทยา, 2514.

อุดรธนาธิการ, พระ(ชินทร์ สระคำ) และจำลอง สารพัตติก. พจนานุกรมบาลี-ไทย ฉบับนักศึกษ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : เรื่องปัญญา, 2538.

วารสาร

กุสุมา รักษมณี. “‘สุวรรณภูมิ’ ในนิทาน.” อักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 (2532) : 73-80.

สารานุกรม

ไพบุลย์ ช่างเรียน. สารานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา. กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2516

วัชร รมะนันท์. “นิทาน.” สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน 15 (2522) : 9772.

เสฐียรโกเศศ. สารานุกรม. กรุงเทพฯ : บรรณาการ, 2516.

วิทยานิพนธ์

นิตดา สาริกฤติ. “ปัญญาสชาดก : ประวัติความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองของไทย.”

วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.

สุภาพร มากแจ้ง. “มาเลยุยเทวดาเดระวตฺต : การตรวจสอบชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์.”

วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.

สรณี แก้วกลม. “อักษรขอมที่ใช้บันทึกภาษาไทย.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2525.

ต้นฉบับตัวเขียน

“พญาสุบันราชา สุตตันตปิฎกปริวรรตโน.” วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร กรุงเทพฯ. หนังสือใบลาน

1 ผูก. อักษรขอม. ภาษาไทย. เส้นจาร. ม.ป.ป. ฉบับล่องชาด. ไม่มีไม้ประกับ.

“มธุรส ชมพู.” หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน 7 ผูก. อักษรธรรมอีสาน. ภาษาไทยอีสาน.

เส้นจาร. ศักราช 31. ฉบับล่องชาด. ไม่ประกับธรรมดา. เลขที่ 649/1-7 ต. 130 ข. 6/5.

“มธุรสวาหินี ชมพู.” วัดศรีสุวรรณ อ.ท่าชนะ จ.สุราษฎร์ธานี. หนังสือใบลาน 9 ผูก. อักษรขอม.

ภาษาบาลี,ไทย. เส้นจาร. ม.ป.ป. ฉบับล่องชาด. ไม่มีไม้ประกับ.

“มธุรสวาหินี ชมพู.” หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน 9 ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี, ไทย.

เส้นจาร. พ.ศ. 2443. ฉบับล่องชาด. ไม่มีไม้ประกับ. เลขที่ 10506 ต. 99 ข. 1/1.

“มธุรสวาหินี ชมพู.” หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน 11 ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี, ไทย. เส้น

จาร. พ.ศ. 2413. ฉบับทองทึบ-ล่องชาด. ไม่มีไม้ประกับ. เลขที่ 6028/2-3 : 3ก-3ข,

4:4ก, 5, 7, 9, 11, 13 ต. 126 ข. 3/4.

“มธุรสวาหินี ชมพู.” หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือใบลาน 12 ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี, ไทย. เส้น

จาร. พ.ศ. 2421. ฉบับทองทึบ. ไม่ประกับทาสาด. เลขที่ 6025/1-12 ต. 126 ข. 3/4.

“มธุรสวาหินี ลุงกา.” หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ 6 ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เล่มจาร.
พ.ศ. 2249. ฉบับล่องชาด. ไม่ประทับหาชาด. เลขที่ 6003/1, 3-5, 7-8 ต. 126 ช. 3/2.

หนังสือภาษาต่างประเทศ

Malalasekera, G.P. **The Pāli Literature of Ceylon.** Colombo : M.D. Gunasena & CO.,LTD,
1958.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาคผนวก ก.

ตัวอย่างสำเนาต้นฉบับคัมภีร์โบราณเรื่อง มรุตสวาหินี ชมพู
ฉบับเลขที่ 6025/1-12 ต. 126 ช. 3/4

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

[illegible][illegible][illegible]

၁။ အကျဉ်းချုပ်အားဖြင့် အောက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြပါသည်။
 ၂။ အကျဉ်းချုပ်အားဖြင့် အောက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြပါသည်။
 ၃။ အကျဉ်းချုပ်အားဖြင့် အောက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြပါသည်။
 ၄။ အကျဉ်းချုပ်အားဖြင့် အောက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြပါသည်။
 ၅။ အကျဉ်းချုပ်အားဖြင့် အောက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြပါသည်။
 ၆။ အကျဉ်းချုပ်အားဖြင့် အောက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြပါသည်။
 ၇။ အကျဉ်းချုပ်အားဖြင့် အောက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြပါသည်။
 ၈။ အကျဉ်းချုပ်အားဖြင့် အောက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြပါသည်။
 ၉။ အကျဉ်းချုပ်အားဖြင့် အောက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြပါသည်။
 ၁၀။ အကျဉ်းချုပ်အားဖြင့် အောက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြပါသည်။

[illegible]

[illegible][illegible][illegible][illegible][illegible]

ภาคผนวก ข.

ตัวอย่างการปริวรรตเรื่อง มธุรสวาหิณี ชมพู
จากอักษรวิธีต้นฉบับเป็นอักษรวิธีปัจจุบัน

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

**ตัวอย่างการปริวรรตเรื่อง มธุรสวาหิณี ชมพู
จากอักษรวิธีต้นฉบับเป็นอักษรวิธีปัจจุบัน**

อักษรวิธีต้นฉบับ	อักษรวิธีปัจจุบัน
<p>๑ สตถุปปเสฏฐจรรย์สรณชานัน พุรหมา ทิเมาฬิมณิรสสมาวหนตฺ บงฺเกรหฺมทุโกมลจารุ วณฺณ วุฑฺตามิกฺกวลกฺขณสนฺนิปานํ ลิตฺธิชฺเฌน จิรกาลมตฺนทิตฺเตนยํมามเกสฺมธิตฺถจฺจติ ฯ วารนี้ อาตฺมาจไทรฺบทาณสํวณฺณนาในคฺมภีร มธุรสวาหิณีในตันแห่งคฺมภีรนี้ มีคำอันพร อาจารย์ผู้แต่งฎีกากล่าวปรณามแก่พฺรตฺน ไตรย โทยพฺรบาฬีเปฺนคำสืพว่า ไตรเลาเหมา เหมาภวเมาจุฬาเปฺนตัน ๑ แปลความตามคำ นมสฺสการว่า ข้าพเจ้าผู้มีนามว่าภุสฺสบาลเถร มี ปรกตฺติอยู่ในวิหารชื่อว่าวักกปริเวณ ขอนมสฺสการ ซึ่งสมเด็จพะพุทธเจ้าอันเปฺนจุฬาโลกเลิศกว่า นิกฺรสฺสตัว เปฺนตันว่ามนุสฺยแลอมรอินฺทพฺรหฺม อันเปฺนที่ชื่นชมเสามาสนุส และเปฺนที่สัฏการบูชา แก่โลกย์ทั้ง 3 พฺรองคฺปรกอบด้วยความกรุณา แก่สรรพสัตฺว์ แลชอฺกฺร</p>	<p>๑ สตถุปปเสฏฐจรรย์สรณชานันพุรหมา ทิโมฬิมณิรสสมาวหนตฺ ปงฺเกรหฺมทุโกมลจารุ วณฺณ วุฑฺตามิกฺกวลกฺขณสนฺนิปานํ ลิตฺธิชฺเฌน จิรกาลมตฺนทิตฺเตนยํมามโกสฺมธิตฺถจฺจติ ฯ วาเรนนี้ อาตฺมาจไทรฺบประทาณสํวรณนา ในคัมภีร มธุรสวาหิณีในตันแห่งคัมภีรนี้ มีคำอันพระ อาจารย์ผู้แต่งฎีกากล่าวประณามแก่พระรัตน ตรัย โดยพระบาลีเปฺนคำสิงหลว่า ไตรโลโหม โหมภวโมจุฬา เปฺนตัน ๑ แปลความตามคำ นมสฺสการว่า ข้าพเจ้าผู้มีนามว่าภุสฺสบาลเถระ มี ปรกตฺติอยู่ในวิหารชื่อว่าวังกปริเวณ ขอนมสฺสการ ซึ่งสมเด็จพะพุทธเจ้า อันเปฺนจุฬาโลกเลิศกว่า นิกฺรสฺสตัว เปฺนตันว่ามนุสฺยแลอมรอินฺทพฺรหฺม อันเปฺนที่ชื่นชมโสมนัส และเปฺนที่สัฏการบูชา แก่โลกทั้ง 3 พระองค์ประกอบด้วยความกรุณา แก่สรรพสัตฺว์ แลชอฺกฺระ</p>

ภาคผนวก ค.

ตัวอย่างเนื้อเรื่อง มรสุวาหิณี ชมพู ผูกที่ 1

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ตัวอย่างเนื้อเรื่อง

มธุรสวาหิณี ชมพู ผูกที่ 1

(ผูก 1 หน้า ก) ฯ สตฤปปเสฏฐจรรณิ สรณิ ชน่าน พุทฺธมาทิมโฬิมณิรลสิ สมาวหนตํ ปงเก รุทฺท มุฑุ โกมลจารุณณํ วนทามิ จกฺกวลกฺขณสนฺนิปานํ สิทธิชินเนน จิรกาลมตฺตนิเตนยํ มามโกสมธิ คจฺจติ ฯ วาระนี้ อาตมา จะได้รับประทานสังวรธรรณา ในคัมภีร์มธุรสวาหิณี ในต้น แห่งคัมภีร์นี้ มีคำอันพระอาจารย์ผู้แต่งฎีกา กล่าวประณามแก่พระรัตนตรัย โดยพระบาลีเป็นคำ สิ้นหลว่า ไตรโลโหมโหมภวโมจุฬา เป็นต้น แปลความตามคำนัยสการว่า ข้าพเจ้าผู้มีนามว่า ราษฎร์पालเถระ มีปรกติดอยู่ในวิหารชื่อว่าวังกปริเวณ ขอนมัสการซึ่งสมเด็จพระพุทธเจ้าอันเป็น จุฬาลงโลกเลิศกว่านิกรสัตว์ เป็นต้นว่ามนุษย์แลอมรินทร์พรหม อันเป็นที่ชื่นชมโสมนัส และเป็นที่ ลักการบูชาแก่โลกทั้ง 3 พระองค์ประกอบด้วยความกรุณาแก่สรรพสัตว์ แลขอกระพุ่มหัตถ์แก่ พระสัทธรรมอันเป็นกระแสพระพุทธานุชาต อันสมเด็จพระพุทธเจ้าตรัสเทศนาไว้เป็นอันดี จัดได้ ชื่อว่าเป็นธรรมบวรอันธริย ของสมเด็จพระพุทธองค์เจ้า หนึ่งเล่าก็กระทำอัญชลีแก่พระอริยสงฆ์ อันเป็นบวรพุทธชินโรส แล้วขอประณตด้วยทศนักษโมธาน แก่พระโบราณาจารย์เจ้าทั้งหลายผู้ ประเสริฐ อันเกิดแล้วแต่ในกาลปางก่อน ซึ่งได้แสดงแล้วแต่ในเบื้องต้นบุพกาล ด้วยบัดนี้จะขอ แต่งพระคัมภีร์อันโลมตามพระพุทธรบรหาร แลอนุโลมตามคำโบราณาจารย์สืบกันมา สุนาถ สมหาติทา สาธุชนทั้งหลายจงตั้งสัสดิประสาททั้งสอง ต่างภาชนะทองลงรองรับน้ำมนนางพระยา ไกรสรราชสีห์ คืออมฤตสวาระพระบาลี คัมภีร์มธุรสวาหิณี อันข้าพเจ้าผู้แต่งจะสังวรธรรณา แก่ไขโดยมีคำอธิบายว่า พระราษฎร์पालาจารย์เจ้าท่านประณามแก่พระรัตนตรัยไว้ เพื่อ (ผูก 1 หน้า ก) จะห้ามเสียซึ่งอันตรายแก่ตน แลอันตรายอันจะบังเกิดแก่สาธุชนผู้สดับฟัง รสวาหิณี นาม คณฺจ อารพฺภนฺโต เมื่อจะกระทำคัมภีร์มีนามชื่อว่ามธุรสวาหิณี มีนัยแลวิธีประกอบด้วยรส เป็นธรรมบริหาร เป็นอธิบายอันโบราณาจารย์นำมาเป็นลำดับกัน และท่านปรารธนาเพื่อจะ ประณามแก่พระรัตนตรัยทั้ง 3 แต่ท่านประณามแก่พระพุทธรเจ้าก่อนว่า จรณํ นมามิ ข้าพเจ้าขอ ยอกรแก่พระบาทยุคล แห่งสมเด็จพระทศพลญาณ เปรียบปานประหนึ่งว่าดวงแก้วมณีมีรัศมี อันสว่างเป็นเมฆาฬแห่งสัตว์โลกเป็นต้นว่าเทพดาแลอินทร์พรหม มีสิ่งงามอุดมดุจดั่งดอกโกมล แลกระมุทอันเกิดขึ้นในเปือกตม แลสั่งสมตั้งขึ้นพร้อมด้วยจักรลักษณะ แลอัญจรตมมงคล ทั้งร้อย 8 ประการ สรณํ และพระพุทธรองค์เจ้านั้นเป็นที่พึ่งแก่สัตว์ เบียดเบียนเสียได้ซึ่งภัย พาล อุบัติทุกข โศกสรรพความโศกาลัย และพระธรรมอันเป็นพุทธรบรหารอันใด อันนิกรสัตว์ ได้สร้างสมไว้แล้ว ก็ยอมให้สำเร็จประโยชน์ทางเกษมสุขคืออมตมหานิพพาน เปรียบปานดัง ต้นไม้กัลปพฤกษ์ อันให้สำเร็จความปรารถนาโดยประสงค์ ข้าพพระพุทธเจ้าขอนมัสการซึ่งพระ ธรรมชั้นนั้น อันเป็นพุทธานุชาตของสมเด็จพระพุทธองค์ ทรงประทานบรรหารไว้ หาสังใด จะเสมอมิได้ และพระอริยสงฆ์ทั้งหลายอันสำรวมอินทรีย์ทั้ง 6 ประการ มีจักขุนทรีย์เป็นต้น แลเป็นบรมพุทโธรสของสมเด็จพระศรีสุคตทศพลญาณ ควรแก่ท่านอันบุคคลให้เพื่อทักขินา

และเป็นเนื้อหาบุญเป็นอันดีของสัตว์โลกทั้งหลาย ข้าพเจ้าขอยอกรน้อมกายน้อมจิตน้อมวาจาแก่ พระอริยสงฆ์นั้น อันเป็นแก้วหาค่าบมิได้ เมื่อพระรณจาจารย์ กล่าวประณามของพระโบราณาจารย์ สำเร็จแล้ว จึงกล่าวเรื่องราวพระคัมภีร์ (ผูก 1 หน้า ก) ว่า วุฑฒมิ ข้าพเจ้าเชื่อว่ารัฐपालเถระ มีปรกติดอยู่ในพระวิหารชื่อว่า วังกปริเวณ จะขอกล่าวซึ่งคัมภีร์มธุรสวาหินี อภาสี ที่ปภาสาย เพิ่ม คัมภีร์ที่พระอาจารย์ทั้งหลายกล่าวไว้ด้วยคำเป็นสิงหลภาษา บัดนี้จักแปลเปลี่ยนกล่าวโดยมคธ ภาษา จักมิให้อากูล ให้ประกอบด้วยรสอันหวาน คือมีบาลีก็ไพเราะ อรรถาธิบายก็ไพเราะ กระทำให้ปราศจากโทษทั้งหลายที่กลกลับกล่าวมิให้เพี้ยนผิดจากกระแสพระพุทธานุชาตแห่งพระ แลมิให้ผิดจากคำโบราณาจารย์ กล่าวอนุโลมตามพระพุทธานุชาตสมเด็จพระพุทธเจ้า แลกล่าว อนุโลมตามคำแห่งพระอาจารย์ทั้งหลาย แต่จะกล่าวอรรถาธิบายยกยัยคำสิงหลโดยมคธภาษา เพื่อว่าจะให้สาธุชนรู้โดยง่าย สมมติดา ท่านทั้งหลาย จงตั้งใจเป็นเอกัคคตารมณ์ ถึงซึ่ง ภาวะเป็นหนึ่งแนวแน่ในกระแสพระสัทธรรมเทศนา และข้าพเจ้าจะสำแดงซึ่งอุบัติเหตุแห่งเรื่อง ราวทั้งหลาย จำเดิมแต่ต้นมา และคัมภีร์แห่งมธุรสวาหินี มีอุบัติเหตุ 2 ประการ คืออุบัติเหตุ เกิดขึ้นในชมพูทวีปประการหนึ่ง ในลังกาทวีปประการหนึ่ง อุบัติเหตุซึ่งบังเกิดในชมพูทวีปนั้น 40 นิทาน ในลังกาทวีป 60 นิทาน สิริทั้ง 2 นั้น ข้าพเจ้าจะขอกล่าวสำแดงนิทานในชมพูทวีปก่อน แล้วจึงจะสำแดงนิทานในลังกาต่อภายหลัง ก็และคัมภีร์มธุรสวาหินี เพราะว่าจะนำมาซึ่งรส อันหวาน คือสำแดงบุคคลอันได้บำเพ็ญซึ่งกิริยาวัตถุทั้ง 10 ประการ มีทานเป็นอาทิ และได้ ไปสู่สุดติ เสวยผลเป็นอุปัชชเวทนียบ้าง บางทีได้เสวยผลเป็นทิฐธรรมเวทนีย คือได้เสวยผล เห็นประจักษ์ในปัจจุบันกาล ก็คัมภีร์นี้พระอรรถกถาจารย์จำแนกแยกนามเป็นสอง คือมีนามชื่อ ว่า มธุรสวาหินีชมพูอย่าง 1 มธุรสวาหินีลังกา 1 (ผูก 1 หน้า ก) เป็นสองประการด้วยกัน ก็ มธุรสวาหินีชมพูนั้น สำแดงเรื่องราวบุคคลอันอยู่ในชมพูทวีป ซึ่งได้ก่อกองการกุศล มธุรสวาหินี ลังกานั้น สำแดงวัตถุนิทานแห่งบุคคลอันอยู่ในลังกาทวีป ได้บำเพ็ญกุศลราศีเสวยผลในขั้นนี้และ ขั้นหน้า ก็บัดนี้จะรับประทานวิสัชนา ในมธุรสวาหินีชมพูก่อน ในมธุรสวาหินีชมพูนี้ มีวรรค 4 วรรค มีนิทาน 40 มีโสณทกวัตถุเป็นอาทิ บัดนี้จะวิสัชนาในโสณทกวัตถุก่อน ดำเนินเนื้อความ ตามวาระพระบาลีว่า ในกาลครั้งนั้นยังมีบรมกษัตริย์องค์หนึ่ง ทรงพระนามชื่อว่าพระเจ้าโสณทก- มหาราช ได้ผ่านสมบัติในพระนครพาราณสี อยู่ อนุพุพุกกา ก็และกล่าวเป็นลำดับวาระ พระบาลีว่า แต่เดิมทีที่พระองค์ได้บำเพ็ญกุศลबारมีแต่เบื้องบุพชาติก่อนมา ครั้งนั้นเป็นศาสนา แห่งสมเด็จพระพุทธกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้มาอุบัติตรัสในภัทรกัปนี้ ดำรงพระชนม์ควรแก่ กาล และพระองค์โปรดเวไนยสรรพสัตว์ควรประมาณ สำเร็จพระพุทธานุชาตโดยพระพุทธานุชาต ประสงค์ แล้ว ก็เสด็จดับขันธเข้าสู่พระอมตตุนฤพาน แต่พระพุทธานุชาตแห่งพระพุทธานุชาตสัมมาสัมพุทธ เจ้านั้น อันตรธานล่วงมาไม่ช้านานนัก ครั้งนั้นสมเด็จพระศาสดาจารย์เจ้าแห่งเรา พระองค์ยัง ท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏ สืบขันธประวัติเสวยพระชาติเป็นบรมโพธิสัตว์ อุบัติบังเกิดในคัพภุภทร ประเทศแห่งพระอัครมเหสี แห่งสมเด็จพระบรมกษัตริย์ในนครพาราณสี จำเดิมแต่พระบรมโพธิสัตว์ เสด็จลงสู่ครรภ์แห่งสมเด็จพระมารดา ชาวพระนครและสรรพสัตว์ทั้งสิ้น ในแว่นแคว้นพาราณสี

นั้น ก็บังเกิดมีธรรมสัญญา คือมีจิตเจตนาจะใคร่ฟังพระสัทธรรมเทศนา ครั้นพระบรมโพธิสัตว์ อยู่ในครรภ์พระมารดาครบไตรมาสแล้ว มีฤกษ์ยามประกอบด้วยมหา (ผูก 1 หน้า ก) มงคลพร้อมเสร็จ ก็เสด็จประสูติจากครรภ์พระมารดาสมเด็จพระเจ้าพาราณสี กับทั้งพระบรมญาติประยูรวงศา จึงถวายพระนามชื่อว่า โสณทกกุมาร สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ได้ตั้งพระราชนามกุมารที่เลี้ยงเป็นอันมากให้เป็นบริวาร พระโพธิสัตว์ก็ทรงพระวิญญานการจำเริญพระชนม์ ก็รอบรู้ซึ่งมนต์สรรพศิลปศาสตร์ไตรเพทางค์พิธี สมเด็จพระราชบิดาก็ทรงพระโสมนัสยินดี พระองค์ก็พระราชทานที่พระยาอุปราชา พระบรมโพธิสัตว์นั้นก็องอาจ แกล้วกล้าบำเพ็ญในกองการกุศลสมาบัติ แลประกอบในทศกุศลกรรมบถ 10 ประการ พระองค์บำเพ็ญพระบารมีเป็นต้นว่าให้ทานรักษาศีลเป็นนิจันรันดร ครั้นจำเริญกาลนานมา สมเด็จพระเจ้าพาราณสีซึ่งเป็นพระราชบิดาเสด็จดับขันธสวรรคต หม่อมอำมาตย์ทั้งหลายจึงอภิเษกพระบรมโพธิสัตว์ ให้เสวยราชสมบัติแทนพระราชบิดา พระองค์ก็ทรงอิสราธิบดีเสวยมโหสิริยศสมบัติ บริบูรณ์ไปด้วยสัตตพริตตสรรพโภคเจกกวตติรชชสทิส เปรียบปานประหนึ่งว่าสมบัติแห่งบรมจักรพัทธราช ก็และในพระนครพาราณสีนั้น ปานประหนึ่งว่าพระนครดาวดึงส์เป็นที่สถิตแห่งท้าวสุขุมบดี สักกรินทร์เทวราชสิริยนคโต อยู่มาวันหนึ่งพระบรมโพธิสัตว์ พระองค์เสด็จเหนือพระแท่นบรรทม บรมกาญจนสีหาศน์ที่เคยสถิต จึงทรงพระอนุสรวินิจฉัยคำนึงในพระทัยว่า ปเวณิ รชช เบื้องว่าประเวณิราชสมบัติคือบรมกษัตริย์ซึ่งเสวยอิสราธิโกโค เป็นใหญ่ในพื้นแผ่นดินทั้งสิ้นนี้ แม้นถึงจะมีสิริสมบัติสักเท่าใด ๆ ถ้าแลปราศจากพระสัทธรรมแล้ว จะไต่ดังงามนั้นหาบมิได้ ทิวาการทิดา อุปไมยเหมือนอากาศ ก็ถ้าแลปราศจากทิวาการเทพบุตร (ผูก 1 หน้า ก) แล้วก็บมิไต่ดังม คือปราศจากแสงสว่างในนภดลวิถี สมเด็จพระโพธิสัตว์ทรงพระดำริฉะนี้แล้ว พระองค์จึงทรงดำริยังขึ้นไปในที่อันนี้พระอรกถาจารย์กล่าวไว้โดยพิสดาร ด้วยบาทพระคาถาว่า ปุณณเทสิลาทิมเยน เป็นอาทิ อรรถาธิบายความตามพระคาถาว่า สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์ ทรงพระจินตนาในพระทัยว่า ปตฺโตสุมิ อาตมาได้ซึ่งสิริราชสมบัติ เป็นบรมกษัตริย์ในพระนครอันอุดมในครั้งนี้ บริบูรณ์ไปด้วยราชฤทธิ์ต่าง ๆ เพราะกุศลที่อาตมามีจิตปสันนาการก่อเกื้อกระทำไว้แต่ในเบื้องต้นบุพชาติ ด้วยสามารถเป็นผู้ไม่เกียจคร้านในการกุศล เปรียบประหนึ่งว่า สมเด็จพระมรินทร์เทวราช อันเสวยสมบัติใน เทวนครฉะนั้น มหิทธิกาห์ ประการหนึ่ง อาตมานี้ประกอบด้วยราชฤทธิ์ จะประสงค์สิ่งไรก็ย่อมสำเร็จกิจดังจิตประสงค์ทุกประการ สมิทธิ ปตฺโตสุมิ อาตมาถึงซึ่งบริบูรณ์ไปด้วยรูปสิริควรจะจับใจ บังเกิดเป็นมโหสิสพแก่จักขุแห่งบุคคลอันได้ทัศนากการแลบริบูรณ์ด้วยสำเนียงเป็นที่สำราญโสดแห่งบุคคลอันได้สดับฟัง และบริบูรณ์ด้วยกลิ่นประดุจดั่งชานพานประสาธให้สูบดมเป็นมโหสิสพงามแก่मानินทรีย์ และบริบูรณ์ด้วยรสแต่ล้วนดี ๆ นำมาซึ่งสุขแก่ชีวหา แลบริบูรณ์ด้วยสัมผัสอันเป็นสุขสิ้นทุกประการ ก็อาตมานี้จะมีจิตสันดานประกอบด้วยความประมาทดังนี้ จะได้ควรหาบมิได้ ปสนุนจิตโต บัดนี้อาตมามีจิตระเลื่อใส จะใคร่ได้สดับฟังพระสัทธรรมเทศนา อันเป็นกระแสพุทธฎีกาที่สมเด็จพระพุทธเจ้า มีพระพุทธบริหารประทานไว้ เป็นที่ให้นำสรรพสัตว์ให้ไปสู่พระนิพพาน ให้พ้นชาติกันดาร ชรากันดาร

พยาธิกันดาร มรณกันดารได้ บัดนี้ (ผูก 1 หน้า เก) ถ้ามีบุคคลผู้ใดรู้ซึ่งพระสัทธรรมอันเป็นพระพุทธรูปแล้ว ผู้นั้นมีจิตสันดานจะใคร่ได้ธรรมาสน์พระพุทธรูปสิ่งใด ๆ องค์มณี ชีวิตมณี หรือจะปรารถนาสร้าพพน้อยใหญ่ เป็นต้นว่าดวงหทัย เลือด เนื้อแลจักขุแล้ว จงมาสำแดงพระสัทธรรมเทศนาแก่เรา ถ้าเราได้ฟังพระสัทธรรมโดยประสงค์แล้ว เราก็จะให้สรพทุกสิ่งสำเร็จความปรารถนาแก่ผู้นั้น อันวิสัยเราจะอยู่ปราศจากพระสัทธรรมนั้นจะได้ดังหมาป่ามิได้ อุปไมยดังท้องแห่งอากาศ อันปราศจากเสียงเมฆบันลือลั่น มิฉะนั้นดุจดั่งพระจันทร์เทวบุตรอันปราศจากรศมีในเวลาทิวาการ มิฉะนั้นเปรียบปานประหนึ่งว่าพญาคชอินทร์คชาธารช้างพระที่นั่งอันปราศจากงา ไม่มีงาเห็นปรากฏแล้วก็ไม่ดังงาม ตัวอาตมานี้เล่าถ้าเว้นจากฟังพระสัทธรรมแล้วก็ไม่ดังงาม เปรียบปานประหนึ่งว่าบรมกษัตริย์ อันทรงประดับด้วยรัตนาถรณ์การ แต่ทรงซึ่งภูษาผ้าทรงอันปะชาดฉะนั้น ก็จิตของอาตมานี้ ประกอบด้วยประสาทความเลื่อมใส ใครจะได้สดับพระสัทธรรมอันเป็นพระพุทธรูป ธรรมเมธมณีนโม กระทบสันดานของอาตมานี้ ย่อมยินดีในพระสัทธรรมซึ่งเป็นแก่นสาร พระสัทธรรมนี้เป็นที่ที่ยังสมบัติทั้ง 3 ประการ คือมนุษย์สมบัติสวรรค์ สมบัตินิพพานสมบัติให้สำเร็จได้ดังความปรารถนา น หิ ธมมา ปรี อตถิ ของสิ่งอื่นพ้นจากพระสัทธรรมอันเป็นกระแสพระพุทธรูปแล้ว จะได้ให้ถึงซึ่งสมบัติทั้ง 3 ประการนั้นหาบมิได้ เอว จินเตตวา สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์เจ้าทรงดำริในพระทัยฉะนี้แล้ว พระองค์ก็เสด็จออกจากห้องพระสิริไสยาสน์ในเวลาเช้า แล้วทรงนั่งเหนือพระราชบัลลังก์ ณ ภายใต้บรรพตฉัตร แวดล้อมไปด้วยจตุรงคเสนาราชบริวาร เทวราชา วิย เปรียบปานดุจดั่งสมเด็จพระจอมรินทรา อันทรงนิสัชนาเหนือบัณทุกัมพลศิลาอาสน์ (ผูก 1 หน้า โก) มีริมฝีปากโอภาส ณ ท่ามกลางหมู่แห่งเทพยดา พระบรมโพธิสัตว์จึงมีพระราชบัญชาตรัสแก่หมู่อำมาตย์แลราชบริพารว่า โภโกโต ตูกรทันทังหลาย ผู้เจริญ บรรดามาประชุมอยู่ที่นี่ คือใครผู้ใดจะมีกุศลราศีได้บำเพ็ญไว้ แลได้รู้พระสัทธรรมอันเป็นพระพุทธรูป มิได้มากประมาณแค่บทเดียวก็ดี อันเป็นพุทธานุชาตแล้ว บุคคลผู้นั้นจะมีจิตเลื่อมใสแล้วประกอบด้วยกรุณาสำแดงธรรมนั้นแก่เรา เพราะเรานี้มีพระทัยปรารถนาจะใคร่ได้สดับฟังพระสัทธรรมเทศนา เต สหุเพปี ฝ่ายอำมาตย์ทั้งหลายได้สดับพระราชบัญชาจึงกราบทูลสนองพระราชโองการ เทว ข้าแต่พระองค์ผู้สวโยศุริยสิงคาร มยํ น ชานาม พระพุทธเจ้าข้าเกล้ากระหม่อมฉันทั้งหลายนี้ จะได้รับรู้เป็นว่าหาบมิได้ ต สุตวา อนตมโน สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์ได้ทรงสวนการก็ทรงโหม่นสน้อยพระทัย จึงทรงดำริไปว่า ยนฺนุนาหํ ผิฉะนั้นเราจะให้ยกอุทธรณ์พันกหาปณขึ้นตั้งไว้เหนือคอคชสาร แล้วจะให้เทวดีเกริไปร้องป่าวหาบุคคลผู้รู้พระสัทธรรมอันเป็นพุทธานุชาต บุคคลที่รู้นั้นก็จะมีจิตอันประกอบไปด้วยโลกเจตนา จะพึงสำแดงธรรมเทศนาแก่เราโดยน้อยแค่ประมาณ 4 บาท 32 อักขระเท่านั้นก็เป็นอย่างยิ่ง จักยังเราให้สำเร็จความปรารถนาได้ ก็กิริยาที่เราได้สดับพระสัทธรรมเทศนานั้น จะนำมาซึ่งประโยชน์ความสุสันกาลช้านาน ทรงพระดำริฉะนี้แล้ว จึงมีพระราชโองการให้ราชบุรุษไปตีเกริร้องป่าวว่า ผู้ใดรู้พระสัทธรรมอันเป็นพุทธานุชาต ผู้นั้นจงมารับเอาทรัพย์พันกหาปณ แล้วจงไปสำแดงธรรมถวายบรมบพิตรพระเจ้าพาราณสี ราชบุรุษรับพระราชโองการแล้วจึงเทวดีเกริไปร้องทั่วสากล

(ผูก 1 หน้า โก) ราชอาณาจักร ก็ไม่มีผู้ใดที่จะมารับทรัพย์และสำแดงซึ่งธรรมเทศนาได้ ราชบุรุษก็พากันกลับมาทูลแก่พระบรมโพธิสัตว์ ๆ จึงมีพระราชโองการตรัสให้ทวีทรัพย์ขึ้นไป 2 พัน แต่พระองค์ให้ทวีทรัพย์ดั่งนั้น ตั้งแต่ 2 พันขึ้นไปกราบเท่าถึงโกฏิกิไม่มีผู้จะมารับ แล้วแล จะสำแดงธรรมเทศนาได้ ภายหลังมีพระราชบัญชาให้ปาวร้องว่า ผู้ใดสำแดงธรรมได้ 4 บาทเท่า นั้น จะพระราชทานทรัพย์โกฏิกิ 1 แล้วจะพระราชทานบ้านแลนิคมชนบททั้งปวงด้วย ก็ไม่มีผู้ใดจะ มารับ ลำดับนั้นจึงให้ร้องปาวว่าจะพระราชทานที่เศรษฐีที่เสนาบดีที่พระยามหาอุปราช ก็ไม่มีผู้ อาจสามารถจะรับ ภายหลังจึงมีพระราชโองการตรัสว่า ถ้าผู้ใดสำแดงธรรมให้เราฟังได้ ราชวงศ์ เราจะละเสียซึ่งเพศบรมกษัตริย์ จะมอบเศวตฉัตรให้แก่ผู้นั้น เราจะป็นทาสของผู้นั้นด้วย เรา จะให้ตัวของเรากับทั้งสิริราชสมบัติแก่ผู้แสดงธรรม สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์ พระองค์จึงตรัสสั่ง ราชบุรุษให้นำพิชัยเกริไปตีปาวประกาศดั่งนั้น ก็ไม่มีบุคคลใดจำแดงธรรมแก่พระองค์ได้สำเร็จดั่ง มโนรถ พระองค์ก็มีพระกมลหฤทัยรันทนถึงสังเวช จึงดำริในพระทัยว่า เมื่อเราอยู่ปราศจาก พระธรรมฉะนี้แล้วจะประโยชน์ไปโดยด้วยเสวยราชสมบัติเล่า สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์เจ้าก็สละ ราชสมบัติให้แก่อำมาตย์ แล้วก็เสด็จออกจากพระนครพาราณสี พระองค์เดียวเที่ยวแสวงหาซึ่ง บุคคลอื่นจะรู้สำแดงซึ่งพระสัทธรรมเทศนา เสด็จไปตามบ้านแลนิคมราชธานีเป็นลำดับ มาจนถึง ป่าใหญ่ ในที่นี้มีคณาจารย์ผู้ว่า ปุเร เกริยจาราเปตวา สมเด็จพระกษัตริย์ทรง พระนามชื่อว่า ธรรมโสณทกมหาราช อันดำรงราชอาณาจักรในพระนครพาราณสี ซึ่งทรงอิสร ธิปไตยให้ (ผูก 1 หน้า เกา) เกริไปตีปาวหาบุคคลผู้สำแดงธรรม เดิมที่จะให้ทรัพย์พันกหาปณก็ ไม่มีผู้ได้รับ ภายหลังจึงทวีทรัพย์ให้ 2 พัน 3 พัน แต่ทวี ๆ ขึ้นไปดั่งนั้นจนถึงโกฏิกิ 1 เป็น ประมาณ ลำดับนั้นจึงพระราชทานบ้านนิคม แลบรมราชธานี ก็ไม่มีผู้ใดจะมารับแลสำแดงธรรม ถวายได้ แล้วพระองค์ละสมบัติไม่คิดลำบากพระวรกาย เที่ยวแสวงหาผู้แสดงธรรม เสด็จไป ตามบ้านและนิคมชนบทราชธานีโดยลำดับ ๆ มาจนถึงมหานประเทศป่าใหญ่ ด้วยตั้งพระทัยจะ แสวงหาซึ่งบุคคลอื่นรู้ธรรม จะนำมาสำแดงถวายได้ ๆ ปฏิจกษณ ก็ในขณะเมื่อสมเด็จพระ บรมกษัตริย์พระองค์เสด็จเข้าไปถึงมหานประเทศป่าใหญ่ครั้งนั้น ก็ร้อนขึ้นไปถึงบันฑุกัมพลศิลา อาสน์พระแท่นที่นั่งแห่งสมเด็จพระจอมรินทร์ อถ เทวราชา ในขณะนั้นสกรินทร์เทวราช ทรงนั่ง เหนืออาสน์ให้ร้อนร้อนในพระทัยจึงทรงพระดำริว่า บันฑุกัมพลศิลาอาสน์แต่ปางก่อนอ่อนละไม บัดนี้เหตุไฉนจึงกระด้างซึ่งจะปราศจากเหตุนี้หาบมิได้ เหตุอันใดอันหนึ่งจะพึงมี สมเด็จพระ ท้าว โกสิยทรงพระดำริฉะนี้แล้ว จึงพิจารณาดูซึ่งหมู่มนุษย์โลก ก็ได้เห็นพระเจ้าโสณทกมหาราช ผู้มี พระกมลประสาทเลื่อมใส จะใคร่ได้ฟังพระสัทธรรมเทศนา เสด็จเที่ยวหาบุคคลอื่นรู้สำแดงพระ สัทธรรม พระองค์เที่ยวไปทั่วสากลทวีปก็มิได้บุคคลผู้ใดผู้หนึ่ง ซึ่งสำแดงพระสัทธรรมได้ จน เสด็จมาถึงมหานประเทศ ท้าวสหเสนดรแจ้งเหตุฉะนี้แล้ว พระองค์จึงทรงพระดำริไปอีกว่า พระเจ้าธรรมโสณทกมหาราชนี้ เธอมีพระกมลมุ่งหมายจะทรงสดับฟังพระสัทธรรมเทศนา พระองค์จึงสู่สละราชสมบัติและประยูรญาติวงศ์สัมพันธ์มิตร มิได้ทรงอาลัยแก่ชีวิต เที่ยวเสาะ (ผูก 1 หน้า ก) แสวงหาผู้แสดงธรรม เข้ามาสู่พระมหานประเทศป่าใหญ่ โย วา โส วา ก็พระเจ้า

ธรรมโศกทรราชนี้มีใช้สามัญสัตว์ ในภทรกัปนี้และจะได้ตรัสแก่พระบรมพุทธานิเชกเป็นพระสรเพชญพระพุทเจ้าองค์หนึ่งในภายหน้า เพราะว่าพระเจ้าธรรมโศกทรมหาราช เธอเที่ยวแสดงหาบุคคลจะสำแดงพระธรรมไม่ได้แล้ว ก็จะพึงเสวยซึ่งมหันตทุกข์เป็นอันมากถ้าหากพระทัยน เจต ยุตต์ ก็กิริยาที่จะให้พระองค์เสวยทุกข์เวทนาด้วยเที่ยวแสวงหาผู้สำแดงธรรมดังนี้ จะได้สมควรหาได้ อชช คนุตพุพ เราจำจะไปในวันนี้ ควรจะยังพระองค์ให้ยินดีด้วยอมฤตรส สัทธรรมเทศนา แล้วพระองค์จะได้วิวัฒนาการกลับไป เสวยมหาสุริยสมบัติโดยยุติธรรม เมื่อสมเด็จพระนรินทรจินตนาการในพระทัยดังนี้แล้วพระองค์จึงลงมาจากดาวดึงส์พิภพโดยอัมพรเวลา ละอิตภาพจากสมเด็จพระนรินทรแล้ว ภูยานก มหนตรกษสเวส คเหตวา ก็นิรมิตเพศเป็นยักษ์ รักษาสระแล้วเดินมา สำแดงกายให้ปรากฏอยู่ตรงพระพักตร์ แห่งสมเด็จพระบรมโพธิสัตว์ เตเนตุด เพราะเหตุดังนี้พระอาจารย์เจ้าผู้รจนาดังพระคัมภีร์ จึงนิพนธ์เป็นบาลีไว้เป็นนิคมคาถา คือกล่าวข้าคำก่อนให้มันว่า พุยมจจนสิมมทิสโรตมทิตติปิมีคากุล เป็นอาทิจนะนี้ อรรถาธิบายความตามพระนิพนธ์บาลีว่า นรานมิโนโท สมเด็จพระเจ้าพาราณสีอันทรงอธิบดีกว่านิกรชน มีพระกมลจะใคร่ได้สดับพระสัทธรรมเทศนา ปวิสิตวา ละสิริราชสมบัติอันบริบูรณ์ด้วยสรรพโภคเข้าไปส่วนสนทราวไพรอันอาภูลไปด้วยเสือโคร่งแลหมีราชสีห์กระปือเถื่อนแลเสือเผ่นแลคชสาร เสือเหลืองแลหมีมฤคชาติ แลดาตาศไปด้วยหนามและศิลาพฤษกษาทุมาไม้ (ผูก 1 หน้า กะ) อโธจิโดจ พระองค์เสด็จพระราชดำเนินเวียนไปเวียนมาข้างโน้นแลข้างนี้ เป็นเหตุด้วยอาณูภาพแห่งสมเด็จพระเจ้าพาราณสี บัณทุกัมพลศิลาอาสน์แห่งท้าวสุชัยบตีจึงสำแดงซึ่งอุณาการ ท้าว มชวานจึงอาวชันการพิจารณา ก็ได้ทันการเห็นซึ่งพระบรมโพธิสัตว์อันทรงพระปัญญา วิเวจจรนุต พระองค์เสด็จดำเนินไปในป่าชฎพนมไพร สมเด็จพระท้าวสหสนันทรพระดำริว่า อาตมาควรอย่างยิ่งบรมกษัตริย์ให้อัมพระกมลด้วยรสพระสัทธรรมในเวลาวันนี้ ดำริแล้วท้าวชิรปาณีก็นิมนต์เป็นมหายักษ์มีเขี้ยวอันแดงน่ากลัวตั้งอยู่ในมุขทวาร มีสีปานประหนึ่งว่าสียอดเขี้ยวอันชั้นบรรพต มีเนตรทั้งสองปรากฏดุจแสงแห่งอัคคี มีนาสาอันวิจิตรเป็นอันดีหนาพิลึกอย่างมัจฉาโลมา มีอาการประหนึ่งว่าจะคอยหาสัตว์เป็นภักษา มีสีอุทรประเทศอันเขียวควรที่จะพึงกลัว มีสำเนียงอุโฆษสนั่นท้าวพระมหาวัน กรุรุห์ มีนขาทั้ง 10 นั้นติดด้วยโลหิตแล้วมีคมแหลมราวกับหลาวกรด มีตาปรากฏอยู่ในหัตถ์ข้างหนึ่ง เบื้องหัตถ์ข้างหนึ่งแบกกระบองเหล็ก ทาโทฏฐภิม มีโอษฐ์และเขี้ยวควรที่จะพึงกลัว มีลลาภคือหน้าผากประกอบไปด้วยลายอยู่ย่นเป็นเครือวัลย์ มีสรรพางค์สรริอันทรีย้นเป็นที่ยังมนุษย์ให้สยดสยอง รุตตปาท์ เท้าทั้ง 2 แดงดั่งแสงสีชาดละลายทา สุมาปยิตวา สมเด็จพระนรินทรเทวราชา นิมนต์กายเป็นยักษ์อันกล้าแข็งดังนี้แล้ว ก็เดินไปในที่ใกล้แห่งพระเจ้าพาราณสี แล้วก็สำแดงกายให้ปรากฏ อถ มหาสโตโต ครั้งนั้นสมเด็จพระบรมโพธิสัตว์พระองค์ทอดพระเนตรเห็นอินทียักษ์ ยืนอยู่ตรงเบื้องพระพักตร์ครั้งนั้น พระองค์จะได้สะดุ้งใจกลัวและ (ผูก 1 หน้า ข) ห้วนไหวพระบวรสันดาน โดยด้าแค่ประมาณถึงเส้นพระเกศา ก็หาบมิได้ มีคำปุจฉาว่าพระบรมโพธิสัตว์เมื่อเห็นมหายักษ์อย่างนั้น มิได้มีพระทัยห้วนไหว สะดุ้งอาศัยเหตุด้วยพระองค์ทรงคิดเป็นประการใด มีคำวิสัชนาว่าสมเด็จพระบรมโพธิสัตว์ พระองค์

ทอดพระเนตรเห็นมหายักษ์ไม่สะดุ้งตกใจกลัวตั้งนั้น เพราะเหตุพระองค์ทรงพระดำริว่า ดังเราจะพึงสำเร็จความปรารถนา มหายักษ์อันเดินมายืนอยู่เบื้องพระพักตร์ของเรานี้ ชะรอยจะรู้พระธรรมอันพระพุทธเจ้าตรัสเทศนาไว้ เราจะพึงได้สดับฟังในสำนักของยักษ์ผู้นี้ ก็กิริยาที่ได้ฟังนั้นจะบังเกิดประโยชน์แลความสุขแก่เราล้านกาลช้านาน พระบรมโพธิสัตว์ทรงมนสิการในพระทัยจะนี้พระองค์จึงไม่มีความสะดุ้งตกพระทัย เมื่อพระองค์ทรงพระดำรินั้นแล้วจึงทรงพระวินิจฉัยต่อไปว่า อชฺชนยา วันนี้เราควรจะไปใกล้ กล่าวสุนทรวาจาไถ่ถาม แล้วพระบรมโพธิสัตว์ก็ทรงพระดำเนินเข้าไปใกล้ สลลปนโถ เมื่อพระองค์จะกล่าวสุนทรวาจาปราศรัยกับด้วยอินทียักษ์ ก็ตรัสโดยพระคาถาว่า ตสฺมี วณฺสํมํ ตรีสนฺทิมณฺฑิตเต เป็นอาทิ อธิบายความว่า อธิกภิโตสิ ตุกรมหายักษ์ ตัวท่านมีสร้อยกายาน่ากลัวยิ่งนัก มหานุภาวํ ปุจฺฉามิ เรานี้ประกอบด้วยความสงสัยจะขอถามท่าน ๆ นี่ชะรอยจะมีอนุภาพมาก ท่านเดินตรงเข้ามาที่นี่เพื่อประโยชน์ประสงค์สิ่งอันใด ธมฺมํ คเวสํ ตุกรมหายักษ์ เรานี้เป็นบรมกษัตริย์ผู้สละราชสมบัติแลพระบรมวงศา ด้วยมีจิตประสงค์จะแสวงหาพระธรรม เราจึงได้มาสู่ประเทศราวไพรฉะนี้ ชานาสิ สเจ สมฺม ตูกรสหาย อันมีรูระเสมอกัน ฉิแลท่านรู้พระสัทธรรมแล้ว จงสำแดงพระคาถาที่ได้มากมาตรว่าบาทเดียว แต่เป็นคาถาที่สมเด็จพระพุทธเจ้าตรัสเทศนาไว้ ให้เราได้สดับฟังสมดังจิต (ผูก 1 หน้า ขา) ที่เราปรารถนาเกิด ตโต ยกุโข ลำดับนั้น สมเด็จพระชินสีห์จึงนิมิตเป็นยักษ์ จึงตอบว่า ธมฺมปชานามหํ ตูกรพระเจ้าพาราณสี เรานี้ก็ย่อมรู้ซึ่งธรรมอันเป็นกระแสพุทธานุชาต ชินเรติ อันพระชินนทรบพิตรตรัสเทศนาไว้ ดูวํ หิ โสตุกาโม ท่านปรารถนาซึ่งประโยชน์จึงตั้งโสดาสดับฟัง เราอาจสำแดงให้ฟังได้สมดังความปรารถนา ก็แต่ทว่าท่านจะบูชาเราผู้สำแดงธรรมด้วยสิ่งอันใด อถ มหาสตุโถ ครั้นนั้นพระมหากษัตริย์ จึงมีพระราชโองการตอบว่า รุชเชฏฺฐิโต ตุกรมหายักษ์ก็ถ้าแล้วเราจึงเสวยราชสมบัติอยู่ในพระนครเหมือนกาลก่อนแล้ว เราก็จะกระทำสักการบูชาแก่ท่านให้มากจะนับประมาณบมิได้ อิทานิ เอโก ก็กาลบัดนี้เรามากกลางไพรแต่ผู้เดียว มิได้มีทรัพย์สิ่งใดมา มีแต่กายาของเรา ๆ จะบูชาแก่ท่านตามแต่ท่านจะปรารถนาเกิด เนวตฺถิ อณฺณํ สิ่งอื่นนอกกว่าสรีรกายาแล้ว เรามีได้มีสิ่งใดจะบูชาแก่ท่านแล้ว ท่านจงสงเคราะห์แก่เราเถิด จงแสดงพระสัทธรรมที่เป็นพระสุภาษิต อันสมเด็จพระมุนิพรหมสัมมาสัมพุทธบพิตรประทานเทศนา เราขอบูชาสรีรกายาแก่ท่าน เป็นทุกตบรรณาการ เบื้องว่ายักษ์มขพานได้ฟังสุนทรวาจาจึงตอบวาจาว่า ตูกรพระเจ้าพาราณสี สุหิโตว เรานี้มีอุทรประเทศอันพร่อง เพราะเรายังมีได้บริโภคอาหาร เราจะต้องบริโภคมังสะของท่านกับทั้งโลหิตให้อิ่มเป็นอันดี บรรเทาเสียได้ซึ่งความอยาก แล้วจึงจะสามารถสำแดงธรรมแก่ท่านได้ พระบรมโพธิสัตว์ได้ทรงฟัง ก็มีได้ยอท้อในพระทัย พระองค์ประสงค์แต่จะได้สดับพระสัทธรรมเทศนาเท่านั้น จึงตอบพระบัญชาแก่นินทียักษ์ว่า ตุกรมหายักษ์ก็ถ้าแล้วท่านจะบริโภคเรา แล้วจึงจะสำแดงธรรม เราจะขอถามท่าน ๆ (ผูก 1 หน้า ขี) จะสำแดงให้แก่ผู้ใดฟังเล่า ถึงท่านจะบริโภคก่อนเรามีได้ว่า สุดแท้แต่เราได้ฟังพระคาถาอันเป็นพระพุทธานุชาตแล้ว ก็ตมแต่อัชฌาสัยของท่านเถิด แต่เราจะขอให้สำเร็จความปรารถนาอย่างเดียวกันนั้น ตุกรมหายักษ์อันร่างกายของเรานี้ เราจะบูชาแก่ท่านผู้สำแดง

ธรรมเป็นสิทธิ์ขาดแล้ว เอว วุตเต เมื่อพระบรมโพธิสัตว์ตรัสดังนั้น ยักษ์มฆพานจึงมีสุนทรเทวโองการตอบว่า สาธุ มหาราช ดูกุร พระเจ้า พาราณสี อันยังราชธนะให้ยินดี ด้วยสังคหัตถ์ทั้ง 4 แลประกอบด้วยสิริราชสมบัติ เป็นบรมกษัตริย์อันประเสริฐดีแล้ว เราก็คงจะให้สำเร็จประโยชน์ทั้ง 2 ข้าง อิมํ อารุหฺ เชิญบพิตรเสด็จขึ้นสู่บรรพตเถิด ไปยืนอยู่เหนือยอดบรรพตกรณนั้น ข้าพเจ้าจะสำแดงธรรมให้บพิตรฟังไปพลาง แล้วบพิตรก็ทอดลงมาสู่โอรุแห่งข้าพเจ้า ให้ทันขณะเมื่อสำแดงธรรมเทศนานั้นและจึงจะชอบ เมื่อบพิตรกระทำดังนี้ได้แล้ว ก็จะได้สดับฟังพระสัทธรรมเทศนาอันเป็นกระแสพระพุทฺธฎีกา ตัวข้าพเจ้าก็จะได้สำเร็จความปรารถนา ได้บริโภคมังสะโลหิตแห่งท่านเป็นภิกษาหาร ตํ สุตฺวา สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์ได้ทรงสรวนการ ก็ทรงพระวินิจฉัยในพระทัยว่า อนมตฺตคฺโค สัสสเร แต่อาตมาเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏ มีที่สุดแห่งชาติเบื้องหน้ามิได้ปรากฏ แม้จะกำหนดนับชาติที่ตาย ด้วยสามารถเป็นภิกษาหาร แห่งราชสีห์แลเสือโคร่ง แลเต่าปลาเป็นอาทิ นั้น จะนับจะประมาณนั้นมิได้ ก็วันนี้จะถึงซึ่งมรณภัยด้วยสดับพระสัทธรรมเทศนา ครวแล้วที่อาตมาจะบริจาตชีวิตบูชาแก่พระสัทธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระบรมโพธิสัตว์ทรงพระดำริดังนี้แล้ว จึงมีพระโองการตรัสว่า โภ ดูกุรยักษผู้เจริญ อันสรีระร่างกายนี้ (ผูก 1 หน้า ชี) จะได้สำเร็จความปรารถนาเพื่อประโยชน์แก่ตน แลบุคคลผู้อื่นก็บมิได้ ตฺจุณฺ สรียาพพน้อยใหญ่นี้เปล้าจากแก่นสาร และย่อมจะล้างผลาญฆ่าสัตว์ตัดชีวิต แลมักจะลวงฉลักของ ๆ ท่านที่ท่านมิได้ให้ และลู่อ่านาจนแก่น้ำใจกระทำประทานกรรม แลกล่าวมุสาสับปลับ แลเสพสุราเมรัยยังหดยให้มัวเมาเป็นเหตุสังสารวัฏปริวตติ เบื้องว่าสัตว์ทั้งหลายอนันตอเนกมิใช่น้อย จะนับบมิได้ ย่อมเวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสาร ยามถึงซึ่งทุกขจะนับก็พันประมาณ สรรีอันทรียของเราท่านทั้งหลายนี้ มิได้เป็นไปเพื่อประโยชน์แลความจำเริญ ถ้าแม้ว่าลุ่มหลงรักใคร่อาลัยแล้ว ก็มีแต่ว่าจะชักพาให้แช่เนิ่นอยู่ในห้วงมหรณพภพสงสาร สดฺดา มรณฺติ สัตว์ทั้งหลายอันเกิดมาแล้วก็ย่อมดับเบญจขันธ์สังขารสิ้นด้วยกัน แต่ต่างกันด้วยสามารถุศลและอกุศลที่ตนได้กระทำไว้ รุกฺขปฺปาตฺยา บางพวกก็ตกต้นไม้กระทำกาลกิริยาตาย เกจิ อุพฺพนฺติยา บางพวกก็ถูกยาทำลายเบญจขันธ์ บางพวกนั้นก็กินยาพิษถึงซึ่งชีวิตอันตราย เพราะอย่างนี้และจึงว่าร่างกายนี้ไม่มีประโยชน์แก่ตนแลบุคคลผู้อื่น อันจะหาประโยชน์มาตรวาน้อยหนึ่งนั้นหาไม่ได้ ไซ้จะยินดีด้วยร่างกายนั้นเรามีไยยินดี เอตฺจเซทฺทจฺจ เราจะไม่สละกายของเรานี้ยากที่บุคคลจะบริจาตได้ ให้แก่ท่านในกาลวันนี ไซ้เราจะยินดีด้วยสมบัติในมนุษย์คือจะเป็นบรมจักพัตรอิราช เป็นต้นนั้นมิได้ และจะยินดีในสวรรค์สมบัติคือเป็นอินทร์เป็นพรหมนั้นก็บมิได้ เราเสียสละกายไม่เสียตายแก่ชีวิต ด้วยมีกมลจิตจะใคร่ได้พระโพธิญาณ เป็นองค์สัพพัญญูสัมมา (ผูก 1 หน้า ขุ) สัมพุทธิเจ้าในภายหน้าเท่านั้น จะได้รู้ชนสัตว์เข้าสู่อมตนิพพาน พ้นจากจตุรโหมอ่าวกล่าวคือ สังสารล้นทุกขสิ้นภัยเป็นอาทิ ตว พุโสปการิ ดูกุรสหายก็ตัวท่านนี้ประกอบไปด้วยอุปการะแก่เราเป็นอันมาก เหตุฉะนั้นเราจึงปราศจากรังเกียจ จักทำตามถ้อยคำของท่านทุกประการ เทสยิด มฺยหํ ธมฺมํ ท่านจงสำแดงธรรมแก่เราให้สมความปรารถนาในกาลบัดนี้ เอวญฺจ ปน วตฺวา เบื้องว่าสมเด็จพระบรมโพธิสัตว์

กล่าวดังนั้นแล้ว พระองค์ก็ขึ้นไปสถิตเหนือยอดบรรพต ยืนปรากฏดังคำอินทักข์สั่ง เหตุพระองค์ประสงค์จะฟังพระสัทธรรมเทศนา แล้วจึงมีสุนทรบัญญัติก่เดือนมหายักษ์มฆวานว่า ท่านจงสำแดงธรรมแก่เรา แล้วพระบรมโพธิสัตว์ก็ทรงโสมนัสให้พระทัยว่า เราจะได้ให้ซึ่งชีวิตกับพระเตียรแลมั่งสะกับทั้งโลหิต เพื่อประโยชน์จะบูชาแก่พระสัทธรรม แล้วจึงเตือนอีกให้มหายักษ์สำแดงพระสัทธรรมเทศนา เบื้องว้ายักษ์อมรินตราที่อำเภอสุธรรอันประกอบด้วยเขี้ยวควรจะฟังกลัว แล้วก็ยืนอยู่ ณ เบื้องต่ำ เพื่อจะสำแดงธรรมแลบริภคกายแห่งพระบรมโพธิสัตว์เจ้าอันจะโดดลงมาจากยอดคีรี ฯ พระบรมโพธิสัตว์พระองค์ยินดีด้วยจะได้ฟังพระสัทธรรม ก็โผผวาโดดลงมาตรงพักตร์แห่งมหายักษ์อมรินตรา อถ สุกโก เทวานมินโท ในกาลนั้นสมเด็จพระจอมรินตราผู้เป็นใหญ่กว่าหมู่เทพยดา พระองค์ได้ทัศนากการเห็นอากัปกิริยาแห่งพระบรมโพธิสัตว์ ก็ทรงพระโสมนัสยินดีพิศวงในพระทัย ก็องค์ก็ละเพศจากยักษ์เป็นท้าวสหสนันย์ ประดับด้วยทิพยอาภรณ์พรรณวิภูษิตสรรพอลังการ มีพระรัศมีสว่างห้วงคั่นนานภดลประเทศวิถิ ประดุจดั่งว่าทิวากรเทพบุตรอันเปล่งรัศมีปราศจากเมฆเป็นมลทิน สมเด็จพระจอมรินทรก็รับ (ผูก 1 หน้า ข) พระบรมโพธิสัตว์อันโดดลงจากยอดบรรพต ประคองให้มั่นด้วยพระหัตถ์ทั้งสอง แล้วก็พาเหาะไปยังเทวโลก เชิญให้นั่งเหนือบัลลังก์มโหฬาร แล้วองค์อมรินทรก็บูชาด้วยดอกไม้แลของหอม เป็นต้นเครื่องทิพสักการะต่าง ๆ ส่วนสมเด็จพระบรมโพธิสัตว์ก็ตรัสเทศนา สมเด็จพระจอมรินตราที่ทรงฟัง ปสนนากการ ท้าววชิราปณีก็นิยมนิเลศในพระมหากษัตริย์แจ่มยิ่งนัก ลำดับนั้นสมเด็จพระจอมรินทรจึงขึ้นนั่งบนอาสนะอันควร จึงนำมาซึ่งพระธรรมเทศนาสำแดงอรรถแห่งอนิจลักษณะ อันสมเด็จพระพุทธก็สละสัมมาสัมพุทธเจ้าประทานเทศนาไว้ด้วยบาทพระคาถาว่า อนิจจา วต สัชชา เป็นอาทิ ข้าแต่พระเจ้าพาราณสีอันว่าสังขารธรรมทั้ง ๕ ย่อมบังเกิดขึ้นแล้วแลดับไปเป็นธรรมดา ก็กิริยาที่ลำดับเสียได้ซึ่งสังขารธรรมนั้นแลนำมาซึ่งความสุข เมื่อสมเด็จพระจอมรินตราสำแดงธรรมเทศนาถวายด้วยพระคาถามีประมาณ 4 บาท ยังสมเด็จพระบรมโพธิสัตว์ให้ได้ฟังพระสัทธรรมเทศนา อันเป็นกระแสพระพุทธานุภาพแล้วก็ให้เชยชมทิพสรีรมย์บันเทิงแห่งตนแล้วก็พาพระบรมโพธิสัตว์นิวัติการกลับมาส่ง ให้ครอบครองสมบัติของพระองค์ในพระนครพาราณสีตั้งแต่ก่อน แล้วก็ให้โอวาทสั่งสอนด้วยพระอัประมาทธรรม แล้วสมเด็จพระจอมรินตราธิราชก็เสด็จกลับขึ้นสู่ดาวดึงส์เทวโลกทิพสถาน นี้แลนักปราชญ์ประกอบด้วยปรีชาญาณ สดับแล้วฟังมนสิการกำหนดในใจว่า อันพระสัทธรรมนี้ไซ้ร่ายกที่จะได้ฟัง แต่หนอพระพุทธรองค์อันตั้งอยู่ในพิสัยโพธิสัตว์แล้วยังได้สดับฟังโดยยาก สู้เสวยทุกข์ลำบากจึงได้สดับพระสัทธรรม (ผูก 1 หน้า ข) เทศนา อันเป็นกระแสแห่งพระพุทธานุภาพสมดังพระหฤทัยประสงค์ ก็กาลบัดนี้เราท่านทั้งหลายก็มีอายุน้อยถอยลง พระพุทธศาสนาก็ยังดำรงเป็นอันดี เหตุไฉนจึงประกอบอยู่ด้วยประมาทอันประกอบด้วยประมาทอยู่นี้มิได้สมควร เพราะว่าประมาทในสมันอันเป็นที่เกิดแห่งสมเด็จพระพุทธเจ้าหนึ่งเล่าก็ได้บังเกิดในมงคลจักรวาล อุตสาหะตั้งจิตเสวนาการสดับฟังพระสัทธรรมเทศนา จะได้เป็นปัจจัยไปในปารภพเบื้องหน้าจงกระทำตามเยี่ยงอย่างสมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อพระองค์ยังทรงสร้างพระบารมี พระองค์ยอมสละพระชนม์ชีพเสด็จเร่งรีบเสาะแสวงไป กว่าจะได้สดับพระสัทธรรม

เทศนา ต้องเสวยทุกขเวทนาเห็นสภาวะปานฉะนี้ อาตมารับประทานวิสาขนาในธรรมโสนทกวัตตุ ที่ปฐุม ก็ยุติตามพระบาลีแต่เท่านี้ ๑ ลำดับนี้จะได้รับประทานวิสาขนาในวัตตุแห่งพรานเนื้อ อันได้สดับฟังพระสัทธรรมเทศนา ครั้นดับเบญจขันธ์ทั้ง 5 ได้ไปบังเกิดในสวรรค์เสวยทิพย์สุข เป็นต้น สืบพระบาลีต่อไป มีเนื้อความอันพระคันธธนาจารย์เจ้ากล่าวไว้ อโยนุพพุพิถา จะกล่าวเป็นลำดับจับเรื่องแต่เบื้องบุพชาติ คืออุบัติเหตุแห่งพระสุธรรมเถร ได้บำเพ็ญกุศลแต่ยังเป็นพรานเนื้อมา อโธ กิร ดังไดยินมานับแต่ภักทกัปนี้ไปได้ 31 กัป สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่า พระสิขีสัมมาสัมพุทธเจ้าได้บำเพ็ญพระบารมี 30 ทศเต็มบริบูรณ์ แล้วได้ตรัสแก่พระบรมพุทธานิเชกสัมโพธิญาณ พระองค์ยังเวไนยสรรพสัตว์ให้ข้ามจากภพสงสาร พ้นจากกันดารมีชาติเป็นอาทิ ทั้งเทพยดาแลมนุษย์นกรทั้งหลาย พระองค์ยังหาฝนคืออมฤตยรส ไฉยธรรมเทศนา ให้ปวัตนาการตกลงแล้วพระองค์ประหารซึ่งจรรณเถรแล้วยกขึ้นซึ่งธงชัยกล่าวคือพระสัทธรรมตามพุทธประเพณี ๑ ในสมัยครั้งหนึ่ง (ผูก 1 หน้า ไซ) สมเด็จพระบรมพิชิตมารมิ่งวิสุทธิมนุญจำเริญซึ่งวิเวกทั้ง 3 คือ กายวิเวก จิตวิเวก อุปธิวิเวก พระบรมไตรโลกเชษฐจึ่งเสด็จพระพุทธานุสาลาเข้าไปส่วนประเทศป่าใหญ่แล้วพระองค์ก็ปูลาดซึ่งพระสวดจิวรกาสาผ้าสังฆาฏี 4 ชั้น ยังทิศทั้งหลายให้บริบูรณ์เต็มแผ่นข่านไปด้วยฉัพพรรณรังสีพระรัศมี 6 ประการเสด็จทรงนั่งเหนือแผ่นศิลาบัลหม มีสัมผัสนั่นเย็นสบาย ประดับไปด้วยรุกขชาติทั้งหลายต่างๆ เป็นต้นว่าไม้กาะทิงมีดอกบานเป็นอันดีในราวไพร แลอาภูลไปด้วยลดาชาติอันดาดาชเต็มติดด้วยพวงผล เป็นระเบียบดุจดั่งว่าบุคลมาเรียงเรียบประดับไว้ ย่อมเป็นที่อาศัยช่องเสพแห่งหมู่สัตว์จุตูปาทวิบาท ตทา เทวพรหมนาคสุปณาทโย กาลครั้งนั้นเทวดาแลพรหมแลนาคแลครุฑเป็นประทาน ก็มาสนับบาตประชุมกันณสถานทีนั้น ชวนกันกระทำสักการบูชา ด้วยพวงมาลาแลของหอมแต่ล้วนเป็นทิพย์ แล้วสรรเสริญซึ่งพระเดชพระคุณแห่งสมเด็จพระผู้ทรงพระภาคต่างๆ ก็ประนมมอภิวาทถวายทศนัสโมทาน ประดิษฐานอยู่ ณ ประเทศที่สมควรแก่ตนๆ ตลุมิ สมาคเม ในที่ประชุมพร้อมนั้นสมเด็จพระมหากรุณา จึ่งเปล่งออกซึ่งพระสุรสำเนียงอันไพเราะ ดุจดั่งว่าเสียงแห่งท้าวมหาพรหมอันอุโฆษณาการ พระองค์โปรดประทานพระสัทธรรมเทศนาประกอบด้วยพระอริยสัจทั้ง 4 ประการ ตทา เอโก มิคลุตโก ครั้งนั้นยังมีพรานเนื้อคนหนึ่งเข้าไปสู่ราวป่านั้น ได้เนื้อแลสุกรมาเป็นอันมากแล้วก็ฆ่ากินเป็นภิกขาหาร เหลือนั่นก็แบกด้วยหาบคมนาการมาถึงที่นั้น ได้เห็นพระพุทธานุสาลาซึ่งทรงสำแดงพระธรรมเทศนายังจิตของอาตมาให้เลื่อมใส จึ่งยืนฟังอยู่ในประเทศข้างหนึ่งเป็นที่สมควรแล้ว ก็ตั้งจิตฟังพระจตุราริยสัจธรรม (ผูก 1 หน้า ไซ) เทศนา ครั้นแล้วก็กลับไปยังที่อยู่ของอาตมา จำเดิมแต่นั้นก็สละเสี้ยนซึ่งอกุศลโทษทุจริตมีปาณาติบาตเป็นต้น อยู่จิวรกาลนานมาถึงกาลควรอายุแล้วก็ดับเบญจขันธ์ชาติชีวิตอินทรีย์ เหตุกุศลราศีที่ได้ฟังพระสัทธรรม นำไปบังเกิดในเทวโลกเสวยทิพย์สมบัติอยู่ในฉกามาพจรสวรรค์สันกาลช้านาน ครั้นแล้วก็จุติจากเทวสถานลงมาบังเกิดในมนุษย์เสวยมนุษย์สมบัติ อปราปร แต่สืบขันธ์ประวัติในเทวโลกและมนุษย์โลกไป ๆ มา ๆ ฉะนี้ มิได้ไปสู่อบายภูมิเลยดังนี้ ด้วยสามารถธรรมสวนานิสงส์ที่ตนได้สดับพระอริยสัจธรรมเทศนานั้นให้

ผลเป็นลำดับมา ฝ่ายอุทศโทษปณาดิบาดนั้นไม่สามารถจะให้ผลได้ ก็ถึงซึ่งเป็นอโหสิกรรมไปเสียแต่ชาติเป็นพรานเนื่อนั้น ครั้นมาถึงพระพุทธบาทศาสนาแห่งสมเด็จพระผู้ทรงบุญราศีสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรา พรานเนื่อนั้นครั้นจุติจากสวรรค์ลงมาปฏิสนธิในเรือนแห่งตระกูลในพระนครสาวัตถี อยู่ในครรภ์แห่งชนนีครบไตรมาสแล้วจึงประสูติจากครรภ์แห่งมารดา ครั้นอยู่นานมา มีอายุเจริญวัย ก็ไปบรรพชาเป็นภิกษุในสำนักแห่งสมเด็จพระผู้ทรงพระภาค ฯ วันหนึ่งนั้น สมเด็จพระบรมโลกนาถเจ้าตรัสพระจตุราริยสังกรรมเทศนาแก่บรรพสัตว์ ภิกษุของคณนั้นก็สำเร็จพระอรหัตผลพร้อมไปด้วยพระปฏิสัมภิทาญาณ ก็มีนามกรปรากฏชื่อว่า พระสุธรรมเถระในพระพุทธศาสนานี้ เอกทิวส์ สัมมชุตโต อยู่มาวันหนึ่งพระสุธรรมเถระนั้นท่านอยู่ในท่ามกลางหมู่แห่งภิกษุทั้งหลาย จึงเปล่งซึ่งอุทานวาจาอันประกอบไปด้วยโสมนัส เหตุจะสำแดงเบื่องบพุกุศลอันตนได้บำเพ็ญมาแล้วให้เป็นอุปนิสัยของตนจนได้สำเร็จพระอรหัต จึงเอื้อนโอรุ้ออกอรรถด้วยพระคาถาว่า เอกติเส อิติ (ผูก 1 หน้า เขา) อิติ กบฺเป เป็นอาทิ ความว่า เอกติเส อิติ กบฺเป ในภพนับแต่ภพที่นี้ไปได้สามสิบเบ็ดกับ นายโก สิวหโย สมเด็จพระบรมนายกผู้นำสัตว์ออกจากวิญญูสงสาร ทรงพระนามชื่อว่า พระสิขีสัมมาสัมพุทธเจ้า อันอาภีรณไปด้วยมหาบุริษลักษณะ 32 ประการ รุ่งเรืองเปรียบปานประหนึ่งว่าไม่ประจำทวีป พระองค์บันลือขึ้นซึ่งพระธรรมเถรี ปาวร้องให้สัตว์ทั้งสิ้นลงสู่ส่าเการธรรม พาช้ำมทางกันดารคือสงสาร ให้ถึงพระนิพพาน อันระงับราคาทกิเลส ยกขึ้นซึ่งธงชัยคือพระสัทธรรม ยังสัตว์ทั้งหลายให้พ้นจากทุกข์ในสงสาร ให้ได้สำเร็จมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ นิพพานสมบัติ เอกสมิ สมเย นาโ ในสมัยครั้งนั้น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธสืขีผู้เป็นที่พึ่งแก่ไตรภพ พระองค์มีพระกมลปรารภซึ่งวิเวกทั้ง 3 เสด็จไปส่วนประเทศป่าใหญ่ นานาทุมสมากุล อันอาภูลไปด้วยพุกษาชาติต่าง ๆ เป็นต้นว่าไม้บุญนาคและไม้กาะทิง และอาภูลไปด้วยกุสุมบุพผาพรรณไม่มีดอกแลเครือลด แลประกอบไปด้วยสระโบกขรณี คณานิกรต่าง ๆ เป็นต้นว่า มฤคชาติ แรต แลคชสารสรรพจตุบาท แลปิกษาทิวาชาติเป็นต้นว่ามยุรปักษี และประกอบไปด้วยสระโบกขรณมีอุทกวาริอันเย็นใสสะอาด มีทำอันราบมีศิลาอันสะอาดเป็นที่นำมาซึ่งความสำราญในหยุดย สมเด็จพระพุทธสืขีนั้นทรงนั่งเหนือแผ่นศิลาอันใหญ่แล้วจึงเปล่งพระพุทธรัศมี เทวา ตตถ สมาคนฺดว เทพเจ้าทุกราตี ก็มาสโมสรสนนิบาตในที่นั้น ทิพฺเพหิ คนฺธมาเลหิ แล้วก็ชวนกันกระทำสักการบูชาด้วยของหอม และพวงมาลัยแต่ล้วนทิพย์ บางพวกก็จิบระบำประโคมทิพสังคีตดุริยดนตรีกระทำสักการบูชา (ผูก 1 หน้า ข) เทว เทว สมเด็จพระบรมศาสดาพระองค์ทรงนั่งในท่ามกลางแห่งหมู่เทพยดา แล้วจึงมีพระพุทธบริหารประทานพระสัทธรรมเทศนาพระอริยสังทั้ง 4 ด้วยพระสุร สำเนียงอันไพเราะควรจจะจับใจ ตทาหํ ลุทฺโธ อสิ ในกาลครั้งนั้นอาตมนี้เป็นพรานเนื่อ ข่าเนื่อแลสุกรเลี้ยงชีวิตไปอยู่ที่ฆ่าเนื่อแล้วก็เดินมาในมหาวนประเทศป่าใหญ่ ดำเนินมาโดยมรรคที่ใกล้ก็ได้เห็นองค์สมเด็จพระพุทธเจ้า มีหมู่เทพเจ้ายอกรสุลีแวดล้อมเป็นบริวาร พระองค์โปรดประทานพระสัทธรรมเทศนาพระอริยสังทั้ง 4 มีทุกขอริยสังเป็นต้น เอกปสุเสถโธ ตตถ อาตมยีนอยู่ในประเทศไพรสณฑ์ข้างหนึ่งในที่นั้น ฟังพระสัทธรรมเทศนา ยังจิตให้เลื่อมใสโสมนัสบริดา ใน

กระแสพระพุทธรูปขององค์สมเด็จพระบรมนันทญาณ เหตุกุศลที่ข้าพเจ้าได้สวณาการสดับพระ
 สัทธรรมเทศนา ครั้นดับเบญจขันธ์ทั้ง 5 ก็ได้ไปบังเกิดในสวรรค์เสวยสมบัติในฉกามาพจรภพ
 เอกตีสเ ผลบุญอันที่ข้าพเจ้าได้ปรารถนาไว้ในกัปที่ 31 นับตั้งแต่ภพที่นี้ เหตุกุศลราศีธรรม
 สวานินสงส์คือ ได้ฟังพระสัทธรรมเทศนาแล้วตั้งจิตเป็นหนึ่งแนในกระแสธรรม กอปรด้วยความ
 เลื่อมใสนั้นได้ไปบังเกิดในฉกามาพจรสวรรค์กับมนุษย์นี้เป็นอนุโลมปฏิโลมไปๆ มาๆ มิได้ไปสู่
 ทุคติเลยเพราะอกุศลปามาติบาตกรรมที่ข้าพเจ้ากระทำ ถึงซึ่งเป็นอโหสิกรรมไปไม่อาจให้ผลจน
 กราบเท่าข้าพเจ้าได้มาบังเกิดในกาลเป็นปัจจุบันนี้ ย่อถ่ ดสุส ภาคี สมบัติอันใดเป็นของเลิศ
 ในมนุษย์สมบัตินั้นชื่อว่าจะได้เป็นสมบัติบกพร่องไปหาไม่ได้ ประกอบด้วยสรรพโภคมั่งคั่ง
 บริบูรณ์ (ผูก 1 หน้า ๕๖) ด้วยทรัพย์เป็นอันมากมาได้บังเกิดในพระนครสาวตตี ปุรัตตเม
 เป็นราชธานีอุดมกุศลที่ได้ฟังธรรมนั้นเป็นกรรมนิยมให้บังเกิดในตระกูลอันสูง ครอบครอง
 มรवासงามมีวิวัฒนาการ จาริกญจมาโน อยู่มาเวลาหนึ่งสมเด็จพระผู้ทรงพระภาค พระองค์
 เสด็จสำราญพระอิริยาบถอยู่ในพระเชตุพนพุทธวิหาร พระองค์โปรดประทานพระจตุราริยสังฆธรรม
 เทศนาอันไพเราะเป็นที่นำมาซึ่งความเลื่อมใส สุตวาน ธมม ข้าพเจ้าได้ฟังพระธรรมเทศนา
 พิจารณาเห็นโทษในมรवास จึงขอบรรพชาในสำนักสมเด็จพระพุทธองค์ๆ ก็ประทานบรรพชาใน
 พระบวรพุทธศาสนา ครั้นได้สดับฟังพระสัทธรรมเทศนาอีก ก็ได้สำเร็จพระอรหัตผลพร้อมด้วย
 พระปฏิสัมภิทาญาณ ก็ชื่อว่าจักถึงซึ่งพระอมตมหานิพพาน อันปราศจากความแก่แลชร่า เป็นที่
 ร้างดับดับความกระวนกระวายในกายแลจิต สุตต์ เอกมุตต์ ข้าพเจ้าได้ฟังพระสัทธรรมเทศนา
 ของพระสิขีสัมมาสัมพุทธปรมาณครุหนึ่งเท่านั้น ก็ไม่ไปสู่อายทั้ง 4 แต่นั้นมาตราบเท่า
 ได้สำเร็จพระอรหัต ฌ กาลบัดนี้ ๑ สุนาถ สาธุก เหตุฉะนั้นนักปราชญ์ผู้มีปรีชาญาณวิถึ จงตั้ง
 จิตเป็นอันดีสดับพระธรรมเทศนา ก็จะได้เป็นบุญวาสนาเปรียบเหมือนอาดมาจะนี้ เหวญจ ปน
 วตวา พระผู้เป็นเจ้าของธรรมเถระเปล่งสุนทรวาทือทานคาถาประกาศให้บรรพสัตว์ทั้งหลายรู้ทั่ว
 แล้วและจะได้ยินดีในกิริยาที่ฟังพระสัทธรรมเทศนา เหตุฉะนั้นท่านทั้งหลายผู้เจริญด้วยศรัทธา เมื่อ
 จะปรารถนาซึ่งความสุขในภพน้อยและภพใหญ่แล้ว ก็พึงสละเสียซึ่งความเกียจคร้าน จงอุตสาห
 สวณาการสดับพระธรรมเทศนา ผลอันนั้นก็จักยังอาดมาให้ถึงซึ่งอานุภาพเป็นอันมาก ธมม ทูลลภ
 ก็พระนพโลกุตระธรรมเจ้านี้ เป็นของอันบุคคลจะพึงได้ยากในโลกนี้ กระแสความในพระบาลีก็มี
 เป็นปทัฏฐาน อาตมารับประทานวิสัยนามาในมิลลทกวัตถุก็สิ้นความตามพระบาลีเพียงนี้ เอว ๓

ภาคผนวก ง.

ศัพทานุกรม

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ศัพท์ทำนุกรรม

คำศัพท์	ความหมาย
กรรณิการ	น. ชื่อต้นไม้ขนาดเล็ก <i>Nyctanthes arbortristis</i> Linn. ในวงศ์ Verbenaceae ใบคาย ดอกหอม กลีบขาว หลอดดอกสีแสด
กระกูล	น. ตระกูล, สกุล, วงศ์, เชื้อสาย, เผ่าพันธุ์
กระหนก	ก. ตระหนก, ตกใจ, สะดุ้ง, หวาด
กหาปณ	น. ชื่อมาตราเงิน มีอัตรา 20 มาสก มาสกหนึ่ง 20 สตางค์ กหาปณหนึ่งจึงเท่ากับ 400 สตางค์ หรือ 4 บาท หรือ 1 ตำลึง
กาคะทิง	น. ชื่อต้นไม้ชนิด <i>Calophyllum inophyllum</i> Linn. ในวงศ์ Guttiferae ใบและผลคล้ายสารภี แต่ใบขึ้นสันมากและผลกลมกว่า เปลือกเมล็ดแข็ง ใช้ทำลูกกลากหรือกระบวยของเล่น
กุ่ม	น. ชื่อต้นไม้ในสกุล <i>Crateva</i> วงศ์ <i>Cappadaceae</i> ใบเป็นใบประกอบ มีใบย่อย 3 ใบ ดอกเป็นช่อ กลีบดอกสีขาวแล้วกลายเป็นสีเหลือง ผลกลมหรือรูปไข่ ผิวนอกแข็งและสาก ๆ สีเขียวาวล
กุตสกรรมบถ	น. ธรรมหมวดหนึ่งมี 10 อย่าง คือ กายสุจริต 3 วจีสุจริต 4 มโนสุจริต 3
แก้วเจ็ดประการ	น. ได้แก่จักรแก้ว, ช้างแก้ว, ม้าแก้ว, มณีแก้ว, นางแก้ว, คฤหบดีแก้ว และปรีณายกแก้ว
โกฏฐิ	น. ชื่อมาตรานับ เท่ากับ 10 ล้าน
โกไสย	น. ผ้าทำด้วยไหม เช่น โกไสยวัดถาภรณ์
ขาหนีเย	น. อาหารควรเคี้ยว
เขนย	น. หมอนหนุน
โหมพัตถ์	น. ผ้าใยไหม(ผ้าลินิน), ผ้าขาว, ผ้าปาน
คชาธาร	น. ช้างทรง, ช้างพระที่นั่ง
คชินทร์	น. พญาช้าง
คัพโภทร	น. ครรโภทร, ท้องมีลูก
เครือเขา	น. เถาว์ลย์
มานประสาท	น. ประสาทที่รู้สึกกลิ่น
จตุราริยสัจ	น. อริยสัจ 4 ประการ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค
จรรณเภา	น. กลองหนังสัตว์
จินตามณี	น. แก้วอันให้ผลแก่เจ้าของตามใจนึก, แก้วสารพัดนึก
จิรกาล	น. กาลนาน, เวลาช้านาน

คำศัพท์	ความหมาย
ฉัพพรรณรังสี	น. รังสี 6 ประการ คือ 1. นิล เขียวเหมือนดอกอัญชัน 2. ปิต เหลืองเหมือนหาดาลทอง 3. โลหิต แดงเหมือนตะวันอ่อน 4. โอทาท ขาวเหมือนแผ่นเงิน 5. มัญเชฐ สีหงสบาทเหมือนดอกช่อหรือหงอนไก่ 6. ประภัสสร เลื่อมพรายเหมือนแก้วผลึก
ชั่ว	น. ระยะ เช่น สูงสุดลูกศรยิงไปได้พันชั่ว
ชีโนรส	น. พระสงฆ์
ชีวิตรัตริย์	น. ชีวิต, ความเป็นใหญ่แห่งชีวิต, กำลังแห่งชีวิต
ไฉยธรรม	น. ธรรมที่ควรรู้
ดาดดา	น. มากมาย, เกือบกลาด, มีทั่วไป
ดำฤชณา	น. ความปรารถนา, ความดิ้นรน, ความอยาก, ความค้นหา
ไตรเพท	น. ชื่อคัมภีร์ศาสนาพราหมณ์ในสมัยพระเวท มี 3 คัมภีร์ คือ ฤคเวท ยชุรเวท สามเวท
ทศมาส	น. 10 เดือน
ทักษิณา	น. ทักษิณา, ทานเพื่อผลอันเจริญ, สิ่งของที่ควรให้หรือของที่ควรสละเป็นทาน, สิ่งที่บริจาคด้วยศรัทธา ; ขวา, ทิศใต้
ทักษิณาวรรต	น. การเวียนขวา
ทิวธรรม	ว. เวียนไปทางขวา คือเวียนเลี้ยวทางขวาอย่างเข็มนาฬิกา
ทุดตะ	น. ภพนี้, ชาตินี้
ทุพพลภาพ	ว. หย่อนกำลังความสามารถที่จะประกอบกิจการตามปกติได้
ไทยธรรม	น. ของทำบุญต่าง ๆ, ของถวายพระ
บันลือ	ก. เปล่งเสียงดังก้อง
บาง	น. ทางน้ำเล็ก ๆ , ทางน้ำเล็กที่ไหลขึ้นลงตามระดับน้ำในแม่น้ำ ลำคลองหรือทะเล ; ตำบลบ้านที่อยู่หรือเคยอยู่ริมบางหรือในบริเวณที่เคยเป็นบางมาก่อน
บุจนาค	น. ชื่อต้นไม้ขนาดใหญ่ชนิด <i>Mesua ferrea</i> Linn. ในวงศ์ Guttiferae ใบยาวรี ปลายใบเรียวแหลม ดอกสีขาวคล้ายสารภีแต่ใหญ่กว่า กลิ่นหอม ใช้ทำยาได้ แก่นสีแดงเข้ม ใช้ทำเครื่องเรือน
บุพชาติ	น. ชาตีก่อน
บุพพันทสมัย	น. เวลาเบื้องต้นแห่งวัน, เวลาเช้า
โบกขรณี	น. สระบัว

คำศัพท์	ความหมาย
ปฏิสัมพันธ์	น. ความแตกฉาน, ปัญญาอันแตกฉาน, มี 4 อย่าง คือ อรรถ- ปฏิสัมพันธ์ ธรรมปฏิสัมพันธ์ นิรุตติปฏิสัมพันธ์ ปฏิภาณ- ปฏิสัมพันธ์
ปัทมฐาน	น. แบบแผนสำหรับยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติ ; เหตุที่ตั้งเป็นเครื่อง ถึง, เหตุอันใกล้ที่สุด
ประณต	ก. น้อมไหว้
ประณาม	ก. น้อมไหว้
ประทักษิณ	น. การเวียนขวา โดยให้สิ่งที่เรานับถือหรือผู้ที่เรานับถือ เป็นต้น อยู่ ทางขวาของผู้เวียน
ประหาร	ก. ฆ่า, ทำลาย น. การตี, การฟัน, การล้าง, การฉลาญ
ปลาสนาการ	ก. หนีไป
ปวัตนาการ	น. อาการที่เป็นไป
ปลันนาการ	น. อาการเลื่อมใส
ปัจฉรณ์	น. บรรจฉรณ์, เครื่องลาด, เครื่องปู, ที่นอน
ปาณาติบาต	น. การทำลายชีวิตมนุษย์และสัตว์อื่น ๆ , การฆ่าสัตว์ตัดชีวิต
ปาณะ	น. เครื่องดื่ม, น้ำสำหรับดื่ม, น้ำเชื่อม, น้ำหวาน
พาหิรกาย	น. ภายนอก
พิปริต	ก. วิปริต, แปรปรวนไปข้างร้าย, กลับกลายไปข้างร้าย
พิสดาร	ว. กว้างขวาง ; ละเอียดลออ(ใช้แก่เนื้อความ)
ไพชยนต์	น. ชื่อรถและวิมานของพระอินทร์
ไพฑูรย์	น. ชื่อรัตนอย่างหนึ่งในจำพวกกนปรัตน์ มีสีเหลืองแกมเขียวหรือ น้ำตาลเทา มีน้ำเป็นสายรุ่งกลอกไปมา
ภัตกิจ	น. การกินอาหาร
ภัทรกัป	น. กัปอันเจริญ คือ กัปปัจจุบัน มีพระพุทธเจ้าถึง 5 พระองค์
ภิชโย	ว. ภิญโญ, ยิ่ง, ยิ่งขึ้นไป
มนสิการ	น. การกำหนดไว้ในใจ
มโนศิลา	น. ศิลาอ่อนที่ย่อยให้ละเอียดประสมเป็นสีทาสีอื่นได้
มรทป	น. มณฑป, เรือนยอดที่มีรูปสี่เหลี่ยม
มิดลุตก	น. พรานเนื้อ, คนที่เหี่ยวฆ่าสัตว์ในป่าเป็นอาชีพ
เมافی	น. เมาลี, จอม, ยอด, ผนวก

คำศัพท์	ความหมาย
ยาปนมัต	น. อาหารที่พอจะให้ร่างกายดำรงอยู่ได้
ยี่ภู่	ว. สักว่ายังชีวิตให้เป็นไป. พอเลี้ยงชีพ, พอเยียวยาชีวิต
รัง	น. ที่นอน, ฟูก
ราชมาส	น. ชื่อต้นไม้ขนาดใหญ่ชนิด <i>Shorea siamensis</i> Miq. ในวงศ์ Dipterocarpaceae เนื้อไม้แข็ง ใช้ในการก่อสร้าง
ลูกกลุบ	น. ชื่อถั่วชนิด <i>Phaseolus luntus</i> Linn. ในวงศ์ Leguminosae, มาส ก็เรียก ภาษาบาลีเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า กรติ
วนสณฑ์	น. ลูกขลุบ, ลูกคลี, ลูกกลม ๆ สำหรับเล่นแข่งขัน
วัดถาลังการ	น. วนสณฑ์, ป่าสูง, ป่าดง, ราวป่า
วัลลี	น. เครื่องประดับคือผ้า
วิกติ	น. เถาวัลย์, เครือเขา, ไม้เถา
วินิจ	น. ชนิด, อย่าง ; การประติษฐ์ทำ, การจัดทำให้เป็นต่าง ๆ กัน
วิภูษิต	ก. ตรวจตรา, พิจารณา
เวไนย	ว. แต่งแล้ว, ประดับแล้ว
โคกาลัย	น. ผู้ควรแนะนำสั่งสอน, ผู้ฟังตัดได้สอนได้
สมบัติ	น. ความเศร้าหมองใจและความห่วงใย, ร้องไห้สะอึกสะอื้น
สโมธาน	น. การบรรลณาน, การเข้าณานมี 8 ชั้น คือ รูปณาน 4 อรูปณาน 4
สวานการ	น. การประชุม, การรวมกัน
สวัญญาณกทรัพย์	น. อาการพึง
สังฆารธรรม	น. สิ่งที่มีวิญญาน หรือจิตใจ ซึ่งนับเป็นสมบัติ ได้แก่ ข้าง ม้า วัว ควาย เป็นต้น
สังสารวัฏ	น. สิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่ง
สังกิริยา	น. การเวียนว่ายตายเกิด
สัทธรรม	น. การตั้งความสัตย์, การทำสังจะ
สันถวะ	น. ธรรมของสัตบุรุษหรือคนดี, พระธรรม
สัปปี	น. การเซยชิด, การเซยชม ; ความคุ้นเคย, ความสนิทสนม
สัปบุรุษ	น. เนยใส
สาฎก	น. พราวาสผู้มีศรัทธาในศาสนา
สิงหล	น. ผ้า, ผ้าอาบน้ำ
สินธพ	น. ประเทศลังกา, ชาวลังกา
	น. ชื่อม้าพันธุ์ดีเกิดที่ลุ่มน้ำสินธุ

คำศัพท์	ความหมาย
เสวนาการ	น. การฟัง, การได้ฟัง
เสือแพ้ว	น. เสือปลา
อนุสร	ก. ระลึก, คำนึงถึง
อมฤตรส	น. น้ำทิพย์ ; พระธรรม(ในพระพุทธศาสนา)
อรรถกถาจารย์	น. อาจารย์ผู้แต่งอรรถกถา
อรรถาธิบาย	ก. ขยายความ, อธิบายความ น. การขยายความ, การอธิบายความ
อรหัตผล	น. ธรรมที่พระอรหันต์ได้บรรลุ
อสังการ	น. การตกแต่ง, การประดับ ; เครื่องตกแต่ง, เครื่องประดับ
อังคาส	ก. ถวายอาหารพระ, เลี้ยงพระ
อชฌัตติกภัย	น. ภัยภายใน
อัฐจุตรสตมงคล	น. มงคล 108 ประการ
อัมระมาท	น. ความไม่มีนเมา ; ความไม่ประมาท, ความไม่เลินเล่อ, ความระวัง, ความเอาใจใส่, อัมระมาท ก็ว่า
อากุล	ว. วุ่นวาย, สับสน, ยุ่งเหยิง, คั่งค้าง
อาเกียรณ	ว. เคลื่อนกล่น, เคลื่อนกลาด
อาวัชณาการ	น. ความรำพึง ; การรำลึก
อุณหากการ	น. อาการร้อน, อาการเร้าร้อน
อุปธิ	น. กิเลส, ความพัวพัน, เหตุแห่งการเวียนเกิด, ชั้น 5
อุลามก	ว. เลวมาก, ดำช้า, อุจาดลามก
เอกัคคตารมณ	น. ความมีจิตใจแน่วแน่อยู่ในอารมณ์เดียว, ความมีจิตมีอารมณ์เป็น หนึ่ง
โอภาส	ก. ส่องแสง น. แสงสว่าง ; ความสุกใส, ความเปล่งปลั่ง

ประวัติการศึกษา

ชื่อนักศึกษา	นายสมเกียรติ แสงอรุณเฉลิมสุข
วุฒิการศึกษา	ศิลปศาสตรบัณฑิต (ภาษาไทย)
สถานศึกษา	มหาวิทยาลัยบูรพา
ปีที่สำเร็จการศึกษา	2536
ประวัติการทำงาน	พ.ศ. 2537 ตำแหน่งเจ้าหน้าที่โครงการเสริมสร้างความรู้ ความตระหนักเรื่องโรคเอดส์แก่นักจัดรายการวิทยุ สถาบัน วิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์